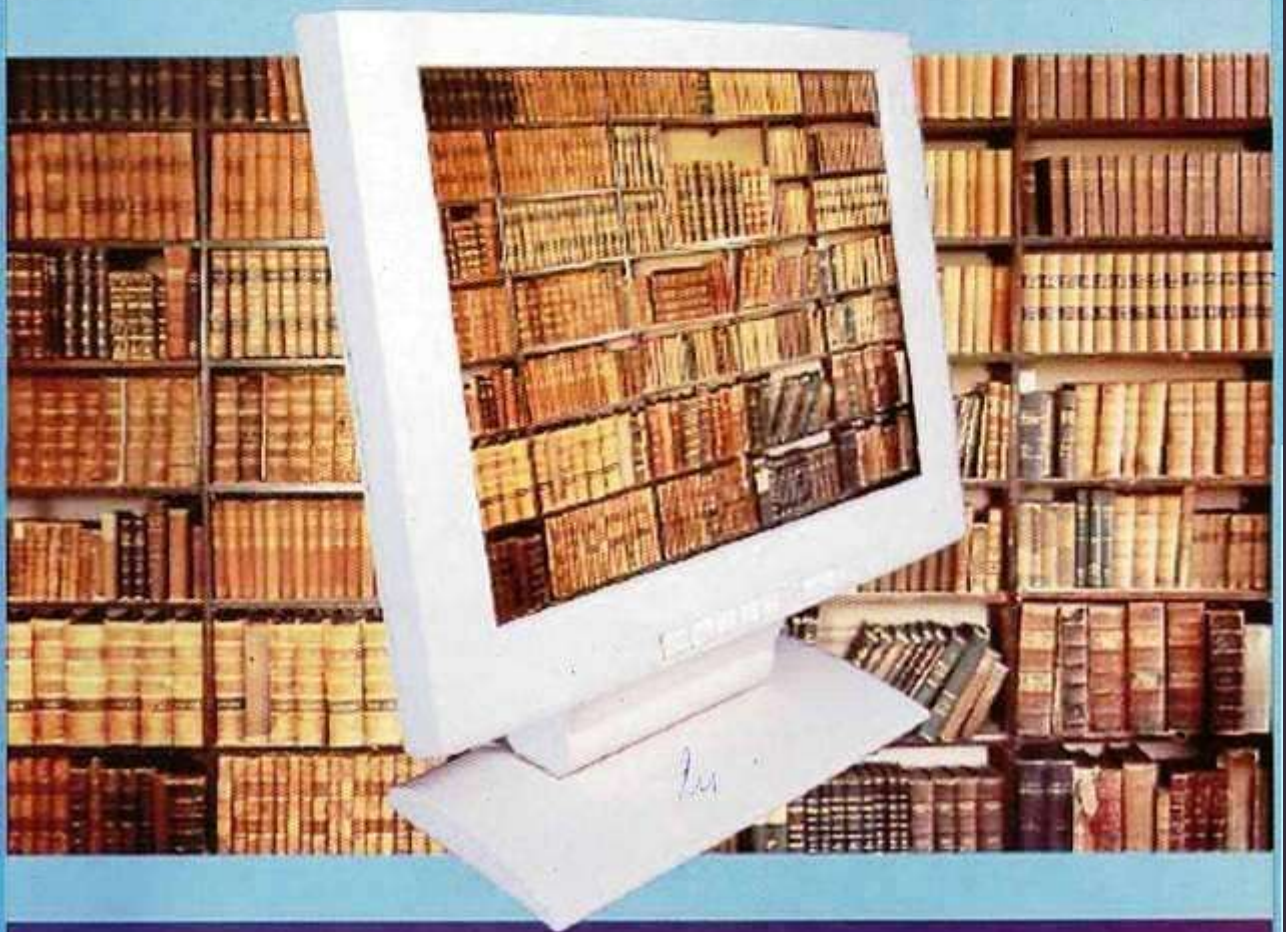

*KİTABXANAŞÜNASLIQ
VƏ
BİBLİOQRAFIYA*

№2 (27) 2010

KİTABXANAŞÜNASLIQ

VƏ

BİBLİOQRAFIYA

№2 * 2010

BAKI –2010

ISSN 2079-4150

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ

KİTABXANAÇILIQ-İNFÖRMASIYA FAKÜLTƏSİ

KİTABXANAŞÜNASLIQ

VƏ

BİBLİOQRAFIYA

Elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal

№2 (27) * 2010

1997-ci ilin
oktyabrından çıxır

BAKI –2010

KBT- 78

K 73

Təsisçi və baş redaktor: professor Xəlil İSMAYILOV

Məsul katib: dosent Knyaz ASLAN

REDAKSIYA HEYƏTİ:

Professor Abuzər XƏLƏFOV

Professor Zöhrab ƏLİYEV

Professor Bayram ALLAHVERDİYEV

Dosent Nadir İSMAYILOV

F.e.d. Aybəniz ƏLİYEVƏ-KƏNGƏRLİ

T.e.n. Kərim TAHİROV

Tamella İSMİXANOVA
Mələk HACIYEVA
B. m. Solmaz SADIQOVA

К 73 *Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal.-B.: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2010.-№2.-174 s.*

Redaksiyanın ünvanı:

*AZ-1073/1. Bakı şəhəri, Zəhid Xəlilov küçəsi 23,
2№-li tədris korpusu, IV mərtəbə, Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi,
«Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya» jurnalının redaksiyası
Telefonlar: 439-05-47; 439-08-03*

© «Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya», 2010

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

БАКИНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННЫЙ ФАКУЛТЕТ

БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЕ
И

БИБЛИОГРАФИЯ

**Научно-теоретический,
методический и практический журнал**

№2 (27) * 2010

**Выпускается
с 1997 года**

БАКУ-2010

ББК-78

К 73

Учредитель и

главный редактор:

профессор Халил ИСМАИЛОВ

Ответственный секретарь:

доцент Князь АСЛАН

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Профессор Абузар Халафов

Профессор Зохраб Алиев

Профессор Байрам Аллахвердиев

Доцент Надир Исмаилов

Д.ф.н. Айбениз Алиева-Кенгерли

К.и.н. Керим Тахиров

Тамелла Исмиханова

Мелек Гаджиева

Ст. преп. Солмаз Садыгова

***К 73 Библиотекосведение и библиография:
Научно-теоретический, методический и
практический журнал .- Б., Изд-во Бакинского
Университета, 2010.-№2.-174 с.***

Адрес редакции:

***AZ –1073/1 г. Баку, ул. Захида Халилова, 23,
учебный корпус №2, этаж IV, Библиотечно-
информационный факультет, редакция журнала***

«Библиотековедение и библиография».

Тел.: 439-05-47; 439-08-03

© “Библиотековедение и библиография”, 2010

MINISTRY OF EDUCATION OF AZERBAIJAN REPUBLIC

BAKU STATE UNIVERSITY
LIBRARIANSHIP AND INFORMATION DEPARTMENT

LIBRARY SCIENCE AND BIBLIOGRAPHY

Scientific and theoretical, methodical and practical journal

№2 (27) * 2010

Issued in 1997

BAKU-2010

LBC-78

K 73

Founder and editor in chief: professor Khalil ISMAILOV

Executive secretary: docent Knyaz ASLAN

Editorial Board:

Professor Abuzar Khalafov
Professor Zohrab Aliyev
Professor Bayram Allahverdiyev
Docent Nadir Ismailov,
Ph.D. Aybeniz Aliyeva Kengerli
Ph.D. Kerim Tahirov
Tamella Ismihanova
Melek Hajiyeva
Sen. teach. Solmaz Sadigova

*K 73 Librari Science and bibliography:
The scientific-theoretical, methodical
and practical journal.- B., Publisher of
Baku University, 2010.- № 2.-174 p.*

Editorial address:

AZ -1073 / 1, Baku, st. Zahid Khalilov, 23, an educational building № 2,
Floor IV, Librarianship and information department,
Edition of “Librari Science and bibliography” journal;
Tel.: 439-05-47, 439-08-03

© “*Librari Science and bibliography*”, 2010

KİTABXANAŞÜNASLIQ

- X.İ.İSMAYILOV** *Azərbaycan kitabxanalarının metodiki fəaliyyətində beynəlxalq əlaqələrin rolu.*
- A.M.ƏLİYEV** *Respublikada ilk Tibb tədris kitabxanası*
E.Ə.ŞİRİNOVA *fondunun formalaşması (Tarixi və müasir vəziyyəti)*
- Y.X.QAZIYEV** *Azərbaycanda məktəb kitabxanasının inkişaf tarixindən*
- S.A.XƏLƏFOVA** *Təsnifat sistemlərinin inkişafı: Təsnifat cədvəllərinin maşınlaşdırılma faylları*
- Ş.İ.İSLAMOVA** *Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası kitabxana şəbəkəsi Böyük Vətən Müharibəsi illərində*
- S.C.HACIYEVA** *Kitabxanalarda əməyin elmi təşkili və*
E.Ə.ŞİRİNOVA *normalaşdırılması (AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının iş təcrübəsi əsasında)*
- R.Ə.QARDAŞOV** *Elektron kataloqun təşkilində beynəlxalq yazı formatlarının rolu*
- O.İ.QULİYEV** *Bakı şəhərində kitabxana resurslarının yerləşməsi və onun kadr təminatının müasir vəziyyəti*
- R.D.RÜSTƏMOVA** *Kitabxananı təşkil edən əsas sistem yaradıcı ünsür kimi sənədin səciyyəsi*
- M.D.NASRİN** *Təbriz universiteti kitabxanalarında kadr təminatının müasir vəziyyəti*
- S.İ.MƏMMƏDOVA** *M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın informasiya resurslarının yaradılmasının müasir vəziyyəti*
- M.M.İMAMVERDİYEV** *Gənc istifadəçilərə müasir informasiya xidmətinin təşkilinin bəzi məsələləri*
- E.A.NƏZƏRƏLİYEV** *Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanasında informasiya kommunikasiya texnologiyasının tətbiqi*
- Ş.C.XEYRULLAYEVA** *Respublika patent fondunun müasir vəzifələri*
- R.Z.HƏMZƏYEV** *Müstəqillik illərində M.F.Axundov adına Milli Kitabxanaya dövlət qayğısı*

A.M.ÇƏLƏBİYEVƏ Müstəqillik illərində beynəlxalq kitab mübadiləsinin təşkilində AMEA MEK-nn rolu

R.Q.BAXIŞOVA Müstəqillik illərində Azərbaycan dövrü mətbuatında kitabxana işi (1991-1995)

BİBLİOQRAFIYAŞÜNASLIQ

Z.H.ƏLİYEV Sosial-siyasi elmlərin bibliografik informasiya təminatında “Heydər Əliyev və Azərbaycan elmi” adlı bibliografik göstərici mühüm mənbədir

S.A.SADIQOVA təminatında “Heydər Əliyev və Azərbaycan elmi” adlı bibliografik göstərici mühüm mənbədir

N.İ.İSMAYILOV Azərbaycan regionlarının bibliografik informasiya təminatı həyata keçirilir

X.T.AĞAYEVA informasiya təminatı həyata keçirilir

R.Ə.VƏZİROVA

Q.S.HACIYEVA Türkiyədə xüsusi bibliografiya

S.P.İSMAYILOVA Ədəbiyyatşünaslığın sənəd tələbatçı sistemində informasiya maneələri

İ.Z.BAYRAMOVA Azərbaycan Respublikasının regionlarının kitabxana-informasiya resurslarının yerləşməsinin vəziyyəti (Lənkəran iqtisadi rayonunun nümunəsində)

СОДЕРЖАНИЕ

БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЕ

Х.И.ИСМАИЛОВ Роль международного сотрудничества в методической деятельности библиотек

А.М.АЛИЕВ Формирование фондов первых учебных медицинских библиотек республики
Э.А.ШИРИНОВА (История и нынешнее состояние)

Ю.Х.ГАЗИЕВ Из истории развития школьных библиотек Азербайджана

С.А.ХАЛАФОВА Развитие систем классификации: Машиночитаемые файлы, классификационных таблиц

Ш.И.ИСЛАМОВА Библиотечная сеть Национальной Академии Азербайджана за годы Великой отечественной войны

- С.Дж.ГАДЖИЕВА** Нормализация и научная организация
Э.А.ШИРИНОВА работы в библиотеках (На основе
практики Работы центральной научной
библиотеки НАНА)
- Р.А.ГАРДАШОВ** Роль международных форматов писания в
образовании электронного каталога
- О.И.КУЛИЕВ** Современное состояние размещения
библиотечно-информационных ресурсов и
его кадровое обеспечение в городе Баку
- Р.Д.РУСТАМОВА** Особенности документа как главного
системобразующего фактора
составляющего библиотеку
- М.Д.НАСРИН** Современное состояние кадрового
обеспечения библиотеки Табризского
Университета
- С.И.МАМЕДОВА** Современное состояние оргонизования
информационных ресурсов национальной
библиотеки имени М.Ф.Ахундова
- М.М.ИМАМВЕРДИЕВ** Некоторые вопросы по организации
современного информационного
обслуживания молодых пользователей
- Э.А.НАЗРАЛИЕВ** Применения информационно-
коммуникационный технологий в
Центральной Научной Библиотеки НАНА
- Ш.Дж.ХЕЙРУЛЛАЕВА** Современные обязанности
республиканского патентного фонда
- Р.З.ХАМЗАЕВ** Государственная забота Национальной
Библиотеке имени М.Ф.Ахундова в годы
независимости
- А.М.ЧАЛАБИЕВА** Роль ЦНБ НАНА в организации
международного книгообмена в годы
независимости...128
- Р.Г.БАХЫШОВА** Библиотечное дело в периодической
печати в первые годы независимости
Азербайджана

БИБЛИОГРАФОВЕДЕНИЕ

- З.Г.АЛИЕВ** Библиографический указатель «Гейдар
С.А.САДЫГОВА Алиев и наука Азербайджана» является
важным источником в обеспечении
библиографической информацией
социально-политических наук

- Н.И.ИСМАИЛОВ** *Библиографическо-информационное*
Х.Т.АГАЕВА *обеспечение социально-экономическое*
развитие регионов Азербайджана
претворяется в жизнь
- Р.А.ВАЗИРОВА** *Развитие специальной библиографии в*
Г.С.ГАДЖИЕВА *Турции*
- С.П.ИСМАИЛОВА** *Информационные барьеры в системе*
документ – потребитель по
литературоведению
- И.З.БАЙРАМОВА** *Современное состояние размещения*
библиотечно- информационных ресурсов в
регионах Азербайджанской Республики
(На примере Ленкоранского
экономического района)

CONTENTS

LIBRARY SCIENCE

- Kh.İ. İSMAİLOV** *The role of international cooperation in the*
methodical work of libraries
отек
- A.M.ALIYEV** *The forming of the first medicine teaching*
E.A.SHİRİNOVA *library*
(Historical and present situation)
- Y.Kh.QAZIYEV** *History of the shcool libraries in Azerbaijan*
- S.A.KHALAFOVA** *Development of classification systems.*
Machine readable files of the classification
Schedule
- Sh.İ.İSLAMOVA** *The library's network of the National*
Academy Sciences of Azerbaijan in the years
of Great Patriotic war
- S.J.HAJIYEVA** *Normalization and scientific organization of*
E.A.ŞİRİNOVA *work in libraries (based on the work practice*
of the central scientific library of ANAS
- R.A.GARDASHOV** *The role of international formats writings in*
the formation of an electronic catalog
- O.İ.GULIYEV** *Contemporary conditions of the settle of*
library-information resources and present
situation of its staff provision in Baku city
- R.D.RUSTAMOVA** *The features of the document as the main*
factor of library, which forms its system

- M.D. NASRİN** *Current status of staffing of the library of Tabriz University*
- S.İ.MAMMADOVA** *The modern situation of the national library by named after M.F.Akhundova*
- M.M.İMAMVERDİYEV** *Some issues of a modern information service for young users*
- E.A.NAZARALIYEV** *The appliance of library information communication technology in central scientific library of Azerbaijan National Scientific Academy*
- SH.J.KHEYRULLAYEVA** *Modern duties of republican patent fund*
- R.Z.KHAMZAYEV** *State care to the national library named after M.F.Akhundov in the years of independence*
- A.M.CHALABIYEVA** *The role of CSL ANAS in the organization of the international book exchange in independence years*
- R.G.BAXİSHOVA** *Library work in the periodical press in the first years of the independence of the Azerbaijan Republic*

BİBLİOĞRAFYA BİLİMİ

- Z.H.ALIYEV** *Bibliography «Heydar Aliyev and science of Azerbaijan» is an important source in providing bibliographic information of socio-political science*
- S.A.SADİGOVA** *Bibliographic-information provision of social economic development of regions of Azerbaijan carrying out*
- N.İ.İSMAİLOV** *Development of special bibliography in Turkey*
- Kh.T.AGAYEVA** *The information barriers on system of document – user of literary science*
- R.A.VAZİROVA** *The position of location library-information resources in regions of Azerbaijan Republic (On a model of Lankaran economic region)*
- G.S.HAJİYEVA**
- S.P.İSMAİLOVA**
- İ.Z.BAYRAMOVA**

Kompüter tərtibçisi:

Esmira ZƏRBALİYEVA

Xəlil İSMAYILOV
Tarix elmləri doktoru, professor

AZƏRBAYCAN KİTABXANALARININ METODİKİ FƏALİYYƏTİNDƏ BEYNƏLXALQ ƏLAQƏLƏRİN ROLU

Son dövrlərdə kitabxanaların metodiki fəaliyyətinin yeniləşdirilməsi geniş yayılmışdır. Əvvəllər metodiki işin yeniləşdirilməsi barədə bir sıra kitabxanaşünas alimlər fikir söyləmişlər. Görkəmli kitabxanaşünas alim S.A.Basov haqlı olaraq göstərirdi ki, qabaqcıl iş təcrübəsinin tətbiq edilməsi özü mühüm yenilik hesab edilir. Kitabxana fəaliyyətində, metodiki işin həyata keçirilməsində, bilavasitə praktikada tətbiq olunmasında, ixtisasartırma sistemində, kitabxana-informasiya texnologiyalarının tətbiq edilməsində ixtisasartırma işinin olduqca böyük təsiri vardır. Analoji fikirləri bir çox nəzəriyyəçilər və praktikerlər də göstərmişlər. Xüsusilə B.P.Firsova, B.A.Yermanova qeyd edirlər ki, metodiki iş müstəqil iş olmaqla yanaşı onun həyata keçirilməsində metodistə məsləhətçi kimi yox, təlimatçı kimi baxmaq lazımdır. Odur ki, bütün hallarda metodiki işə sərbəst, yaradıcı və müstəqil iş kimi baxılmalı, aparılan metodiki işin həyata keçirilməsində yenilik anlayışı nəzərdə tutulmalıdır.

Metodiki işə belə bir mövqedən yanaşılması olduqca ciddi bir məsələ kimi elmi əsası vardır. Metodiki təminatın həyata keçirilməsində qabaqcıl iş təcrübəsi geniş kitabxana ictimaiyyəti tərəfindən bir mənalı qəbul edilir, istər nəzəriyyəçilər istərsə də kitabxana praktikləri qabaqcıl təcrübənin öyrənilməsi və tətbiq olunmasına birmənalı və müsbət yanaşırlar.

Müasir dövrdə bu istiqamət metodik təminat sahəsində ən mühüm, mütərəqqi və qabaqcıl metodlardan biri kimi hesab olunur. Xüsusilə beynəlxalq təşkilatların qrantları hesabına yaradılan və həyata keçirilən “treninqlər” bu sahədə aparıcı mövqeyə malikdir. Son illərdə belə treninqlər ardıcıl olaraq aparılır. O cümlədən, Azərbaycan kitabxana ictimaiyyətinin nümayəndələrinin bir sıra xarici ölkələrin iş təcrübəsi ilə tanış olması kitabxanaların ümumi inkişafına xüsusilə metodik təminatın yeniləşməsinə çox mühüm təsir etmiş kitabxanaların fəaliyyətinin yeniləşməsinə təsir göstərmişdir. Xüsusilə AKİİA-nın (Azərbaycan Kitabxana İşinin İnkişafı Assosiasiyasının) xətti ilə qonşu Gürcüstan, Litva respublikalarına müxtəlif dövrlərdəki gedişlər, həmçinin 2000-ci ildən bəri İFLA-nın beynəlxalq tədbirlərində və digər gedişlərdə iştirak edilməsi metodik təminat və bütövlükdə kitabxana işinin yeniləşməsində mühüm addım kimi qiymətləndirilməlidir. 1999-2005-ci illərdə Amerika kitabxanaçılar assosiasiyasının maliyyə dəstəyi və yaxından köməyi ilə ilbəl keçirilən regional konfransların keçirilməsi kitabxanaların fəaliyyətində xüsusi bir iz buraxdı. Demək olar ki, Azərbaycanın bütün kitabxana şəbəkələri və

sistemlərindən ayrı-ayrı kitabxanaların direktorlarından ibarət nümayəndə kimi bu konfranslara qatılması müəyyən qabaqcıl təcrübənin əldə edilməsinə şərait yaratdı. Belə konfranslar sözün həqiqi mənasında müstəqil Azərbaycan respublikasının kitabxana fəaliyyətinin sözün əsl mənasında dönüş nöqtəsi oldu. Xüsusilə 1999-cu ilin aprel ayının 18-22-dək Tblisidə ikinci Cənubi Qafqaz regional kitabxana işçilərinin konfransı keçirildi. “Kitabxanalar Assosiasiyaları –regional əməkdaşlıq” problemlərinə həsr olunmuş bu mötəbər toplantının keçirilməsinin maliyyə təminatını ABŞ İnformasiya Agentliyi, Beynəlxalq Tədqiqatlar və Elmi Mübadilə üzrə Şura həyata keçirmişdir.

Konfransda Cənubi Qafqaz dövlətləri nümayəndələri ilə yanaşı ABŞ Memfisa Universitetinin nümayəndəsi Lester Poşiy, Çexiya milli kitabxanasından Yarmila Pribolova, Rusiya Federasiyasından, “Puşkin layihəsi” SOROS fondunun əlaqələndiricisi Yelena Lariyonova və Gürcüstan Respublikasının müvafiq sahələr üzrə görkəmli alim və mütəxəssisləri iştirak etmişlər. Azərbaycan Respublikasından konfransda 5 nəfər nümayəndə iştirak edirdi.

Bu konfransın keçirilməsində başlıca məqsəd keçmiş SSRİ-də xüsusilə Cənubi Qafqazda kitabxana işinin yeni inkişaf xəttini araşdırmaq və dünya standartlarına uyğun olaraq yeni inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirməkdən ibarət idi. Xüsusilə “Puşkin məktəbi” layihə rəhbərlərinin də bu konfransa qatılması bir daha onu göstərdi ki, ölkədə kitabxana fəaliyyətində indiyədək həyata keçirilən müsbət cəhətlərlə yanaşı bütövlükdə kitabxana işində bir çox çatışmazlıqlar və ləngimələr də mövcuddur. Bu ləngimə və çatışmazlıqların mövcud olması əsasən dünya təcrübəsində lazımı səviyyədə istifadə edilməməsi, yeni kitabxana texnologiyalarından lazımınca yararlanmamaq, kitabxana işçilərinə beynəlxalq təcrübənin çatdırılmaması, nəhayət metodik mərkəzlərin işçilərinin metodistlərin bu işə laqeyd yanaşmalarından irəli gəlirdi. “Puşkin layihəsi” rəhbərlərinin bu konfransda iştirak etməsi istər MDB məkanında o cümlədən Cənubi Qafqazda kitabxana işinin yeni istiqamətlərini müəyyənləşdirməyə imkan yaratdı. Bu məsələ geniş müzakirə obyektinə çevrildi. Müzakirələr zamanı kitabxana şəbəkələrini və sistemlərinin rəhbərləri ilə metodiki mərkəzlərin işçiləri ilə treninqlərin keçirilməsi xarici ölkələrə işçilərin ezamiyyələrə göndərilməsi məqsədəuyğun hesab edildi.

Bizə belə gəlir ki, Azərbaycanın bütün kitabxanalarında yuxarıda göstərilən çatışmazlıqlara daha çox məruz qalması göz qabağındadır. Odur ki, metodiki təminat işində bir sıra konkret addımların atılması, dünya təcrübəsinə əsaslanan bir sıra yeniliklərin aparılmasına çox ciddi ehtiyac vardır. Belə bir addımın atılması cəmiyyətdə kitabxana işi sahəsində nailiyyətlərin əldə edilməsinə, inkişaf etdirilməsinə, elmi-nəzəri və təşkilati əsasların yaradılmasına kömək edə bilər.

Bir məsələni xüsusi vurğulamaq yerinə düşərdi ki, kitabxanaların metodiki təminat sistemi sovet hakimiyyəti illərində digər sosial humanitar sahələr kimi totalitar rejimdən doğan iş üsullarına, partiyalılıq, sinfilik prinsiplərinə əsaslanaraq inzibati amirlik metodlarının tətbiqinə üstünlük verilmişdir.

Hazırda dünya informasiya məkanında baş verən məzmun texnoloji keyfiyyət və kəmiyyət dəyişiklikləri ilə əlaqədar kitabxanaların daha çox sosial kommunikasiya sisteminə meyl etməsi, kitabxanaçılıq fəaliyyətində müasir texnologiyaya əsaslanan informasiya funksiyalarının güclənməsi, metodik təminatın məzmununu xeyli zənginləşdirmiş və mürəkkəbləşdirmişdir. Odur ki, kitabxanaların metodik təminat sistemi necə inkişaf etməlidir? Sualı son illərdə dünya kitabxana ictimaiyyətini düşündürdüüyü kimi azərbaycan kitabxana ictimaiyyətini də düşündürür.

Yeri gəlmişkən ədalət xətrinə qeyd etmək yerinə düşər ki, SSRİ-nin süquta uğradığı ərəfədə 80-ci illərin sonu 90-cı illərin əvvəllərində bir sıra jurnallarda və digər mətbuat səhifələrində kitabxanaçılıq sahəsində metodik fəaliyyətin yeni tələblər baxımından vəzifələri haqqında müzakirələr aparılmış, müxtəlif fikir və rəylər söylənilmişdir. Əlbəttə, bu gün də belə fikirlər səslənir və geniş kitabxana ictimaiyyəti tərəfindən müzakirə edilir.

Son illər həm Respublika həm də beynəlxalq əlaqələr üzrə keçirilən elmi konfranslar və digər tədbirlərdə kitabxana işinin yeniləşməsi və metodik təminat işinin müasir tələblər baxımından təkmilləşdirilməsi fikirləri irəli sürülür. Xüsusilə beynəlxalq tədbirlərdə bu məsələlər daha çox səslənir. Müstəqilliyimiz əldə edildikdən sonra kitabxana işinin inkişafı ilə əlaqədar beynəlxalq təşkilatlarla və qurumlarla əlaqələrin yaradılması bir çox problemlərin olduğunu göstərməklə yeni istiqamətlərin müəyyənləşdirilməsini qarşıya qoydu. İlk növbədə dünya prosesinə qoşulmaq, dünyada baş verən kitabxana-informasiya yeniliklərini öyrənmək, onları respublikamızın şəraitinə uyğunlaşdırıb tətbiq etmək qarşıda duran mühüm vəzifələrdən idi. Odur ki, dünya kitabxana informasiya məkanına inteqrasiya olunmaq üçün ilk növbədə kitabxana qurumları, təşkilatları və assosiasiyaların yaradılması zəruri idi.

Bu məqsədlə 1998-ci ildə Respublikamızda bir-birinin ardınca Azərbaycan kitabxana ictimaiyyətinin nümayəndələri tərəfindən Azərbaycan Kitabxana İşinin İnkişafı Assosiasiyası (AKİİA), bir az sonra Azərbaycan Kitabxanaçılar Cəmiyyəti yaradıldı. Bu təşkilatların yaradılması respublikamızda xüsusi bir canlanmaya səbəb oldu. Belə ki, AKİİA-nın təşəbbüsü ilə tez bir zamanda ABŞ Kitabxanaçılar Assosiasiyasının maliyyə yardımı ilə Bakıda Avropa hotelində üç günlük seminar müşavirə keçirilmişdi. Seminar müşavirədə Bakı şəhərinin bütün kitabxana şöbələri və sistemlərindən nümayəndələr iştirak edirlər. Seminar müşavirəyə Bakı şəhər kitabxanalarından kitabxana müdirləri, metodiki şöbənin müdirləri və işçiləri,

şöbə müdirləri və digərləri iştirak edirdilər. Həm ABŞ-ın nümayəndləri və İFLA-nın prezidenti xanım Men maraqlı məruzələr və çıxışlar etdilər. Həmçinin Azərbaycan kitabxanaşünas alimləri və praktiki kitabxana işçiləri maraqlı çıxışlar etdilər və və fikir mübadiləsi apardılar. Müşavirə - konfrans olduqca işgüzar bir şəraitdə keçdi və Azərbaycan kitabxana işçilərinin xüsusi marağına səbəb oldu. AKİİA-yaradıldıqdan və fəaliyyətə başladıqdan sonra Azərbaycan kitabxana ictimaiyyətində bir fəallıq və canlanma yaranmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, az bir müddətdə Assosiasiya bir sıra naliyyətlər əldə etməyə başlamışdır. Belə ki AKİİA-nın qeyri - hökumət təşkilatı kimi dünyanın 150-dən çox dövlətinin üzvü olduğu beynəlxalq federasiyasının (İFLA) üzvlüyünə qəbul olunması çox əlamətdar bir hadisə idi. 2000-ci ilin avqust ayında İFLA-nın növbəti iclasında 66-cı baş konfransında, Azərbaycan nümayəndə heyətinin iştirakı ilə M.Nəzərova, Ş. Xudiyeva, S.Kondratev 3 il müddətinə 8 səsvermə hüququna malik AKİİA- Azərbaycan kitabxana ictimaiyyətinin təmsilçisi kimi İFLA-ya üzv qəbul edildi. 2001-ci ilin avqustunda Azərbaycan nümayəndə heyəti (X.İsmayılov, Ş.Xudiyeva, M.Nəzərova, Ə.Məmmədov) ABŞ-ın Boston şəhərində İFLA-nın 67-ci konfransında iştirak etmiş, zəngin təəssüratla qayıtmışlar. Həmin ilin oktyabr ayında Bakı Dövlət Universitetinin akt zalında Azərbaycan kitabxana ictimaiyyəti nümayəndələri qarşısında hesabatla çıxış edən konfrans nümayəndələri kitabxana işinin gələcək inkişaf və bu sahədə dünyada baş verən hadisələr barədə geniş məlumat vermişlər.

Artıq bu dövrdən başlayaraq Azərbaycan kitabxana ictimaiyyətinin nümayəndələrinin SSRİ-dağıldıqdan sonra yaradılan müstəqil respublikalara, eləcə də inkişaf etmiş xarici ölkələrə işgüzar səfərlərin olması və onların hər birinin səfərdən qayıdarkən kitabxana ictimaiyyətini tanış etməsi kitabxanaların gələcək inkişafına xüsusi təsir etmişdir. Bu tədbirlərin nəticələrini yerlərə, Azərbaycanın bütün kitabxanalarına, xüsusilə, kənd kitabxanalarına, MKS-lərə çatdırılması metodiki şöbələr vasitəsi ilə həyata keçirilir. Metodistlər kitabxana yeniliklərinin öyrənilməsi, təhlil edilməsi və tətbiq edilməsi üçün əməli işlər görməlidirlər. Əks halda kitabxana yenilikləri yerlərdə kitabxana işçilərinə çatdırılmayacaq metodiki işin yeniləşməsi lazımı səviyyədə olmayacaq, əlbəttə, digər ölkələrə gedişlərin nəticələrinin yerlərə çatdırılması ilə yanaşı kitabxana işinin ənənəvi istiqamətlərinin əsaslarının qabaqcıl iş təcrübəsi kimi çatdırılması ilə yanaşı kitabxana işçilərinin istər respublikamızda, istərsə də xarici ölkələrdə ixtisaslarının artırılması, metodiki materialların hazırlanması və nəşr edilməsi əsas məqsədlərdən biri olmalıdır.

Kitabxana işçilərinin ixtisasının artırılması aşağıdakı xarakterik cəhətləri ilə müşayiət edilir: kitabxana işçilərinin hamısının əhatə olunması, ixtisasartırmanın ardıcıl aparılması, hərtərəfli olması, metodiki materialların hazırlanması və nəşri və s. Bu dediklərimiz yəni metodistlərin ideal

hazırlığından və yeni məsələlərin onlara öyrədilməsindən gedirsə bu reallıq hazırda respublikamızda həmin tələblərə cavab vermir. Doğrudur Respublikamızda fəaliyyət göstərən kitabxana şəbəkələri və sistemlərinin ayrı-ayrılıqda ixtisasartırma sistemləri mövcuddur. Lakin bu ixtisasartırma sistemlərində işin təşkili günün tələbləri səviyyəsində qurulmamışdır. Metodistlər üçün ayrıca xüsusi qruplar yaradılmır, metodistlər kurslara kitabxananın digər şöbələrinin işçiləri ilə birgə dəvət olunurlar ki, bu da qəti yolverilməzdir. İxtisasartırma sistemində metodistlər üçün ayrıca qruplar yaradılmalı, bu sahədə xüsusi bilik və bacarığı olan insanlar onların qarşısında çıxış etməlidirlər. Dəyərləndirmək lazımdır ki, digər kitabxana işçilərindən fərqli olaraq müxtəlif problemləri daha dərinlən bilməlidir. Bu gün metodist dünya kitabxana informasiya məkanında baş verən mürəkkəb prosesləri dərinlən bilən, müasir texnika və texnologiyalardan xüsusilə elektron texnologiyasından səmərəli istifadə etməyi bacaran xarici dillərdə danışa bilən mütəxəssis olmalıdır. Onun öz peşəsinə dərin marağı, məsuliyyət hissi, demokratik əhval ruhiyyəsi, elmi-analitik təfəkkürü və hər bir yeniliyə güclü meyli olmalıdır.

Müasir kitabxanalarda çalışan metodistlər bir sıra yüksək keyfiyyətlərə malik olmalıdırlar. O ilk növbədə kitabxana mühitində müasir dövrdə kitabxanaların qarşısında duran vəzifələri yaxşı bilməli, kitabxana işinə dair qanunvericiliyi və normativ aktları və sənədləri dərinlən öyrənməlidir, kitabxana proseslərinin müasir texnologiyalarını, ölkədə və xaricdə kitabxana informasiya işinin nailiyyətlərini dünya kitabxanaçılıq nəzəriyyəsi və təcrübəsində baş verən prosesləri, iqtisadi fəaliyyətin əsaslarını, kitabxanaların marketinq fəaliyyətini kitabxana menecmentini və s. məsələləri mükəmməl bilməlidir. Bütün bunları mənimsəmədən, bilmədən müasir kitabxanaların metodiki təminatını həyata keçirmək mümkün olmazdı. Çox təəssüf hissi ilə qeyd etmək lazımdır ki, respublikamızın bütün kitabxana şəbəkələri və sistemlərində çalışan metodiki şöbənin işçilərinin böyük əksəriyyəti qeyri-ixtisas sahibləri bəzi hallarda isə orta və orta ixtisas məktəblərinin nümayəndələri metodiki iş irəli çəkilirlər. Məhz buna görə də kitabxana işinin inkişafında bir sıra geriliklər mövcuddur və bu geriliklər ləng aradan qaldırılır. Nəticədə kitabxana problemlərinin həllində heç bir yeniləşmə nəzər-diqqəti cəlb etmir.

Bizə belə gəlir ki, bütün şəbəkə və sistemlərin ixtisasartırma sistemlərində əsasən dəyişiklik yaradılmalı, ixtisasartırma kurslarına yeni mütəxəssislər cəlb olunmalı, xüsusilə xarici ölkələrin qabaqcıl təcrübələrini bilən bacarıqlı mütəxəssislər işə dəvət olunmalıdırlar. İndiki şəraitdə onu qeyd etmək olar ki, ixtisasartırma kurslarına xüsusi təşəbbüs göstərsə də hətta ayrı-ayrı şəbəkələrin belə kurslar yaratmasına baxmayaraq dinləyicilər bu kurslarda yetərinə məlumat əldə etmirlər. Yaradılan belə kurslarda təşkil edilən

seminarlar, praktikumlar, dəyirmi masalar müxtəlif silsilə mühazirələrin oxunması demək olar ki, bir-birini təkrarlayır. Metodistlərin ixtisasartırma sistemindən danışarkən qeyd etmək lazımdır ki, kitabxana işinin metodik təminatı elmi-tədqiqatların təhlili nəticəsində də yeniləşə bilər. Odur ki, metodistlər kitabxanaçılıq üzrə tədqiqatları dərinlən öyrənməli, onun mənimsəməli və öz gündəlik fəaliyyətlərində tətbiq etməlidirlər.

Bu sistemdə metodiki təminatı elmi-tədqiqatlarla bağlayan mühüm ünsürlərdən biri də kitabxanaşünaslıq tədqiqatlarında əldə edilmiş nailiyyətlərin, çıxarılmış nəticə və tövsiyələrin kitabxana təcrübəsinə tətbiq edilməsində metodiki təminat sisteminin rolunun inkişaf etdirilməsidir. Bir məsələni xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, kitabxanaşünaslıq sahəsində aparılan tədqiqatları şərti olaraq əsaslı və tətbiqi xarakterli elmi problemlərə ayırmaq olar.

Əsaslı tədqiqatlar əsasən kitabxana işinin inkişafı üçün yeni perspektivlər açan tədqiqatları nəzərdə tutur. Tədqiqi xarakterli tədqiqatlara gəldikdə isə bunlara kitabxana işində tətbiq edilən müxtəlif texnoloji proseslərin yeniləşdirilməsi və təkmilləşdirilməsinə, oxuculara xidmət işində yeni üsulların, pedaqoji, psixoloji, sosioloji metodların həyata keçirilməsinə, kitabxanaların informasiya ehtiyatlarının istifadəsinin səmərəliliyiminin artırmasına və s. xidmət edən elmi işləri aid etmək olar. Belə tədqiqatların əsas məqsədi kitabxana təcrübəsinin yeni keyfiyyət və kəmiyyət göstəriciləri ilə zənginləşdirməkdən ibarətdir.

Sözsüz ki, elmi tədqiqatların nəticələrinin kitabxana təcrübəsinə tətbiqi kütləvi şəkildə həyata keçirilə bilməz. Bu proses əvvəlcədən planlaşdırılmalı, tətbiq mərhələləri müəyyənləşdirilməli, tətbiq formaları, eksperimentlərin keçirilməsi dəqiqləşdirilməli icraçılar seçilməli və tətbiq nəticəsində gözlənilən keyfiyyət göstəriciləri ekspertizadan keçirilməli ehtimal olunan yenilik və səmərəlilik proqnozlaşdırılmalıdır.

Elmi-tədqiqat işlərində alınan nəticələrin kitabxana təcrübəsinə tətbiqində metodiki mərkəzlərin ən mühüm fəaliyyət formalarından biri müvafiq tədqiqatların tətbiqi ilə əlaqələr normativ, tənzimləyici təlimat-metodik sənədlə kompleksinin hazırlanmasıdır. Belə sənədlərə tədqiqatların nəticəsinə əsaslanan metodik vəsaitlər, kompleks proqramlar normativlər, texnoloji proseslərin təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş yeni təkliflər, tövsiyələr, idarəetmə orqanlarına ünvanlanmış təkliflər və s. daxildir.

Kitabxana tədqiqatlarının metodik təminatı işində istifadə olunması olduqca əhəmiyyətli və vacibdir. Lakin bir məsələni qeyd etmək lazımdır ki, dünya təcrübəsinin milli xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla respublikamızda tətbiq edilməsi daha vacib məsələlərdəndir. Elmi-tədqiqat işlərində alınan nəticələrin kitabxana təcrübəsinə tətbiqində metodik mərkəzlərin ən mühüm fəaliyyət formalarından biri müvafiq tədqiqatların tətbiqi ilə əlaqədar normativ

tənzimləyici təlimat metodiki sənədlər kompleksinin hazırlanmasıdır. Belə sənədlərə tədqiqatların nəticəsinə əsaslanan metodik vəsaitlər, kompleks planlar və proqramlar, normativ sənədlər, texnoloji proseslərin təkmilləşdirilməsinə yönəlmiş yeni təkliflər, tövsiyələr, özündə sosioloji, pedaqoji iş üsullarını əks etdirən tənzimləyici sənədlər, idarəetmə orqanlarına ünvanlanmış təkliflər, arayışlar, kitabxana xidmətinin təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədar koordinasiya planları, proqnozlar və s. materiallardan ibarət olmalıdır.

Son illərdə kitabxana proseslərinin yaxşılaşdırılması ilə bağlı xarici ölkələrin qabaqcıl iş təcrübəsinin öyrənilməsi və tətbiqi ilə bağlı respublikamızda xeyli iş görülmüşdür. Belə ki, kitabxana informasiya problemlərinə həsr olunmuş çox mühüm tədbirlər, o cümlədən, beynəlxalq təşkilatların dəstəyi və yardımı ilə elmi praktik konfranslar, ayrı-ayrı kitabxanalarda xüsusi mövzular üzrə treninqlər, kitabxana-informasiya müəssisələrinin işçilərinin xarici ölkələrə səfərləri, onların beynəlxalq elmi konfranslarda iştirak etmələri xarici ölkələrdən metodiki-informasiya materiallarının respublikamıza gətirilməsi və s. olduqca mühüm əhəmiyyəti vardır. Xüsusilə respublika əhəmiyyətli elmi kitabxanalarda ardıcıl olaraq treninqlərin keçirilməsi, yeni kitabxana informasiya sistemlərinin formalaşmasına təsir göstərdi. Keçirilən treninqlərdə İFLA-nın qəbul etdiyi qərarlar, göstərişlər və sərəncamlardan istifadə olunmuşdur. Son illərdə İFLA-nın konfranslarında iştirak edən bütün nümayəndələr, kitabxana ictimaiyyəti qarşısında hesabat xarakterli məruzələrlə çıxış etmiş, mütəxəssisləri maraqlandıran suallara cavab vermişlər. Beynəlxalq kitabxana-informasiya aləmində baş verən yeniliklərlə kitabxana işçilərini tanış etmək, kitabxana işinin inkişafına, yeni texnoloji sistemlərin yaradılmasına elektron kitabxanaların formalaşmasına öz təsirini göstərmişdir.

İFLA-nın “Əməkdaşlıq naminə informasiya: gələcək qlobal kitabxanaların yaradılması” devizi altında keçirilən 66-cı baş konfransın materiallarının öyrənilməsinə həsr olunmuş xüsusi bir tədbir BDU-nun kitabxanasında geniş mütəxəssis marağına səbəb olmuş, maraqlı məruzələrlə yekunlaşdırılmışdır. Konfransdan gətirilmiş materialların sərgisi mütəxəssislərin geniş marağına səbəb olmuşdur.

ƏDƏBİYYAT

1. Семенова Т.А.Макарова Е.И.Передовой библиотечный опыт: его изучение и внедрение // Актуальные вопросы библиотечной работы: Теория и практика: Сб., 1983.-М.,1983.-С.20-29
2. Библиотечное дело: Терминологический словарь.-М.,1986.-С.105.
3. Басов С.А.Педагог, и управленец // Библиотекарь.-1997.-№-5-С.30-31.
4. Новое в отечественной теории управления библиотеками. Управление библиотекой: новые идеи практические рекомендации.-М.,1995.-Вып.1-С.20-34
5. Библиотечный менеджмент / Методическая работа. М.,1999.-16 с.
6. Управление библиотечными, технологиями.-М.2000.-С.305-324
7. Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya.- В.1999.- № 2.- S.115-126; 2000.- №- 2 .-S.122-126; 2003.- № 1.- S.88-96
8. İsmayılov X.İ. Azərbaycan Respublikasında kitabxana işinin metodik təminat sistemi: 1918-2000-ci illər: Monoqrafiya.-B., 2000.-416 s.

Х.И.ИСМАИЛОВ

РОЛЬ МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В МЕТОДИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БИБЛИОТЕК

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются вопросы методической деятельности библиотек Азербайджана, место и значение международного сотрудничестве для улучшения этой сферы. Особенное внимание уделено деятельности Ассоциации развития библиотечной деятельности Азербайджана (АКИИА), которая участвуя в различных международных проектах, привнесла значительный вклад в улучшении методической деятельности библиотек республики.

Kh.İ.İSMAİLOV

**THE ROLE OF INTERNATIONAL COOPERATION IN
THE METHODOLOGICAL WORK OF LIBRARIES**

SUMMARY

The article deals with the methodical work of libraries in Azerbaijan, place and importance of international cooperation for improving this area. Particular attention is removed of the Association of Library activities in Azerbaijan (AKİİA), which is participating in various international projects, has brought a significant contribution to improving the methodological work of libraries of the republic.

Aşur ƏLİYEV
Kitabxana resursları və informasiya axtarış
sistemləri kafedrasının dosenti
Elmira ŞİRİNOVA
Baş laborant

RESPUBLİKADA İLK TİBB TƏDRİS KİTABXANASI
FONDUNUN FORMALAŞMASI
(Tarixi və müasir vəziyyəti)

XIX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda sənayenin inkişafı, neft istehsalı mədəniyyətin, o cümlədən kitabxanaların inkişafına da təsir göstərdi.

Məlum olduğu kimi XIX əsrin axırı, XX əsrin əvvəlləri Azərbaycanda milli şüurun formalaşmasında xüsusi mərhələ təşkil edir. Bu dövrdə milli kitabxana, milli kitabxana ideyalarının, elmi nəzəri fikirlərinin meydana gəlib formalaşmasında da ilk addımlar atılmış milli kitabxanamızın inkişafı, kitabxanaların xalqın təhsil, tərbiyə və mədəni inkişafındakı mövqeyinin müəyyənləşdirilməsində mühüm işlər görmüşdür.

XIX-XX əsrlərdə kitabxanalar daha böyük inkişaf yolu keçmiş sivilizasiyalı cəmiyyətin əsas atributlarından birinə çevrilmişdir. Milli, ümumi, elmi, elmi-texniki, ümumaçıq xalq kitabxanalarının meydana gəlməsi və geniş informasiya fəaliyyəti göstərməsi cəmiyyətin mənəvi təminatı ilə yanaşı olaraq elmin və iqtisadiyyatın inkişafında da böyük rola malik olduğunu aşkara çıxartmışdır. Bu əsrlərdə böyük inkişaf yolu keçən təhsil sistemində, kütləvi mübadilənin geniş vüsət almasında kitabxanaların fəaliyyət dairəsi də xeyli genişlənmiş və dərinləşmişdir. Beləliklə, cəmiyyətdə mütaliənin sosial tələbatı çevrilməsi prosesi baş vermişdir. Kitabxanalar bu vəzifələrin öhdəsindən gəlmək, durmadan artan oxucu tələbatına cavab vermək üçün yeni iş, forma və üsullarından, elmi metodlardan istifadə etməyə başlamışdılar.

Qeyd etmək lazımdır ki, XX əsrin əvvəllərində açılan kitabxanaların əsas hissəsini idarə, müəssisə, təhsil ocaqları və fabrik-zavodlarda yaradılan kitabxanalar təşkil edirdi. Çünki çar Rusiyası kitabxanaların bu cür yerlərdə açılmasına icazə verirdi. Həmin müəssisələr qapalı olduğu üçün ona senzura nəzarəti güclü olurdu. Həmin kitabxanalardan ancaq orada çalışan mühəndislər, həkimlər, müəllimlər, tələbələr və digər işçilər istifadə edirdilər.

Əsasən xüsusi kitabxanalar tipinə mənsub olan tibb kitabxanaları mütəxəssislərə, orta və ali tibb təhsili müəssisələrinin müəllim və tələbələrinə tibbə dair elmi-tədqiqat institutlarının alim və elmi işçilərinə xidmət etmək üçün və 20-ci illərdən başlayaraq ixtisaslaşdırılmış tibb kitabxanalarının çoxsahəli şəbəkəsi təşəkkül tapmağa başlamışdır (4.s.103).

Respublikamızda ilk tibb kitabxanaları böyük xəstəxanaların, klinikaların, doğum evlərinin, tibbə dair elmi tədqiqat müəssisələrinin, ali və orta ixtisas məktəblərinin, sanitar-maarif evlərinin yanında təşkil edilməyə başlamışdır. Belə kitabxanalardan biri də haqqında bəhs edəcəyimiz, hazırda fəaliyyət göstərən Bakı 1 saylı Tibb Məktəbinin kitabxanasıdır. Arxiv sənədlərinə əsaslanaraq demək olar ki, onun əsası 1902-ci ildə şəhər doğum evində qoyulub. Hazırda həmin müəssisə, Əzizbəyov adına doğum evi adlanır. Mamalıq məktəbi adı ilə açılan müəssisə ilk günlər 12 çarpayılıq olmuş, o vaxt məşhur olan tütün fabrikində yerləşmişdir. Məktəbin ilk direktoru bədnam qonşularımızdan olan Şahnazarov familiarı bir şəxs olmuşdur (7).

Tibb məktəbinin ilk beş nəfər məzunu Yuriyev şəhərində buraxılış imtahanı vermişlər (təhsil rus dilində olduğu üçün), sonralar bu imtahanlar Bakının özünə keçirilmişdir. 1923-cü ildən həmin tibb tədris ocağına M. Hacıqasımov direktor təyin edilmişdir. Azərbaycan qrupu məhz həmin illərdə yaradılmışdır.

1929-cu ildən sonra mamaçılıq məktəbi politexnik texnikumunun tərkibinə daxil edilmiş, 1936-cı ildən isə həmin müəssisə 3 yerə ayrılmışdır: əczaçılıq, feldşer, mamaçılıq məktəbi (7).

Mamaçılıq məktəbi 1948-ci ilə qədər Lermontov küçəsi 13-də yerləşmişdir. Sonralar 7-ci paralel küçəsi 13-ə köçürülmüş, müəssisədə vaxtilə 5 tələbə təhsil almışdır. Hazırda orta ixtisaslı tibb kadrları hazırlayan bu müəssisədə tibb bacısı, əczaçılıq, müalicə və mamaçılıq şöbələri fəaliyyət göstərir (bundan sonra tibb məktəbi Bakı 1 saylı Tibb məktəbi adı ilə veriləcəkdir). (7)

Bakı 1 saylı Tibb Məktəbində 2169 nəfər tələbə təhsil alır, onların təlim tərbiyəsi ilə 310 müəllim məşğul olur. Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi Bakı 1 saylı Tibb Məktəbi yarandığı gündən (1902) onun elmi-tədris kitabxanası da yaranmışdır. Onun fondunda 980 nüsxə müxtəlif sahələrə dair kitablar olmuşdur. Hazırda kitabxananın fondunda 75210 nüsxə tibb də daxil olmaqla elmin müxtəlif sahələrinə dair sənəd vardır ki, ondan 2164 nəfər tələbə, 305 müəllim, həkim, 172 nəfər texniki işçi istifadə edir (7).

Bakı 1 saylı Tibb Məktəbi kitabxanası fondunun formalaşmasının tarixi, müasir vəziyyəti, onun komplektləşdirilməsinin xarakterik xüsusiyyətləri, müstəqil respublikamız qarşısında duran yeniləşmə, təhsil islahatları prosesinin həyata keçirilməsi ilə bağlı olduğu üçün, onu tədqiq edib öyrənmək, əldə etdiyi nailiyyətləri tibb ictimaiyyətinə çatdırmaq əsas məqsəd kimi öndə durur.

20-30-cu illərdə tədris xarakterli tibb kitabxanalarının sayı xeyli artmışdır. Doğrudur, təzə yaranmağa və formalaşmağa başlayan tibb kitabxanalarının kitab fondunun az olmasına baxmayaraq onlar tez bir müddət içərisində mütəxəssis oxucuların böyük marağına səbəb olmuş, kitabxanaların ətrafına əsasən mütəxəssislərdən ibarət geniş oxucu dairəsi formalaşmışdır. Bu

zaman Tibb Məktəbinin fondunda cəmi 1505 nüsxə, 30-cu illərin sonunda isə 2270 nüsxə, 40-cı illərdə isə tibb kitabxanalarının həm şəbəkəsində kitabxanaların sayı, həm də fondlarında kitabların miqdarı az olmuşdur.

1941-1945-ci illər Böyük Vətən müharibəsində Bakı 1 saylı Tibb Məktəbi və onun kitabxanası öz işini müharibənin qarşıya qoyduğu vəzifələrə uyğunlaşdırmış, Tibb Məktəbinin tələbə və müəllim kollektivi ilə yanaşı, hərbi xəstəxanalara, hospitallara və hərbi hissələrə də xidmət etməyə başlamışdır. Müharibə qurtarıqdan sonra kitabxana fondunun ardıcıl olaraq komplektləşdirilməsi işini ön plana çəkdi. Kitabxana nəşriyyatlardan, mağazalardan, qocaman həkimlərdən hədiyyə aldığı kitablar hesabına öz fondunu daim formalaşdırmışdır. Bunun nəticəsində kitabxananın fondu 50-ci illərin əvvəlində artaraq 4800 nüsxəyə çatmışdır (7).

Tibb kitabxana şəbəkəsi 50-ci illərdən sonra respublikada səhiyyənin inkişafı ilə əlaqədar olaraq daha böyük uğurlar qazanmışdır.

1960-cı ildə ancaq xəstəxanalarda, poliklinikalarda, sanatoriyalarda və başqa tibb müəssisələrində 149,8 min kitab fonduna malik olan 60 kitabxana fəaliyyət göstərirdi. Göstərilən kitabxanalarla yanaşı, respublikada geniş tibb təhsil müəssisəsinin kitabxanaları, sanatoriya və digər səhiyyə orqanlarının kitabxanaları mütəxəssislərə xidmət edirdi. Bu kitabxanalar içərisində 1 saylı Tibb Məktəbi kitabxanasının da öz payı vardır. Artıq 60-cı illərdə 1 saylı Tibb Məktəbinin həm tələbə kontingenti çoxalmış (20 qrupa çatdırılmış) həm də onun fondunun miqdarı artaraq 10450 nüsxə olmuşdur (7).

70-80-ci illərdə Səhiyyə Nazirliyi kitabxana şəbəkəsinin imkanlarından geniş istifadə etməklə, yeni kitabxanaların yaradılmasını və onların kitabla təchizi məsələsini də ön plana çəkmişdir. İlbəil kitabxana işinə ayrılan vəsait artırılırdı.

Məhz bu dövrdə respublika tibb kitabxanalarının qarşısında 70 mindən artıq yüksək ixtisaslı mütəxəssis oxucuya xidmət etmək vəzifəsi qoyulmuşdur.

Bunun nəticəsi olaraq 1 saylı Tibb Məktəbi kitabxanasının ştat vahidi 1-dən 3-ə çatdırılmış, kitabla təmin olunmasına isə xeyli pul vəsaiti ayrılmışdır. Aşağıdakı rəqəmlərə nəzər salaq: əgər 1960-cı ildə 1 saylı Tibb Məktəbi kitabxanası fondunda 10150 nüsxə kitab olmuşdursa, 1970-ci ildə 22180 nüsxə, 1975-ci ildə isə bu rəqəm 40000-dən çox olmuşdur. Rəqəmlərdən görüldüyü kimi Tibb Məktəbi kitabxanasının fondu çox sürətlə formalaşdırılmış və təkmilləşdirilmişdir (7).

Respublikamız müstəqillik əldə etdikdən sonra Tibb məktəbinin həyatında baş verən maliyyə çətinlikləri kitabxananın işinə də təsir etmiş, yeni ədəbiyyatla komplektləşmə işi xeyli azalmışdır. Kitabxananın maddi-texniki bazası zəifləmişdir. Bu çətinlik uzun sürmədi. 1990-cı ilin ikinci yarısından başlayaraq bu çətinliklər aradan qalxdı. Oxuculara xidmət işi xeyli qaydaya düşdü. Belə ki, Bakı 1 saylı Tibb Məktəbinin 1990-cı ildə fondu 74354 nüsxə,

oxucularının sayı 1408 nəfər və onlara kitab verilişi 45750 nüsxə, 1995-ci ildə kitab fondu 73929 nüsxə, 2000-ci ildə kitab fondu 79929 nüsxə, oxucuların sayı 2148 nəfər, kitab verilişi isə 33218 nüsxə olmur (7).

90-cı illərdən sonra Bakı 1 sayılı Tibb Məktəbi kitabxanasının direktoru və kitabxanaçısı cari komplektləşdirmənin ikinci mərhələsinə müvafiq olaraq alınacaq kitabların ünvanını, mənbəsinə və miqdarını müəyyənləşdirməklə bir sıra üsullardan və mənbələrdən istifadə etməklə öz fondlarının formalaşdırılmasına səy göstərmişlər. Həmin mənbələr və üsullar aşağıdakılardır: Kitab mağazaları, Oraz T.T.MİS firması; "Qarant" firması; 14 sayılı Akademikniq mağazası; Müəllimlərin çap etdirdikləri kitablar, hədiyyələr; Oxucular tərəfindən itirilmiş kitabların yerinə alınan kitablar və "Təbib nəşriyyatından" və s. Adları çəkilən bu mənbələrdən Bakı 1 sayılı Tibb Məktəbi kitabxanasının fonduna 1990-2000-ci illərdə 4500 çox ədəbiyyat alınmışdır. Bu da fondun daim yeniləşməsinə səbəb olmuşdur.

Cəmiyyətin informasiyalaşdırılması XX əsrin sonu XXI əsrin əvvəllərində dünyanın qlobal problemlərindən biri kimi gündəmə gəlmişdir. Artıq informasiyanın rolu praktik olaraq bütün fəaliyyət sahələrində-iqtisadiyyatda, elmdə, təhsildə, mədəniyyətdə, səhiyyədə, siyasətdə, dövlət və regional idarəetmədə, milli təhlükəsizliyin təmin edilməsində durmadan artmaqdadır.

İnformasiya əsri olan XXI əsr Müstəqil Azərbaycan Respublikası qarşısında çox mühüm təxirəsalınmaz vəzifələr qoymuşdur. Bu vəzifələr hər şeydən əvvəl ölkəmizin iqtisadi, siyasi, mədəni inkişafının sürətli, intensiv surətdə yüksəldilməsini, Azərbaycan Milli ideologiyasının, Azərbaycan dövlətçiliyinin təbliğini tələb edir. İnformasiya cəmiyyətinin qarşısına qoyduğu bu vəzifələrin həyata keçirilməsində bütün xalqın, müxtəlif peşə sahibləri ilə yanaşı, respublikamızın informasiya mütəxəssisləri və kitabxanaçılar da yaxından iştirak etməli, ölkədə cəmiyyətimizin xalqımızın informasiyaya artan tələbatını ödəməklə onların köməkçiləri olmalıdır (5.s.9-14).

İnformasiyalaşdırılmış cəmiyyətin yaradılması və daha da təkmilləşdirilməsi bilavasitə kommunikasiya sistemləri, informasiyanın alınması, işlənməsi və verilməsi prosesi ilə əlaqədar olduğundan müasir cəmiyyətdə hər cür informasiyanın cəmiyyət üzvləri arasında yaymağı qarşısına məqsəd qoyan, informasiya resurslarını qoruyub saxlayan, onu əsrdən-əsrə, nəsil-dən-nəslə ötürmək informasiya daşıyıcısı kimi fəaliyyət göstərən kitabxana sistemləri, o cümlədən tibb kitabxanaları mühüm vəzifələr daşıyır. Bu baxımdan müasir dövrdə kitabxanalar elmi, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə müəssisəsi kimi qiymətləndirilir. Sosial institut statusuna malik müəssisə hesab edilir.

Təsadüfi deyildir ki, 29 dekabr 1999-cu ildə qəbul edilmiş "Kitabana işi haqqında" Qanunda kitabxanalara yüksək qiymət verilmişdir. Orada deyilir: "Kitabxana -elmi, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə müəssisəsi

kimi, çap əsərlərini və digər informasiya daşıyıcılarını toplayıb mühafizə edən, onların sistemli ictimai istifadəsini təşkil edən cəmiyyətin intellektual və mənəvi potensialının inkişafına xidmət göstərən sosial instituttur (6.s.3).

Müstəqillik dövründə ən böyük qüvvə elm və bilikdir. Möhkəm elmi, siyasi və hüquqi, humanitar biliklərə və bu bilikləri mühafizə edən kitabxanalar informasiya sisteminə əsaslanmadan heç bir müstəqil dövlət yaratmaq mümkün deyildir.

Deməli, kitabxanalar, mədəni və informasiya funksiyasını səmərəli şəkildə həyata keçirmək üçün mükəmməl sənəd fondlarına malik olmalıdırlar. Eyni zamanda bir tərəfdən kitabxana fondlarının həcminin böyük və məzmununun zəngin olması, digər tərəfdən kitabxanaya müraciət edən mütəxəssis oxucuların tükənməz sorğularının olduqca müxtəlifliyi onun topladığı sərvətin hərtərəfli əks etdirilib oxucuların istifadəsinə verilməsini tələb edir. Göstərilən bu vəzifələrin yerinə yetirilməsində Bakı 1 saylı Tibb Məktəbinin kollektivinin və onun kitabxanası da öz işlərini yenidən qurmağa başladılar.

Bakı 1 saylı Tibb Məktəbinin kitabxanası müntəzəm olaraq tibbə dair yeni sənədlərlə tanışlıqda, sərəgilərin təşkilində və mövzu rəflərinin təşkilində kitabların düzülüşü prosesində sənədlərin öyrənilməsinə böyük diqqət yetirir və komplektləşdirici ildə 200-250 adda sənədlə tanış olur və onlar haqqında ümumi təsəvvürə malik olur. Kitabxananın müdiri (fondun kompleks metodları, ən çox işə spesifik metod əsasında fondun həcmi, tərkibi, dövriyyəsi, istifadəsi) öyrənilməsinə xüsusi əhəmiyyət verir.

Bakı 1 saylı Tibb Məktəbinin kitabxanasının işçiləri fondun komplektləşdirilməsinin üç əsas növündən: 1) Yeni kitabların alınması (cari); 2) Keçmiş illərdə çap olunmuş əsərlərin əldə edilməsi (retrospektiv); 3) Kitabxana fondunun tənzimləşdirilməsi (rekomplektləşdirmə) növlərindən çox bacarıqla istifadə etmişdir. Göstərilən komplektləşdirmə sənədlərinin hər birinin özünəməxsus xarakterik xüsusiyyətləri nəzərə alınmışdır. Yeni ədəbiyyatın oxucu tələbatının təmin edilməsində, fondun formalaşmasında tibb və səhiyyəyə dair ən mürəkkəb sorğularının ödənilməsinə cari komplektləşdirmənin səmərələşdirilməsində əsas rol oynayır. Tibb və səhiyyəyə dair yeni nəşrlər öz növbəsində ən aktual və mühüm elmi, tədris nəşrlərinin əldə edilməsinə xidmət edir və onların əsas oxucu sorğularına cavab verməsini təmin edir. Geniş oxucu kontingentinə malik olan Bakı 1 saylı Tibb Məktəbi kitabxanası öz fondunun onların tələblərinə uyğun şəkildə formalaşdırmağa çalışmış və buna nail olmuşdur.

Adları çəkilən bu mühüm komplektləşdirmə xüsusiyyətləri Bakı 1 saylı Tibb məktəbinin kitabxanası öz fondunun müxtəlif aspektdən komplektləşdirir və bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə tamamlayır. Bu məqsədlə kitabxana məktəbdə fəaliyyət göstərən şöbələrin profilinə uyğun müalicə-feldşer, tibb bacısı,

əczaçılıq işi üzrə, anatomiya, filologiya, mamaçılıq, tibbin tarixi, Azərbaycan tarixi, ailədə uşaqların tərbiyəsi, ədəbiyyat tarixi, proqramlaşdırma, kimya, fizika, tibb elminin müasir problemləri və s. sənədlərlə öz fondunun daim zənginləşdirir. Digər tərəfdən Tibb məktəbində 9-cu sınıfdan qəbul olan tələbələr üçün orta məktəb dərslikləri, dərs vəsaitləri də əldə etmişlər. Bu məqsədlə Bakı 1 saylı Tibb məktəbi kitabxanası orta hesabla 1990-2005-ci illərdə indiki bazar iqtisadiyyatı şəraitinə 5000-dən çox sənəd əldə etmişdir. Hər il orta hesabla 300-350 nüsxə sənəd təşkil edir.

Müstəqillik illərində Bakı 1 saylı Tibb Məktəbi kitabxanasının komplektləşdiricisinin fəallığı nəticəsi olaraq aşağıdakı kitablar alınmışdır. "H.Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir, Müstəqillik yollarında, Azərbaycanı dünya tanıyır, "Qurtuluş"; N.Xudiyev. H.Əliyev və Azərbaycan dili; B.Budaqov "Azərbaycanda erməni mənşəli toponimlərin izahlı lüğəti (10 nüsxə), "Kütləvi tibb ensiklopediyası (2 nüsxə); N.Yeqorov "İnsanın qısa anatomiyası", "Tibb bacısının qısa ensiklopediyası"; B.Ağayev "Cərrahi xəstəliklər"; C.Hacıyev "Təxirəsalınmaz tibbi yardım" və s. əsərlər 300 nüsxə həcmində əldə edilmişdir.

Bir faktı qeyd etmək lazımdır ki, Bakı 1 saylı Tibb Məktəbinin kitabxanası yuxarıda adları çəkilən mənbələrdən 1996-2003-cü illərdə 1464900 manat məbləğində 50 adda 18701 nüsxə sənəd əldə etmişdir. 1995-2005-ci illərdə müxtəlif mağazalardan (14 və 67 saylı Akademkniq) nəşriyyatlardan və müəlliflərdən 700 nüsxədən çox sənəd əldə edilmişdir. Həmin illərdə kitabxanaya prezidentin icra aparatından "280 nüsxə sənəd pulsuz olaraq hədiyyə verilmişdir.

Bakı 1 saylı Tibb Məktəbinin kitabxanasının fondu 1996-2005-ci illərdə xeyli artmışdır. Lakin 80-90-cı illərlə müqayisədə kitabxananın fondu nəzərə çarpacaq dərəcədə azalmışdır. Belə ki, 1985-ci ildə kitabxananın fondu 83765 nüsxə, 1990-cı ildə 79354 nüsxə, 1995-ci ildə 73929 nüsxə, 2000-ci ildə 79929 nüsxə, 2005-ci ildə isə 75601 nüsxə təşkil etmişdir (7). Deməli, kitabxananın fondu 1990-cı illə müqayisədə 3753 nüsxə azalmışdır. Bu azalmanın əsas səbəblərindən birincisi Bakı 1 saylı Tibb Məktəbinin müdiriyyəti tərəfindən kitab alınması üçün şəraitin yaradılmaması, ikincisi, Bakı 1 saylı Tibb Məktəbinin Cəlilabad rayonunda açdığı filialına tibbə dair kitabların verilməsi, üçüncüsü isə respublikamızda gedən yeniləşmə prosesində nəşriyyat poliqrafiya işinin zəifləməsi və kitabların nüsxə etibarlı ilə az miqdarda çap edilməsi səbəb olmuşdur.

Ümumiyyətlə, 1990-2007-cı illərdə Bakı 1 saylı Tibb Məktəbi kitabxanasının elm sahələri üzrə tərkibi, daxil olan sənədlərin miqdarı, oxucuların miqdarı, kitab verilişi ilə tanış olmaq üçün göstərilən cədvəli nəzərdən keçirmək kifayətdir.

Эбс тяр иси ляр	Елм sahələри					Охучуларын тәркibi				
	Шәг	Цмуми фонд	Тиббя даир	Ижтима и сийаси	Бядни ядябий	Башга лары	Охужу ларын	Тялябя ляр	Мицялли м вя	Техники ишчиля
199 0	743 54	3113 4	859 0	1522 2	730 4	1408	112 0	388	25	45 75 0
199 5	741 29	3277 1	795 9	1546 8	741 6	1580	117 0	387	25	41 97 0
200 0	799 29	3362 8	795 9	1546 8	741 6	2148	186 4	285	30	33 75 0
200 5	757 63	3403 8	797 2	1546 8	741 6	2169	189 0	310	25	29 64 0
200 7	761 85	3512 0	799 7	1551 4	751 2	2210	195 9	325	35	30 75 0

Cədvəldən göründüyü kimi kitabxananın fondu və oxucuların sayı, kitab verilişi 1990-2007-ci illərdə bəzən artır, bəzən də azalır. Bunun əsas səbəbi hər il fonddan dərsliklər, dərs vəsaitlərinin, məzmunca köhnəlmiş kitabların fonddan xaric edilməsi, digər tərəfdən fondun tərkibinin tibbə dair yeni ədəbiyyatla yeniləşdirilməməsi olmuşdur. Bu rəqəmlərdən də aydın görünür ki, 17 ildə kitab fonduna cəmi 1831 nüsxə sənəd daxil olmuşdur. Bu göstərici də qənaətbəxş deyildir. (70-80-ci illərlə müqayisədə) onu da qeyd etmək lazımdır ki, Bakı 1 sayılı Tibb Məktəbi kitabxanası öz fondunu müxtəlif özəl şirkətlər, cəmiyyətlər vasitəsi ilə, komplektləşdirilməsinə də xüsusi diqqət yetirmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1.Xələfov A.A. Azərbaycanca kitabxana işinin tarixindən (1870-1920).-B., 1960.-95 s.

2.Xələfov A.A. Azərbaycanca kitabxana işinin tarixi (1933-1958).-B., 1974.-244 s.

3.Xələfov A.A. *Sovet Azərbaycanında kitabxana işinin tarixindən (1920-1932).*- B., 1960.-187 s.

4.Xələfov A.A. *Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslik (3 hissədə): H.3.-B.,2003.-314 s.*

5.Xələfov A.A. *İnformasiya cəmiyyəti kitabxanaşünaslığın müasir problemləri // Kitabxanaşünaslıq və informasiya: Elmi nəzəri və təcrübi jurnal.-2010.- №1.-S.9-14*

6.*Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu.- B., 2005.-24 s.*

7.*Bakı 1 saylı Tibb Məktəbi kitabxanasının 1950-2010-cu illər hesabatı.*

A.M.АЛИЕВ

Э.А.ШИРИНОВА

**ФОРМИРОВАНИЕ ФОНДОВ
ПЕРВЫХ УЧЕБНЫХ МЕДИЦИСКИХ
БИБЛИОТЕК РЕСПУБЛИКИ
(ИСТОРИЯ И НЫНЕШНЕЕ СОСТОЯНИЕ)
РЕЗЮМЕ**

В этой статье даны история, современное состояние, а также вопросы формирования фондов первых учебных медицинских библиотек республики.

A.ALIYEV

E.SHIRINOVA

**THE FORMING OF THE FIRST MEDICINE
TEACHING LIBRARY
(HISTORICAL AND PRESENT SITUATION)
SUMMARY**

The creation, history, modern situation of the first medicine teaching library and the same time the problems of forming were reflected in this article.

Yusif QAZIYEV
*276 saylı məktəbin ali kateqoriyalı müəllimi,
pedaqoji elmlər namizədi*

AZƏRBAYCANDA MƏKTƏB KİTABXANASININ İNKİŞAF TARİXİNDƏN

(İbtidai məktəb kitabxanaları)

1853-cü ilin oktyabrında təsdiq edilmiş yeni nizamnaməyə görə Azərbaycanada ilk 3 ibtidai şəhər məktəbi (Qubada 10.XI. 1854,- Lənkəranda 21.XI. 1856,-Ordubadda 15.IX.1854) açıldı və onların nəzdində kitabxanalar təşkil edildi.

İbtidai şəhər məktəblərinin əsaslı kitabxanalarının kitab fonduna dair dəyərli məlumatlar vardır; 1865-ci ildə Quba ibtidai məktəbinin kitabxanasında 64 adda kitab 1 ədəd əsas təlim metodu cədvəli, 1 ədəd Səyyar əlifba, 1 ədəd digər tədris vəsaiti (şagirdlərin sayı 48); Ordubad ibtidai məktəbində 133 adda, 560 nüxsə kitab (şagirdlərin sayı 52), bunlardan Avropa dillərində 2 adda 7 nüxsə qalanları isə rus dilində, 1 qlobus, 2 atlas, 6 şəkil; Lənkəranda 93 adda 238 nüxsə (şagirdlərin sayı 58) kitab mövcud idi (6, C, a)

Ümumiyyətlə, 1865-ci ildə dövlət məktəblərinin (7 qəza, 3 ibtidai kitabxanalarında 2075 adda, 6516 nüxsə və 70 ədəd digər tədris vəsaitləri olmuşdur (6, C, a).

1860-1870-ci illərdən başlayaraq, 1864-cü ilin iyulunda təsdiq edilmiş “İbtidai xalq məktəblərinə dair Nizamnamə” ilə əlaqədar, dövlət tərəfindən şəhər və kəndlərdə yeni ibtidai məktəblər açılıb kitabxanalar təşkil edildi.

İbtidai məktəblər açılarkən əvvəlcə onun binası əldə edilib kitabxanası təşkil edilirdi.

İbtidai məktəblər 3 qismdə-şəxsi, ictimai və dövlət məktəbləri kimi təşkil edilirdi. Açılan hər bir məktəbin tarixi ilə kitabxananın tarixi eyniyyət təşkil edirdi. Ancaq heç də açılan bütün ibtidai məktəblərin nəzdində bu hal mövcud deyildir. 1889-cu il məlumatına görə Bakı quberniyasında 40 ibtidai məktəbdən 30-nun, 1902-ci il məlumatına görə isə Gəncə quberniyasında 119 ibtidai məktəbdən 96-nın kitabxanası var idi (10, a)

İbtidai məktəb kitabxanalarının kitab fonduna dair arxiv sənədlərində və dövrü mətbuatda dəyərli məlumatlar vardır. 1867-ci idə 75 şagirdi olan Mərzə məktəbinin kitabxanasında 47 nüxsə kitab olmuşdur (4). Bu dövrdə Ordubad ibtidai məktəbinin kitabxanası daha zəngin idi. Onun həm əsaslı və həm də şagird kitabxanası var idi. Onun 1877-ci ilin 1 yanvarında əsaslı kitabxanasında 195 adda 431 nüxsə, şagird kitabxanasında 109 adda 114nüxsə kitab var idi. Həmin ildə Cəbrayıl məktəbinin kitabxanasında 52 man 76 qəp. dəyərində 48

adda, 48 nüxsə kitab var idi (6,A,a) 1884-cü ildə Salyan normal kənd məktəbinin kitabxanasında 150 adda, 417 nüxsə kitab qəzet və məcmuə var idi. Burada Nizami, Füzuli, Hafiz, Sədi və başqalarının əsərləri ilə yanaşı görkəmli rus yazıçı və şairlərindən Puşkin, Qoqol, Lermontov, Ostrovski, Turgenyev və başqalarının əsərləri də var idi (5).

Keçən əsrin 60-cı illərində XX əsrin II onilliyinə qədər ibtidai məktəb kitabxanalarının sayı və kitab fondu ilbəl artmışdır. 1884-cü ildə Gəncə quberniyasında olan 18 ibtidai məktəb kitabxanalarında (məktəblərin sayı 119) 3969 man. dəyərində 4093 nüxsə kitab var idi. Orta hesabla hər bir məktəb kitabxanasında 222 man dəyərində 227 nüxsə kitab var idi. Həmin ildə Bakı quberniyasında olan 30 ibtidai məktəb kitabxanalarında (məktəblərin sayı 40) 4488 man. dəyərində 3755 nüxsə kitab var idi. Orta hesabla hər məktəb kitabxanasında 150 man dəyərində 125 nüxsə kitab var idi (I,41, səh.256). 1902-ci ildə Gəncə quberniyasında 96 ibtidai məktəb kitabxanalarında 40665 man. dəyərində 45825 nüxsə, orta hesabla bir kitabxanada 424 man dəyərində, 477 nüxsə kitab var idi. Bakı quberniyasında isə 95 ibtidai məktəb kitabxanalarında 35023 man dəyərində 52033 nüxsə, orta hesabla bir kitabxanada 369 man dəyərində 52033 nüxsə orta hesabla bir kitabxanada 369 man dəyərində 548 nüxsə kitab var idi (10, a)

İbtidai məktəb kitabxanalarının kitab fondu dövlət hesabına zəif artırdı. Bu da çar hakimiyyətinin ucqarlarda apardığı iyrenc maarif siyasətinin məntiqi nəticəsi idi. Ancaq Azərbaycan ictimaiyyəti və dövrün qabaqcıl maarifçiləri gənc nəslin təlim - tərbiyə işində işğalçı dövlətə ümid bəsləmədilər. Onlar kənd və şəhərlərdə məktəblər açaraq onlara maddi əşya və vəsaitlə (pul, kitab, paltar, yanacaq) yardım edirdilər. Xalq tərəfindən toplanmış pul məbləğinin müəyyən faizi məktəb kitabxanasının kitab fonduna və digər tədris vəsaitlərinə xərclənirdi. Həmçinin bu hesabdən kasıb ailələrin uşaqlarına tədris vəsaitləri, paltar alınıb pulsuz verilirdi (1,a,b).

Bu mülahizəni arxiv sənədləri bir daha sübut edir: 1893-cü ildə ibtidai məktəblər üçün Bakı quberniyasında səhər ictimaiyyətindən 19449 man. kənd ictimaiyyətindən 239 man. fəxri nəzarətçilərdən 350 man. və ianə hesabına 50 man., Gəncə quberniyasında kənd ictimaiyyətindən 26155 man., fəxri nəzarətçilərdən 20 man., ianə hesabına 23 man, pul toplanmışdır. Hətta müəllimlər camaat qarşısında teatr verib pul toplayırdılar. Toplanmış pul məktəbin işinə xərclənirdi (6,B;14)

Borçalı qəzasının Qızılhacılı kəndində 1877-ci ilin payızında ibtidai kənd məktəbi açılarkən müəllimlərin tələbi üzrə kənd sakinləri məktəb üçün 200 man. əvəzinə 293 man. və dərslilər üçün 30 man pul topladılar (6, A,b). Həmçinin QTD-nin 1871-ci il hesabatında deyilirdi: Quba məktəbinin fəxri nəzarətçisi Ağa Cavad Mahmud bəy məktəbə hədiyyə olaraq Rusiya xəritəsi, kitabxanaya 66 kitab gətirmişdi və bir neçə kasıb uşaqların təhsil haqqı üçün 30

man vermiş onlardan beşinə öz xərci ilə isti paltar hazırlamışdı (6,A,C) Qazax qəzasının Salahlı normal kənd məktəbinin fəxri nəzarətçisi Hacı Ömər abdi oğlu 1883-cü ildə məktəbə 30 manatlıq müxtəlif kitab və vəsaitlə kömək etmişdir (10,a). 1880-ci ildə Salyan normal məktəbinin açılması münasibətilə oraya toplananlar məktəb ictimaiyyət kitabxanası adlı bir kitabxana təşkil etməyi qərara aldılar və bu məqsədlə könüllü olaraq 342 man. 40 qəp. pul topladılar. Kitabxanaya 420 man 60 qəp. dəyərində müxtəlif kitab və dövrü mətbuat bağışladılar (5).

İbtidai məktəb kitabxanaları aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirirdi:

1. Kitabxanalar kitabları şagirdlərin yaş və bilik səviyyələrinə müvafiq olaraq seçib əldə etməli idi. Bu vəzifənin yerinə yetirilməsinə XMN yanında təşkil edilmiş Elmi Komitet və ya Pedaqoji Sovetlər, Tədris Dairə idarəsi rəhbərlik edirdilər (17).

2. İbtidai məktəb kitabxanaları şagirdlərə mütaliyə həvəs oyatmalı, onlara məktəbdə verilən təlim və təhsili sinifdən və məktəbdənxaric mütailə ilə genişləndirməli və möhkəmləndirməlidir. Mənbələrin birində deyilirdi: “Məktəb tikmək və orada oxumaq və birtəhər yazmaq kifayət deyildir, məktəbin vacib vəzifəsi şagirdin əqli və əxlaqi aləmini genişləndirməkdir. Qeyd edilən nəticələrə... nail olmaq üçün məktəbə kömək edən qüdrətli silahlardan biri məktəbdənxaric mütaliədir. Məktəb nəzdində olan kitabxana mütailə həvəsini möhkəmləndirməli və genişləndirməlidir (9).

3. Kitabxana şagirdlərə kitabdən müstəqil, şüurlu, bacarıqlı istifadə etmək vərdişi aşılmalıdır. “İbtidai məktəbin əvvəlinci və axırıncı başlıca vəzifəsi və borcu şagirdlərə nəinki mütailə ustalığı vermək, həmçinin onlarda mütaliyəyə tələbatı və kitaba məhəbbəti inkişaf etdirmək və dərinləşdirməkdir ki, məktəbi bitirdikdən sonra bu ustalıq uşaqların şəxsi təhsilində, onlar tərəfindən əlverişli kitabların süurlu və səmərəli mütaliəsində əlavə qüvvə artırsın”(7).

4. Geniş xalq kütlələrinin maarflənməsi məqsədi ilə ibtidai məktəb kitabxanaları yalnız məktəblilərə yox, kənd əhalisinə- gənclərə və valideynlərə, məktəbin yetirmələrinə də xidmət etməli idi. Bu münasibətlə mövcud həyat təcürbəsi müzakirə edilib qeyd edilirdi: “Şagirdlər sadə dərsliklərə yiyələnib və tədris müəssisəsini bitirib güman edirlər ki, bununla işi qurtardılar və təhsillərini bitirdilər, daha bundan belə tamamilə arxayındırlar..., məktəb heç vaxtı şagirdlərə tam bilik verə bilməz və onlar bu biliklə kifayətlənməməlidirlər,... insanın həyatında təlim müntəzəm olaraq davam etməlidir. Əbəs deyildir ki, xalq zərb-məsəlində deyilir: “Əsr yaşa,əsr oxu”(7)

5. İbtidai məktəb kitabxanalarının vəzifələrindən biri də bütün il ərzində şagirdlərin mütaliəsinə müntəzəm və ardıcıl rəhbərlik etmək idi. Çünki yay tətili uzun çəkirdi. Onların mütaliə ardıcılığı pozulurdu. Mahir pedaqoq A. Çernyayevski bu uçuşumu aradan qaldırmaq üçün tətillə vaxtları kitabxanaların açıq olmasını və heç olmasa həftədə bir dəfə şagirdlərin məktəbə gəlib məşğələ

keçmələrini irəli sürdü: “Tədris ili payızda, noyabr ayında tarla işləri qurtarandan sonra başlayır və yazın gəlməsi ilə qurtarır. Bu 5 aya yaxın davam edir; qalan vaxtlarda uşaq əlinə kitab almır, çünki əvvələn onun kitabı yoxdur, eləcə də heç bir şey başa düşə bilmir; ikincisi, onda müəllimə həvəs inkişaf etməmişdir;...Lazımdır ki, yay işləri vaxtı bazar günləri şagirdlər məktəbə gəlsinlər və saat 12-ə qədər məşğul olsunlar”(14)

(*QTD-nin 1877-ci il hesabatında deyilirdi ki, məktəb Borçalı qəzasında ilk tatar məktəbi idi. 14 şagirdi olmuşdur. Məktəbin müəllimi tatar dilini bilən Miligidze olmuşdur (Gürc.R.MDTN, F.Ç.B. s.3,iş 422v.,48)).

A.Çernyayevski işlədiyi və rəhbərlik etdiyi məktəblərdə bu işi təşkil edib həyata keçirirdi. O, qeyd edirdi ki, rəhbərlik etdiyi məktəblərdə tətil müddətində şagirdlər həvəslə məktəbə baş çəkib müəllimlərlə məşğul olurlar (4).

Qeyd edilən vəzifələrin yerinə yetirilməsi məqsədilə ibtidai məktəb kitabxanalarında rəngarəng işlər və tədbirlər həyata keçirilirdi. Əsas işlər: kitabxanada xidmət işinin təşkili, ədəbi qiraətlər, albomların tərtibi, söhbətlər, ədəbi- bədii gecələrin keçirilməsi, kitab tədavülü və sair idi ki, bu işlər də həm məzmunca, həm də kəmiyyət və keyfiyyətinə görə qəza məktəb kitabxanalarından irəlidə gedirdi.

Şagirdlərə və kənd əhəlisinə kitabxana xidmətini yaxşı və səmərəli təşkil etmək üçün kitabxanadakı kitabların kataloqu düzəldilir, kitablara dair Uçot kitabı, kitab dövriyyəsinə dair hərəkət kitabı aparılırdı. Kitablarda kitabxanalarda elm sahələri üzrə komplektləşdirilmişdir. Bakı quberniyasında 14 ibtidai məktəb kitabxanasında, Gəncə və Şəki şəhərlərində kitabxanalarda kitablar 12 şöbədən ibarət idi; povestlər və hekayələr, təbiətşünaslıq, dini-əxlaqi kitablar, nağıllar, texniki kitablar, soruq kitabları və s. şöbələr mövcud idi (2).

Ədəbi qiraətlər həm şagirdlər, həm də yaşlılar üçün təşkil edilirdi. Bakı quberniyasının ibtidai məktəblərində böyük yaşlı (14-19 yaşlı) şagirdlər üçün həftəlik məşğələlərin rejimi müəyyənləşdirilmişdi. Rejimdə şagirdlərin sinifdənxaric müəllimlərinə və müəllimlərin prosesində oxunmuş materialın müzakirəsinə 2 saat 30 dəq. vaxt verilirdi (13).

Albomlar kitabxanada olan köhnə və sıradan çıxma bilən şəkilli kitablardan istifadə edilərək tərtib olunurdu. Onlar müəllimlərin rəhbərliyi altında şagirdlər tərəfindən tərtib edilirdi. Onlar elə məzmununda tərtib edilirdi ki, onlardan şagirdlər və müəllimlər dərslər kimi istifadə edirdilər(13).

Kitab mübadiləsi məktəb kitabxanalarında müxtəlif iş rejiminə malik idi. Bəzi kitabxanalar bütün iş günlərində, bəzilərində 4 gün, bəzilərində 2 gün açıq olurdu. Salyan normal məktəbin kitabxanası həftədə 2 gün-bazar günü və bir iş günü açıq olurdu. Əksər məktəb kitabxanaları yay fəslində müddətində bağlı olurdu (2).

Şagirdlərin müəllimləyə böyük həvəs göstərdiklərinə baxmayaraq ibtidai məktəb kitabxanalarında uşaq müəllimlərinə dair kitablar çox azlıq təşkil edirdi.

Kitabxanalarda olan kitablar isə anti-pedaqoji xarakter daşıyırdı. Mətbuatda mövcud uşaq kitablarından xalq nağıllarının daha faydalı olduğu qeyd edilirdi və uşaq kitablarının hansı məzmununda olması barədə təkliflər irəli sürülürdü: “Bizimsə, uşaq kitabı öz xarici ləyaqəti ilə bərabər...aşağıdakı tələbləri ödəməlidir: uşaqlarda məşğuliyyət yaratmaq (necə deyərlər, asan və məşğuledici müəllim); uşaq zəkasına biliklərlə onların fantaziya və xəyallarının düzgün inkişafına kömək etmək; uşaqlarda estetik hisslər, həqiqi vətənpərvərlik, dindarlıq, vətənə və ümumiyyətlə yaxın şəxslərə, tərbiyəçilərə, yoldaşlara məhəbbət doğurmaq, onları inkişaf etdirmək və möhkəmləndirmək; insanlara, heyvanlara, habelə bitkilərə mərhəmət; borc, vicdan hissi, xatalara cavabdehlik; şərə, yalana, geniş mənada hiyləyə, ürəksizliyə, acgözlüyə, israfçılığa nifrət hissi və s. (16).

Lakin o zamankı maarifpərvərlərin uşaq müəllimlərinə dair xəyal etdikləri kitablar, zəngin məktəb kitabxanaları və onların sinifdən xaric müəllimlərlə əlaqədar olaraq aparacağı işlər problem olaraq qalırdı.

Beləliklə, ibtidai məktəb kitabxanaları haqqında aşağıdakı nəticələri qeyd etmək olar:

1. Çar Rusiyası kapitalizmin inkişafı ilə əlaqədar olaraq öz mənfəəti naminə ucqarlarda əhalinin elementar savad alması üçün digər məktəb tipləri kimi ibtidai məktəb şəbəkəsini də genişləndirdi və onların nəzdində kitabxanalar təşkil edildi. Onların sayı ilbəil artaraq geniş əhali kütləsinin elementar savad öyrənmələrinə xidmət etmişdir. Ancaq onların kitab fondunun zənginləşməsinə və işçilərin maddi vəziyyətlərinin yaxşılaşmasına başdövdu baxılmışdır. Lakin xalq kütlələrinin yardımı və köməyi sayəsində böyüməkdə olan nəslin təhsil prosesi davam etmişdir.

2.İbtidai məktəb kitabxanaları şagirdlərin təlim-tərbiyə işində başlıca rol oynamaqla bərabər geniş əhali kütlələrinin savadlanmasında böyük xidmət göstərmişdir. Məhz buna görə də kitabxanalar bacarıqlı əllərə- müəllim və məktəb nəzarətçilərinə tapşırılırdı.

3. Dərsliklər və sinifdən xaric müəllimlərlə üçün kitablar az və kefiyyətsiz olmuşdur. Mətbuatda deyilirdi: “Kitablar 100 il bundan qabaq nə məzmununda idisə, indi də elədir, bədii tərtibatca zəifdir, şagirdləri özünə cəlb etmir” (9).

4.Kitabxana xidməti iqtisadi səbəblər üzündən az və kefiyyətsiz olmuşdur. Belə ki, ibtidai məktəb kitabxanalarında kitabxana ştatına maaş verilmirdi. Sonralardan Gəncə quberniyasında yalnız 2 məktəb kitabxanasına il ərzində 75 man əmək haqqı verilirdi. (2,səh 128).

5. Azərbaycanlılar üçün açılmış ibtidai məktəblərin kitabxanalarında ana dilində dərslik və müəllim kitabları yox dərəcəsinə olmuşdur. Rus və xarici (alman, fransız və Şərqi) dillərdə olan kitablar isə həddindən artıq azlıq təşkil etmişdir. Səbəblərdən biri azərbaycanlılar üçün açılmış ibtidai məktəblər əhalinin sayına görə həddindən artıq az olmuşdur. Bu müddəanı çar

hökumətinin öz mətbuatı da təsdiqləyir. Belə ki, III Dövlət Duması deputatlarından biri Qafqazda və o cümlədən Azərbaycanda maarif işlərinin acınacaqlı halından danışırkən bu rəqəmləri misal gətirmişdir. “Bakı quberniyasında 774600 müsəlman əhalısı üçün 37 ibtidai məktəb, Gəncə quberniyasında 526000 adam üçün 47 məktəb vardır(8).

ƏDƏBİYYAT

1. Axundov M.F. Əsərləri 3-cü cild B, 1955, səh.107; b) Распоряжения по печителя КЦО (Кавказский Ученый Окурик) в 1880г, Тифлис (Т), 1880, №4 стр.132, №7, стр.228.

2. Богоявленский А.А. Библиотечное дело в начальных училищах КУО, С-Петербург, 1913, стр.119,121,127, 132.

3 Черняевски. Итоги народного образование кавказские мусульмане. Т. Газ. «Кавказ», 1895, №24,(3).

4. Черняевски. Несколько слов о народных школах в кавказском крае. Т. газ. «Кавказ», 1867, №28, стр 2. 17,18,132,119 19,22,25, səh 128.

5. Əhmədov N. Salyanda ilk məktəb. B, “ Azərbaycan müəllimi” qəzeti 25 iyul 1969, N59.

6 Gürcüstan Respublikası Dövlət Tarix Arxivi (GRDTA) Fondlar (F). Vərəq (V)

A. Fond 416.a) S. 3, iş 529,. V.37-38. b) S.3 iş 422, v.48.

C) S.3, iş496, v.21.

B. fond 422. S.1, iş4862, v 26 və arxa v. 112

C.Fond. 428. a) S.1 iş 171, v.58,242, 216 və arxa, v.246;

b) S.1, iş 171, v.56 arxa c)s.1, iş 171, v.174, 175, 176, 177, 180,, 181, 124.

ç)s.1 iş 171, v, 58 arxa, v.155, 178. d) s.1, iş 38, v.17.

7. Журнал заседаним полечительского совета КУО 15-16

8. Кавказские депутаты в-Зем Государственном Думе B, 1912, 26.

9. Марыкуева В.Н. О школьных библиотеках 14, 24 М. 1884, стр.5.

10.ахрем по печителя КУО на , Т, 1889, стр.131, əlavə 305, 311 317.

в) Отчет попечителя КУО на 1902г., Т. 1903, cədvəllər: 1,2,25,32,77, 108, səh. 6,7,8,9, 111, 135, 174.

11. Отчет попечителя КУО на 1884г, Т. 1885г, стр 256.

12.Отчет попечителя КУО на 1884, Т. 1885, əlavə 311, 317.

13. Отчет Директоров и Инспекторов Народных училищ в КУО. Ов осмотре учебных заведений 1903-1904гг, Т. 1904, стр. 155. 20, 21.

14. Распоряжения попечителя КУО в 1882г, Т. 1882, №3,стр 112.

15. Распоряжения попечителя КУО в 1889г, Т 9. Т.1889, №5 стр. 188, № 12, стр 121.

16. Саков Н.С.Т. Внеклассное чтение учащихся –жур « Кавказская школа», Т. 1913, стр. 1-13.

17. Сопосинский А. Указатель книгам.- Киев, 1887, стр.1-2.

Ю.Х.ГАДЖИЕВ

**ИЗ ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ ШКОЛЬНЫХ БИБЛИОТЕК
АЗЕРБАЙДЖАНА
*РЕЗЮМЕ***

В статье, начиная с середины XIX века наравне с “ газа” школами были созданы начальные школы. На их базах были открыты библиотеки.

В этой статье отмечаются ценные информации о книжных фондах и обязанностях библиотек. Также обширно говорится о режиме, методах, правилах обмена книг.

Самая заметная служба библиотек начальных школ было в том что, они служили не только ученикам и учителям, так же для широкой массе народа - молодежи и родителям.

Y.Kh.QAZIYEV

**HISTORY OF THE SCHOOL LIBRARIES IN AZERBAIJAN
*SUMMARY***

By mid of XIX century primary schools were formed at the same time with haze schools. Libraries were formed in their base.

Valuable information about book fund and library’s duty is noted in the article. Also spoken about regime, method and rules of book exchange extensively.

The most important service of prime schools has been that they have served not only for students and teachers; they have served also for wide population mass-young and parents.

Sevda XƏLƏFOVA

*Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri
kafedrasının baş müəllimi, tarix üzrə fəlsəfə doktoru*

TƏSNİFAT SİSTEMLƏRİNİN İNKİŞAFI: TƏSNİFAT CƏDVƏLLƏRİNİN MAŞINLAOXUNAN FAYLLARI

Bir neçə il öncə kitabxana ictimaiyyətində belə bir fikir formalaşmışdı ki, təsnifat sistemlərinin gələcəyi yoxdur və onların istifadəsi tədricən azalacaq. Lakin bir çox tədqiqatçıların da qeyd etdiyi kimi, təsnifatın onlayn sistemlərdə istifadəsinin iqtisadi səmərəliliyi, vəziyyəti tamamilə dəyişdi.

Yeni kataloqlaşdırma obyektlərinin meydana gəlməsi və informasiya texnologiyalarının inkişafı təsnifatın rol və funksiyalarının genişlənməsinə, onların təkmilləşdirilməsinə, kataloqlaşdırma və axtarışda istifadəsinə yanaşmaların yenidən qiymətləndirilməsinə gətirib çıxardı.

Təsnifat obyektləri. İlk vaxtlar kitabxana təsnifatının ənənəvi sistemləri (Dyuinin Onluq Təsnifatı, Konqres Kitabxanası Təsnifatı, Universal Onluq Təsnifat, Kitabxana-Bibliografiya Təsnifatı) hər hansı kitabxananın fondunda olan çap nəşrlərinin (kitab və seriyalı nəşrlər) sistemləşdirilməsi üçün işlənib hazırlanırdı. B.Y.Eydelmanın fikrincə, kitabxana təsnifatı termini altında kitabxanalarda tətbiq olunan kitab qruplaşması nəzərdə tutulur: «Təsnifat kitabların rəflərdə düzülüşü və onların kataloqlarda və bibliografik göstəricilərdə təsvirinin sistemləşdirilməsi üçün tətbiq olunur». Hazırda təsnifat sistemləri təkcə kitabların deyil, jurnal məqalələrinin, audiovizual sənədlərin, kitabxana kolleksiyalarının verilənlər bazalarının, İnternet resurslarının indeksləşdirilməsi üçün istifadə olunur (5, s. 123).

Təsnifatın funksiyaları. Təsnifatın ənənəvi funksiyaları sənədlərin məzmununun kataloq və göstəricilərdə əks olunması, fondun sistemli düzülüşü hesab olunur. Hal-hazırda isə tədqiqatçılar təsnifatın yeni funksiyasını - seqmentləşdirməni (partition) qeyd edirlər.

Təsnifat indeksləri böyük faylların tematik altmassivlərinin yaradılması üçün istifadə oluna bilər ki, bu da daha effektiv informasiya axtarışını təşkil etməyə və verilənlər bazasını idarə etməyə imkan verir. Böyük faylın və ya verilənlər bazasının bölmələrə və altbölmələrə ayrılması müasir şəraitdə təsnifatın sadə, amma səmərəli funksiyasıdır.

Axtarış zamanı təsnifat sistemlərinin əlaqələndirilməsi. Hər hansı kitabxana kataloqların düzülüşü zamanı informasiya texnologiyalarının tətbiq olunma səviyyəsindən asılı olaraq bir sənəddə bir neçə təsnifat sistemlərindən istifadə edə bilər. Təsnifat həm müəyyən sənədlərin, həm də bu sənədlərdə əks olunmuş informasiyanın axtarış vasitəsi kimi istifadə oluna bilər-bir neçə təsnifat sisteminin tətbiqi bu iki vəzifənin yaxınlaşmasını təmin edir. Hər bir

sənədin indeksləşdirilməsi zamanı iki müxtəlif təsnifat sistemi (biri fiziki nüsxənin axtarışı, digəri isə tematik axtarış üçün) eyni vaxtda istifadə oluna bilər. Həmin kitabxana mövcud terminlərin digər terminlərlə daha dəqiq əlaqələrinin müəyyənləşdirilməsi üçün üçüncü təsnifat sistemindən də istifadə edə bilər.

Təsnifat cədvəllərinin dəstəklənməsi. Hazırkı dövrdə və yaxın gələcəkdə təsnifat cədvəllərinin dəstəklənməsi iki formada həyata keçiriləcək:

1. Onlayn rejimdə dəstəklənmə.
2. Cədvəllərin və onlara dəyişikliklərin çap formasında nəşr edilməsi.

Maşınlaoxunan və çap formasında olan təsnifat məlumatlarını təmin edən tələblər bəzən tam ziddiyyət təşkil edir. Məsələn, onlayn sistemlərdə hər bir təsnifat yazısı daha çox məlumatı (köməkçi cədvəllər, yerləşdirmə planları) əks etdirməlidir. Amma hər bir təsnifat yazısına daha çox informasiya daxil etmək avtoritet nəzarətin həyata keçirilməsini çətinləşdirir. Çap nəşrində isə əlavə informasiyalar nəşrin həcmnin artmasına gətirib çıxarır.

Bundan başqa, maşınlaoxunan təsnifat məlumatlarının mövcudluğu təsnifat sistemlərinin regional, etnik və ya tematik fraqmentlərini formalaşdırmağa imkan verir.

Təsnifat cədvəllərinin maşınlaoxunan faylları. Təsnifat sistemlərinin 1960-80-ci illərdə avtomatlaşdırılmış axtarış üçün istifadəsinin effektivliyinin tədqiqi göstərdi ki, təsnifat indekslərinin digər indeksləşdirmə dillərinə əlavə kimi tətbiqi mümkün və məqsədəuyğun, təsnifat cədvəllərinin maşınlaoxunan formada təqdim olunması isə zəruridir. Maşınlaoxunan formada təqdim olunan təsnifat cədvəlləri məntiqi operatorların (və, və ya, yox) istifadəsi yolu ilə sənədlərin tematik axtarışının, indeks və terminlərin qısaldılması əməliyyatının effektivliyini təmin edə bilər.

Hazırkı dövrdə təsnifat indeksləri anlayışının bir sıra maşınlaoxunan formatları işlənib hazırlanmışdır və tətbiq edilməkdədir. Bu, hər şeydən əvvəl 1987-88-ci illərdə Konqres Kitabxanasında işlənməsinə başlanmış MARC 21 Classification Format-dır. Bu format ABŞ-da tətbiq olunan iki vacib təsnifat sisteminin - Konqres Kitabxanası Təsnifatı və Dyuinin Onluq Təsnifatının dəstəklənməsi üçün hazırlanmışdı. MARC21 Classification Format təsnifat məlumatları üçün UNIMARC formatının yaradılmasında başlıca rol oynadı. UNIMARC üzərində iş İFLA-nın rəhbərliyi altında aparılır. Digər formatlardan ESS (Editorial Support System) və MRF-in (Master Reference File) adını çəke bilərik. Çoxfunksiyalı MARC21 formatından fərqli olaraq, ESS və MRF ayrı-ayrı təsnifat sistemlərinin redaktə sisteminin dəstəklənməsi məqsədilə hazırlanmışdır.

Dyuinin Onluq Təsnifatı - dünyada geniş yayılmış təsnifat sistemidir. O, 135-dən artıq ölkədə istifadə olunur. ABŞ-da Dyuinin Onluq Təsnifatı kütləvi və məktəb kitabxanalarının 95%-də, kollec və universitet kitabxanalarının

25%-də, xüsusi kitabxanaların isə 20%-də istifadə olunur. Təsnifat sistemi dünya xalqlarının 30 dilinə, o cümlədən türk dilinə tərcümə olunmuşdur (3, s. 213).

Dyuinin Onluq Təsnifatı üç təşkilat - OCLC (On-line Computer Library Center) Forest Press, Konqres Kitabxanası və Onluq Təsnifatının redaksiya siyasəti üzrə komitə (EPC, Editorial Policy Committee) tərəfindən dəstəklənir.

1993-cü ildən başlayaraq Dyuinin Onluq Təsnifatının 20-ci redaksiyası elektron versiyada (DOS üçün) istifadəyə verilir. CD-ROM-da buraxılan bu versiya Electronic Dewey adı ilə tanınır. Dyuinin Onluq Təsnifatının 21-ci nəşri Windows üçün CD-də buraxılır. Dewey for Windows adlanan bu versiyada Electronic Dewey-in bütün axtarış imkanları saxlanılmış, eyni zamanda Windows-un axtarış və yazıların göstərilməsi funksiyaları əlavə olunmuşdu. Dyuinin Onluq Təsnifatının 22-ci nəşri Web versiyada buraxılıb və WebDewey adlanırdı. Bu versiyada təsnifat indeksi, predmet rubrikası və ya digər termin üzrə axtarış reallaşdırılmışdı. WebDewey 2003-cü ildən bəri hər rüb yenilənir və Dyuinin Onluq Təsnifatındakı bütün dəyişikləri əks etdirir.

Hal-hazırda OCLC CORC (Cooperative Online Resource Catalog) layihəsi çərçivəsində elektron resursların avtomatik indeksləşdirilməsi üçün Dyuinin Onluq Təsnifatının məşinləoxunan cədvəllərinin istifadəsi ilə bağlı tədqiqatlar aparır. (3, s. 215)

Universal Onluq Təsnifat (UOT) ilk öncə «Ümumdünya biblioqrafik repertuarı»nın formalaşdırılması sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın təşkili üçün beynəlxalq təsnifat kimi nəzərdə tutulmuşdu. Təsnifatın işlənilib hazırlanması üçün 1895-ci ildə Brüsseldə məxsusi olaraq Beynəlxalq Biblioqrafiya İnstitutu yaradıldı. Yeni təsnifatın işlənilib hazırlanması üçün prototip olaraq Dyuinin Onluq Təsnifatı seçildi (1, s. 45).

1980-ci illərin əvvəllərinə qədər UOT hüquqi baxımdan İnformasiya və Sənədləşmə üzrə Beynəlxalq Federasiyanın mülkiyyəti idi. 1991-ci ildə təsnifat sisteminin inkişafı və dəstəklənməsi üzrə praktik işlər üçün UOT Konsorsiumu yaradıldı. Konsorsiumun təsisçiləri İnformasiya və Sənədləşmə üzrə Beynəlxalq Federasiya və UOT cədvəllərinin milli versiyalarını nəşr edən 5 əsas ölkə (Belçika, Yaponiya, Niderland, İspaniya və Böyük Britaniya) idi.

UOT cədvəlləri sistemi tam və ixtisar olunmuş cədvəlləri, UOT cədvəllərinin sahə buraxılışlarını və aralıq nəşrlərini əks etdirirdi. 1990-cı illərin əvvəllərində cədvəllərdə yaranmış ziddiyyətlərin və çap üçün tələb olunan xərclərin artması ilə əlaqədar cədvəllərin nəşr növlərinin ixtisarı haqqında qərar qəbul edildi. Təsnifatın sonrakı inkişaf strategiyasının hazırlanması üçün UOT-un sistemli inkişafı üzrə İşçi Qrup yaradıldı. İşçi Qrupun tövsiyələrinə uyğun olaraq UOT-un ingilis dilində (təxminən 60 000 bölgü) məşinləoxunan formada etalon versiyasının yaradılması haqqında qərar qəbul edildi. UOT-un məşinləoxunan etalonu - Master Reference File (MRF)

1993-cü ildə tamamlandı və CDS ISIS Verilənlər Bazasının İdarəetmə Sistemində (VBİS) reallaşdırıldı. UOT-un Beynəlxalq Aralıq Nəşrinin bazasında yaradılan MRF 61 000-dən çox yazını - ingilis dilində təsvir, annotasiya, istinad və nümunələrin tam mətnini əhatə edirdi. Xüsusi olaraq MRF üçün təsnifat indekslərinin təsvirinin maşınlaoxunan formatı işlənib hazırlandı (1, s. 47).

MRF-nin yenilənməsi hər il həyata keçirilir və hazırda bu etalon 66 000 yazını əhatə edir. Britaniya Standartlar İnstitutu MRF-nin bazasında UOT-un veb versiyasını (UDC Online) hazırlayıb.

Konqres Kitabxanası Təsnifatı (KKT) - XX əsrin əvvəllərində formalaşmağa başlayan hesabla tipli təsnifatdır. Təsnifatın hazırlanmasının ilkin və başlıca məqsədi Konqres Kitabxanasının fondlarında saxlanılan kitabların bilik sahələri üzrə sistemli düzülüşünün təmin olunması idi. Hazırda Konqres Kitabxanasının Təsnifatı ABŞ, Kanada, Fransa, Böyük Britaniya və Avstraliyanın bir çox akademik və universitet kitabxanalarında istifadə olunan beynəlxalq universal təsnifatdır. Bu təsnifattan təkcə kitabların rəflərdə düzülüş qaydası kimi deyil, həm də sənədlərin indeksləşdirilməsi və axtarışı vasitəsi kimi də istifadə olunur. Konqres Kitabxanası tərəfindən yaradılan bütün bibliografik yazılar KKT indekslərini əks etdirir. Təsnifatın nəşri yalnız ingilis dilində həyata keçirilir və digər dillərə rəsmi tərcüməsi mövcud deyil.

KKT-nin maşınlaoxunan cədvəllərinin USMARC Classification (sonradan MARC21 Classification) formatında formalaşdırılması üzrə işlər 1992-ci ildə «Minaret Corp.» firmasının «Minaret» proqram təminatının bazasında start verildi. 160 000-dən artıq çap səhifəsindən ibarət 46 cildlik təsnifat cədvəllərinin maşınlaoxunan formaya konvertləşdirilməsi iki ildən çox vaxt apardı. Verilənlər bazası 450 000-ə yaxın təsnifat yazısını əks etdirirdi. 1996-cı ildə maşınlaoxunan KKT cədvəllərinin ilk CD-ROM versiyası - Classification Plus çıxdı. Sonralar Konqres Kitabxanası veb versiyasını (Classification Web) hazırladı. (6, s. 186)

Kitabxana-bibliografiya təsnifatı (KBT) Rusiyanın milli təsnifat sistemidir. Bu sistem 1958-1968-ci illərdə SSRİ-nin nəhəng kitabxanalarının mütəxəssisləri tərəfindən işlənib hazırlanmışdır. KBT iyerarxik tipli təsnifatlara aid olub, bir-birindən detallaşdırma dərəcəsinə görə fərqlənən cədvəl variantları sistemini əks etdirir: tam cədvəllər və onların elmi kitabxanalar üçün ixtisar olunmuş variantı, yerli, kütləvi, uşaq və məktəb kitabxanaları üçün cədvəllər və s. Bu təsnifatda qarışıq hərf-rəqəm indeksləşdirilməsi istifadə olunur. 1990-cı illərin əvvəllərində təsnifat cədvəlləri cədvəllərin ideologiyasızlaşdırılması sahəsində ciddi redaktəyə məruz qaldı, marksist və qeyri-marksist elmlər bölgüsü aradan qaldırıldı.

KBT-nin avtomatlaşdırılması sahəsində ən əhəmiyyətli işlərdən biri «KLADES» inteqral təsnifat-deskriptor dilinin işlənib hazırlanmasıdır.

«KLADES» dili KBT cədvəlləri və mədəniyyət üzrə faset-blok tezaurusları sistemi əsasında qurulmuş informasiya axtarış dilini əks etdirirdi. KBT-nin avtomatlaşdırılması probleminə maraqlı 1990-cı illərin əvvəllərində Rusiya Dövlət Kitabxanasında avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemlərinin formalaşdırılması ilə meydana çıxdı. Bu dövrdə əsas işlər O.A.Lavrenovanın rəhbərliyi altında həyata keçirildi. USMARC formatı əsasında avtoritet verilənlər üçün KBT-nin məşinləoxunan cədvəllərinin formalaşdırılması məqsədilə yeni format yaradıldı. Bütün texniki elmlər kompleksi və ümumi istifadə üçün olan cədvəllər məşinləoxunan formaya keçirildi. İctimai elmlərə dair cədvəllərin müasirləşdirilməsi üzrə işlərin başlanması ilə məşinləoxunan cədvəllərin formalaşdırılması dayandırıldı. (2, s. 478)

Hazırda KBT cədvəllərinin aralıq nəşrinin təsnifat məlumatları üçün RUSMARC formatında məşinləoxunan formaya keçid üzrə işlər həyata keçirilir. KBT buraxılışlarının ictimai-siyasi elmlər üzrə bir sıra bölmələrinin eksperimental rejimdə keçidi artıq reallaşdırılıb.

ƏDƏBİYYAT

1. Голоднова, Н.Н.; Петрова, А.Л. Пределы изменчивости универсальных библиотечных классификаций // Библиотечноеведение. - 1996. - №1. - С. 43 - 50

2. Машиночитаемый файл рабочих таблиц ББК РНБ: проблемы создания и перспективы развития / Селиванова Ю.Г., Жлобинская О.Н., Никольчева Н.П., Пахоменко А.Л. // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества; материалы конференции; 5-я международная конференция «Крым-98» 6-14 июня, 1998 г. Судак, Автономная Республика Крым, Украина.- Москва, 1998.- Т. 2.- С. 478-479

3. Соловьева Л. Десятичная классификация Дьюи: ее особенности и возможность использования для создания электронного каталога / Соловьева Л. // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества; материалы конференции; 2-я международная конференция «Крым-95» 10-18 июня, 1995 г. Евпатория, Автономная Республика Крым, Украина.- Москва, 1995.- Т. 2.- С. 213-215

4. Шамурин Е.И. Очерки по истории библиотечно-библиографической классификации: / Е.И.Шамурин.- Москва: Изд-во Всесоюзной книжной палаты, 1953-1959.- 563 с.

5. Эйдельман Б.Ю. Библиотечная классификация и систематический каталог: учебное пособие для библиотечных

факультетов институтов культуры / Б.Ю. Эйдельман.- Москва: Книга, 1977.- 311 с.

6. Guenther, R.S. Automating the Library of Congress classification scheme / Rebecca S. Guenther // Cataloging and classification quarterly.- 1996.- Vol. 21.- № 3/4.- P. 177-203

С.А.ХАЛАФОВА

**РАЗВИТИЕ СИСТЕМ КЛАССИФИКАЦИИ.
МАШИНОЧИТАЕМЫЕ ФАЙЛЫ КЛАССИФИКАЦИОННЫХ
ТАБЛИЦ
РЕЗЮМЕ**

В статье приводится общая информация о развитии систем классификации и машиночитаемых файлах классификационных таблиц, Десятичной Классификации Дьюи, Классификации библиотеки Конгресса, Универсальной Десятичной Классификации, Библиотечно-библиографической Классификации.

S.A.KHALAFOVA

**DEVELOPMENT OF CLASSIFICATION SYSTEMS:
MACHINE-READABLE FILES OF THE CLASSIFICATION
SCHEDULE
SUMMARY**

The article gives information about the development of the classification systems, machine-readable files of the classification schedule, Dewey Decimal Classification, Library of Congress Classification, Universal Decimal Classification, Bibliothecal-Bibliographical Classification.

Şəfəq İSLAMOVA
AMEA İqtisadiyyat İnstitutunun
kitabxana müdiri,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI KİTABXANA ŞƏBƏKƏSİ BÖYÜK VƏTƏN MÜHARİBƏSİ İLLƏRİNDƏ

1941-ci il iyun ayının 22-də faşist Almaniyasının keçmiş Sovet İttifaqına hücumu bütün sahələrdə olduğu kimi ölkə əhalisinin mədəni həyatını pozdu, o cümlədən, kitabxana işinin də inkişafına mane oldu. Azərbaycanda da bütün işlər müharibənin tələblərinə uyğun qurulmağa başladı, bütün qüvvələr qələbə naminə xalqın mənəvi cəhətdən səfərbər edilməsinə yönəldi. Müharibə illərində kitabxanaları qoruyub saxlamaq və əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkilini davam etdirmək üçün bir sıra tədbirlər həyata keçirilməyə başladı. Baxmayaraq ki, minlərlə maarif işçiləri cəbhəyə göndərildi, lakin iş dayandırılmadı. Müharibənin ilk günlərindən geniş təbliğat məntəqələrinə çevrilən kitabxanalar öz işlərini “hər şey cəbhə üçün!”, “hər şey qələbə üçün!” şüarı əsasında qurur, vətənpərvərlik aşılaman əsərləri təbliğ edirdilər.

Mədəni-maarif müəssisələrinin ən mühüm sahələrindən biri olan kitabxanalar müharibənin ilk günlərindən başlayaraq cəbhənin və arxanın hərbi əsaslar üzərində yenidən qurulması vəzifələri əsasında təbliğat-təşviqat işində hökumətin dayaq bazası kimi xidmət etməyə başladılar.

Kitabxanalar Müdafiə Komitəsinin əmr və göstərişlərini geniş surətdə təbliğ edir və onların yerinə yetirilməsi uğrunda mübarizə aparırdılar.

Müharibənin ilk günlərindən Azərbaycan Maarif Komissarlığının göstərişi ilə SSRİ EA Azərbaycan filialının Mərkəzi Elmi Kitabxanasında “Müharibə dövründə kitabxanaların vəzifələrinə həsr edilmiş Metodik müşavirə keçirilmişdir. Bu metodik müşavirədə kitabxanaların qarşısında duran vəzifələr izah edilməklə bərabər, görülməli işlər haqqında konkret göstərişlər verilmiş, kitabxana işinin yeni şəraitlə əlaqədar olaraq mühüm problemləri müəyyənləşdirilmişdir”.

SSRİ EA Azərbaycan filialının kitabxana şəbəkəsinin əsas vəzifəsi bölmə və institutların elmi-tədqiqat ehtiyaclarını ödəmək işinə xidmət etmək idi. Müharibə illərində Azərbaycan alimləri akademik Y.H.Məmmədəliyevin başçılığı ilə neft-kimya elmində böyük hadisə olan oktanlı aviasiya yanacağı almağa nail olmuşdular. Tank əleyhinə yandırıcı, qarışıq və başqa partlayıcı maddələr istehsal edilir, hərbi texnika üçün sürtkü yağlarının istehsal texnologiyası hazırlanır, yeni neft yataqları kəşf edilirdi.

Kitabxanalar müharibə illərindəki hər cür çətinliklərə baxmayaraq öz fondlarını yeni ədəbiyyatla zənginləşdirmək, onlarda olmayan nadir kitabları əldə etmək sahəsində xeyli işlər görmüşlər.

II Dünya Müharibəsi illərində Mərkəzi Elmi Kitabxananın fonduna ədəbiyyat aşağıdakı yollarla komplektləşdirildi:

1) Azərbaycan Respublikasının ərazisində çıxan ədəbiyyatın Kitab Palatası tərəfindən məcburi nüsxələrinin alınması;

2) Azərbaycanın kitab mağazalarından, “Akademkitab”dan yeni ədəbiyyatın alınması;

3) Kitab mübadiləsi yolu ilə;

4) Dövri nəşrlərə abunə yolu ilə.

Kitabxanaların komplektləşdirilməsi, demək olar ki, çox çətin şəraitdə aparılırdı. Belə ki, yeni nəşrlər kitab mağazalarına az daxil olurdu. Əsas etibarilə bukinist mağazalarında olan ədəbiyyatı əldə etmək olurdu.

1941-ci ildə Mərkəzi Elmi Kitabxana fondunun darısqal, yarıtmaz vəziyyətdə olması, eyni zamanda, böyük sayda kitabların sahəvi kitabxanalara (elmi-tədqiqat institutlarının kitabxana şəbəkələrinə) verilməsi dəqiq uçot işini aparmağa çətinlik yaradırdı.

Ona görə də 1941-ci ildən etibarən kənardan gələn əlavə işçilər hesabına yenidən inventarlaşdırma işinə başlanıldı. 1941-ci ildə 54925 nüsxə kitabı inventarlaşdırmaq nəzərdə tutulduğu halda, cəmi 35842 nüsxə kitab inventarlaşdırıldı. Plan işinin belə az yerinə yetirilməsinin əsas səbəbi fondun yeni kitab saxlayıcılarına köçürülməsilə əlaqədar idi. Həmin ildə oxuculara kitab verilişi də 9732 nüsxə olmuşdur. Bunlardan 3801 nüsxə abonementdən, 5931 nüsxə isə qiraət zalından verilmişdir.

Böyük Vətən Müharibəsinin ilk aylarından Azərbaycanda hərbi xəstəxanalar yaradılmağa başladı. Azərbaycan KP MK və Azərbaycan SSR XKS-nin qərarı ilə 1942-ci ilin yanvarında yaralı əsgərlərə və komandirlərə Azərbaycan Respublikası Yardım Komitəsi yarandı. Qısa müddət ərzində Bakıda və respublikanın bir sıra yerlərində 70 hərbi hospital təşkil edildi. Məşhur cərrah M.Topçubaşovun hərbi cərrahiyədə yeni müalicə metodları ilə minlərlə əsgər ölümdən xilas edildi.

Bu dövrdə kitabxanaların da qarşısında müharibəyə dair yazılmış kitabları toplamaq, geniş zəhmətkeş və oxucu kütlələrinə məruzə və mühazirələrlə xidmət etmək kimi çox mühüm vəzifələr dururdu. Azərbaycan filialının kitabxana şəbəkəsi hərbi xəstəxanalarda təbliğat-təşviqat və kütləvi işlərin təşkilində yaxından iştirak edirdilər.

Kitabxananın əməkdaşları müharibənin çətinliklərinə baxmayaraq, hospitallara hamilik edir. 7 hospitalı bədi, tarixi əsərlərlə, əsgər oxucuların tələbatını ödəyən ədəbiyyatla təmin edirdi. Yazıçı alimlərimiz çoxmilyonlu sovet xalqının faşizmlə mübarizəsinə və müharibədə qələbəsinə həsr olunmuş

əsərlər yaradırdılar. Müharibədə döyüşən əsgərlərə SSRİ EA Azərbaycan filialının kitabxana şəkəsi tərəfindən 502 bağlama kitab göndərilmişdi. Məsələn, belə kitablardan: Böyük Vətən Müharibəsi: cəbhə və arxa. – Bakı,1942; Faşizmlə mübarizə.–Bakı,1942; Rus artilleriyası dünya müharibəsində. –I-II cild. – M., 1938 və s. göstərmək olar. İctimai elmlər sahəsində çalışan alimlərimizdən H.Hüseynov və M.A.Dadaşzadənin “Azərbaycan ədəbiyyatının qısa tarixi”, S.Vurğunun “Şəfqət bacısı”, “Qəhrəmanlıq öyüdü”; S.Rüstəmin “Ana və poçtalyon”, R.Rzanın “Əsgər ananın sözləri”, N.Rəfibəylinin “Get, sevgilim uğur olsun”, M.H.Vəkilovun “Cavanşir” və s. kimi əsərləri dövrün mübarizə ruhu ilə səsləşən kitablarından idi.

II Dünya Müharibəsi illərində Azərbaycan K(b)P MK və Azərbaycan SSR XKS müharibə illərində SSRİ Elmlər Akademiyasının Azərbaycan filialının fəaliyyətinə xüsusi diqqət yetirirdi. 1943-cü ilin noyabrında Mərkəzi Komitə Elmlər Akademiyası filialının işi haqqında qərar qəbul etdi. Bu qərarla filialın işini daha da yaxşılaşdırmaq, onun yeni institutlarını və bölmələrini yaratmaq kimi geniş perspektivlər müəyyənləşdirildi.

Qərarla, həmçinin, kitabxanaların da işinin yaxşılaşdırılması, onların yeni ədəbiyyatla təkmilləşdirilməsinə diqqət yetirilməsi, əlyazmalar fondunun təşkili və s. məsələlər də öz konkret həllini tapdı.

1943-cü ildə SSRİ EA Azərbaycan filialının Mərkəzi Kitabxanası öz işində əsas diqqəti yeni ədəbiyyatın komplektləşdirilməsinin nizamına salınmasına yönəltdi. Həmin ilin planına əsasən 4250 nüsxə ədəbiyyatın alınması nəzərdə tutulmuşdu. Lakin kitabxanaya nəzərdə tutulduğundan 552 nüsxə artıq kitab daxil oldu. Beləliklə, daxil olan kitabların sayı 4802 nüsxəyə çatdı. Bunlardan 2159 nüsxə kitab (rus dilində), 1388 nüsxə jurnal (rus dilində), 441 xarici kitab və jurnallar, 814 nüsxə Azərbaycan və şərq dillərində olan kitablar idi.

Daxil olan kitablar içərisində Qafqazşünalığa dair əsərlər xüsusi yer tuturdu. Kitabxanaların fondundan istifadə Rəyasət Heyətinin 1940-cı ildə təsdiq etdiyi və kitabxana tərəfindən işlənib hazırlanmış “Kitabxanadan istifadə qaydaları” haqqında təlimata əsasən həyata keçirilirdi.

Hələ müharibə illərində “Elmi-maarif təbliğatının təşkili haqqında” qəbul edilən qərar Mərkəzi Elmi Kitabxanada oxucular arasında elmi-təbii biliklərin geniş surətdə təbliğini təşkil etməyə istiqamətləndirirdi. Qərarla ölkədə elmi-maarif təbliğatının təşkili sayəsində olan nöqsanlar qeyd edilir və bu nöqsanların aradan qaldırılması zəruri hesab edilirdi. Çünki həmin şəraitdə oxucuların ümumi mədəni səviyyəsinin daha da yüksəldilməsində, keçmişin qalıqlarının aradan qaldırılmasında təbii-elmi biliklərin təbliği böyük əhəmiyyətə malik idi.

1943-cü ildə Mərkəzi Elmi Kitabxanada oxuculara 16000 nüsxə kitab verilmişdir. Müharibə illərində kitabxana öz elmi-bibliografik fəaliyyətini də dayandırmamışdır. Onun bibliografik fəaliyyəti əsasən kitab və əlyazmalar fondunun kartotekasının və ölkəşünaslıq xarakterli göstəricilərin tərtib edilməsinə doğru yönəldilmişdir. Bütün bunlarla yanaşı, kitabxanaya daxil olan yeni ədəbiyyatın siyahıları da tərtib edilir, məlumat-bibliografiya işləri genişləndirilirdi. Həmin il kitabxana 6 kitab sərəgisi təşkil etmişdir. Bu sərəgilər H.Zərdəbiyə, Ə.Haqqverdiyevə, görkəmli alim Nyutonun elm tarixində roluna həsr edilmiş sərəgilər idi.

Bu dövrdə institut və bölmələr nəzdində yaranmış olan kitabxanalar öz işlərində Mərkəzi Elmi Kitabxananın metodik köməliyindən istifadə edirdilər. Belə ki, Mərkəzi Elmi Kitabxana elmi-tədqiqat institutlarının kitabxanalarına komplektləşdirmə işinin təşkilində, kitabxana işinin müxtəlif məsələlərində, kitabxanaların hesabatlarına nəzarət etməkdə və s. köməklik edirdi. Şəbəkə kitabxanalarının hesabatları dinlənilir, kitabxana işi məsələləri müzakirə edilir, işlərində olan çatışmazlıqlar göstərilirdi. Kitabxana işçiləri də bu məsləhətlərdən öz işlərində istifadə edirdilər.

SSRİ EA Azərbaycan filialının Mərkəzi Elmi Kitabxanasının işində ən böyük nailiyyət “SSRİ EA Azərbaycan filialının 10 illik nəşrlərinin bibliografiyası”nın tərtibidir (15 çap vərəqi həcmində M.P.Karpinskaya tərəfindən tərtib edilmişdir).

Müharibə şəraitinin olmasına baxmayaraq, SSRİ Elmlər Akademiyası Azərbaycan filialının kitabxana şəbəkəsi hərbi hospitallara xidmət etməklə yanaşı, özlərinin daxili işlərinə də diqqət yetirirdilər. Şərq ədəbiyyatı şöbəsində şərq əlyazmalarının və qədimdə çap olunmuş kitabların seçilməsi və qiymətləndirilməsi üzrə xüsusi komissiya yaranmışdı. Komissiya qiymətli əlyazmaların, köhnə nəşr olunmuş kitabların əldə edilməsi sahəsində böyük işlər görmüşdür. Mərkəzi Elmi Kitabxananın Şərq ədəbiyyatı şöbəsinə qiymətli ədəbiyyatın toplanılması sahəsində böyük köməliyi Rəyasət Heyətinin sədr müavini H.Hüseynov etmişdir. O, eyni zamanda, komissiyanın sədri idi. Ümumiyyətlə, həmin komissiya bu dövrdə digər kitabxanalara da (məsələn, kütləvi) şərqə dair kitabların komplektləşdirilməsi işinə, əlyazmaların toplanmasına köməklik etmişdir.

1945-ci il mart ayının 7-də SSRİ EA Azərbaycan filialı və respublikanın bir sıra digər elmi-tədqiqat idarələri əsasında Azərbaycan Respublikasının Elmlər Akademiyası yarandı. Həmin ildə kitabxananın həyatında yeni inkişaf mərhələsi SSRİ EA Azərbaycan filialının Respublika Elmlər Akademiyasına çevrilməsilə başladı.

Azərbaycan Respublikası Elmlər Akademiyasının yaranması ilə əlaqədar olaraq onun kitabxana şəbəkəsi də xeyli genişləndi. 1945-ci ildə təşkil edilən kitabxanalardan biri Nizami adına Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi nəzdindəki kitabxana idi. Bu kitabxana Muzeyin hədiyyə fondunun, həmçinin, T.B.Saltıkov-Şedrin adına Leninqrad Dövlət Kütləvi Kitabxanasının fondundan alınmış nəşrlərin əsasında təşkil edilmişdir. Fondada bədii ədəbiyyat, ədəbiyyatşünaslıq və tənqid, dilçilik və muzeyşünaslığın və s. məsələlərinə dair əsərlər vardır. Azərbaycan klassiklərinin və alimlərinin nadir nüsxələri xüsusilə qiymətlidir. Onların içərisində Qətran Təbrizi, Nizami Gəncəvi, M.P.Vaqif,

M.F.Axundov, M.Ə.Sabir, C.Məmmədquluzadə və b.-nin əsərləri, İranda və Türkiyədə nəşr edilmiş bir sıra jurnallar da vardır.

Rus ədəbiyyatı klassiklərindən A.S.Puşkinin, L.N.Tolstoyun, M.Y.Ler-montovun, A.P.Çexovun, A.M.Qorkinin və b. əsərləri buraya toplanmışdı.

Həmin ildə Torpaqşünaslıq və Aqrokimya İnstitutu nəzdində də kitabxana təşkil edilmişdi. İnstitutun fonduna torpaqşünaslığa, aqrobiologiyaya, üzümçülüyə aid, həmçinin botanika, biologiya, coğrafiya, meşəçilik üzrə əlaqədar məsələlərə həsr edilmiş əsərlər “Poçvovedenie”(1904-cü ildən), “İzvestiya AzFAN SSSR”(1936-cı ildən), “Dokladı AN SSSR”(1938-ci ildən), “İzvestiya AN SSSR.Seriya biologiya” (1939-cu ildən), “Dokladı AN AzSSR” (1945-ci ildən) və s. dövrü mətbuat nəşri də toplanmışdı.

Artıq 1945-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Elmlər Akademiyasının 16 institut kitabxanası, 3 muzey kitabxanası və 4 baza (Kirovabad, Stepanakert, Naxçıvan və Quba bazaları) kitabxanası fəaliyyət göstərirdi. Kitabxanaya bütün keçmiş Sovet İttifaqında nəşr olunan ədəbiyyatın məcburi pullu nüsxəsini əldə etmək səlahiyyəti verildi. Azərbaycan Respublikasında Elmlər Akademiyasının təşkili ilə əlaqədar olaraq Mərkəzi Elmi Kitabxananın işi yenidən təşkil edilmiş, onun ştatı və funksiyaları genişləndirilmişdir.

Böyük Vətən Müharibəsi ölkəmizdə başqa sahələrə olduğu kimi, kitabxana işinə də böyük zərbə vurmuşdu. Alman – faşist işğalçıları 43 min kitabxanayı və 100 milyondan artıq kitabı məhv etmişdilər. Müharibə qurtarmamış alman – faşist işğalçılarından azad edilmiş ərazidə kitabxanaları bərpa etmək üçün Dövlət ədəbiyyat fondu yaradıldı. Bu fond ölkədə alman-faşist işğalçıları tərəfindən dağıdılmış kitabxanaları bərpa etmək üçün olduqca böyük rol oynadı. AEA Mərkəzi Kitabxanası da dağıdılmış kitabxanaların bərpasında onlara ədəbiyyat göndərməklə yaxından iştirak etmişdi.

Bu dövrdə respublikamızda da kitabxana işi sahəsində geriləmə və tənəzzül özünü göstərirdi. Bu tənəzzül əsas etibarilə kitab fondlarının və maddi vəsaitlərin azalmasında özünü göstərirdi.

Şiddətli vuruşmalarda faşizmə qarşı misilsiz qəhrəmanlıq salnaməsində Azərbaycan xalqı çoxlu parlaq səhifələr yazmışdır. Azərbaycanın igid oğulları Böyük Vətən Müharibəsi cəbhələrində qəhrəmancasına vuruşaraq adlarını əbədi şöhrətləndirdilər.

Azərbaycan xalqının bu qəhrəmanlığına dair çoxlu monoqrafiya, dissertasiya, oçerk, məqalə, xatirə və s. həsr olunmuşdur ki, bu materialları toplamağın, bir sistem halına salmağın, dərc etməyin zəruriliyi hələ Vətənimizin başı üstünü təhlükə alanda – 1941-ci il dekabrın 2-də Azərbaycan KP MK-nın qərarında göstərilmişdi.

Müharibə haqqında, cəbhələrdəki qələbələrimizin əzəməti, arxa cəbhədə əməkçilərimizin rəşadəti haqqında və s. yazılanların hamısını üzə çıxarmaq, ümumiləşdirmək, qayğı ilə qoruyub saxlamaq çox mühüm ideoloji və elmi-məlumat işidir. Bu məqsədlə də Azərbaycan Respublikasının EA İctimai elmlər üzrə Elmi Məlumat Mərkəzi həmin mövzu üzrə əsas ədəbiyyatın bibliografiyasını tərtib etmişdir.

Bibliografiyaya 1941-ci ildən başlayaraq bu günə qədər respublikamızda, onun ərazisindən kənarında Azərbaycan və rus dillərində çap olunmuş ədəbiyyat daxil edilmişdir. Bunlar kitab və jurnal məqalələri olub, mövzu ardıcılığına görə yerləşdirilmişdir. Azərbaycanın mərd oğul və qızlarının böyük qələbəmizdəki xidmətlərinin öyrənilməsi bu gün də davam etdirilir.

ƏDƏBİYYAT

1. *Azərbaycan EA Arxivləri. F.5, s.1, arxiv.185, qutu 14.* – S.55.
2. *Azərbaycan EA Arxivləri. F.5, s.1, arxiv.230, qutu 14.* – S.5.
3. *Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanası: Bələdçi.* – Bakı: Elm.1990.- S.29; 88.
4. *Xələfov A.A. Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi.* -Bakı: Azər nəşr,1974. – S.129.
5. *Xələfov A.A. Böyük Vətən Müharibəsi illərində Azərbaycanda kitabxana işi (1941-1945-ci illər) // ADU-nun Elmi Əsərləri. Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya seriyası.* – Bakı,1971. – S.33.
6. *Материалы к истории библиотечного дела в СССР (1917-1959гг.).* - М.,1964. – С.152-153.

Ш. И. ИСЛАМОВА

БИБЛИОТЕЧНАЯ СЕТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ АЗЕРБАЙДЖАНА ЗА ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ РЕЗЮМЕ

В статье рассказывается о деятельности библиотек, формах обслуживания населения, проблемы охраны и оборота документов, о вопросах перестройки пропагандистской и агитаторской работы библиотек на фронте в годы Великой отечественной войны

Sh.I.ISLAMOVA

THE LIBRARY'S NETWORK OF THE NATIONAL ACADEMY SCIENCES OF AZERBAIJAN IN THE YEARS OF GREAT PATRIOTIC WAR SUMMARY

Activities of the libraries in the article in the years of the Great Patriotic War, forming of the service of the libraries to the population, it has guarded them and encirclement have been important problems as like problem base of the government on the bases of posts of the reconstructing on military bases of the front of to keep in the work of propaganda and agitation.

Safura HACIYEVA
Kitabxana resursları və informasiya axtarış sistemləri
laboratoriyasının müdiri
Elmira ŞİRİNOVA
Baş laborant

KİTABXANALARDA ƏMƏYİN ELMİ TƏŞKİLİ VƏ NORMALAŞDIRILMASI

(AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının iş təcrübəsi əsasında)

Müasir mərhələdə kitabxanalar qarşısında duran ən mühüm məsələlərdən biri əməyin elmi təşkili (ƏET), əməyin normalaşdırılmasıdır. ƏET-əmək məhsuldarlığının artırılması, zəhmətkeşlərin iş qabiliyyətinin möhkəmləndirilməsinin təmin edilməsi, kitabxana-bibliografiya ehtiyatlarının tam istifadə edilməsi, maddi-texniki bazanın möhkəmləndirilməsi üçün ən effektiv vasitələrdən biridir. ƏET deyilərkən insanları və texnikanı vahid istehsal prosesində birləşdirən, elmi nailiyyətlərə, qabaqcıl təcrübəyə əsaslanan, hər şeydən əvvəl insanın sağlamlığını qoruyan və onun üçün birinci dərəcəli həyat zərurətinə çevrilən əməyin elmi təşkili başa düşülməlidir. ƏET-nin məqsədi daha az məsrəflər sərf etməklə, yüksək məhsuldarlığa nail olmaqdır.

Normativ kitabxanalar ənənəvi və informasiyalı «Əl ilə» həyata keçirilən və avtomatlaşdırılmış kitabxana proseslərini təhlil etmək, tənqidi qiymətləndirmək və optimallaşdırmaq qabiliyyətinə malik sistem analitiklərinə, texnoloqlarına tələbat hiss edirlər. Əmək resurslarının müasir bazası proqramlaşdırma və hesablama texnikası, nəşriyyat fəaliyyəti, menecment, marketinq, reklam işi, təcrübi psixologiya və digər sahələrdə çalışan peşəkarları kitabxanaya işə cəlb etməyə, kitabxana işçilərinin ixtisaslarını artırmağa və ya ikinci ixtisas almağa imkan verir.

Əmək proseslərinin səmərəliliyində bütün kitabxananın normal fəaliyyəti üçün elmi əsaslandırılmış normaların işlənilib hazırlanması və tətbiq edilməsi mühüm rol oynayır. Norma təcrübənin yayılma vasitəsidir. ƏET-də tətbiq olunan norma istehsal ehtiyatının axtarışına, işin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına sövq edir. Normalaşdırma iş vaxtının itkilərinin və qeyri-məhsuldar vaxt itkisini aşkar etməyə kömək edir, əməyin bölgüsü və kooperasiya düzgün həllinə, elmi şəkildə əsaslandırılmış iş planlarının tətbiqinə, kadrlardan səmərəli istifadə etməyə, əmək intizamını möhkəmlətməyə, şöbələrin , bölmələrin , qrupların ayrı-ayrı əməkdaş işçilərin işini obyektiv şəkildə qiymətləndirməyə imkan verir.

Azərbaycan MEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası bu işlə uzun müddət məşğul olmuşdur.1986-cı ilin mart ayında kitabxananın Elmi-metodiki şurasının qərarı

ilə bu işə başlanılmışdır. «Azərbaycan EA Mərkəzi Elmi kitabxanasında əməyin elmi təşkili və normalaşdırılması» adlı bu elmi tədqiqat işi başlandıqı dövrdən mərhələlərə bölünmüş və müəyyən ardıcılıqla həyata keçirilmişdir. Bununla əlaqədar olaraq, hazırlıq dövründə ƏET üzrə komissiya təşkil olunmuş, həyata keçiriləcək işlərin proqramı tərtib edilmişdir. Bu komissiyaya Mərkəzi Elmi Kitabxananın hazırlıqlı əməkdaşları, o cümlədən kitabxananın müdiriyyəti, kitabxanaşünaslıq şöbəsinin bütün işçiləri, şöbə müdirləri və s. daxil edilmişdir. Komissiya köhnə və yeni normaların araşdırılması yollarını müəyyən etmiş, tədqiqat obyektivlərində əməyin təşkilinin səviyyəsini öyrənmiş, tədqiqat üzrə uçot sənədlərini hazırlamış, tədqiqat metodlarını və üsullarını işləyib hazırlamışdır. Bu məqsədlə mövzu üzrə keçmiş SSRİ-də və xaricdə ən qabaqcıl kitabxanaların iş təcrübəsi öyrənilmiş, müvafiq ədəbiyyat seçilmiş, mövzu kartotekası yaradılmışdır. Ümumiyyətlə qeyd etmək lazımdır ki, son dövrdə kitabxananın kitabxanaşünaslıq şöbəsi respublikada iri kitabxanaların iş təcrübəsinin öyrənilməsi ümumiləşdirilməsində və tətbiqində müəyyən iş görməkdədir. Bu şöbədə kitabxanaya daxil olan bütün ədəbiyyat nəzərdən keçirilir, qabaqcıl iş metodlarını əks etdirən kartoteka yaradılır.

Şöbənin əməkdaşları əməyin normalaşdırılması təcrübəsini öyrənmək məqsədilə keçmiş SSRİ EA Təbiət Elmləri kitabxanasına, Ümumittifaq Dövlət Xarici Ədəbiyyat kitabxanasına, K.D.Uşinski adına Dövlət Elmi Pedaqoji kitabxanasına ezam edilmiş, bu kitabxanalarda normalaşdırmanın tətbiq metodlarını, texnoloji kartotekanın quruluşunu və tətbiqini öyrənmişlər. «Proses və əməliyyatların texnoloji kartotekası» hazırlanmış və müzakirə olunmaq üçün kitabxananın şöbələrinə paylanmışdır. Bundan sonra normalaşdırma işi üzrə aşağıdakı metodlar tətbiq olunmuşdur. «Azərbaycan EA MEK-da normalaşdırmanın iş planı», «Əməyin elmi təşkili işlərinin aparılması üzrə tədqiqat obyektlərində iş planı», «Mərkəzi Elmi Kitabxana və onun filiallarının əməkdaşları üçün ƏET üzrə yaddaş», «İş gününün işçi tərəfindən fotoqrafiyası», «Əməkdaşların fərdi iş uçotu cədvəli» və s.

Tədqiqatın ikinci mərhələsində normalaşdırmasının metodikası işlənmiş tədqiqat obyektlərində, yəni şöbələrdə normalaşdırmanın metodikası müəyyən edilmişdir. Normalaşdırmanın istənilən metodunun istifadəsi xüsusi bilik, müəyyən vərdiş və bacarıqlar tələb edir. Ona görə də normativ sənədlərin mərkəzləşdirilmiş qaydada hazırlanması intellektual potensialın effektiv istifadəsi, işlərin və proqramlaşdırılan nəticələrin rəşional təşkili planında aşkar üstünlüyə malikdir. Həmin şöbələrə «Yaddaşlar» paylanmışdır ki, bunlarda da ƏET-nin məzmunu və bu barədə ədəbiyyat siyahısı verilmişdir.

Tədqiqatın üçüncü mərhələsində eksperiment işləri görülmüşdür. Bu mərhələdə işçilərə anket sorğuları paylanmışdır ki, bunlarda da işçilər özləri haqqında, şöbələrdə işin bölüşdürülməsi, əlaqələndirilməsi, ardıcılığı, uçotu və s. haqqında ilkin məlumat vermişlər. Anket sorğularında işdə olan çətinliklər

və onları aradan qaldırmaq üçün işçilərin verdikləri təkliflər öz əksini tapmışdır.

Tədqiqat aparılarkən, bütün bu variantlar nəzərə alınmış hər bir proses üçün ən optimal variant seçilmişdir.

Hər bir metod üzrə aparılan tədqiqatlar üçün ayrıca arayış tərtib olunmuşdur ki, bunlarda da çatışmazlıqlar və onları doğuran səbəblər müəyyən edilmişdir. Beləliklə, kitabxananın hər bir işçisinin gördüyü iş haqqında tam təsəvvür yaranmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, digər respublikalarda bu iş bizdən bir qədər əvvəl həyata keçirilmiş, normalar işlənib hazırlanmışdır. Bu sahədə xeyli material toplanmış və keçmiş SSRİ EA Təbiət Elmləri Kitabxanası, Ukrayna EA Mərkəzi Elmi Kitabxanası, Moldova EA Mərkəzi Elmi Kitabxanası tərəfindən işlənib hazırlanmış normalar AMEA Mərkəzi Elmi kitabxanasının normaları ilə müqaisəli şəkildə araşdırılmışdır. Müəyyən olunmuşdur ki, çox vaxt bizim iş prosesində aldığımız normalar onların normalarından xeyli fərqlənir. Bu da onunla əlaqədardır ki, hər bir kitabxana öz normalarının üzərində işləyərkən bu normaları fərdi şəraitə, vaxta uyğunlaşdıraraq hazırlayır.

Beləliklə, çox mərhələli tədqiqatın nəticəsində kitabxananın bütün iş prosesləri şöbələr üzrə ardıcılıqla bölüşdürülmüş, normalar işlənib hazırlanmış və kitab halında çapdan buraxılmışdır. Kitabda icra olunan bütün iş prosesləri, onların icrasının məzmunu, işin həcmnin ölçü vahidi, həmin işi görməyə sərf edilən vaxtın norması və bir saat ərzində norma öz əksini tapmışdır. Vaxt norması – bir tədbirin (kitab sərgisi, oxucu konfransı və s.) bir prosesin (bir kitabın verilişi, işlənməsi və s.), bir əməliyyatın (ştempelin vurulması, nəşrin inventara yazılması və s.) görülməsinə sərf olunan vaxt, istehsal norması – müəyyən vaxt ərzində (bir saat, bir dəqiqə, bir gün və s.) görülmə biləcək əməliyyatların, proseslərin sayını göstərir. Vaxt norması məlum olduqda istehsal normasını hesablamaq mümkündür. Kitabın «qeydlər» bölməsində müəyyən iş prosesinin xüsusiyyətləri göstərilmişdir. Elə iş prosesi var ki, bunlar bir neçə şöbə tərəfindən təkrar olunur. Bu vaxt kitabda da həmin proses onu icra edən şöbələrin hamısında öz əksini tapmışdır ki, bu da kitabdan istifadə etməyi asanlaşdırır. Qeyd etmək lazımdır ki, ola bilər ki, eyni prosesə ayrı-ayrı normalar verilsin. Bunu hər bir şöbənin spesifik xüsusiyyətləri ilə izah etmək olar. Həm də bu zaman ilk baxışda eyni görünən iş prosesinin məzmununda və icra vaxtında da fərqlər ola bilər.

Kitabda normalaşdırılması mümkün olmayan işlər də öz əksini tapmışdır. Çünki kitabxana işinin planlaşdırılmasında, hesabatlar yazılarkən iş növləri mütləq nəzərə alınmalıdır. Bəzi bibliografik, metodik və tədqiqat işlərində, onların mürəkkəbliyini nəzərə alaraq, normalar təxmini, yəni «p-dən p-dək» verilmişdir. Məsələn, metodik vəsaitlərin tərtibi, müəyyən mövzuda məqalənin

yazılması, bibliografik arayışların tərtibi, kitab icmallarının hazırlanması, oxu planlarının tərtibi və s.

Çap olunmuş kitab kitabxananın rəhbərliyi və işçiləri üçün nəzərdə tutulmuşdur. Ondan aşağıdakı məqsədlər üçün istifadə etmək olar: kitabxanada fərdi və ya şöbənin kitabxananın planını hazırlamaq, müəyyən tapşırığı yerinə yetirmək, bölmə və yarım bölmələrdə elmi işlərin əsaslandırılması, işçilərin əmək məhsuldarlığına nəzarət, kitabxanada, şöbə və bölmələrdə ştatların sayını müəyyənləşdirmək, hər bir işçinin nə qədər iş icra etdiyini görmək və s. Onu qeyd etmək lazımdır ki, kitab hazırlanarkən bilavasitə şöbə müdirləri ilə məsləhətlər keçirilmişdir.

Tədqiqatın gedişində əmək proseslərinin səmərələşdirilməsi üçün əməyin qabaqcıl metod və üsullarının, kitabxananın imkanları daxilində müasir texniki iş vasitələrinin tətbiq edilməsinə xüsusi diqqət yetirilmişdir. Bundan başqa iş yerlərinin rahatlığı, sanitariya-gigiyenik qaydalara uyğun olaraq şəraitin yaxşılaşdırılması, fiziki və emosional yüklənmənin azaldılması, əmək və istirahət rejiminin yaradılması və s. nəzərə alınmışdır.

Tədqiqatın yekun mərhələsi texnoloji kartotekanın tərtibi ilə başa çatmışdır. Texnoloji kartoteka (TK) kitabxananın bütün iş proseslərini bütünlüklə və hər bir proses ayrılıqda və ardıcılıqla əks etdirməyə hər bir işçinin sərf etdiyi qeyri- məhsuldar vaxt itkisini, nə dərəcədə yükləndiyini və boş dayanmasını görməyə imkan verir.

Əməyin bölgüsü zamanı hər bir kitabxana işçisinin şəxsi marağı, qabiliyyəti və s. nəzərə alınır. İşin həcmindən uçuq, normalar üzrə ona sərf edilən vaxtın hesablanması əməyi düzgün bölüşdürməyə, ayrı-ayrı işçilərin artıq yüklənməsinə iş vaxtından səmərəli istifadə etməsinə və əmək intizamının möhkəmləndirilməsinə imkan verir. Bununla belə ƏET bir dəfəlik yaradılmış və dondurulmuş forma kimi qalmamalıdır. İş şəraitinin dəyişməsi, elmi-texniki tərəqqinin gündəlik fəaliyyətə tətbiqi daim ƏET üzrə tədbirlərin yenidən işlənməsinə tətbiq edilməsi kimi vəzifəni hər bir kitabxananın qarşısına qoyur. Yeni normaların tətbiqinə isə kitabxanaların öz yaradıcılıq axtarışı, ixtisas səviyyəsi, dünya görüşü və s. öz müsbət təsirini göstərir.

ƏDƏBİYYAT

- 1. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Kitabxana sisteminin fəaliyyətini tənzimləyən sənədlər toplusu.-Bur.3.-B.,2005.-125 s.*
- 2. Mərkəzi Elmi kitabxananın əsas iş prosesləri üçün normalar.-2-ci nəşr.-B., 2005.- 111 s.*
- 3. AMEA Mərkəzi Elmi kitabxanasının 2003,2004,2005-ci illər üzrə hesabat materialları.*

4. İsmayilov X. İ. *Kitابخana informasiya texnologiyası: Dərs vəsaiti.- B.: Nurlar, 2009.-312 s.*

5. *Bıqın V.M., Malinin S.V. Normirovanie truda: Uçebnik.-M.: Gkzamen, 2003.- 320 s.*

S.Дж.ГАДЖИЕВА

Э.А.ШИРИНОВА

**НОРМАЛИЗАЦИЯ И НАУЧНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ РАБОТЫ
В БИБЛИОТЕКАХ**

**(На основе практики работы Центральной
Научной Библиотеки НАНА)**

РЕЗЮМЕ

Этот предмет изучает некоторые проблемы административной организации работы по ноу-хау; проблемы по обеспечению оборудования Центральной Научной Библиотеки Азербайджанской Академии Наук. Авторы учитывают, новый метод Административной Организации работы и определения коэффициента трудоспособности используя проблемы. Авторы проанализировали проблемы управления временем в Центральной Научной Библиотеке, так же в сравнении с опытом научных библиотек стран бывшего Советского Союза (такие как Украинская и Молдавская Центральные Научные Библиотеки национальных академий наук этих республики).

S.J. HAJIYEVA

E.A.SHİRİNOVA

**NORMALIZATION AND SCIENTIFIC ORGANIZATION
OF WORK IN LIBRARIES**

**(based on the work practice
of the Central Scientific Library of ANAS)**

SUMMARY

This paper examines some problems of administrative work organization by know-how; equipment providing problems of central Scientific library of Azerbaijan National Academy of Sciences. Authors take into consideration a new method of administrative work organizing and work-capacity co-efficient definition using problems. Authors have analyzed the time management problems at central scientific library on comparison of FSU countries Scientific Library experiences too (Such as Ukrainian and Moldova central Scientific Libraries of this Republic National Academy of Sciences)

ELEKTRON KATALOQUN TƏŞKİLİNDƏ BEYNƏLXALQ YAZI FORMATLARININ ROLU

Respublikamızın sənəd-informasiya təminatının ödənilməsində iqtisadi və texniki amillərin böyük əhəmiyyəti vardır. Müasir dövrdə dünyada baş verən dəyişikliklər bütün sahələri olduğu kimi mədəniyyət sahəsini də əhatələmişdir. Bu yüksək tərəqqi mədəniyyətin ayrılmaz tərkib hissəsi olan kitabxana işindən də yan keçməmişdir. Bu inkişafın önündə yeni informasiya texnologiyaları dayanır. Müasir dövrdə dünyada baş verən iqtisadi və sosial dəyişikliklər kitabxanaların fəaliyyətinə güclü təsir göstərərək onların qarşısında yeni fəaliyyət modelinin hazırlanmasını tələb kimi qoymuşdur.

Bu model müasir informasiya texnologiyalarının tətbiqinə və yeni xidmət formalarının yaranmasına əsaslanmışdır. Cəmiyyətin informasiya tələbatının ödənilməsində müstəsna əhəmiyyətə malik olan respublika kitabxanalarında yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqi bu sahənin yüksək və dinamik inkişafına səbəb olmuşdur. Yeni informasiya texnologiyalarının müəyyən bir sahəyə kompakt şəkildə, yəni bütün bu sahənin profil və məzmunu nəzərə alınmaqla həyata keçirilməlidir. Bu baxımdan sosial institut adlanan kitabxanalarda yeni informasiya texnologiyalarının kompakt şəkildə həyata keçirilməsi məqsədəuyğun hesab olunmuşdur.

Kitabxanaların sosial institut adlandırılması haqqında fikirlər hələ XX əsrin əvvəllərində səslənməyə başlanmışdır. Dünya kitabxanaşünaslığında olduğu kimi bir çox ölkələrdə “Kitabxana işi haqqında” qəbul edilmiş qanunlarda kitabxana sosial institut kimi qəbul edilmişdir (3,4).

Yerli və dünya təcrübəsindən bəhrələnən Azərbaycan kitabxanaşünaslığı 1999-cu ildə qəbul edilmiş “Kitabxana işi haqqında” qanunla öz işini tənzimləməyə çalışmışdır. Məhz bu qanunda Kitabxananın-elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə müəssisəsi kimi fəaliyyət göstərən sosial institut kimi xarakterizə olunmuşdur (3,5).

Kitabxananın sosial institut kimi fəaliyyət göstərməsində məlumat-axtarış sistemlərinin düzgün təşkili əhəmiyyətli rol oynayır. Bu məlumat axtarış sistemlərindən danışarkən kitabxanalarda təşkil olunmuş kataloq-kartoteka sisteminə xüsusi toxunmaq lazımdır. Kataloq sistemi kitabxanada müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Ümumiyyətlə, kataloq sistemi olmadan kitabxana fondu haqqında ətraflı məlumat əldə etmək olmaz (5,72). Kataloqların məzmunca növlərindən danışarkən ənənəvi kitabxana kataloqlarının (əlifba, predmet, sistemli) xarakteristikasını vermək lazımdır.

Məlum olduğu kimi XX əsrin 60-cı illərindən başlayaraq dünya sənəd axınında yeni sənəd forması-elektron sənəd formalaşmaya başladı.Kitabxanada yığılan sənədlər məqsədyönlü şəkildə,təsnifat cədvəllərinə uyğun olaraq düzülərsə,o zaman kitabxana fondunu yaradır. Bu baxımdan elektron sənədlərin ənənəvi kitabxana kataloqlarında yerləşdirilməsi bəzi çətinliklər yaradırdı. Ona görə də elektron resursların ənənəvi kitabxana kataloqunda deyil,elektron kataloqda əks olunması məqsədəuyğun hesab edilmişdir.

1996-cı il MDB-ölkələri üçün qəbul edilmiş standartda elektron kataloqa belə bir tərif verilmişdir. (7.76.96-8(19-cu bənd))-Elektron kataloq real vaxt rejimində işləyən maşınla oxunan kataloqdur. Respublikamızda elektron kataloqlaşdırma strategiyasına 1999-cu ildən başlansa da bu iş 2002-ci ildən geniş vüsət almışdır. Məlum olduğu kimi elektron kataloqun fəaliyyət göstərməsi üçün iki əsas təminat sisteminin olması vacibdir.

Bunlardan: 1. proqram sistemi təminatı

2.dil təsnifatı təminatı

Proqram təminatı dedikdə elektron kataloqun fəaliyyət göstərməsi üçün işlənib hazırlanan dünya şöhrətli İRRİS-64 (Rusiya Beynəlxalq İnteqral Sistemi) VTLS-Virtual (Veciniya Texniki Universiteti Kitabxanasının sistemi), FOLLET kimi proqramlar nəzərdə tutulur.

Dil təminatı dedikdə elektron kataloqda indeksləşdirmədə istifadə olunan təsnifat cədvəlləri (UOT, M.Dui təsnifatları) nəzərdə tutulur (5,101).

Elektron kataloqunun vacib elementlərindən biri də “biblioqrafik yazı formatlarıdır”. Biblioqrafik yazı formatları milli və beynəlxalq əhəmiyyət kəsb edir. Milli yazı formatı hər bir ölkənin elektron kataloqunun daxili mübadilə strukturunu müəyyən edir. Məsələn: ABŞ-ın USMARC, Kanadanın CANMARC, Rusiyanın RUSMARC və s. yazı formatları vardır. Azərbaycanın yazı formatı olan AzMARC işlənib hazırlanmaqdadır. Bu yazı formatı Azərbaycan kitabxanalarında elektron kataloq üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bütün bu yazı formatları bir-birinə uyğunluq təşkil edir. Bu uyğunluğu təmin üçün beynəlxalq vasitəçi format olan UNİMARC formatından istifadə olunur.Bu yazı formatı informasiyanın ixracı üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Bu məsələni araşdırarkən məlum olur ki, istər keçmiş SSRİ-də, istərsə də ABŞ-da biblioqrafik yazı formatlarının işlənib hazırlanmasına 1970-ci ilin sonlarından başlanmışdır. Bu illərdə SSRİ-də Avtomatlaşdırılmış İnformasiya Mərkəzləri Şəbəkəsi (SAUNTI) yaradıldığına görə şəbəkədə elektron informasiya mübadiləsini təmin edən vahid formatın işlənməsinə ehtiyac var idi.

O dövrdə belə formatlarda “Maşınqabağı yazı formatları” və bir çox hallarda “Kommunikativ formatlar” deyirdilər. Kommunikativ formatlar biblioqrafik yazıların maqnit lentlərinə yazılaraq SSRİ-nin informasiya mərkəzlərində yayılmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur. İstər Konqres Kitabxanasının MARC formatı, istərsə də Kommunikativ format

kitabxanalarda kataloqlaşdırma prosesi üçün hazırlanmışdı. Belə ki, Kommunikativ format əsasında kitabxanalarda elektron kataloq üçün işçi format yaratmaq lazım idi. Bu problem xeyli mürəkkəb olduğundan həll edilmədi. Lakin Kommunikativ formatın strukturunu və semantik elementlərini müəyyən edən QOST 7.14.78 və QOST 7.19.79 nömrəli dövlət standartları işlənib tətbiq edildi (5,9). Bu standartlar əsasında bibliografik yazıların maqnit lent yazıları hazırlandı və poçtla mübadilə edilirdi. Kommunikativ formatlar ancaq informasiya mərkəzlərində informasiyanın seçilmiş yayılması sistemlərində xidmət məqsədilə istifadə edilirdi. Beləliklə, Kommunikativformatlar kataloqlaşdırmalarda istifadə edilmədi.

1990-cı illərin əvvəllərində baş verən daxili siyasi və iqtisadi böhran SSRİ-nin dağılmasına və müstəqil respublikaların yaradılmasına səbəb oldu. Bununla əlaqədar olaraq beynəlxalq əlaqələrin genişlənməsinə və möhkəmlənməsinə, beynəlxalq əməkdaşlığa, o cümlədən informasiya mübadiləsinə və kitabxanalararası əlaqələrin inkişafına ehtiyac yaratdı. Kitabxanalar üçün dünya miqyasında qəbul edilmiş UNIMARC və USMARC formatlarına diqqəti artırdı. Bununla əlaqəli olaraq Rusiya Dövlət Kitabxanası və Rusiya Palatası tərəfindən 1992-1994-cü ildə UNIMARC formatı rus dilində tərcümə edilərək nəşr edildi. Azərbaycan kitabxanalarında deyilən istiqamətlərdə işlər 90-cı illərin ikinci yarısından başlanmışdır.

MARC formatının milli versiyaları yaradılmışdır (Məs: USMARC ABŞ kataloqlaşdırma formatı; UKMARC- İngiltərə kataloqlaşdırma formatı; CANMARC- Kanada kataloqlaşdırma formatı; RUSMARC-Rusiya kataloqlaşdırma formatı vəs.). Hazırda dünyanın 97 ölkəsinin belə formatları vardır. Azərbaycan üçün milli kataloqlaşdırma formatı hələlik işlənməmişdir. Müxtəlif formatların uyğunluğunu təmin etmək üçün beynəlxalq format, yəni UNIMARC yaradılmışdır. Milli formatları olan ölkələr üçün UNIMARC əlaqələndirici (vasitəçi) rolunu oynayır və əsasən elektron kataloqlarda informasiyanın ixracında istifadə edilir.

Məlumatın konvertasiya prosesini aradan qaldırmaq məqsədilə bibliografik yazı, formatlarının inteqrasiyası XXI əsrin əvvəllərində müşahidə edilən yeni istiqamətdir. Bu istiqamətdə USMARC və CANMARC-ın uyğunlaşdırılması və onların bazası əsasında MARC 21 yaradılmışdır. Burada “21” rəqəmi MARC-ın versiyasını deyil “XXI əsr”i ifadə edir (yəni XXI əsrin MARC-ı). MARC 21 hazırda Avropa ölkələrində, ABŞ və Kanadada daha geniş tətbiq edilmişdir. M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasında tətbiq edilən VTLS sistemi MARC 21 formatı ilə işlədiyindən onun quruluşunu qısaca izah edək.

Qeyd etməliyik ki, MARC 21 formatı aşağıdakı kimi xüsusi format naborundan ibarətdir:

1) Biblioqrafik məlumatlar formatı-biblioqrafik təsvirləri maşın-laoxunan formada təqdim etmək üçündür. Təsvir obyekt kimi bütün kağız və elektron sənədlər əhatə edilmişdir. Format əsas və bütün növ əlavə təsvirləri, həmçinin sənədin məzmununu açan elementləri özündə birləşdirir.

2) Nüfuzlu (normativ) məlumat formatı–bibliografi məlumatlar formatına yardımçı rol oynayır və biblioqrafik yazılara müraciət üçün vacib məlumatları özündə saxlayır. Biblioqrafik məlumatlar üçün əsas və əlavə təsvirlərin başlıqları, yəni şəxsi təşkilat və tədbir adları, ixtisarlaşdırılmış sərlovhələr, predmet terminləri, coğrafi adlar və s. təsvir obyektləridir. İki tip başlıq müəyyən edilmişdir: müəyyənləşdirilmiş (nüfuzlu) başlıq–onun forması əsas və əlavə yazılar üçün istifadə edilir; müəyyənləşdirilmiş başlıq nüfuzlu faylların və isnadların təşkili üçündür; müəyyənləşdirilməmiş başlıq biblioqrafik yazılarda istifadə edilmir. Formatın mahiyyəti odur ki, obyekt adlarının dəyişməsi ardıcılığına görə axtarışa imkan verir. Məsələn, eyni bir yazıçı öz yaradıcılığının müxtəlif mərhələlərində müxtəlif təxəllüslərdən istifadə edir. Tarixi şəxsiyyətlər öz fəaliyyətlərinin müxtəlif dövrlərində müxtəlif titullar və vəzifələr ala bilirlər. Eyni bir təşkilat öz adını dəyişib, digər bir təşkilatla birləşə bilər. Beləliklə, format bibliografi təsviri birmənalı şəkildə identifikasiya edir;

3) Fondlara dair məlumat formatı–təsvir edilən sənədə dair qeyri-biblioqrafik məlumatları göstərir: yerləşmə yeri, mühafizə şifri, nüsxələrin miqdarı, fiziki vəziyyəti, əldə edilməsi (alınması) metodları, mühafizə müddəti, abonentlə verilmə mümkünlüyü, surətçıxarma qiyməti və s.

4) Təsnifat məlumatları formatı–format sənədə verilən təsnifat indekslərini təqdim etmək üçündür. Buraya indekslərin özləri, başlıqların iyerarxiyası, başlıqlar və indeksləşdirməni açan terminlər daxildir;

5) İctimai informasiya formatı– bu format yenidir və biblioqrafik informasiya ilə əlaqəli deyildir. Onun təsvir obyektini istənilən şəxs, dövlət, sahibkar, ictimai təşkilatlar və onların fəaliyyəti, ictimai məzmun daşıyan tədbirlər və s. ola bilər. Formatda kontakt (əlaqə) informasiyalarını, fəaliyyətin sırasını və xarakterini yazmaq üçün sahə nəzərdə tutulur.(4,151)

MARC formatının meydana gəlməsi ədəbiyyatın işlənilməsində əmək və əqli zəhmət tələb edən proseslərin mərkəzləşdirilməsinə imkan yaratdı. MARC formatından istifadə kitabxana işində ayrı-ayrı əməliyyatların təkrarlanmasını aradan qaldırır və kitabxana ehtiyatlarından daha effektiv istifadə olunmasını təmin edir. Həmçinin MARC formatının tətbiqi kitabxana əməliyyatlarının idarə olunması zamanı kitabxanaçılara mövcud avtomatlaşdırılmış kitabxana sistemlərindən (AKİS) istifadə etmək imkanı verir. Belə ki, hal-hazırda müxtəlif səviyyəli kitabxanalarda istifadə olunan əksər AKİS-lər məhz MARC formatı ilə işləyir və ya onunla işə uyğunlaşdırılıb. MARC formatı müxtəlif

AKİS-lərdən istifadə edən kitabxanalara öz biblioqrafik məlumatlarını bir sistemdən digərinə etibarlı köçürmək imkanı verir.

1965-66-cı illərdə ABŞ-ın Konqres kitabxanasında yeni formatın hazırlanmasına başlandı. Bu layihənin məqsədi MARC I kimi tanınan maşınlaoxunan formada kataloq məlumatlarının tərtibi formatını yaratmaqdan ibarət idi. Az sonra bu layihəyə ABŞ, Kanada və Böyük Britaniyanın bir neçə kitabxanası da qoşuldu. 1968-ci ildə MARC II layihəsi üzərində birgə işə başlandı. Bu layihənin də ilkin məqsədi vahid format yaratmaq olsa da, fikir ayrılığı nəticəsində üç oxşar, lakin müxtəlif USMARC (ABŞ), CANMARC (Kanada) və UKMARC (Böyük Britaniya) formatları yaradıldı. Bu 3 format içərisində ən geniş yayılan USMARC-dır. Formatlardan istifadə edən dünya kitabxanaları bu müxtəliflik nəticəsində səmərəli informasiya mübadiləsi edə bilmədilər. Düzdür, formatların bir-birini oxuya bilməsi üçün «tərcümə» proqramı yaradılmışdı. Lakin bu proqramın da mükəmməl olmaması informasiyanın digər formatlara konvertəsi zamanı bəzi biblioqrafik yazıların itməsinə səbəb olurdu.

Artıq 1970-80-ci illərdə bir çox ölkələr MARC formatını qəbul etdilər və MARC-ın 50-dən çox variantından istifadə edilməyə başladı. Belə bir şəraitdə çoxsaylı formatların mövcudluğu informasiya mübadiləsi məqsədilə vasitəçi formatın yaradılması zərurətini meydana çıxartdı. Beləliklə, milli formatların uyğunlaşa bilməsi üçün İFLA-nın rəhbərliyi altında beynəlxalq MARC proqramı və Universal Biblioqrafik Uçot Proqramı çərçivəsində istənilən MARC formatında tərtib olunan biblioqrafik informasiyanın beynəlxalq mübadiləsinin təmini üçün beynəlxalq kommunikativ formatın işlənilməsi qərarı qəbul olundu. «UNIMARC» (Universal MARC Formatı) adlandırılan bu beynəlxalq format 1977-ci ildə nəşr olundu. Kitabın ikinci nəşri 1980-ci ildə oldu, 1983-cü ildə isə «UNIMARC Handbook» (UNIMARC məlumat kitabı) nəşr olundu. 1987-ci ildə «UNIMARC-Manual» (UNIMARC formatının tətbiqi üzrə təlimat) çap olundu. Bu nəşrin çapına qədər bir çox biblioqrafik agentliklər UNIMARC-ı öz lokal formatları kimi istifadə edirdilər. Buna görə də formatın məqsədinə formatdan yeni maşınla oxunan biblioqrafik formatların işlənilməsi üçün model kimi istifadə oluna bilməsi imkanı əlavə edildi. 1994-cü ildə «UNIMARC üzrə Təlimat»ın ikinci nəşri çıxıb. 2000-ci ildə və daha sonralar formata əlavə və dəyişikliklər olunub. 1991-ci ildə avtoritet yazılar üçün «UNIMARC/Authorities» formatı nəşr olundu. Formatın məqsədi adların unifikasi edilməsi (şəxs adı, nəsl adı, təşkilat adı, coğrafi ad), müəllifsiz əsərlərin unifikasi olunmuş sərlovhəsi, fərdi müəlliflərin unifikasi olunmuş ümumiləşdirilmiş sərlovhəsinin axtarışını asanlaşdırmaq idi. UNIMARC-ın əsas məqsədi milli biblioqrafik agentliklər arasında maşınlaoxunan formada biblioqrafik məlumatların beynəlxalq mübadiləsinin təmin etməkdir. Həmçinin format yeni maşınlaoxunan biblioqrafik formatların işlənməsi üçün modeldir. UNIMARC-

ın vəzifəsi maşınla oxunan formada biblioqrafik yazılara aid olan altsahələrin kodlarını, indikatorları, nişanları müəyyənləşdirməkdən, maqnit daşıyıcılarında saxlanılan yazıları və onların məzmunlarını müəyyən edən təyinedicilərin saxlanıldığı formatın təkmilləşdirilməsindən, eləcə də strukturunun müəyyənləşdirilməsindən ibarətdir. Hal-hazırda bir çox biblioqrafik agentliklər UNIMARC formatı ilə yanaşı, USMARC formatından da istifadə edirlər.

UNIMARC formatının quruluşu. UNIMARC formatının mövcud strukturu nişanlar, indikatorlar və altsahələr daxil olmaqla nisbətən stabil sayılır. Formata ehtiyac olduqda əlavə sahələrin, altsahələrin və kodların daxil olunmasına imkan verilir. Bir şərtlə ki, UNIMARC formatının hazırlanması zamanı formatın əsaslandığı beynəlxalq standartların tələbləri mütləq nəzərə alınmalıdır. Formatda dəyişikliklər yalnız sahələrin və altsahələrin ehtiyat hissələrində edilə bilər. UNIMARC formatında bütün biblioqrafik məlumatlar 9 blokda əhatə olunub. 3 rəqəmli nişanla ifadə olunan sahələr isə bu funksional bloklarda cəmlənir. Bloklardakı biblioqrafik məlumatlar (verilənlər) ənənəvi kataloq yazısındakı məlumatlardan fərqli deyil. Formatdakı blokların siyahısı aşağıdakı kimidir:

- 0_ –İdentifikasiya bloku
- 1_ –Kodlaşdırılmış informasiya bloku
- 2_ –Təsviri informasiya bloku
- 3_ –Qeyd bloku
- 4_ –Təsvir əlaqələri bloku
- 5_ –Qarşılıqlı əlaqəli sərlovhələr bloku
- 6_ –Mövzunun müəyyənləşdirilməsi bloku
- 7_ –İntellektual məsuliyyət bloku
- 8_ –Beynəlxalq istifadə bloku
- 9_ –Milli istifadə bloku

Göründüyü kimi, sahələrdə verilən yazıların məzmunu iki növ məlumatları - kodlaşdırılmış və biblioqrafik məlumatları əks etdirir. Kodlaşdırılmış məlumatlar nəzarət nömrələrini, nəşrin tipini, mətnin əsas dilini və s. ifadə etmək üçün istifadə olunan kodlardır. Məsələn: 010__ \$a 0-11-884094-0

102__ \$a aze

UNIMARC formatında hər 1 blokun daxilində təyin olunan sahələr müxtəlif növlü, formalı və səviyyəli informasiyanın verilməsini təmin edir. Hər 1 sahə üçrəqəmli nişanla işarələnib, daxil olduğu blokun məzmununa uyğun biblioqrafik informasiyanı əks etdirir. Məsələn, 700-cü sahə 7-ci «İntellektual məsuliyyət» blokuna daxil olub, «İlkin intellektual məsuliyyət kimi şəxs adı»-ni əks etdirir. Blokdaxili hər bir sahə öz nişanına uyğun biblioqrafik məlumatın tipini müəyyən edir. Ümumiyyətlə, UNIMARC formatında hər 1 sahə (nişan və adından sonra) verilən sxemə uyğun təsvir olunur:

- 1.Sahənin müəyyənləşdirilməsi.
- 2.Sahənin mövcudluğu.
- 3.İndikatorlar
- 4.Sahənin məzmunu haqqında qeyd.
- 5.Qarşılıqlı əlaqəli sahələr.
- 6.Nümunələr.

Yuxarıda göstərilən bu sxem hər bir sahədə verilir (5,123).

UNIMARC formatında mübadilə məqsədilə tərtib olunan hər bir bibliografik yazı Yazı markeri, məlumat kitabçası və dəyişən sahələrdən ibarət olur. Hər bir bibliografik yazı 24 simvolla yazı markeri ilə başlayır. Yazı markeri bibliografik yazının strukturuna aid məlumatları əks etdirir. Yazı markerindən sonra məlumat kitabçası gəlir. Məlumat kitabçası 12 simvoldan ibarət olub 3 hissəyə ayrılır. I hissə 3 simvoldan ibarət olub hər bir sahənin nişanını göstərir. II hissə 4 simvoldur və məlumat sahəsinin uzunluğunu göstərir, yəni I hissədə verilən sahənin simvollarının (bura indikatorlar, altsahənin identifikatoru, mətn və ya kodlaşdırılmış məlumatlar və sahə ayırıcıları da daxildir) sayını müəyyənləşdirir. III hissə 5 simvoldan ibarət olub, başlanğıc simvolun mövqeyini göstərir. Dəyişən uzunluqlu məlumatlar sahəsi isə məlumat kitabçasından sonra gəlir və bibliografik məlumatları əks etdirir.Formatın quruluşundan sonra şərh olunan hissə, yəni yazı markeri, məlumat kitabçası və dəyişən uzunluqlu məlumat sahələrinin bu sxemi mübadilə zamanı istifadəçilər tərəfindən görünməyən hissədir.

Mürəkkəb quruluşa malik olan elektron kataloqun təşkilində müstəsna əhəmiyyət kəsb edən bibliografik yazı formatları sənədlərin təsvirində istifadə olunur. O quruluşu etibarilə ənənəvi təsvir qaydalarından fərqlənir,lakin axtarış etibarilə onlara xeyli yaxındır.

ƏDƏBİYYAT

(Azərbaycan dilində)

1. *“Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu.*//“Azərbaycan qəzeti”, 1999, 14 mart.
2. Xələfov A.A., Qurbanov A.İ.: *Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları: Dərslik.-B.: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2007.-200 s*
3. Xələfov A.A. *“Kitabxana işi” anlayışının öyrənilməsinə dair// Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya.-B. :Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2000.-№2. S.3-8*
4. Rüstəmov Ə.M. *Avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemləri və şəbəkələri: Monoqrafiya/ Ə.M.Rüstəmov, N.A.Mustafayeva- Bakı, 2007. 362 s.*
5. *Kitabxanaşünaslıq (Kitabxana kataloqları), Bakı, 1996, s.211.*

6. Mustafayeva S. "Bibliografik təsfirin tərtibi qaydaları". Dərs vəsaiti, Bakı, 2007, s.135

Rus dilində

1. Шрайберг Я.Л. История и состояние использования MARC форматов в практике автоматизации библиотек России и бывшего СССР. 2004. С.72

2. UNIMARC MANUAL: Руководство по применению международного коммуникативного формата UNIMARC.-М., 1992.- с. 20-23

3. Белогонов Г.Г. Автоматизированная обработка научно-технической информации: лингвистические аспекты/Г.Г. Белогонов, Б.А.Кузнецов, А.П.Новоселов-М., 1984 (итоги науки и техники, серия «Информатика» /ВИНИТИ, т.8)-стр.315.

R.A.GARDAŞOV

РОЛЬ МЕЖДУНАРОДНЫХ ФОРМАТОВ ПИСАНИЯ В ОБРАЗОВАНИИ ЭЛЕКТРОННОГО КАТАЛОГА РЕЗЮМЕ

В статье раскрывается значение библиотечно-информационных ресурсов, которая является неотъемлемой частью «Электронного каталога». Также показана характеристика информационно-поисковой системы электронного каталога (место и значение электронного каталога в информационной системе. Значение и роль поиска, обработки информации в электронном каталоге).

R.A.GARDASHOV

THE ROLE OF INTERNATIONAL FORMATS OF WRITING IN THE FORMATION OF ELECTRONIC CATALOG SUMMARY

The article reveals the importance of library and information resources, which is an integral part of the Electronic Catalog. Also shows the characteristics of information retrieval systems of electronic directory (the place and importance of electronic kataloga in the information system. The significance and role of searching, processing information in an electronic catalog).

**BAKİ ŞƏHƏRİNDƏ KİTABXANA RESURSLARININ
YERLƏŞMƏSİ VƏ ONUN KADR TƏMİNATININ
MÜASİR VƏZİYYƏTİ**

“Azərbaycan Respublikasında kitabxana – informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nda göstərilir ki, tarixi-mədəni, ədəbi-bədii və elmi-fəlsəfi irsin toplanıb saxlanılmasında, nəsildən-nəslə çatdırılmasında və cəmiyyətin intellektual, mənəvi potensialının inkişafında əvəzsiz rol oynayan kitabxanaların fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi bu sahədə əsaslı islahatların aparılmasını, fondların müasir informasiya daşıyıcıları ilə zənginləşdirilməsini, dünyanın qabaqcıl kitabxana-informasiya müəssisələrinin təcrübəsindən istifadə edilməsini, elektron məlumat banklarının yaradılmasını, kitabxanaların maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsini zəruri edir və bütün bunlar mədəniyyət sahəsində dövlət siyasətinin əsas prioritetlərindəndir.

Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin kitabxana şəbəkəsində müxtəlif formada 40 milyon nüsxəyə yaxın informasiya daşıyıcıları və digər ənənəvi sənədlər qorunub saxlanılır. Son illər ərzində ölkədə kitabxana işinin inkişafı sahəsində bir sıra mühüm sənədlər qəbul edilmişdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” 2004-cü il 12 yanvar tarixli 56 nömrəli və “2005-2006-cı illərdə Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə çapı nəzərdə tutulan əsərlərin siyahısının təsdiq edilməsi haqqında” 2004-cü il 27 dekabr tarixli 562 nömrəli sərəncamları ilə təsdiq edilmiş siyahı üzrə latın qrafikası ilə nəşr olunmuş kitablar ölkənin bütün kitabxanalarına hədiyyə edilmişdir. Hazırda bu istiqamətdə işlər davam etdirilir. “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər)”, “Bakı şəhərinin qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsinə dair tədbirlər Proqramı”, “Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2005-2008-ci illər üçün Dövlət Proqramı (Elektron Azərbaycan)”, “Azərbaycan Respublikası ümumtəhsil məktəblərinin informasiya və kommunikasiya texnologiyaları ilə təminatı Proqramı (2005-2007-ci illər)” kimi mühüm sənədlərdə kitabxana-informasiya sahəsinin inkişafı və modernləşdirilməsi üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi də nəzərdə tutulmuşdur.

Məlumdur ki, kitabxanaçı-biblioqraf kadrların sayı və təhsil səviyyəsi kitabxana-informasiya resurslarından səmərəli istifadənin ən mühüm amillərindən biridir. Azərbaycan kitabxana-biblioqrafiya mədəniyyətinin tarixən formalaşmasında görkəmli kitabxanaçı-biblioqraflar mühüm rol oynamışdır.

XX əsrin 30-40-cı illərindən respublikada orta və ali ixtisas təhsilli kitabxanaçı kadrlar hazırlığı sistemi yaranmış, bu sistem formalaşmış və bu kadrlar milli mədəniyyətimizin bu gün də əsas daşıyıcıları sırasında öndə gedirlər. Sovet birliyinin mövcudluğunun sonlarında Azərbaycan Respublikasında əhalinin hər 10 min nəfərinə 12 kitabxana işçisi düşürdü [9,67]. Halbuki analoji vəziyyət Ukraynada 11,5, Özbəkistanda 8, Tacikistanda 9 nəfər təşkil edirdi [9,67].

Kitabxana işçilərinin sayının oxuculara xidmətə birbaşa təsirini nəzərə alsaq, həmin illərdə Azərbaycanda 10 min əhaliyə düşən çap məhsulunun ümumi həcmi 107,3 min nüsxə təşkil etmişdir [9,67]. Bu göstərici baxımından respublikamız Tacikistan, Ermənistan, Türkmənistan, Özbəkistan respublikalarından irəlində olmuşdur.

Azərbaycan Respublikası eyni zamanda əhalinin kitabxana xidməti ilə əhatə olunması baxımından lider respublikalar sırasında olmuşdur. Belə ki, Azərbaycanda əhalinin 57,2%-nin kitabxana xidməti ilə əhatə olunması barədə aparılan tədqiqatların nəticələri çap olunmuşdur.

Bütün bu prinsiplərin əsasında respublikada ali və orta ixtisas təhsili sisteminin optimal fəaliyyət göstərməsi durmuşdur.

Bu sistemin yaranması və inkişaf tarixi əməkdar elm xadimi, professor A.Xələfovun əsərlərində kompleks şəkildə işlənmişdir [3;4].

Azərbaycanda kitabxanaların kadr təminatı, onun tərkibi, ayrı-ayrı regionlarda kadrların yerləşməsi vəziyyəti kitabxanaşünaslıq elmində müstəqil tədqiqat obyektı olmamışdır. Bu baxımdan təqdim edilən məqalə ilk təşəbbüs kimi Bakı şəhərində, onun ayrı-ayrı inzibati rayonlarında, ən böyük kitabxanalarında kadrların yerləşməsi vəziyyətini təhlil etmək, onun ümumi mənzərəsini yaratmaq məqsədilə yazılmışdır.

Abşeron iqtisadi rayonuna Bakı şəhəri, Sumqayıt şəhəri, Abşeron və Xızı iqtisadi inzibati rayonları daxildir. Regionun ərazisi 5,5 min km² olub, ölkə ərazisinin 6,3%-ni təşkil edir. 2002-ci ilin məlumatına görə iqtisadi rayonda əhalinin sayı 2166916 nəfər olmuşdur. Təbii ki, əhalinin 82,5%-i Bakı şəhərində, 17,5%-i isə digər inzibati rayon və şəhərin payına düşür. Rayonda yaşayan əhalinin milli tərkibində 89,1%-ni azərbaycanlılar, 5,7%-ni ruslar, qalan 5,2%-ni isə digər milli və etnik qruplar təşkil edir. İqtisadi rayonun əhalisinin ¼-i təhsil alan şagird və tələbələrdir. Onlardan 94%-i Bakı və Sumqayıt şəhərlərində təhsil alır [5, 16-56]

2009-cu ilin statistik məlumatlarına əsasən Bakı şəhərində 717 kitabxana fəaliyyət göstərir. Bu respublika kitabxana resurslarının 8,4%-ni təşkil edir. Eyni zamanda Bakı şəhərində mövcud olan kitabxana resurslarının şəhər yerlərində yerləşdiyini nəzərə alsaq, bu rəqəm həmin meyar üzrə ölkə kitabxana ehtiyatlarının 30,9%-i deməkdir [6,26-27]

Bakı şəhərinin rayonları üzrə kitabxana resursları aşağıdakı kimi yerləşdirilmişdir.

№	İnzibati rayonların adı	Kitabxanaların sayı		Yekuna görə %-lə		
		ədəd	%-lə	cəmi	Şəhər yerlərində	Kənd yerlərində
	<i>Bakı şəhəri-cəmi</i>	717	100	8,4	30,9	
1	<i>Yasamal rayonu</i>	99	13,8	1,2	4,2	
2	<i>Sabunçu rayonu</i>	83	11,5	1	3,6	
3	<i>Xəzər rayonu</i>	79	11,0	0,9	3,4	
4	<i>Nərimanov rayonu</i>	72	10	0,8	3,1	
5	<i>Binəqədi rayonu</i>	66	9,2	0,8	2,8	
6	<i>Nəsimi rayonu</i>	63	8,7	0,7	2,7	
7	<i>Səbail rayonu</i>	60	8,3	0,7	2,6	
8	<i>Xətai rayonu</i>	57	7,9	0,7	2,5	
9	<i>Nizami rayonu</i>	49	6,8	0,6	2,1	
10	<i>Suraxanı rayonu</i>	46	6,4	0,5	2,0	
11	<i>Qaradağ rayonu</i>	43	5,9	0,5	1,9	

*Cədvəl Dövlət Statistika Komitəsinin “Kitabxanaların fəaliyyəti haqqında” statistik müayinəsinin nəticələri barədə statistik bülletəndən istifadə etməklə hazırlanmışdır.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, Bakı şəhəri üzrə kitabxanaların yerləşməsinə təsir edən əsas amillərdən biri onların müxtəlif idarə mənsubiyyətinə malik olmasıdır.

Bakı şəhərinin rayonları üzrə kitabxana resurslarının idarə mənsubiyyəti üzrə yerləşməsi vəziyyəti (1) aşağıdakı kimidir:

Rayonların adı	K/x-ların sayı	Məd.və Tur.N. k/x-ları	Elmi k/x-lar	All təhsil müəs. k/x-ları	Orta ixt.təh. müəs.k/x-ları	Umumtəh. məkt. k/x-ları	Peşə məkt.k/x-ları	Musiqi məkt. k/x-ları	Səh.müəs. k/x-ları	Digər
Binəqədi	66	8; 12,1	4; 6,1%	2; 3%	2; 3%	32; 48,6	5; 7,6%	3; 4,5	1; 1,5	9; 13,6

rayonu		%				%		%	%	%
Xəzər rayonu	79	8; 10,1 %	2; 2,5%	2; 2,5 %	—	44; 55,7 %	2; 2,5%	4; 5,1 %	4; 5,1 %	13; 16,5 %
Xətai rayonu	57	7; 12,2 %	1; 1,8%	3; 5,3 %	—	38; 66,6 %	4; 7%	3; 5,3 %	—	1; 1,8 %
Qaradağ rayonu	43	10; 23,3 %	—	—	—	26; 60,5 %	5; 11,6 %	1; 2,3 %	—	1; 2,3 %
Nərimanov rayonu	72	6; 8,3%	4; 5,6%	10; 13,9 %	5; 6,9 %	26; 36,2 %	6; 8,3%	5; 6,9 %	3; 4,2 %	7; 9,7 %
Nizami rayonu	49	7; 14,3 %	2; 4,1%	1; 2%	2; 4,1 %	28; 57,2 %	5; 10,2 %	2; 4,1 %	1; 2%	1; 2%
Nəsimi rayonu	63	6; 9,5%	5; 7,9%	6; 9,5 %	5; 7,9 %	31; 49,3 %	1; 1,6%	2; 3,2 %	1; 1,6 %	6; 9,5 %
Sabunçu rayonu	83	15; 18,1 %	—	—	3; 3,6 %	50; 60,3 %	6; 7,2%	2; 2,4 %	3; 3,6 %	4; 4,8 %
Səbail rayonu	60	7; 11,7 %	7; 11,7 %	6; 10 %	1; 1,7 %	17; 28,2 %	1; 1,7%	4; 6,7 %	1; 1,7 %	16; 26,6 %
Suraxanı rayonu	46	6; 13%	1; 2,2%	—	—	35; 76,2 %	—	2; 4,3 %	—	2; 4,3 %
Yasamal rayonu	99	8; 8,1%	30; 30,3 %	9; 9,1 %	5; 5,1 %	27; 27,2 %	—	4; 4%	5; 5,1 %	11; 11,1 %
Bakı şəhəri üzrə cəmi	717	88; 12,3 %	56; 7,8%	39; 5,4 %	23; 3,2 %	354; 49,4 %	35; 4,9%	32; 4,5 %	19; 2,6 %	71; 9,9 %

Cədvəldən görüldüyü kimi, Bakı şəhərinin inzibati rayonları üzrə kitabxanaların sayına görə Milli Elmlər Akademiyasının kitabxana şəbəkəsinin, ali məktəb kitabxanalarının daha çox yerləşdiyi Yasamal rayonu aparıcı yer tutur. İqtisadi rayonda 99 kitabxana fəaliyyət göstərir. Bu kitabxanaların 8-i (8,1%-i) Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi sisteminin, 30-u (30,3%-i) elmi

müəssisə kitabxanaları, 9-u (9,1%-i) ali məktəblərin, 5-i (5,1%-i) orta ixtisas təhsili müəssisələrinin, 27-si (27,2%-i) ümumtəhsil məktəblərinin, 4-ü (4%-i) musiqi məktəblərinin, 5-i (5,4%-i) səhiyyə ocaqlarının, 11-i (11,1%-i) digər idarə və müəssisə kitabxanalarının payına düşür.

Kitabxanaların sayına görə Sabunçu rayonu ikinci yerdə durur. Belə ki, rayon ərazisində 83 kitabxana əhalinin informasiya təminatını həyata keçirir. Bu kitabxanaların 15-i (18,1%) Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin tabeliyində olan kitabxanalardır. 3-ü (3,6%) orta ixtisas təhsili müəssisələrinin, 50-si (6,5%) ümumtəhsil məktəblərinin, 6-sı (7,2%) peşə təhsili müəssisələrinin, 2-si (2,4%) musiqi məktəblərinin, 3-ü (3,6%) səhiyyə müəssisələrinin, 4-ü (4,8%) digər idarə və müəssisə kitabxanalarıdır. Bakı şəhər Sabunçu rayonu ərazisində ali məktəblərin olmaması da kitabxana resurslarının düzgün yerləşdirilməməsinə səbəb olan amillərdən biridir.

Bakı şəhərinin ərazicə ən böyük rayonlarından biri Xəzər rayonedir. Bu rayondakı kitabxanaların sayı 79-dur. Bu kitabxanaların 8-i (10,1%) Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin tabeliyində olan kitabxanalardır. Rayonda yerləşən kitabxanaların 2-si (2,5%) elmi kitabxanalar və elmi müəssisələrin, 2-si (2,5%) ali təhsil müəssisələrinin, 2-si (2,5%) ilk peşə-ixtisas təhsili müəssisələrinin, 44-ü (55,7%) ümumtəhsil müəssisələrinin, 4-ü (5,1%) musiqi məktəblərinin, 4-ü (5,1%) səhiyyə müəssisələrinin, 13-ü (16,5%) digər müəssisələrin kitabxanalarıdır.

Bakı şəhərində kitabxanaların sayına görə 4-cü yeri Nərimanov rayonu tutur. Belə ki, bu rayonun ərazisindəki kitabxanaların ümumi sayı 72-dir. Bu kitabxanalardan 6-sı (8,3%) Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin tabeliyində, 4-ü (5,6%) elmi müəssisələrdə, 10-u (13,9%) ali təhsil müəssisələrində, 6-sı (8,3%) ilk peşə-ixtisas təhsili müəssisələrində, 7-si (9,7%) isə digər müəssisələrdə fəaliyyət göstərən kitabxanalardır.

Binəqədi rayonu Bakı şəhərində kitabxanaların sayına görə 5-ci yerdə durur. Bu rayonda yerləşən kitabxanaların ümumi sayı 66-dır. Həmin kitabxanaların 8-i (12,1%) Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin tabeliyində olan kitabxanalardır. Rayon ərazisində yerləşən digər kitabxanalardan 4-ü (6,1%) elmi müəssisələrin, 2-si (3,0%) ali təhsil müəssisələrinin, 2-si (3,0%) orta ixtisas təhsili müəssisələrinin, 5-i (7,6%) ilk peşə-ixtisas təhsili müəssisələrinin, 32-si (48,6%) ümumtəhsil müəssisələrinin, 3-ü (4,5%) musiqi məktəblərinin, 1-i (1,5%) səhiyyə müəssisələrinin, 9-u (13,6%) isə digər müəssisələrin kitabxanalarının payına düşür.

Kitabxanaların sayına görə Bakı şəhəri üzrə növbəti yeri Nəsimi rayonu tutur. Belə ki, bu rayonun payına düşən kitabxanaların ümumi sayı 63-dür. Bu kitabxanalardan 6-sı (9,5%) Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin, 5-i (7,9%) elmi müəssisələrin, 6-sı (9,5%) ali təhsil müəssisələrinin, 5-i (7,9%) orta ixtisas təhsili müəssisələrinin, 1-i (1,6%) ilk peşə-ixtisas təhsili müəssisələrinin, 31-i

(49,3%) ümumtəhsil müəssisələrinin, 2-si (3,2%) musiqi məktəblərinin, 1-i (1,6%) səhiyyə müəssisələrinin, 6-sı (9,5%) isə digər müəssisələrin kitabxanalarıdır.

Səbail rayonu üzrə kitabxanaların sayı 60-dır. Həmin kitabxanalardan 7-si (11,7%) Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin, 7-si (11,7%) elmi müəssisələrin, 6-sı (10,0%) ali təhsil müəssisələrinin, 1-i (1,7%) ilk peşə-ixtisas təhsili müəssisələrinin, 17-si (28,2%) ümumtəhsil müəssisələrinin, 4-ü (6,7%) musiqi məktəblərinin, 1-i (1,7%) səhiyyə müəssisələrinin, 16-sı (26,6%) isə digər müəssisələrin payına düşən kitabxanalardır.

Bakı şəhərinin ən böyük rayonlarından biri olan Xətai rayonunda 57 kitabxana yerləşir. Bu kitabxanalardan 7-si (12,2%) Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin tabeliyindədir. Qalan kitabxanalardan 1-ni (1,8%) elmi müəssisələrin, 3-nü (5,3%) ali təhsil müəssisələrinin, 4-nü (7,0%) ilk peşə təhsili müəssisələrinin, 38-ni (66,6%) ümumtəhsil müəssisələrinin, 3-nü (5,3%) musiqi məktəblərinin, 1-ni (1,8%) isə digər müəssisələrin kitabxanaları təşkil edir.

Nizami rayonunda kitabxanaların ümumi sayı 49-dur. Bu kitabxanalardan 7-si (14,3%) Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin tabeliyində, 2-si (4,1%) elmi müəssisələrdə, 1-i (2,0%) ali təhsil müəssisələrində, 2-si (4,1%) orta ixtisas təhsili müəssisələrində, 5-i (10,2%) ilk peşə-ixtisas təhsili müəssisələrində, 28-i (57,2%) ümumtəhsil müəssisələrində, 2-si (4,1%) musiqi məktəblərində, 1-i (2,0%) digər müəssisələrdə fəaliyyət göstərən kitabxanalardır.

Suraxanı rayonu kitabxanaların sayına görə 10-cu yerdə durur. Burada 46 kitabxana fəaliyyət göstərir. Bunlardan 6-sı (13,0%) Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin, 1-i (2,2%) elmi müəssisələrin, 35-i (76,2%) ümumtəhsil məktəblərinin, 2-si (4,3%) musiqi məktəblərinin, 2-si (4,3%) digər müəssisələrin kitabxanalarıdır.

Bakı şəhərinin kitabxanalarının sayına görə sonuncu yerdə Qaradağ rayonu durur. Burada fəaliyyət göstərən kitabxanaların sayı 43-dür. Bunlardan 10-u (23,3%) Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin tabeliyində, 5-i (11,6%) ilk peşə-ixtisas təhsili müəssisələrində, 26-sı (60,5%) ümumtəhsil məktəblərində, 1-i (2,3%) musiqi məktəblərində, 1-i (2,3%) digər müəssisələrdə fəaliyyət göstərən kitabxanalardır.

Bakı şəhəri ölkənin kitabxana - informasiya resurslarının formalaşdığı əsas mərkəzlərdən biridir. Belə ki, ölkənin informasiya resurslarının 49,8 %-i, başqa sözlə, yarısı Bakı şəhərində yerləşir. Bu resurslar Bakı şəhərinin rayonları üzrə aşağıdakı kimi yerləşmişdir:

1. Səbail rayonu üzrə- 50,5 %
2. Yasamal rayonu üzrə- 18,1 %
3. Nəsimi rayonu üzrə- 8,0 %
4. Nərimanov rayonu üzrə- 4,4 %
5. Sabunçu rayonu üzrə- 4,1 %

6. Binəqədi rayonu üzrə- 3,6 %
7. Xətai rayonu üzrə- 2,5 %
8. Xəzər rayonu üzrə- 2,5 %
9. Suraxanı rayonu üzrə- 2,1 %
10. Nizami rayonu üzrə- 2,0%
11. Qaradağ rayonu üzrə- 1,6 %

Göründüyü kimi, ölkənin kitabxanalarının resurslarının 0,7 %-nin, Bakı şəhərinin kitabxanalarının 8,3 %-nin yerləşdiyi Səbail rayonunda şəhər kitabxanalarının informasiya resurslarının 50,5 %-i cəmləşmişdir. Bu da Səbail rayonunun ölkənin mədəni, informasiya və bütövlükdə kitabxana mühitində çox mühüm rol oynadığını göstərən amillərdən biridir.

Məlumdur ki, Bakı şəhərinin kitabxana mühitinin formalaşmasında elmi müəssisələrin kitabxanaları mühüm yer tutur. Bu kitabxanalar ölkənin kitabxana resurslarının 0,8%-ni təşkil edir. Belə kitabxanaların hamısı (72 ədəd) şəhər yerlərində yerləşir. Bu da həmin parametrlər üzrə şəhər kitabxana resurslarının 3%-i deməkdir.

Elmi müəssisə kitabxanalarının regionlar üzrə yerləşməsi prosesinin təhlili göstərir ki, bu kitabxanalar təbii olaraq şəhər yaşayış məskənlərində yerləşir.

Bunu aşağıdakı cədvəldən aydın görmək olar:

№	İqtisadi rayonun adı	Ədəd	%
1.	<i>Abşeron iqtisadi rayonu</i>	<i>63</i>	<i>0,7</i>
2.	<i>Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu</i>	<i>5</i>	<i>0,4</i>
3.	<i>Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu</i>	<i>1</i>	<i>0,1</i>
4.	<i>Lənkəran iqtisadi rayonu</i>	<i>-</i>	<i>-</i>
5.	<i>Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu</i>		<i>0,1</i>
6.	<i>Aran iqtisadi rayonu</i>	<i>-</i>	<i>-</i>
7.	<i>Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu</i>	<i>-</i>	<i>-</i>
8.	<i>Kəlbəcər-Laçın iqtisadi rayonu</i>	<i>-</i>	<i>-</i>
9.	<i>Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu</i>	<i>-</i>	<i>-</i>
10	<i>Naxçıvan iqtisadi rayonu</i>	<i>2</i>	<i>0,4</i>
	<i>Cəmi: ölkə üzrə</i>	<i>72</i>	<i>0,8</i>

Elmi müəssisə kitabxanalarının Bakı şəhərinin inzibati rayonları üzrə yerləşməsi mənzərəsini aşağıdakı cədvəldən aydın görmək olar:

1. Yasamal rayonu - 30 kitabxana
2. Səbail rayonu - 7 kitabxana

3. Nəsimi rayonu - 5 kitabxana
4. Nərimanov rayonu - 4 kitabxana
5. Binəqədi rayonu - 4 kitabxana
6. Nizami rayonu - 2 kitabxana
7. Xəzər rayonu - 2 kitabxana
8. Xətai rayonu - 1 kitabxana
9. Suraxanı rayonu - 1 kitabxana

Cədvəldən göründüyü kimi, Bakı şəhərinin Qaradağ və Sabunçu rayonlarında elmi müəssisə kitabxanası yoxdur.

Statistik məlumatların təhlili göstərir ki, Bakı şəhərində yerləşən elmi müəssisələrin kitabxana resursları şəhərin kitabxana ehtiyatlarının 7,8%-ni təşkil edir. Bu kitabxanalar Yasamal rayonu kitabxana resurslarının 30,3%-i, Səbail rayonunun kitabxana resurslarının 11,7%-i, Nəsimi, Binəqədi və Nərimanov rayonu elmi kitabxana resurslarının müvafiq olaraq 7,9%-i, 6,1%-i və 5,6%-i təşkil edir.

Başqa sözlə, Bakı şəhərinin inzibati rayonları arasında elmi müəssisələrin qeyri-bərabər paylanması onun elmi kitabxana şəbəkəsinin də yerləşməsinə mənfi təsir göstərən əsas amillərdən biridir.

Elmi müəssisə kitabxanalarının fondu öz zənginliyi və xüsusi çəkisi baxımından diqqəti cəlb edir. Bu kitabxanaların informasiya resursları 23719951 nüsxədən ibarətdir ki, bu da ölkə və şəhər kitabxanalarının informasiya resurslarının müvafiq olaraq 21,4%-ini və 29,4%-ini təşkil edir. Deməli bu kitabxanalarda ölkə kitabxanalarının informasiya resurslarının 1,5%-i, şəhərlər üzrə informasiya resurslarının təqribən 1/3-i mühafizə olunur. Başqa sözlə, elmi müəssisə kitabxanaları informasiya resurslarının ümumi həcminə görə Təhsil Nazirliyi kitabxanalarının informasiya resurslarından (45%), Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi kitabxana şəbəkələrinin informasiya resurslarından (32,2%) sonra üçüncü yerdə durur. Bu da həmin kitabxana şəbəkəsinin sayca az olmasına baxmayaraq informasiya ehtiyatlarının xüsusi çəkisinə görə ölkənin informasiya arealında xüsusi mövqeyə malik olması deməkdir.

Elmi müəssisə kitabxanalarının informasiya resurslarının tərkibi başqa kitabxana şəbəkələrindən fərqli olaraq informasiya mənbələrinin növlərinə görə də fərqlənir. Əgər kitablar ölkə kitabxanalarının informasiya resurslarının 80,5%-ni təşkil edirsə, bu kitabxanalarda kitablar 25,9%-dir. Lakin jurnallar ölkə informasiya resurslarının 3,5%-ini təşkil etməsinə baxmayaraq, bu kitabxanaların fondlarının 11,3%-ini təşkil edir. Diqqəti cəlb edən cəhətlərdən biri bəhs edilən kitabxanalarda informasiya resurslarının 60,1%-ini elektron nəşrlər də daxil olmaqla digər nəşrlər də təşkil edir ki, bu rəqəm ölkə üzrə ümumi informasiya resurslarının 14%-ini təşkil edir. Deməli, xüsusi növ nəşrlər həmin kitabxanalarda müvafiq fond üzrə orta göstəricidən 4 dəfədən də

artıqdır. Fikrimizcə elmi-tədqiqat işi ilə məşğul olan mütəxəssislərin informasiya sorğularının ödənilməsinin əsas vasitələrindən olan xüsusi nəşrlər həmin kitabxanaları digər kitabxanalardan fərqləndirən əsas xüsusiyyətlərdən biridir.

Məlumdur ki, kitabxanaların missiyasının müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi onların kadr təminatından əsaslı dərəcədə asılıdır. Bu baxımdan Bakı şəhəri ölkənin bütün regionlarından fərqlənir. Azərbaycan Respublikasında regionlarda kadrların yerləşmə səviyyəsi aşağıdakı kimidir:

1. Bakı şəhəri- 3158- 36,1 %
2. Aran iqtisadi rayonu- 1932-22,1
3. Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu- 1125-12,8
4. Lənkəran iqtisadi rayonu- 734-8,4
5. Naxçıvan iqtisadi rayonu- 691-7,9
6. Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu- 640-7,3
7. Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu- 569-6,5
8. Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu- 560-6,4
9. Kəlbəcər-Laçın iqtisadi rayonu- 369-4,2
10. Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu- 338-3,8
11. Abşeron iqtisadi rayonu- 169-1,9

Bakı şəhərində əhaliyə kitabxana-informasiya xidmətinin təşkilində kitabxanaçı-biblioqraf kadrlar mühüm rol oynayır. Şəhərin mədəni mühitinin formalaşmasında kitabxanaçı kadrların rolu əvəzsizdir. Statistik məlumatlara görə Bakı şəhərində 3158 kitabxana mütəxəssisi fəaliyyət göstərir. Bu da ölkə kitabxana-informasiya işçiləri korpusunun 36,1 %-ni təşkil edir. Bütövlükdə ölkə kitabxana resurslarının 8,4 %-nin, kitabxana-informasiya ehtiyatlarının 49,8 %-nin Bakı şəhərində yerləşdiyini nəzərə alsaq, kəmiyyət baxımından kitabxanaçı kadrlarla təminatı ölkənin başqa regionları ilə müqayisədə normal hesab etmək olar.

Bakı şəhərinin inzibati rayonlarının kitabxanaçı-biblioqraf kadrlarla təminatı səviyyəsi aşağıdakı cədvəldən aydın görünür:

№	Rayonun adı	Nəfər	%
1.	<i>Səbail rayonu</i>	795	25,1
2.	<i>Yasamal rayonu</i>	745	23,5
3.	<i>Nəsimi rayonu</i>	422	13,3
4.	<i>Nərimanov rayonu</i>	222	7
5.	<i>Sabunçu rayonu</i>	209	6,6
6.	<i>Xətai rayonu</i>	170	5,3
7.	<i>Binəqədi rayonu</i>	155	4,9

8.	<i>Xəzər rayonu</i>	144	4,5
9.	<i>Nizami rayonu</i>	112	3,5
10.	<i>Suraxanı rayonu</i>	94	2,9
11.	<i>Qaradağ rayonu</i>	90	2,8

Bütövlükdə cədvəldən görüldüyü kimi, Bakı şəhərində fəaliyyət göstərən kitabxana işçilərinin 62%-i Səbail, Yasamal və Nəsimi rayonlarının payına düşür. Bu da həmin rayonların ümumən ölkənin, o cümlədən, Bakı şəhərinin mədəni, elmi, tədris və informasiya arealında mühüm rol oynaması ilə bilavasitə əlaqədardır. Belə ki, Milli kitabxana, Prezident kitabxanası, Milli Elmlər Akademiyasının MEK-ı, BDU-nun, habelə bir sıra ali və orta ixtisas məktəblərinin, elmi-tədqiqat müəssisələrinin, Ali hakimiyyət orqanlarının kitabxanalarının bu rayonlarda yerləşməsi bu mənzərənin formalaşmasına ciddi təsir edən amillər sırasına daxildir. Kitabxanaçı kadrlarla təminat baxımından sonuncu yerdə duran Qaradağ rayonunda fəaliyyət göstərən kitabxanalardır.

Kitabxanaçı-bibliograf kadrlar korpusunun aparıcı qüvvəsi, təbii ki, ali ixtisas təhsilli mütəxəssislərdir. Aparılan təhlillər göstərir ki, Bakı şəhərinin kitabxanalarında çalışan işçilərin 37,8 %-i, başqa sözlə, 1186 nəfəri ali ixtisas təhsilli kadrlardır. Bu da ölkənin regionları ilə müqayisədə ən yüksək göstəricidir və respublikanın orta göstəricisindən təqribən 2 dəfədən də (18,1) yüksəkdir.

Bakı şəhərinin inzibati rayonları üzrə ali ixtisas təhsilli kitabxanaçı kadrların yerləşməsinin öyrənilməsi göstərir ki, inzibati rayonlarda bu mənzərə bir-birindən kəskin şəkildə fərqlənir. Bunu aşağıdakı cədvəldən də görmək olar:

№	Bakı şəhərinin inzibati rayonları	Ali ixtisas təhsillilərin sayı	İnzibati rayonda olan kitabxana işçilərinin ümumi sayına nisbəti
		Nəfər	%
1.	<i>Səbail rayonu</i>	424	53,3
2.	<i>Yasamal rayonu</i>	306	41,1
3.	<i>Nəsimi rayonu</i>	159	37,7
4.	<i>Nərimanov rayonu</i>	71	32,0
5.	<i>Sabunçu rayonu</i>	49	23,4
6.	<i>Xətai rayonu</i>	45	26,5
7.	<i>Binəqədi rayonu</i>	42	27,1
8.	<i>Xəzər rayonu</i>	28	19,4
9.	<i>Nizami rayonu</i>	28	25,0

10.	<i>Suraxanı rayonu</i>	22	23,4
11.	<i>Qaradağ rayonu</i>	12	13,3
	<i>Bakı şəhəri üzrə cəmi</i>	1186	37,6

Bakı şəhərində kitabxanaların kadr tərkibində orta ixtisas təhsilli işçilər mühüm yer tutur. Ölkə üzrə bu kadrların xüsusi çəkisi 20,2% təşkil edir. Bakı şəhərində orta ixtisas təhsilli kadrların sayı ümumi ölkə göstəricisi ilə üst-üstə düşür (20,5 %). Lakin inzibati rayonlar üzrə bu proses 12-36 % arasında dəyişir. Belə ki, orta ixtisas təhsilli kadrların xüsusi çəkisinin yüksək olması Sabunçu (35,9%), Xəzər (33,3%), Binəqədi (32,9%), Suraxanı (31,9%), Xətai (30,0%), Nizami (29,5%) rayonlarında müşahidə olunur. Bakının Səbail, Yasamal, Nəsimi, Nərimanov rayonlarında bu kadrlar müvafiq olaraq 12,2% Yasamal; 16,1% Nəsimi; 16,1% Səbail; 72,5% Nərimanov rayonunda təşkil edir.

Bakı şəhərində ümumi orta təhsilli kadrlar kitabxanaların kadr potensialının 8,1%-ni təşkil edir. Bu rəqəm Azərbaycan Respublikası üzrə kitabxanalarda işləyən ümumi orta təhsilli kadrlarla müqayisədə (32,2%) 4 dəfə aşağıdır. Ümumi orta təhsilli kadrlar daha çox Bakının Qaradağ (38,9%), Xəzər (16,8%), Sabunçu (14,8%), Suraxanı (11,7%), Binəqədi (11,0%) rayonlarında müşahidə olunur. Aparılan müşahidələr göstərir ki, şəhərin mərkəzindən uzaqlaşdıqca orta təhsilli kadrların xüsusi çəkisi artır. Qaradağ rayonunda isə bu kadrların 38,9% təşkil etməsi, ali ixtisas təhsilli kadrların Bakı şəhəri üzrə ən aşağı göstərici olması (13,3%) bu sahədə problem situasiyasının olmasına səbəb olmuşdur. Bu problem birinci növbədə rayon kitabxanalarının ali ixtisas təhsilli kadrlarla təminatı sistemini yaratmaqla, orta təhsilli kadrların fasiləsiz təhsilə cəlb edilməsi yolu ilə həll edilə bilər.

Bakı şəhərində kitabxana resurslarının idarə olunmasında qeyri-ali ixtisas təhsilli kadrlar mühüm rol oynayır. Kitabxanaların kadr korpusunda bu kateqoriyadan olan işçilərin xüsusi çəkisi 24,6 %-dir. Respublika üzrə göstəricidən (15,1 %) yüksək olan bu kadrlar şəhərin rayonları üzrə müxtəlif cür yerləşmişdir. Qeyri-ali ixtisas təhsilli kadrlar daha çox Nəsimi rayonunda (35,8 %), Nərimanov rayonunda (30,2 %), Yasamal rayonunda (29,2 %), Nizami rayonunda (28,6 %) -dir. Bu kateqoriyadan olan işçilərin az yerləşdiyi rayon Qaradağ (7,8 %), Xətai (13,5 %), Sabunçu (13,9 %) rayonlarıdır.

Bakı şəhərində kitabxanaçı kadrların yerləşməsindən bəhs edərkən qeyri-orta ixtisas təhsilli kadr korpusunu da qeyd etmək lazımdır. Respublika üzrə bu kateqoriyadan olan işçilərin xüsusi çəkisi 14,4 % təşkil edir. Bakı şəhəri üzrə isə bu rəqəm 9,2 %-dir. Şəhər üzrə qeyri-orta ixtisas təhsilli kadrların yerləşməsinə görə Xətai rayonu aparıcı mövqeyə malikdir. Belə ki, bu rayonda 170 kitabxana mütəxəssisindən 39-u (22,9 %) məhz bu kateqoriyadan olan işçilərdir. Bu baxımdan ən aşağı göstərici Nəsimi rayonunda (5,9 %), Yasamal rayonunda (6,3 %), Səbail rayonunda (8,2 %) müşahidə olunur.

Qeyri-orta ixtisas təhsilli kadrların cəmiyyətin informasiya təminatındakı rolunu nəzərə alaraq mövcud olan kolleclər vasitəsilə onların əlavə təhsil sisteminə cəlb edilməsi, ixtisasartırma kursları, treyninqlər vasitəsilə onların peşə səviyyəsinin yüksəldilməsi qarşıda duran vəzifələrdəndir.

Bakı şəhərinin iri kitabxanalarının kadr təminatının vəziyyətini aşağıdakı cədvəldən görmək olar[2.s.20-206; 422-425;480-490]

№	Mütəxəssis. cəmi	Ali ixtisas	Ali qeyriixtisas	Orta ixtisas	Qeyri-orta ixtisas	Orta ümumtəhsil
1.	<i>M.F.Axundov ad. Azərbaycan Milli kx</i>	113	62	63	27	13
2.	<i>C.Cabbarlı ad. Respublika Gənclər kx</i>	17	2	-	15	4
3.	<i>F.Köçərli ad. Respub. Uşaq kx</i>	31	27	11	-	-
4.	<i>Gözdən əlillər üçün Resp.kx</i>	6	7	4	-	1
5.	<i>AMEA-nın MEK</i>	33	55	-	13	4
6.	<i>Resp.Elmi Pedaqoji kx</i>	13	8	-	10	-
7.	<i>Resp.Elmi Tibb kx</i>	11	17	8	-	20
8.	<i>Resp.Elmi Kənd Təsərrüfatı kx</i>	22	2	5	-	5
9.	<i>Resp.Elmi Texniki kx</i>	41	30	-	19	30
10.	<i>Xətai ray. MKS</i>	9	6	15	-	4
11.	<i>Nizami ray.MKS</i>	21	-	27,5	-	2

Milli kitabxananın kadr korpusunun əsasını ixtisaslı kadrlar təşkil edir. Belə ki, əgər 2007-ci ilin məlumatına görə kitabxanada işləyən mütəxəssislərin 113 nəfəri ali, 63 nəfəri orta ixtisas təhsilli kadrlar idisə, 2009-cu ilin məlumatına görə bu rəqəm müvafiq olaraq 147 və 90 olmuşdur [7]. Son bir neçə ildə kitabxanada ixtisaslı kadrların sayı 34 nəfər artmışdır. Bu da kitabxananın fəaliyyətinin köklü dəyişməsinə səbəb olmuşdur.

AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanasında isə 88 kitabxana mütəxəssisindən 33-ü ali ixtisas təhsilli, 55-i ali qeyri - ixtisas təhsilli, 13-ü orta qeyri-ixtisas təhsilli, 4-ü orta təhsilli kadrlardır.

Respublika əhəmiyyətli kitabxana kimi C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər kitabxanasında 48 nəfər mütəxəssis çalışır. Onlardan yalnız 17 nəfəri ali ixtisas təhsilli kadrlardır.

Respublika Elmi-Kənd Təsərrüfatı Kitabxanasında isə 34 işçidən 22-si ali ixtisas təhsilli, 5-i orta ixtisas təhsillidir. Respublika Elmi Texniki Kitabxanasında isə 120 işçidən 40 nəfəri ali ixtisas təhsilli işçilərdir.

F.B.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasında 69 işçidən 31-i ali, 11-i isə orta ixtisas təhsilli kadrlardır.

Nizami rayonu MKS-də isə 29,5 ştat vahidi üzrə 27,5-i ali və orta ixtisaslı mütəxəssislərdir.

Təhlildən görüldüyü kimi, Milli Kitabxana, Respublika Uşaq Kitabxanası, Respublika Elmi-Texniki Kitabxanası, Respublika Elmi Kənd Təsərrüfatı Kitabxanası, Nizami rayonu MKS-i ixtisaslı kadrlarla daha yaxşı təmin olunmuşdur.

Bakı şəhərində kitabxana resurslarından səmərəli istifadənin təşkilində peşəkar kadrların yeri və rolu kitabxanaların modernləşdirilməsi kontekstində bəzi strateji vəzifələrin həyata keçirilməsini tələb edir:

- Cəmiyyətdə kitabxanaçı peşəsinin sosial statusunu yüksəltmək və informasiya xidmətini modernləşdirmək məqsədilə ölkənin intellektual, təhsil, mədəni potensialına, onların etdiyi xidmətə adekvat olaraq kitabxana işçilərinin əmək haqqının daima artırılması. Bunun hüquqi əsası da vardır. Belə ki, "Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda [1] da bu kateqoriya işçilərin təhsil sferası işçilərinə bərabər tutulmasına dair birbaşa göstəriş vardır.

- Fasiləsiz kitabxana-informasiya təhsilinin inkişafının prioritet istiqamət kimi nəzərə alınması. Bu məqsədlə BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin, Milli Kitabxananın, respublika əhəmiyyətli kitabxanaların, mədəniyyət işçilərinin ixtisasartırma kursunun potensialından istifadə etməklə kitabxanaçı kadrların təkmilləşdirilməsi və yenidən hazırlanması prosesini sistemli şəkildə həyata keçirmək olar.

ƏDƏBİYYAT

1. *Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu// Azərbaycan.-1999.-14 mart.*

2. *Azərbaycan kitabxanaları XXI əsrin informasiya məkanında. C.I-II.B.:2007.-820 s*

3. *Xələfov A. Azərbaycanda kitabxanaçılıq təhsilinin inkişafı.-B.: Maarif,1987.-132 s.*

4. *Azərbaycanda ali kitabxanaçılıq təhsili.-B.: BDU,1998.-130 s.*

5. *Məmmədov Z. Regionların iqtisadi inkişaf problemləri.-Bakı:Elm, 2007.-S.16-56.*

6. *"Kitabxanaların fəaliyyəti haqqında" statistik müayinənin nəticələri barədə statistik bülleten.-B.:2009.- S.26-27*

7. *M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının hesabatı.- 2009-cu il.74 s.*
8. *Xətai rayon MKS-in hesabatı.2009-cu il.*
9. *Темпы и пропорции развития библиотечных ресурсов в крупных регионах страна.- М.,1986.-С. 67*

O.I KULIYEV

**СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ РАЗМЕЩЕНИЯ
БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННЫХ РЕСУРСОВ
И ЕГО КАДРОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ В ГОРОДЕ БАКУ
*РЕЗЮМЕ***

В статье на основе анализа и обобщения официальных статистических материалов исследовано современное состояние, темпы и пропорции размещения библиотечно-информационных ресурсов, а также кадровое обеспечение библиотек в городе Баку.

O.I GULIYEV

**CONTEMPORARY CONDITIONS OF THE SETTLE
OF LIBRARY-İNFORMATION RESOURCES
AND PRESENT SITUATION OF ITS STAFF PROVISION
İN BAKU CITY
*SUMMARY***

On the basis of analyze and summarize of the official statistical materials researched the contemporary conditions tempo and proportions of the settle of the library-information resources, also provision by the staff in the Baku.

KİTABXANANI TƏŞKİL EDƏN ƏSAS SİSTEMYARADICI ÜNSÜR KİMİ SƏNƏDİN SƏCİYYƏSİ

Azərbaycanda müasir dövrdə elm, təhsil, səhiyyə, ətraf mühitin qorunması, mədəni inkişaf sahəsində əhəmiyyətli nailiyyətlər əldə edilmişdir. Bu irəliləyiş cəmiyyətin sənəd-informasiya təminatı sahəsində aparıcı təşkilat olan kitabxana fəaliyyətinə də güclü və pozitiv təsir göstərir. Bu zaman kitabxananın informasiya vermək funksiyası ilə yanaşı, onun 12 mart 1999-cu il tarixində qüvvəyə minmiş “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda müəyyən edilmiş digər funksiyaları da ahəngdar şəkildə inkişaf edir. Bildiyimiz kimi, həmin qanunun birinci maddəsində kitabxanalara “elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə müəssisəsi kimi çap əsərlərini və digər informasiya daşıyıcılarını toplayıb mühafizə edən, onların sistemli ictimai istifadəsini təşkil edən, cəmiyyətin intellektual və mənəvi potensialına xidmət edən sosial institut” kimi tərif verilmişdir. Bu qanun, digər əlaqədar direktiv sənədlər, dünya miqyasında cəmiyyətin sənəd-informasiya təminatı sahəsində baş verən yüksək tempili inkişaf respublikamızda kitabxana quruculuğu sahəsində qarşıya vacib vəzifələr qoyur. Həmin vəzifələrin həlli isə güclü nəzəri baza, dərin elmi araşdırmalar olmadan qeyri-mümkündür. Bu isə öz növbəsində kitabxanaşünaslıq sahəsində tədqiqatların daha da intensivləşdirilməsini, bu sahədə baş verən proseslərin daha dərin elmi təhlilini, əsaslandırılmış proqnoz və tövsiyələrin hazırlanmasını tələb edir.

Məlumdur ki, 2004-cü ildən etibarən indiyə qədər Prezident İlham Əliyev tərəfindən kitabxanalarla bağlı bir dövlət proqramı və dörd sərəncam imzalanmışdır. Bu direktiv sənəd ölkəmizdə kitabxana işinin inkişaf perspektivlərini müəyyən edir, onun öz funksiyasını daha yaxşı yerinə yetirməsi üçün geniş imkanlar açır. 2008-ci il oktyabrın 6-da isə ölkə başçısı İlham Əliyevin sərəncamı ilə "Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı" təsdiqləndi. Bu Dövlət Proqramında bütövlükdə kitabxana-informasiya şəbəkələrinin yenidən qurulması, onların maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, onların informasiya texnologiyaları ilə, müasir texniki vasitələrlə, yeni tipli binalarla və kommunikasiya xətləri vasitəsilə təchizatı məsələləri önə çəkilib. Eyni zamanda Azərbaycan mədəniyyətinin tərkib hissəsi kimi kitabxana işini bütün sahələr üzrə tam şəkildə inkişaf etdirib, müasir dövrün tələbləri səviyyəsinə çıxartmaq lazımdır. Proqramda respub-

likamızın kitabxanalarının modernləşdirilməsi, dünya miqyasında ən modern kitabxanalar səviyyəsinə qaldırılması məsələsi xüsusi olaraq vurğulanmışdır.

Bu Proqramın reallaşması, şübhəsiz ki, Azərbaycan kitabxanalarının XXI əsrin daima yüksələn tələblərinə müvafiq olaraq yenidən qurulmasını, inkişafını təmin edəcəkdir.

Bu kardinal istiqamətlərin inkişaf etdirilməsində, ölkəmizin kitabxanalarının öz funksiyalarını daha uğurla, dolğun yerinə yetirməsində kitabxanaların cəmiyyətin informasiya ehtiyaclarını dolğun ödəməsi məsələsi ilkin yerdə durur. Məhz bu səbəbdən də kitabxanaların informasiya ehtiyatlarının inkişafı, onların təkmilləşdirilməsi xüsusi əhəmiyyətli məsələ kimi önə çəkilir.

Ümumiyyətlə, son 20 ildə bütün dünyada informasiyanın bütün növlərinə, onun toplanması, emal edilməsi və istifadənin effektivliyinə, informasiya cəmiyyətinin formalaşmasına xüsusi diqqət yetirilir.

Məlumdur ki, Azərbaycan cəmiyyətinin müasir tələblərə uyğun inkişafı, dövlət idarəçiliyinin təkmilləşdirilməsi və şəffaflığının təmin edilməsi, milli informasiya resurslarının yaradılması, biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatın inkişafı, bütün sahələrdə yeni texnologiyaların geniş tətbiqinə nail olunması, informasiya təhlükəsizliyi və azadlığının müdafiəsi, qlobal informasiya fəzasına inteqrasiyanın genişləndirilməsi ölkədə informasiya cəmiyyətinə keçidi təmin edəcək fəaliyyətin tərkib hissələridir.

Məlumdur ki, informasiya cəmiyyətinə keçidi zamanı ictimai həyatın bütün sahələrində informasiyaya diqqət artır. Bu diqqət informasiya ilə bağlı proseslərdə yeni texnologiyaların tətbiqi ilə müşayiət olunur. Bu problemlərlə bağlı yüzlərlə beynəlxalq, regional və milli proqramlar, direktiv sənədlər qəbul edilmişdir və icra edilir. Bu sahədə Azərbaycan da istisna deyildir. Respublikamızda hələ 1998-ci ildə bu barədə xüsusi "İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmişdir. Qanunda cəmiyyətin informasiyalaşdırılması və bu proseslə bağlı kardinal istiqamətlər müəyyənləşdirilmiş, bir sıra məsələlər şərh edilmiş, ilk dəfə olaraq bu məsələ ilə bağlı terminoloji sistem təsbit edilmişdir (1.S.3.)

Bu sahədə növbəti kardinal addım Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən 2003-cü il fevralın 17-də 1146 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya-kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiya (2003-2012-ci illər)" olmuşdur (2.S. 2.).

Bu direktiv sənəddə yaxın 10 il ərzində görülməli işlərin ümumi xətti müəyyənləşdirilmişdir. Proqramın qəbulundan sonra respublikamızda bu sahədə xeyli işlər görülmüşdür.

Lakin zaman keçdikcə bu sahənin daha da inkişaf etdirilməsi, sürətləndirilməsi zərurəti qarşıya çıxdı və bu vəzifələrin həlli üçün 21 oktyabr

2005-ci il tarixində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin imzası ilə “Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2005-2008-ci illər üçün Dövlət Proqramı” qəbul edildi (3.S.4-6.).

Hazırlanmış bu Dövlət Proqramında Azərbaycanın mövcud potensialından səmərəli istifadə edilməsi və onun inkişaf etdirilməsi, rabitə və informasiya texnologiyaları sahəsinin təşkili, hüquqi, texniki, kadr baxımından modernləşdirilməsi, İKT sənayesinin formalaşdırılması, bu sahəyə yeni investisiyaların cəlb edilməsi və sahibkarlığın genişləndirilməsi, azad bazar və sağlam rəqabət prinsiplərinin gözlənilməsi, sosial əhəmiyyətli layihələrin həyata keçirilməsi və nəticədə Azərbaycanda informasiya cəmiyyətinə keçidin təmin edilməsinə yönəlmiş müxtəlif tədbirlər nəzərdə tutulur.

Burada göstərilir ki, cəmiyyətin informasiyalaşdırılması, rabitə və informasiya texnologiyaları sahəsində müəyyən inkişafa baxmayaraq, Azərbaycan bir çox göstəricilərə görə ümumdünya inkişaf səviyyəsindən hələlik geri qalır. Bundan əlavə, qeyd edilir ki, statistik göstəricilərlə əhalinin rabitə və informasiya texnologiyalarına artan tələbatının müqayisəsi göstərir ki, Azərbaycan Respublikasının bu sahədə böyük inkişaf potensialı mövcuddur.

Dövlət Proqramında bununla əlaqədar bir sıra məsələlərin həlli zərurəti qeyd edilir ki, onlardan xüsusilə aşağıdakıları qeyd etmək zəruridir:

-rabitə və informasiya texnologiyaları sahəsinin gələcək inkişafı üçün islahatların aparılması və effektiv mexanizminin formalaşdırılması;

-qlobal informasiya fəzasına inteqrasiyanın genişləndirilməsi;

-cəmiyyətin, iqtisadiyyatın, dövlət orqanlarının, hüquqi və fiziki şəxslərin ümumistifadəli rabitə və informasiya texnologiyaları şəbəkələrinə qoşulma imkanlarının və onların artan tələbatının təmin edilməsi;

- ölkənin milli informasiya təhlükəsizliyi sisteminin yaradılması, informasiya fəzasının təhlükəsizliyinin və vətəndaşların informasiya hüquqlarının müdafiəsinin təmin edilməsi;

-rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafını təmin etmək üçün normativ-hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi;

-rabitə və informasiya texnologiyaları sahəsində standartlaşdırmanın, sertifikatlaşdırmanın, radiotezlik və nömrələnmə ehtiyatlarının tənzimlənməsinin beynəlxalq standartlara uyğun təşkil edilməsi;

-rabitə və informasiya texnologiyaları sahəsinə investisiyaların cəlb edilməsinə şərait yaradılması və özəl sektorun inkişaf etdirilməsi;

-yeni texnika və texnologiyalar tətbiq edilməklə daha keyfiyyətli radio-televiziya yayımı və peyk rabitəsi xidmətlərinin göstərilməsi;

-innovasiya siyasətinin müəyyənləşdirilməsi və informasiya cəmiyyətinin qurulmasını təmin edən fundamental və tətbiqi elmi tədqiqatların aparılması;

-təhsil sahəsində müasir texnologiyalardan geniş istifadə olunması, yüksək ixtisaslı kadrların, o cümlədən, informasiya təhlükəsizliyi üzrə mütəxəssislərin hazırlığının təmin edilməsi;

-sahə üzrə sənayenin inkişafının təmin edilməsi, yerli istehsalın stimullaşdırılması və onun ixrac potensialının dəstəklənməsi;

-rabitə və informasiya texnologiyaları bazarında sərbəst və azad rəqabət şəraitinin yaradılması;

-dövlət, ictimai və sahə informasiya resurslarının formalaşdırılması, informasiya sistemlərinin və şəbəkələrinin yaradılması (3, S.6).

Bütün bu proqramlar və direktiv sənədlər ölkəmizdə ictimai fəaliyyətin bütün sahələrində informasiya proseslərinin təkmilləşməsi, bu sahədə ehtiyatların daha da inkişaf etdirilməsinə və daha səmərəli istifadəsi məsələsinin ölkəmiz üçün necə əhəmiyyətli məsələ olmasına əyani sübutdur. Təbiidir ki, bu vacib direktivlər ölkəmizdə kitabxana işinə də tam aiddir. Bu səbəbdən də Azərbaycan kitabxanalarında kitabxanaların informasiya ehtiyatlarının inkişafı, orada yeni texnologiyaların tətbiqi, xüsusən də, yeni informasiya daşıyıcılarına əsaslanan resursların yaradılaraq inkişaf etdirilməsi, kitabxana fondlarının ən yeni sənəd növü olan elektron sənədlərlə komplektləşdirilməsi kimi məsələlər Azərbaycan kitabxanaları üçün həyati əhəmiyyət daşıyır.

Bu problemin mahiyyətini anlamaq, aktuallığını təyin etmək üçün mürəkkəb bir təsisat, sistem olan kitabxananın quruluşu, orada informasiya ehtiyatlarının, kitabxana fondunun yerinə yetirdiyi funksiya ilə tanış olmaq, ənənəvi və yeni informasiya daşıyıcılarından ibarət bu ehtiyatlardakı sənədlərin növlərinə və xüsusiyyətlərinə, eləcə də, cəmiyyətin informasiyalaşdırılması üçün mühüm vasitə olan elektron sənədlərin mahiyyətinə nəzər yetirmək zəruridir.

Məlumdur ki, bir təsisat olmaqla kitabxana cəmiyyətin sənəd-informasiya tələbatının ödənilməsinə yönəlmiş fəaliyyətin müxtəlif istiqamətlərinin yerinə yetirildiyi bir sistemdir. Kitabxananın quruluşuna sistem kimi yanaşılması, onun çoxkomponentli bir struktur kimi təhlili görkəmli Azərbaycan kitabxanaşünası prof. A.A.Xələfovun əsərlərində dərinlən təhlil edilmişdir. Prof. A.A.Xələfov qeyd edir ki, “kitabxananın öyrənilməsinə bu cür yanaşma metodu, onun mahiyyətinin meydana çıxarılması sistemə daxil olan müxtəlif elementlərin öz aralarında müəyyən münasibətlərdə, əlaqədə olduğunu, müəyyən vəhdət, bütövlük əmələ gətirdiyini aşkara çıxarır” (4.S.266). Buradan belə bir nəticə çıxarmaq mümkündür ki, kitabxana bütöv bir tamdır və o, bir sıra hissələrin cəmindən ibarətdir. Kitabxanaya bu mövqedən yanaşma, onun həmin prinsip əsasında tədqiqini, kitabxananın strukturunun elmi əsaslarla öyrənilməsini, onun ayrı-ayrı tərkib hissələrinin dəqiq müəyyən edilməsini, bu elementlər (ünsülər) arasında əlaqələrin meydana çıxarılmasını təmin edir.

Müasir kitabxanaşünaslıqda kitabxananın mürəkkəb sistem kimi öyrənilməsi, təhlil edilməsi zamanı onun struktur təhlili metodundan istifadə edilir. Struktur təhlili sistemin üsürləri arasındakı qarşılıqlı əlaqələri və bu əlaqələrin qanunauyğunluqlarını aşkara çıxarır.

Bir ictimai fenomen olan kitabxananı tam dərk etmək, onun sosial mahiyyətini açmaq üçün onun daxili quruluşunun (strukturunun) hansı tərkib hissələrindən, üsürlərdən yarandığını, hansı keyfiyyətlərə malik olduğunu öyrənmək lazımdır.

Prof. A.Xələfov qeyd edir ki, müasir dövrdə elmdə kitabxananın genetik təhlil metoduna əsaslanan struktur quruluşu təhlili qəbul edilmişdir. Burada dörd tərkib hissə, üsür fərqləndirilir ki, onlar olmadan heç bir kitabxana mövcud ola bilməz. Bu elementlər aşağıdakılardır:

- 1.Sənəd
- 2.Oxucu (istifadəçi)
- 3.Kitabxanaçı
- 4.Maddi-texniki baza (4.S. 266).

Göründüyü kimi, kitabxananın bir ictimai təsisat kimi mövcud olmasının əsas şərtlərindən, elementlərindən birincisi sənəddir. Qeyd etmək lazımdır ki, sənədə və onun xüsusi növü kimi kitaba aparıcı amil, element kimi baxılması təkcə Azərbaycan kitabxanaşünaslığına deyil, daha geniş coğrafi əhatəyə malik bir yanaşmadır. Belə yanaşma özünü sovet (rus) kitabxanaşünası Y.N.Stolyarovun, amerikan kitabxanaşünası C.Şiranin tədqiqatlarında özünü büruzə verir.

Görkəmli kitabxanaşünas Y.N.Stolyarov özünün “Kitabxana: struktur-funksional yanaşma” adlı monoqrafiyasında göstərir ki, bir mürəkkəb sistem kimi, kitabxananın dörd elementdən (sənəd – oxucu – kitabxanaçı – maddi-texniki baza) ibarət olması daha çox inandırıcıdır (5.s. 33). Kitabxananın bir ictimai təsisat, bir sistem kimi qəbul edilərək ona, onun tərkib hissələrinə sistem və altsistemlər kimi yanaşılması hal-hazırda müasir kitabxanaşünaslıq fikrində şübhə doğurmayan paradigmadır. Göründüyü kimi, bu sistem çərçivəsində ilkin yerdə sənəd durur.

Kitabxanaşünaslıqda və onunla qohum olan digər sosial sənəd-kommunikasiyaları sisteminə aid elmlər kompleksində (fondşünaslıqda, biblioqrafiyaşünaslıqda və s.) “sənəd” anlayışı zaman etibarlı ilə daha sonrakı dövrdə, müasir dövrlərdə geniş istifadə edilməyə başlamışdır. Buna qədər ictimai istifadə məqsədi ilə toplanaraq oxucuların istifadəsinə verilən informasiya istifadəçilərinə təqdim edilən obyekt kimi kitab götürülürdü. Lakin XIX əsrdən başlayaraq təcridən kitabxana fondlarına daxil olmağa başlayan çap üsulundan fərqli üsulla yaradılan yeni informasiya daşıyıcıları (əvvəl fotosənədlər, daha sonra kinosənədlər, mikrosənədlər), bunun ardınca XX əsrdə informasiyanın qeyd edilməsinin və saxlanılmasının yeni-yeni üsullarının

yanması artıq kitabxana fondunu təşkil edən informasiya obyektlərinin yeni, daha ümumi adla işarə edilməsi zərurətini meydana gətirdi. Bu həm də informasiyanın yazıldığı maddi obyektləri yaradan, ondan ictimai istifadəyə yardım edən digər ictimai təsisatların (kitab palatalarının, arxivlərin, nəşriyyatların, kitab ticarəti müəssisələrinin) daha da inkişaf etməsi, bu sıraya elmi-texniki informasiya müəssisələrinin qatılması ilə, həm də bu fəaliyyət sahələrinin nəzəri bazası olan elmlərin daha da inkişafı ilə bağlı idi.

Xüsusilə də kitabxanaşünaslıqda “kitab” sözünün əvəzində fond təşkil edən obyektləri ümumi olaraq adlandırmaq üçün istifadə ediləcək yeni terminin müəyyən edilməsi uzun sürən müzakirələrlə, mübahisələrlə müşayiət olunurdu.

Bu rolunu yerinə yetirmək üçün hansı termindən istifadə edilməsi barədə sürəkli müzakirələr nəticəsində “sənəd” termininə üstünlük verildi. Avropada və mədəni baxımdan bu qitə sivilisasiyanın varisi olan Amerikada və bir sıra digər ölkələrdə bu mənada “document” terminindən istifadə edilməsinə üstünlük verildi. Bu zaman bir məqamı da qeyd etmək lazımdır ki, bir sıra elmlərin elmi ictimaiyyəti, ilk növbədə, kitabxanaşünaslar bütün növlərdən olan informasiya daşıyıcılarını bundan sonra da “kitab” adlandırmaqda davam etməkdə israrlı idilər. Sənəd-kommunikasiyalar sisteminə dair nisbətən yeni elm sahəsi olan elmi-texniki informasiya nəzəriyyəsinə (əvvəlki informatika elmində) isə mütləq “sənəd” terminini tətbiq etməyi təkidlə təklif edirdilər. Azərbaycan dilinə ərəb dilindən keçmiş “sənəd” sözünün ilkin mənası “arxalanmaq” və “söykənmək” deməkdir, yəni möhkəm bir şeyə istinad etmək mənasındadır. Qeyd etmək lazımdır ki, bu sahənin mütəxəssisləri hətta belə bir radikal fikirlə çıxış edirdilər ki, “kitab”, “kitabxana” anlayışları artıq öz əhəmiyyətini itirmişdir. İndi yeni növ sənəd-kommunikasiya təsisatı yaradılmalı və ona sənəd termininə əsaslanan tamamilə yeni bir ad verilməlidir. Bu zaman belə bir məqam yaddan çıxarılmırdı ki, ad, məfhum şərti bir şeydir. Ən əsası həmin terminə, məfhuma hansı mənənin verilməsidir. İndi çox az adamın xəbəri vardır ki, “kitab” məfhumu meydana gələrkən ərəblər bu söz altında nəyi işarə edirdilər. Mütəxəssislərin, ərəb filoloqlarının rəyinə görə, bu sözün kökü “kətəbə” kəlməsindən alınmışdır ki, bu da ərəb dilində “yazmaq” deməkdir. Müasir ərəb dilində kitabxanaya “məktəbətun” deyilir ki, bu da kitabların saxlandığı yer mənasını verir. Bu fikirləri bir çox xalqların dilində (alman, rus və s.) “kitabxana” mənasında istifadə edilən yunan sözü “biblioteka” haqqında da söyləmək mümkündür. Sonuncu sözün əsasında duran “biblio” yunan sözünün ilkin mənası ümumilikdə qabıq, eləcə də ağac qabığı olmuşdur. Görünür, qədim yunanlar bir zamanlar ilk yazılı obyektləri yaradarkən yazı materialı kimi ağac qabığından istifadə etmişlər. Bunu həmin sözün indiki mənası ilə müqayisə etsək, müasir dövrdə həmin sözə nə qədər fərqli mənə verildiyinin şahidi ola bilərik. Belə ki, müasir terminoloji standartlarda “kitab” məfhumunun mənası SİBİD Dövlətlərarası standartlar

sisteminə daxil olan SİBİD kompleksinin “QOST 7.60-90. Nəşrlər. Əsas növləri, terminlər və təriflər” adlı standartına əsasən maddi konstruksiyasına görə nəşr növlərinin daxilində bir növ kimi verilir. Göstərilir ki, kitab nəşri istənilən formatda olan çap materiallarının vərəqlərinin yan tərəfdən blok şəklində birləşdirilmiş üz qabığı və ya cild daxilində toplanmış nəşrdir. Kitab isə həcmi 48 səhifədən böyük olan kitab nəşridir (6.S.5-7).

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, hal-hazırda dilimizdə istifadə olunan “kitabxana” sözü ərəb mənşəli “kitab” sözü ilə fars mənşəli məkan mənasını verən “xanə” sözünün uzlaşmasından yaranmışdır və çox güman ki, dilimizə fars dilindən keçmişdir.

Buradan belə bir məntiqi nəticəyə gəlmək mümkündür ki, “kitabxana” termininin müasir mənasını əsas götürsək, bir termin kimi kitabxana ictimai dövriyyəyə ancaq əlyazma kitablarının meydana gəlməsindən və onlardan ayrı-ayrı istifadəçilərin müəyyən vaxt limiti daxilində ictimai istifadənin təşkil edilməsi ilə əlaqədar meydana çıxmışdır. Belə olan halda, məntiqə görə, kitabın meydana gəlməsindən əvvəl öz fonduna müxtəlif növ əlyazma materialları, gil lövhəciklər, tumar, vərəqə və s. toplamış təsisatlar hələ kitabxana deyildilər. Bu zaman bir çox tanınmış mütəfəkkirlərin kitaba verdiyi mənaya diqqət yetirsək görürük ki, onlar üçün kitabın hansı materialdan olması, onun konstruktiv xüsusiyyətləri, informasiyanın hansı metodla yazılması o qədər də böyük əhəmiyyət kəsb etmirdi. Onlar üçün kitabın məlumatı, biliyi nəsil-dən-nəslə, el-dən-elə, ölkə-dən-ölkəyə ötürməsi əsas funksiya idi. Bu yanaşma tərzii XVII əsr ingilis filosofu, dövlət və ictimai xadimi Frensis Bekonun məşhur aforizmində öz parlaq əksini tapmışdır. O demişdir: “Kitablar zamanın dalğalarında səyahət edən fikir gəmiləridir və onlar öz qiymətli yüklərini qayğı ilə nəsil-dən-nəslə aparır” (7).

Şimali Azərbaycanda “sənəd” sözünün daşdığı məna uzun zaman onun siyasi-inzibati baxımdan aid olduğu Rusiya və daha sonra Sovet məkanında istifadə edilən mənaya uyğun olmuşdur. Çar Rusiyası dövründə “dokument” sözünə sırf hüquqi müstəvidə yanaşılırdı.

XX əsrin ilk rübünün sonunda bu söz iki mənada istifadə edilirdi. Dar mənada “sənəd” deyərəkən hüquqi əhəmiyyətli vacib kağız (şəhadətnamə, diplom, pasport, attestat və s.), geniş mənada isə-tarixi sənəd, hökumət sənədi, direktiv kimi istifadə edilirdi. Sonradan dar mənada maliyyə sənədi, hesabat sənədi, hüquqi sənəd kimi yeni mənalar da meydana çıxdı. “Sənəd” məfhumunun sonrakı təkamülü sənəd-kommunikasiyaları sisteminin bir sıra digər təsisatlarında da sənəd məfhumuna olan diqqəti artırdı. Məsələn, arxivşünaslıqda sənəd anlayışına “obyektiv reallığa və insanın əqli fəaliyyətinin hadisələri haqqında informasiyanın yazı və ya digər üsulla xüsusi daşıyıcı üzərində fiksə edilməsinin, saxlanması və ötürülməsinin nəticəsi” kimi məna verilir. Göründüyü kimi, bu tərifdə maddi obyektin formasına,

informasiyanın qeyd edilməsinə məhdudiyət qoyulmur. Beləliklə, bu tərif öz mənasına, əhatəsinə görə, “kitab” məfhumuna görə, xeyli genişdir.

Əgər həqiqətən də, sənəd-kommunikasiyaları sistemləri ilə əlaqədar bütün elmlər kitaba onun XX əsrin son rübü üçün sabitləşmiş məna çərçivəsinin, limitləyici hədudların götürülməsini qəbul etsə idilər, artıq konstruktiv xüsusiyyət, məlumatın qeyd edilməsi və qəbul edilməsi metodu, maddi daşıyıcı əhəmiyyət kəsb etmir. Belə halda “kitab” məfhumunun məna əhatəsi dəfələrlə genişlənir və mikro, audiovizual, elektron, üçölçülü, maşınla yazılan və oxunan və s. informasiya mənbələri “kitab” adlandırıla bilər. Belə olan halda “kitabxana” termini də öz məntiqi əsasını qoruyub saxlayır. Yəni, onun fondunda komplektləşdirilən, saxlanan, istifadə edilən informasiya daşıyıcıları hamısı “kitab” məfhumu ilə ifadə edilirsə, bu ictimai təsisatın özünün də “kitabxana” adlandırılması məntiqi cəhətdən qanunauyğundur. Eyni sözləri Avropanın, Amerikanın, Afrikanın, Asiyanın müxtəlif ölkələrində istifadə edilən “biblioteka” və “library” sözlərində də aid etmək olar. Lakin XX əsrin 60-80-ci illərində aparılmış elmi mükəllimələr zamanı bəlli oldu ki, kitabşünas alimlər “kitab” məfhumuna yeni, daha geniş mənənin verilməsini istəməzlər. Onların fikrincə, “kitab” məfhumuna qoyulmuş hədlərin götürülməsi bu elmin də hədlərinin pozulub getməsinə, elmin öz predmetini itirməsinə səbəb ola bilər. Onlar sadəcə olaraq öz elmlərinin ənənəvi obyektini qoruyub saxlamağa üstünlük verirdilər. Sənəd-kommunikasiyaları sisteminin, digər elmlərin, informatika və sənədsünaslıq elmlərinin nümayəndələri də “kitab” məfhumunun məna hədlərinin genişləndirilməsi ilə razı deyildilər. Onların fikrincə, “kitab” termini özündə daha çox estetik informasiya, bədiilik daşıdığı üçün, onun daha geniş əhatəli termin kimi qəbul edilməsi məqsədəuyğun deyildir.

Bu məqamda belə bir məsələyə də diqqəti cəlb etmək lazımdır ki, XIX əsrin sonundan başlayaraq yeni texniki vasitələrin-kinematoqrafın, mikrosənədlərin, XX əsrdə isə televiziyanın, lap yaxın zamanlarda isə fərdi kompüterlərin, palm top (ovucici) kompüterlərin, e-kitabların meydana gəlməsi ilə əlaqədar olaraq bir çox mütəfəkkirlər, futuroloqlar kitabın tezliklə ictimai istifadədən çıxacağı barədə vaxtaşırı proqnozlar verirdilər. Bundan əlavə, informasiyanın yazılmasının, saxlanılmasının, qəbulunun (istifadəsinin) yeni metod və texnologiyalarının yaradılmasında və tətbiqində iştirak edən, bu hadisələri müşahidə edən bir sıra mütəxəssislər də tezliklə kitab erasının sona yetəcəyi barədə proqnozlar verirdilər. Lakin zaman bu proqnozların özünü doğrultmadığını sübut etdi.

Dünyanın ən müxtəlif ölkələrində kitabxanalarda, sənəd-informasiya sisteminin müxtəlif təsisatlarında və başqa qurumlarda aparılmış müxtəlif tədqiqatlar sübut edir ki, hal-hazırda sənəd şəklində informasiyanın əldə edilməsi sahəsində kitaba alternativ rəqib sayılan fərdi kompüterlərdən yazılı

mətn şəklində informasiyanın oxunması, eləcə də təsvirlərə baxılması bir çox üstünlüklərlə yanaşı ciddi nöqsanlara da malikdir. Bundan əlavə, yeni informasiya texnologiyalarının, yeni informasiya daşıyıcılarının mütləq prosesinə, informasiyanın qəbul edilməsinin digər kanallarına təsirinin təhlili göstərdi ki, bir çox üstünlüklərinə, müsbət cəhətlərinə baxmayaraq yeni texniki vasitələrin heç biri mütləq rahatlığı, asanlıq baxımından kitabı, digər çap mətnini tam əvəz edə bilmir.

Ənənəvi kitabı oxumaq üçün heç bir əlavə qurğu, enerji mənbəyi tələb olunmur. O kiçik və yüngüldür. Onu istənilən yerdə oxumaq, mütləq prosesini istənilən anda dayandırmaq və yenə bərpa etmək, mütləq istənilən sürətdə aparmaq mümkündür. Xüsusi tədqiqatlar sübut etmişdir ki, mətnin kompüterdən deyil, ənənəvi kitabdan oxunması zamanı informasiya daha asan qavranılır.

Yeni informasiya daşıyıcılarının necə adlandırılması barədə diskussiyalara qayıdaraq onu deyə bilərik ki, uzun müzakirələrdən sonra sənədkommunikasiyaları sistemində yaradılan, saxlanan, ötürülən bütün növ informasiya daşıyıcıları üçün ümumi məfhum kimi “sənəd” termini qəbul edildi. Əgər Avropa və Amerikada bu terminin yuxarıdakı mənada qəbulu XX əsrin 70-80-ci illərində özünü tam mənada təsdiq etmişdisə, Şərqi Avropa və keçmiş Sovet məkanında bu proses 10-15 il gec baş vermişdi. Hal-hazırda Azərbaycan kitabxanaşünaslığında və bibliografiyaşünaslığında da sənəd məfhumu dünyanın bir çox ölkələrində elmi dövriyyədə özünü təsdiq etmiş “document” termininin ekvivalenti kimi qəbul edilmişdir.

Bu öz əksini Azərbaycan Respublikasında qəbul edilmiş bir sıra normativ sənəddə, ilk növbədə “İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında” qanundakı “Ümumi müddəalar” fəslinin “Əsas anlayışlar” adlı 2-ci fəslində tapmışdır. Burada sənədləşdirilmiş informasiya-sənəd məfhumunun tərifi verilmişdir. Həmin tərif əsasında göstərilir ki, sənəd maddi daşıyıcıda qeyd olunmuş və identifikasiyasına imkan verən rekvizitlərə malik informasiyadır. Burada “informasiya” termininə də izah verilir və göstərilir ki, bu, təqdimat formasından asılı olmayaraq şəxslər, əşya, fakt, hadisə və proseslər haqqında məlumatdır (1. s. 3.).

Beləliklə, XX əsrin sonuna doğru bütün dünyada, eləcə də, ölkəmizdə elmi dövriyyədə, gündəlik praktikada sənəd məfhumu özünə kifayət qədər möhkəm yer tutmuşdur. Ən başlıcası budur ki, həmin terimdə sənədin forması, qeyd, saxlanma, istifadə üsuluna heç bir məhdudiyət qoyulmamışdır və bundan sonra yaranacaq bütün informasiya daşıyıcısı olan maddi obyektlər bu terminin təsir dairəsinə düşür.

İctimai inkişaf prosesində sənəd axınının tərkibi nə qədər dəyişsə də, onun növ müxtəlifliyi nə qədər genişlənsə də, bütün bunlar kitabxananın onlardan ictimai istifadəni təşkil etmək funksiyasını dəyişmir. Başqa sözlə

desək, kitabxana tarixi sübut edir ki, onun fondundakı toplanıb istifadəyə verilən informasiyanın bütün maddi mövcudluq formaları (gil, taxta, daş və ya metal lövhəcik, palma yarpağı, ağac qabığı, ipək və ya pambıq parça, papirus, perqament, perfokart, perfolent, qrammofon valı, maqnit lenti, maqnit kartı, optik kristal, mikroçip və s.) onun öz ictimai funksiyasını yerinə yetirməsi üçün heç bir maneəçilik yaratmamış, kitabxana işinin mahiyyətini dəyişməmişdir.

Bu deyilənlər belə bir fikir yürütməyə əsas verir ki, insan tərəfindən informasiyanın qeyd, mühafizə və istifadəsi üçün yeni üsul və texnologiyaların inkişafı kitabxananın bir sistem kimi tərkib hissəsi olan informasiya daşıyıcısı növü kimi “kitab” məfhumunun “sənəd” məfhumu ilə əvəz edilməsinə nəzəri əsas yaratmışdır. Deməli, kitabxana fondunu təşkil edən ilkin elementin “kitab” yox, “sənəd” adlandırılması daha düzgündür. Əlbəttə, kitab kitabxana fondunu təşkil edən əsas elementlərdən, sənəd növlərindən biri kimi qalmaqda davam edir. Bununla yanaşı, o, hələ də dünyanın əksər kitabxanalarının fondunun böyük hissəsini təşkil edir və çox güman ki, yaxın gələcəkdə də bu sahədə öz aparıcı rolunu saxlayacaqdır.

Sənəd-kommunikasiyaları sisteminin fəaliyyət sahələrini və təsisatlarını öyrənən digər bir elmdə, informatikada da “sənəd” anlayışına müstəsna əhəmiyyət verilir. Diqqət cəlb edən tendensiya ondan ibarətdir ki, digər qohum sahələrdə olduğu kimi, bu elmin də terminoloji bazası təkamülə uğrayır, bir sıra fundamental anlayışların məna yükü təftiş edilir və dəqiqləşdirilir. İnformatikada “sənəd” məfhumuna verilən mənanın dəqiqləşdirilməsi prosesi XX əsrin ikinci yarısından başlamışdır. Belə ki, bu zaman keçmiş Sovet məkanında elmi-texniki informasiya fəaliyyətinin nəzəri bazası olan informatikanın bir elm kimi formalaşmasında böyük rol oynayan Q.Q.Vorobyov “sənəd” məfhumuna ən geniş əhatə verilməsini təqdir edərək onun məna sərhədinin informasiyanın və maddi daşıyıcının olması ilə müəyyən edilməsini təklif etmişdi. Bu sahənin digər görkəmli mütəxəssisləri A.İ.Mixaylov, A.İ.Çornı və R.S.Qilyarovski yuxarıdakı tərifə funksional əlavə edirlər. Onların fikrincə sənəd üzərində informasiyanın fiksə edilməyi və xüsusi olaraq bu informasiyanın məkanda və zamanda ötürülməsi üçün nəzərdə tutulmuş maddi obyektidir.

Bu anlayış XX əsrin 60-70-ci illərində nəinki informatikada, həm də bir sıra yaxın sahələrdə geniş istifadə edilirdi. Son olaraq göstərilən tərifin məntiqi inkişafı kimi 80-ci illərin əvvəllərində sənəd-kommunikasiyaları sisteminin digər bir sahəsi olan arxiv işi və kargüzarlıq üzrə 16487-83 nömrəli Dövlət Standartında (QOST) verilmiş tərif qəbul edilə bilər. Bu standartda görə sənəd informasiyanı zamanda və məkanda ötürmə məqsədi ilə üzərində insan tərəfindən yaradılmış üsulla informasiyanın fiksə edildiyi maddi obyektə XX əsrin son rübündə sənəd məfhumunun yuxarıda göstərilən mənası sənəd-

kommunikasiyaları sisteminə daxil olan, demək olar ki, bütün elm sahələrində istifadə edilirdi.

Bununla əlaqədar belə bir yekun fikri söyləmək mümkündür ki, informasiyanın insan həyatında, ictimai praktikada get-gedə artan rolu sənəd-kommunikasiyaları sisteminə aid elm və fəaliyyət sahələrində informasiya kommunikasiyası üçün əsas vasitə olan sənədin mənasını daha dəqiq müəyyənləşdirilməsinə təkan vermişdi.

Bildiyimiz kimi, respublikamızın uzun zaman SSRİ-nin tərkibində olması və bu geniş məkanda ümumi elmi və bilik məkanının formalaşması bu məkanın tərkib hissəsi olan Azərbaycana da təsirini göstərirdi. Sıx elmi, texniki, təhsil əlaqələri nəticəsində burada bütünlükdə ittifaqda dominant olan nəzəriyyələr, yanaşma tərzii nəzəri-terminoloji baza respublikamızda da çox zaman elmi ictimaiyyət tərəfindən qəbul edilirdi. Bu özünü bir çox istiqamətlərdə büruzə verirdi. Qeyd etmək lazımdır ki, bu tendensiya SSRİ-nin süqutu və respublikamızın dövlət müstəqilliyini tam mənada bərpa etməsindən sonra da davam edir. Lakin bu proses əvvəlki intensivliklə davam etmir.

“Sənəd” anlayışının terminoloji baxımdan inkişafına nəzər salaraq bu anlayışın respublikamızda qanun səviyyəsində qəbul edilmiş təriflə müqayisə edilməsi maraqlıdır. Belə ki, yuxarıda adını çəkdiyimiz “İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununda ayrıca “sənəd” anlayışının tərifini əvəzinə “sənədləşdirilmiş informasiya (sənəd)” kimi qoşa terimdən istifadə edilir və bunun maddi daşıyıcıda qeyd olunmuş və identifikasiyaya imkan verən rekvizitlərə malik informasiyanın olduğu göstərilir. Təbii ki, bu tərif sənədin öz tərifini əvəz edə bilməz və əslində bu qanunda sənədin ayrıca tərifinin verilməsi məqsədəuyğun olardı.

Respublikamızda yaradılmış bir sıra terminoloji lüğətlərdə də sənədin tərifini verir.

Yuxarıda deyilənlər əsasında belə bir fikrə gəlmək olar ki, insanın məqsədyönlü, əvvəlcədən düşünülmüş fəaliyyətinin məhsulu olan sənəd ilk əvvəl maddi obyektidir. İnsan onun üzərində öz sosial fəaliyyətinin istənilən sahəsində lazım olan informasiyanı istənilən üsulla qeyd edir. Bu, insanların anlaya bildikləri şəkildə qeyd olunmalıdır. Bundan əlavə, informasiya elə maddi daşıyıcı üzərində qeyd edilməlidir ki, daşıyıcı kifayət qədər uzun ömürlü olsun və orada qeyd edilən informasiyanı saxlaya bilsin ki, onu zamanda, məkanda ötürmək mümkün olsun. Məhz bu əlamətlərin məcmusu sənədi sənəd-kommunikasiyaları sisteminin başlıca ünsürünə çevirmişdir.

Yer üzündə həyatın mövcudluğu üçün su, hava nə qədər vacib ünsürdürsə, insan sivilizasiyasının mövcudluğu üçün sənəd də o qədər zəruri ünsürdür. Məhz buna görə də, sənəd-kommunikasiyaları sisteminin meydana gəlməsinin ən erkən zamanlarından indiyə qədər sənədin ictimai həyatda rolu

daha da artır. Sənəd get-gedə daha mürəkkəb funksiyaları yerinə yetirməyə başlayır. Belə uzun tarixi inkişaf yolu nəticəsində sənədlər özləri də mürəkkəbləşir, onun yeni-yeni növləri meydana gəlir.

Əslində sənəd özü də xeyli dərəcədə mürəkkəb obyektidir. Onun tərkibini müəyyənləşdirmək üçün ən yaxşı metod sistemli təhlil metodudur. Bu metod əsasında sənədə yanaşan zaman aparılan təhlil göstərir ki, sənəd özü də mürəkkəb quruluşa malik bir sistemdir.

Əgər biz sənədin özünü ayrıca bir sistem kimi qəbul etsək, görərik ki, onun daxilində sənədin informasiya və maddi təbiəti (xassəsi) ilə bağlı altsistemlər, eləcə də, sənədin konstruktiv üsürləri mürəkkəb bir struktur təşkil edir. Sonuncu üsürlərə misal olaraq sənədin bir növü olan kitabın titullarını, cildini, üz qabığını, forzası və s. göstərmək mümkündür.

Bütün bu üsürlər ümumilikdə sənədə nisbətən altsistem təşkil edir və beləliklə, sənəd onlara nisbətən yuxarı səviyyədə durmaqla metasistem səciyyəsi daşıyır. Sistem yanaşma əsas götürüldükdə isə kitabxananın, informasiya orqanının, arxivin fondunu təşkil edən sənədlər isə həmin fonda nisbətən altsistem kimi dəyərləndirilə bilər. Bu halda həmin fond özü sistem qismində çıxış edir. Məhz buna görə də, bir sistem halında kitabxana fondunu təşkil edən element kimi sənədin öyrənilməsi xüsusi elmi əhəmiyyət kəsb edir.

Bir sistem kimi sənədin öyrənilməsi tələb edir ki, sənədi təşkil edən altsistemlər, üsürlər aşkara çıxarılsın və onların arasında olan münasibət və əlaqələr müəyyən edilsin. Bütün bu üsürlər, altsistemlər və onlar arasında qarşılıqlı əlaqələr sənədin strukturunu təşkil edir.

Bir sosial fenomen kimi sənədin xassə və funksiyalarını təyin etmək üçün onun struktur təhlili xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu zaman bir sistem kimi sənədin əlamət və parametrləri müəyyənləşdirilir. Bundan sonra sənədi təşkil edən üsürlərin, altsistemlərin funksiyaları onların xassələri təyin edilir. Məhz bu xassələr sənədin informasiya kommunikasiyaları sistemində istifadə edilməsinə şərait yaradır. Sistem təhlilinin tələblərinə görə sistemi təşkil edən üsür və altsistemlərin xassələrinə elə fərqləndirici əlamətlərə aid edilə bilər ki, onlar üsürün nisbi müstəqilliyini təmin etsin, bu sistemin sabit, dayanıqlı olmasına imkan versin.

Bildiyimiz kimi, iyerarxik yanaşma əsas götürüldükdə kitabxanalar və digər sənəd-informasiya təsisatları informasiya–kommunikasiyaları sisteminin bir üsürüdür. Bu sistemin altsistemi sənəd-kommunikasiyaları sistemidir. Bu sistemin də tərkibində bir sıra altsistemlər vardır ki, onlardan biri də kitabxana sistemidir. Məhz bu səbəbdən də, sənədin xassələri öyrənilərkən onun sənəd-kommunikasiyaları sistemində daxil olan hansı altsistemdə olması da əhəmiyyət daşıyır. Sənədin istifadə imkanları, funksiyaları və həmin funksiyaların fəaliyyət göstərməsinin qanunauyğunluqları məhz bu şərtlərlə müəyyənləşir.

Sənədi öyrənərkən sistem yanaşmanın bir metodu da nəzərə alınmalıdır ki, bu sistemin tərkibində olan hər hansı obyekt təhlil edilərkən ilk növbədə onun əlamət və xüsusiyyəti əsas götürülür. Əlamət deyərkən isə öyrənilən obyektin zahiri xüsusiyyətləri əsas götürülür. Məhz bu fərqləndirici cəhətlər sənədi digər maddi obyektlərdən fərqləndirməyə imkan verir.

Əlamətdən fərqli olaraq xassə obyektin keyfiyyətini müəyyən edir, onun daxili ilə bağlı fərqli cəhətlərini aşkara çıxarır.

Məlumdur ki, hər bir obyekt eyni zamanda bu tipli obyektlərə xas olan bütün xassələrə malik olur. Bu zaman yeganə fərq bu və ya digər xassənin nə dərəcədə bürüzə verməsidir. Obyektinin əlamətlərinin məcmusu isə onun ayrı-ayrı növlərində fərqi şəkildə müxtəlif ola bilər.

İndi isə sənədin xassə və əlamətlərinə bir qədər yaxından nəzər salaq.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, bir tipli maddi obyekti digər tipli maddi obyektlərdən fərqləndirən əsas cəhət onun xassələridir. Bu baxımdan sənədin əsas üç xassəsini fərqləndirmək mümkündür ki, bunlar onun atributivliyi, funksionallığı və strukturudur.

Atributivlik deyərək sənədlə bağlı elə xüsusiyyətlərin olması başa düşülür ki, onlar olmasa, obyekt sənəd adlandırılı bilməz. Yuxarıda verilmiş təriflərdə vurğulayıcı kimi, obyektin sənəd olmasının əsas şərti onda informasiyanın və maddiliyinin vəhdətidir. Bunlardan birinin olmadığı təqdirdə, obyekt sənəd deyildir. Məsələn, mühazirəçinin auditoriya qarşısında çıxışı sənəd deyildir. Bu çıxış kağıza, maqnitofon lentinə, kompüter üçün kompakt diskə yazıldıqda isə sənədə çevirilir. Buradan belə bir nəticəyə gəlmək mümkündür ki, sənəd ikili təbiətə malik bir obyektədir. Burada məzmun (ideya, fikir) və forma (maddilik) vəhdətdə götürülür.

Sənədin atributivliyinə onun forması da daxildir. Sənədin formasından bəhs edərkən, onun zahiri və daxili formasını fərqləndirirlər. Zahiri formaya sənədin hansı maddi əsasda hazırlanması, konstruktiv xüsusiyyətləri və s. aiddir. İnformasiyanın maddi obyektə hansı üsulla yazılması da onun zahiri forma xüsusiyyətlərinə aiddir.

Sənədin daxili forma xüsusiyyətlərinə onun daxilində materialın necə təşkil edilməsi aiddir.

Sənədin digər xassəsi, funksionallığı da əhəmiyyətli məsələlərdən biridir. Funksionallıq deyərkən, onun cəmiyyətdə daşdığı əsas funksiya–informasiyanın insanlar üçün məkanda və zamanda ötürmə xassəsi nəzərdə tutulur. Bu, sənədin əsas funksiyasıdır. Bundan əlavə, sənədin daha aşağı rəngli bir çox törəmə funksiyaları da vardır ki, bu da onun insanlar tərəfindən müxtəlif məqsədlərlə istifadə edilməsindən irəli gəlir. Bunlara misal olaraq sənədin kommunikativ funksiyasını, yəni insanlar arasında informasiya mübadiləsinə imkan verməsini göstərmək mümkündür.

Sənədə aid olan digər xassə onun strukturluluğudur. Strukturluluq deyərkən, sənədin öz əsas xassələrini saxlaması, onun element və altsistemləri arasında qarşılıqlı sabit əlaqənin olması nəzərdə tutulur.

Hər bir sənəd müəyyən struktura malikdir. Bu onun element və altsistemlərinin müəyyən sabit ardıcılıqla yerləşməsi ilə xarakterizə olunur. Bu zaman həmin ardıcılıq və əlaqə həm ondakı informasiyaya, həm də onun maddi ünsürlərinə aiddir. Məsələn, elmi monoqrafiya ön sözdən, girişdən, əsas mətnədən, yekundan, yardımçı göstəricilərdən, əlavələrdən və s. ibarətdir ki, bu onun daxilindəki informasiyaya aiddir. O həm də maddi struktura malikdir ki, buna da cild, titul vərəqi, tikilmiş dəftər blokları və s. ünsürlər aiddir.

Sənəd kommunikasiyaları sisteminin çoxəsrlik inkişafı nəticəsində ayrı-ayrı növ sənədlər üzrə müəyyən struktur tipləri formalaşmışdır. Yeni sənəd növləri meydana gəldikcə, bu struktur tipləri də formalaşır və yeniləri meydana çıxır.

Sənədlərin əlamət məsələsi də xeyli maraq kəsb edən məsələdir. Sənədi fərqləndirən əlamətlərə onun mənə (semantik) məzmununun olması, sabit maddi forması, onun informasiya – kommunikasiyaları sistemində istifadə üçün nəzərdə tutulması, onda qeyd edilmiş informasiyanın bitkin olması daxildir.

İlk əlamət onun fərqli cəhəti özündə müxtəlif işarələrlə kodlaşmış informasiyanı daşmasıdır. Məlumdur ki, insan öz fikirlərini, ideyalarını, məlumatı məkanda və zamanda ötürmək üçün onu müxtəlif işarələrlə ardıcıl olaraq korlayır və maddi obyekt üzərində qeyd edir. Bu sənədin icbari əlamətlərindən biridir.

Sənədin sabit maddi formaya malik olma əlaməti onunla təzahür edilir ki, bu onun dəfələrlə istifadəsini, məsafəyə göndərilməsini (nəql edilməsini), zamanda ötürülməsini təmin edir. Həqiqətən də, informasiya elə maddi obyektə qeyd edilməlidir ki, o, müəyyən şərtlər daxilində (rütubət, temperatur, maqnit sahəsi, kimyəvi mühit və s.) bir coğrafi məkandan digər məkana daşınarkən yolda sıradan çıxmasın və onu istifadə etmək mümkün olsun. Eyni zamanda, o, yuxarıdakı şərtlər gözlənilməklə saxlandıqda parçalanmasın, məhv olmasın, vaxt keçdikdən sonra ondan istifadə etmək mümkün olsun.

Ancaq o maddi obyekt sənəd adlana bilər ki, onun üzərində qeyd edilmiş informasiya insanların yaratdığı informasiya–kommunikasiyaları sistemində istifadə üçün əhəmiyyətli, həm də yararlı olsun. Məsələn, hər hansı kəsin üzərində heç bir mənə daşımayan işarələr qeyd etdiyi maddi obyekt sənəd sayıla bilməz. Obyekt o zaman sənəd sayıla bilər ki, o, informasiya mübadiləsi niyyəti ilə xüsusi olaraq yaradılmış olsun.

Sənədin əlamətləri içərisində onun üzərində qeyd edilmiş informasiyanın bitkinliyinin də əhəmiyyəti vardır. Ona qeyd edilmiş informasiyanın bitmiş olmaması halında ondan istifadə edilməsi, ondan yararlanma çətinləşir, bəzən isə ümumiyyətlə qeyri-mümkün olur. Lakin bitkinlik bundan əvvəl sadalanan əlamətlərdən fərqli olaraq nisbi səciyyə daşıyır. Bir sıra hallarda qeyri-bitkin sənəd də istifadə edilə bilər.

Sənəd kommunikasiyaları sisteminin fəaliyyət göstərməsi üçün sənədin funksiyalarının müstəsna əhəmiyyəti vardır. Sənədin funksiyası deyərkən onun cəmiyyətdə, informasiya kommunikasiyalarında hansı vəzifəni yerinə yetirməsi, məqsədi nəzərdə tutulur. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, sənəd elə obyektidir ki, o, eyni zamanda biri digəri ilə əlaqəli bir neçə funksiyasını yerinə yetirə bilər. Sənədin daşdığı funksiyalara nəzər yetirərkən onları əsas, ümumi və xüsusi kimi üç qismə ayırmaq lazımdır.

Sənədə yuxarıda verilən təriflərdən görüldüyü kimi, onun başlıca funksiyası informasiyanı məkanda və zamanda ötürmək, paylaşmaqdır.

Sənədin ümumi funksiyaları isə onun informativ, kommunikativ və kumulyativ funksiyalarıdır. Bu funksiyalar da, başlıca funksiya kimi bütün sənədlərə aiddir.

İnformativlik funksiyası odur ki, sənəd cəmiyyətin informasiyaya olan tələbatının ödənilməsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. O, bilik, məlumat mənbəyidir. Sənədin informativliyinin əsas meyarı onda olan informasiyanın kəmiyyət və keyfiyyət xüsusiyyətləridir. Sənədin informativliyi ilə bağlı başlıca tələb orada olan informasiyanın konsentrasiyasına, sıxlığına olan tələbdir. Yəni, sənədin həcmi mümkün qədər kiçik, onun əhatə etdiyi informasiya mümkün qədər geniş olmalıdır. Bu zaman informasiyanın miqdarının böyük olması oradakı informasiyanın əhəmiyyətinin, dəyərinin azalması hesabına olmamalıdır. Sonuncuya tipik nümunə ensiklopediya və izahlı elmi lüğətlər göstərilə bilər. Burada bir həcm vahidinə düşən informasiya maksimum səviyyədədir. Sənəddəki informasiyanın keyfiyyətinə gəldikdə isə bu xassə oradakı informasiyanın faydalılığı, tamlığı, dəyəri, yeniliyi kimi əlamətlərlə xarakterizə olunur.

Sənədin kommunikativ funksiyası da diqqəti cəlb edən məqamlardandır. Bu funksiya sənədin informasiyanın ötürülməsində, mübadiləsində, ünsiyyətdə, kommunikasiyada bir vasitə olmasından irəli gəlir. Məhz sənəd özü sənəd-kommunikasiyalar sisteminin yaranmasına imkan verir.

Sənədin kumulyativlik funksiyası isə onunla səciyyələnir ki, məhz sənəd vasitəsi ilə də informasiya yığılır, konsentrasiya olunur, sahmanlanır, indiki və gələcək nəsillərin istifadəsi üçün müyəssər olur.

Adları çəkilən əsas funksiyalarla yanaşı, sənəd bir sıra xüsusi funksiyalar da daşıyır. Bu funksiyaların sırası xeyli genişdir. Bu səbəbdən də onlardan ən başlıcalarını nəzərdən keçirək.

İdraki və ya koqnitiv funksiya. Bu onunla təzahür edir ki, sənəd məhz sənəd vasitəsi ilə insan təbiətdə və cəmiyyətdə baş verən hadisələri dərk etməyə imkan verən bilikləri ala və digər insanlara ötürə bilər. Məhz bu funksiyanın reallaşması ilə ümumi və peşə təhsili prosesi baş verir. Həmin prosesdə müxtəlif sənəd növləri-dərslik və dərs vəsaitləri, misal və məsələ məcmuələri, müntəxəbatlar, metodik tövsiyələr və s. tətbiq edilir. Bundan başqa, həmin funksiyanın reallaşması elmi-tədqiqat fəaliyyəti üçün də müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Monoqrafiyalar, dissertasiyalar, avtoferatlar, ixtira patentləri, elmi-tədqiqat işləri barədə hesabatlar və digər elmi səciyyəli sənədlər bəşəriyyətin idrak prosesində müstəsna əhəmiyyətə malikdir.

İdarəetmə və ya tənzimləmə funksiyası. Bu funksiya vasitəsilə cəmiyyətdə gedən proseslər idarə edilir, tənzimlənir. Bu funksiya əsasən rəsmi və işgüzar sənədlər vasitəsilə reallaşır. Tarixi inkişaf nəticəsində sənəd-kommunikasiyaları sistemində bu funksiyanı yerinə yetirən qanun, qərar, sərəncam, təlimat, nizamnamə, əsasnamə, əmr, protokol kimi rəsmi sənəd növləri yaranmışdır.

Hüquqi funksiya. Bu funksiya sənədin hər hansı faktı, hadisəni sübut, təsdiq etməsinə xidmət edir. Onların ictimai həyatın tənzimlənməsində müstəqil əhəmiyyəti vardır. Bu funksiya ilk növbədə konstitusiya, qanun, fərman, sərəncam və s. bu kimi sənədlər vasitəsilə reallaşır. Göründüyü kimi, bu funksiya bəzi sənəd növləri üzrə idarəetmə, tənzimləmə funksiyası ilə uyğunluq təşkil edir. Lakin burada əsas fərq həmin funksiyanı yerinə yetirməyə yönəlmiş sənədin ictimai statusudur. Nəzərə almaq lazımdır ki, tarixi əhəmiyyətli bir sıra hüquqi sənədlər də sübut kimi istifadə edilir və bu səbəbdən də, hüquqi funksiyanı özündə ehtiva edir.

Ümummədəni funksiya. Bu funksiya onunla ifadə olunur ki, sənədlər vasitəsi ilə cəmiyyətdə mədəniyyət inkişaf edir, onun vasitəsi ilə mədəni ənənələr qeyd edilir və sonrakı nəsillərə ötürülür, cəmiyyətdə qəbul edilmiş estetik normalar, dəyərlər sistemi insanlar vasitəsi ilə mənimsənilir. Bu funksiyalar bədii və elmi əsər formasında olan sənədlər-bədii ədəbiyyat kinofilmlər, albomlar, qravürələr, musiqi nəşrləri, plakatlar, reproduksiya və s. vasitəsi ilə reallaşır.

Memorial (abidə) funksiyası. Bu funksiya onunla reallaşır ki, sənədlər vasitəsi ilə insanlar, eləcə də bütünlükdə cəmiyyət öz tarixi yaddaşlarını bir nəsilə digərinə, zamandan-zamana ötürə bilirlər. Bu funksiya abidə səciyyəli sənədlər vasitəsi ilə reallaşır. Bunlara misal olaraq müstəsna sosial-mədəni, tarixi əhəmiyyətli qədim əlyazma kitabları, cümlələri, ilkin nəşr kitabları göstərilə bilər.

Sənədin digər xüsusi funksiyalarından **gedeonik** (insana mənəvi ləzzət, istirahət imkanı vermək), **statistik** (sosial həyatın hər hansı sahəsi üzrə statistik bilgiler mənbəyi rolu oynamaq) və başqa funksiyaları misal göstərmək mümkündür.

Elə bir sənəd tapmaq çətindir ki, o, ancaq bir funksiyanın daşıyıcısı olsun. Hər hansı bir sənəd əksər halda bir neçə funksiyanı daşıyır. Lakin demək olar ki, həmişə belə funksiyalardan biri digərlərinə nisbətən aparıcı mövqeyə malik olur.

Sənədin funksional əlamətinə əsaslanmaq onun məqsədini və istifadəçi (oxucu) təyinatını müəyyənləşdirməyə yardım edir. Bu və ya digər sənəddə qeyd edilmiş informasiyanın xarakteri onun məqsəd və oxucu təyinatından asılıdır.

Sənəd–kommunikasiyaları sisteminin təsisatları, ilk növbədə kitabxanalar üçün sənədin funksiyasının müəyyən edilməsinin böyük əhəmiyyəti vardır. Məhz onun vasitəsi ilə sənədin əsl dəyərini, onun məzmununun əhəmiyyətini müəyyənləşdirmək, sənəd formasında olan informasiya tələbatının ödənilməsindəki rolunu düzgün anlamaq mümkün olur.

Sənədin funksiyasının düzgün anlanması həm də sənədlərin elmi baxımdan əsaslandırılmış təsnifatının və tipologiyasının işlənilib hazırlanmasına, onları müxtəlif əlamətlərə görə növ və tiplərə bölünməsinə yardım edir, kitabxanalarda və sənəd-kommunikasiyaları sisteminin digər təsisatlarında (nəşriyyatlar, arxivlər və s.) sənədlərin istehsalı, yayılması, istifadəsi, saxlanması üzrə ən düzgün metod və texnologiyaların yaradılması və tətbiqinə yardım edir.

ƏDƏBİYYAT

1. *“İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. B., 1998.–17 s*
2. *"Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya-kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiya (2003-2012-ci illər)" // "Azərbaycan" qəzeti.- 2003.- 18 fevral.- S. 2.*
3. *"Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2005-2008-ci illər üçün Dövlət Proqramı" // "Azərbaycan" qəzeti.- 2005.- 21 oktyabr.- S. 4-6.*
4. *Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslük – B.: BDU nəşriyyatı, 2001.400 s.*
5. *Столяров Ю.Н. Библиотека: структурно-функциональный подход. – М.1981.-256 с.*
6. *ГОСТ. 7.60-90. Издания. Основные виды. Термины и определения. -М.Изд-во стандартов, 1991.-С.5-7.*
7. <http://www.aphorism.ru /author/a394.shtml>

R.D.РУСТАМОВА

**ОСОБЕННОСТИ ДОКУМЕНТА КАК ГЛАВНОГО
СИСТЕМОБРАЗУЮЩЕГО ФАКТОРА
СОСТАВЛЯЮЩЕГО БИБЛИОТЕКУ**

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена роли и значения документа как главного системобразующего фактора составляющего современную библиотеку. Тщательно рассмотрены терминологические вопросы а так же предпосылки, вытекающие из социального заказа(которые находят отражения в законе, в различных государственных программах), в результате чего происходит обогащение фондов библиотек республики новыми видами документов. Особенное внимание уделено рассмотрению основных общественных функций документов

R.D.RUSTAMOVA

**THE FEATURES OF THE DOCUMENT
AS THE MAIN FACTOR OF LIBRARY,
WHICH FORMS ITS SYSTEM**

SUMMARY

The article focuses on the role and significance of the document as the main system creating factor of modern library. Carefully considered the issues of terminology as well as conditions resulting from the social order (which is reflected in the law in various state programs), resulting in an enrichment of library collections of the republic with new kinds of documents. Particular attention is paid to basic public functions of the documents.

TƏBRİZ UNİVERSİTETİ KİTABXANALARINDA KADR TƏMİNATININ MÜASİR VƏZİYYƏTİ

Müasir dövrdə elm, iqtisadiyyat, texnika və mədəniyyətin inkişafı heç bir ölkədə kitabxana-informasiya potensialından səmərəli istifadə edilmədən mümkün ola bilməz. İndi kitabxanaçılıq fəaliyyəti cəmiyyətdə getdikcə genişlənən və dərinləşən informasiyalaşdırma prosesləri ilə əlaqədar daha mürəkkəb vəzifələri yerinə yetirməyə başlamışdır. Bu vəzifələrin yerinə yetirilməsi əsaslı dərəcədə idarəetmə orqanlarında və kitabxanaların rəhbər strukturlarında çalışan kadrların peşə səviyyəsindən və idarəçilik mədəniyyətindən asılıdır.

İdarəetmə kadrların struktur tərkibi rəhbər işçilərdən, idarəçilik prosesində iştirak edən mütəxəssislərdən və texniki işçilərdən ibarətdir.

Kitabxana menecmentində rəhbər işçi dedikdə bu sahədə müvafiq kollektivə rəhbərlik edən, onun fəaliyyətini istiqamətləndirən, təşkil edən, əlaqələndirən, tənzimləyən, qoyulmuş vəzifələrin işçi heyəti tərəfindən icra edilməsinə nəzarət edən şəxs nəzərdə tutulur.

Mütəxəssislər qrupuna kitabxana işinə dair qərar, sərəncam və digər idarəetmə sənədlərinin hazırlanmasında iştirak edən idarəetmə sistemində təmsil olunmuş kitabxana mütəxəssisləri, eləcə də hüquqşünaslar, mühasiblər və s. daxildir.

Texniki icraçılara rəhbər işçilərə və mütəxəssislərə xidmət göstərən operatorlar, texniklər, makinaçılar, kompüter yığıcıları və s. texniki əməliyyatlar apararı işçilər daxildir.

Qeyd etmək istərdik ki, kitabxana işi kimi mürəkkəb bir sahənin müxtəlif səviyyələrdə idarə edilməsi rəhbər işçilərin bir sıra mühüm keyfiyyətlərə malik olmasını tələb edir.

Müasir kitabxana rəhbəri dünyada baş verən informasiya proseslərini, yeni texnika və texnologiyarı, kitabxana işinin iqtisadiyyatını, əmək qanunvericiliyini dərindən mənimsəmiş səriştəli şəxsiyyət olmalıdır.

O, ali ixtisas təhsilli, elmi dərəcəli olmalı, müasir dövrdə kitabxana işinin qarşısında duran vəzifələri, elm, mədəniyyət, informasiya, təhsil və kitabxana işinə dair qanunvericilik aktlarını, kitabxana prosesləri texnologiyasını, idarə etdiyi kollektivin peşə, sosial və mədəni səviyyəsini, ölkədə və xaricdə kitabxanaşünaslıq və kitabxana təcrübəsinin son nailiyyətlərini, kitabxana işinin iqtisadi problemlərini, əmək qanunvericiliyini, sənədləşdirmə və kargüzarlıq işini, kompüter texnikasından istifadə etməyi bilməlidir.

Nəticə etibarilə qeyd etmək istərdik ki, kitabxana işinə rəhbərlik funksiyalarını həyata keçirən hər bir işçi və ya menecerin iş üsulu dinamik olmalı, hər cür formalizmi, bürokratizmi və doqmatizmi rədd edib, sözün əsl mənasında yaradıcı xarakter daşmalıdır (4).

Biliklərin idarə edilməsi kitabxana-biblioqrafiya işçiləri üçün perspektiv texnologiyadır. Kitabxanaçılar sənədlərdə mövcud olan bilikləri toplayıb, istifadəyə verir və mühafizə edir. Onlar bilik saxlayıcılarını təşkil və idarə edir, lazımı informasiyanın axtarışı ilə məşğul olur. Şəxsi bilik və bacarıqlarından istifadə edərək yeni professional bilikləri yaradır (3).

Məlumdur ki, kitabxana işi olmadan kitabxanalar cəmiyyətin onun qarşısında qoyduğu vəzifələri: kitabla insanlar arasında əlaqə yaratmaq, kitabı təbliğ etmək, cəmiyyətin informasiya tələbatını ödəmək, insanların mədəni, intellektual səviyyəsinin yüksəldilməsində, tərbiyə prosesinin təşkilində yaxından iştirak etmək vəzifələrini həyata keçirə bilməz (2).

Dünənə kimi kitabxanalar haqqında danışarkən gözlərimiz önündə sakit oxu zalları, uzun kitab rəfləri və sərgi vitrinlərindən başqa bir şey canlandırmaq bilmirdik. İndi isə, kitabxanalar mühüm əhəmiyyətli informasiya institutuna çevrilməkdədir və bütün bu baş verən dəyişikliklər kitabxanaçı ixtisasına, peşəsinə dövrün baxışını da dəyişir. Müasir şərtlər əsasında yaranmaqda olan yeni standartlar peşəkar kitabxanaçılar qarşısında daha yeni tələblər qoyur. Müasir dövrdə baş verən köklü dəyişikliklər təhsilli və stajlı kitabxanaçıdan hər an öz nəzəri və praktiki biliklərini zənginləşdirməyi tələb edir. Dünya ölkələrində kitabxana məktəbləri informasiya işçiləri məktəbinə çevrilməkdədir. İndi biz əsas fikri yüksək texnologiyalara veririk. Doğrudan da gənc mütəxəssislər yeni informasiya texnologiyasını çox tez mənimsəyirlər və nəticə etibarilə İnternetdə informasiyanın axtarışını sürətlə yerinə yetirirlər. Gənc mütəxəssislər bu gün öz seçdikləri peşə haqqındakı təsəvvürləri ilə reallığı dərk etməli, daim yeniliyə doğru can atmalıdırlar. İndi bütün kitabxanaçılar öz peşəkar və yaradıcı potensiallarını artırmalıdırlar.

Bu gün bizim “mütəxəssis kitabxanaçıların”, “professional kitabxanaçılara” çevrilməsi üçün əlavə təhsilə böyük ehtiyacı var və bu təhsilin əsas metodoloji prinsipi innovasiyalı olmalıdır, çünki, yeniliklər artıq hər an ortaya çıxmaqdadır. Bu yeniliklər isə kitabxanaların təşkilati-funksional struktur texnologiyalarına və fəaliyyətinə mühüm təsir göstərir. (1)

Təbriz universitetinin 15 kitabxanasında 58 nəfər işçi heyəti fəaliyyət göstərir. Bunların 15 nəfəri kişi və 38 nəfəri xanımdır və 20-50 yaş arasındadırlar. 4 nəfər ali, 3 nəfər iki illik təhsil, 39 nəfər bakalavr və 10 nəfər magistratura pilləsində və 2 nəfər doktorantura pilləsində təhsil almışlar. Onlardan 40 nəfəri kitabxanaçılıq və informasiya ixtisasında təhsil almışlar. İranda bütün dövlət işçiləri kompüterdən necə istifadə etməyi bilməlidirlər. Buna görə də bütün idarələrdə dövlət işçilərinə pulsuz kompüter kursları

keçirilir və hər kursun sonunda imtahan qəbul edilir. Kompüter kursları kompüterin əsas hissələri, Windows ilə tanışlıq və istifadə etmək qaydaları, ofis proqramları-MS Word, MS Excel, MS Power Point, MS Access, İnternetdə işləmək qaydası, elektron məktublaşmadan istifadə qaydalarını (e-mail) öyrətməkdən ibarətdir. Kurslar 134 saat vaxt aparır və həftədə 3 gün və hər gün 2 saatda dərs keçilir. Bu kurslar İCDL (**International Computer Driving Licence**) yəni (**Kompüterdən istifadə etməyin Beynəlxalq Vəsiqəsi**) adlanır.

Kitabxanaçılıq və informasiya elmləri ixtisasında bəklavr pilləsində hümanitar və sosial bölməsində tədris olunan fənlər aşağıdakılardan ibarətdir:

- 1.Kitabxana və kitabxanaçılıq tarixi (3)
- 2.Kitabxana işinin təşkili və idarə olunması (3)
- 3.Kitabxana menecmenti (3)
- 4.Materialların orqanizləşdirməsi 1- Sənədlərin bibliografik təsviri (3)
- 5.Materialların orqanizləşdirməsi 2- sənədlərin təsnifləşdirilməsi qaydaları (3)
- 6.Materialların orqanizləşdirməsi 3- sənədlərin kataloqlaşdırılması (3)
- 7.Elektron materialların orqanizləşdirməsi (3)
- 8.Kolleksiyalaşdırma- 1: sənədlərin seçməsi (2)
- 9.Kolleksiyalaşdırma- 2 : sənədləri sifariş və təmin etmək (2)
10. Kitabxana materialları və xidmətləri: uşaqlar və yeniyetmələr üçün (2)
11. Kitabxana materialları və xidmətləri: təzə savadlı olan böyüklərə (2)
12. Bibliografiyaşünaslıq işinin əsasları (2)
13. Bibliografiyaşünaslıq – Fars və ərəb dillərində (2)
14. Bibliografiyaşünaslıq -Latin dilində
15. Elektron Bibliografiyaşünaslıq (3)
16. Kompüterin və onun proqramları (3)
17. Word ofis proqramı ilə Fars dilində yazmaq qaydaları (2)
18. Word ofis proqramı ilə ingilis dilində yazmaq qaydaları (2)
19. İngilis dili-1 (2)
20. İngilis dili-2 (3)
21. Kitabxanaçılıq mətnləri ingilis dilində-1 (2)
22. Kitabxanaçılıq mətnləri ingilis dilində-2 (2)
23. Kitabxanaçılıq mətnləri ingilis dilində-3 (2)
24. Kitabxanada təcrübə keçmə -1 (3)
25. Kitabxanada təcrübə keçmə -2 (3)
26. Kitabxanada təcrübə keçmə -3 (3)
27. Kitabxanada təcrübə keçmə -4 (3)
28. İnformasiya texnologiyaları (3)

- (3)
29. Kitabxanada istifadə olunan proqram və texniki təminatı ilə tanışılıq
 30. Kitabxana verilənlər bazalarının proqram təminatı ilə tanışılıq (3)
 31. Kitabxanaçılıq ixtisasında elmi-tədqiqat metodologiyası (2)
 32. Kitabxananın tikintisi (foundu) və təchizatı (2)
 33. Arxiv prinsipləri- İslam Bibliografiyası (2)
 34. Carı nəşriyyatın menecmenti (2)
 35. İnformasiya və sosial (2)
 36. İnformasiya savadının əsasları və prinsipləri (2)
 37. İslam bilikləri-1 (2)
 38. İslam bilikləri-2 (2)
 39. İslam Tərbiyəsi və Etikas (2)
 40. İslam mətnləri- ayələr və hədislər(2)
 41. İslam tarixi (2)
 42. İslam inqilabı (2)
 43. Fars ədəbiyyatı (3)
 44. İran və dünya ədəbiyyatı (2)
 45. Uşaqlar və gənclərin psixologiyası (3)
 46. Fəlsəfə tarixi (2)
 47. Hüquq elminin əsasları (2)
 48. İranın sosial tarixi (3)
 49. Statistika və ehtimallar (3)
 50. İqtisadiyyat elmləri (3)
 51. Ailə və sosial (1)
 52. Dinlərin tarixi (3)
 53. Sosiologiya (2)
 54. Sosial psixologiya (2)
 55. Mədəniyyət tarixi (2)
 56. Bədən tərbiyəsi- 1 (1)
 57. Bədən tərbiyəsi-2 (2)

Bakalavr pilləsində 135 adda dərslər var ki, tələbələr onları 4-5 ilə qədər oxumalıdırlar.

Magistratura pilləsində tədris olunan fənlər aşağıdakılardan ibarətdir:

- 1.İnformatika elminin əsasları (2)
- 2.Elmi- tədqiqatın metodu (2)
- 3.İnformasiyanı yadda saxlamaq və axtarış etmək (2)
- 4.İnternet və informasiya şəbəkələri (2)
- 5.Kollektivin (çap olmuş və elektron sənədlərin) menecmenti (2)
- 6.İndeks və xülasə yazmaq (2)
- 7.İnformasiya sənədlərin axtarışı (2)
- 8.İrəliləmiş kataloqlaşdırma və təsnifləşdirilməsi (2)

9. Statistika kitabxanaçılıq və informasiya ixtisasında (2)
10. Mütaliə etməyin qaydaları və əsasları (2)
11. Kitabxana və informasiya mərkəzlərin menecmenti (2)
12. Kitabxana veb saytının dizaynı və menecmenti (2)
13. Verilənlər bazaların dizaynı və menecmenti (2)
14. Rəqəmli kitabxanalar (2)
15. Dissertasiya (4)

Magistratura pilləsində 32 adda dərsi keçirilir ki, tələbələr onları 2-3 ilə qədər oxumalıdırlar.

Doktorantura pilləsində tədris olunan fənlər bunlardır.:

1. Əlaqələr və kibernetika (2)
2. Kompüter dilləri və proqram təminatları (3)
3. Elmi-tədqiqat metodları (2)
4. İnformasiyanın siyasi coğrafiyası (2)
5. İnformasiya-axtarış davranışı və informasiya ehtiyacları (2)
6. Kitabxanalar və informasiya xidmətlərin proqramlaşdırma (2)
7. İnformasiyanın iqtisadiyyatı (2)
8. Dərs vermək qaydaları (1)
9. Statistika (3)
10. Axtarış-sistemlərin nizamı (2)
11. Kitabxanaçılıq və informasiya ixtisasında seminarı (2)
12. Verilənlər bazasının menecmenti (2)
13. Dissertasiya (20)

Doktorantura pilləsində tələbələr 25 adda dərsi 4-5 ilə qədər oxumalıdırlar.

Təbriz Universitetinin bütün kitabxanaçıları «Pars Azərəxş» proqram təminatından işləməyi öyrənirlər. Buna görə də əvvəllər Təbriz Universitetinin Mərkəzi kitabxanasından bir nəfər kitabxanaçı nümayəndə kimi Tehrana göndərilirdi. Pars Azərəxş şirkətində ona proqramın qayda-qanunları və necə istifadə edilməsi öyrədilirdi. Sonra Təbriz universitetinin Mərkəzi kitabxanasında bütün kitabxanaçılara, o cümlədən fakültələrin kitabxanaçılarına da bu proqramın istifadəsi öyrədilirdi.

“Pars Azərəxş” şirkətinin “Winlib 2000” proqram təminatını öyrətmək üçün öz planı var. Kitabxananın bütün işçi heyəti vəzifələrinə görə proqram təminatının təlimat planında yer alır. Təlimat üçün ayrılan vaxt sənədlərin müxtəlifliyi, kitabxananın bölmələrinin sayı və istifadəçilərin kompüterdən istifadə etmək savadından asılıdır. Proqram təminatının təlimat keçirilmə vaxtının cədvəli aşağıdakı kimidir.

<i>İşçi heyəti</i>	<i>Təlimat verən mövzular</i>	<i>Təlimatların keçirilməsi üçün ayrılan vaxt</i>
<i>Proqram təminatını quraşdıran menecment</i>	<ul style="list-style-type: none"> - sistemin arxitekturası ilə tanışlıq - sistemdə mövcud olan verilənlər bazası ilə tanışlıq -informasiyanın struktur ilə tanışlıq - Şəbəkə ilə tanışlıq - Faylın ehtiyat surətini hazırlamaq metodologiyası 	5 saat
<i>Proqram təminatını quraşdıran məsul işçi</i>	<ul style="list-style-type: none"> - quraşdırma prosesini öyrətmək -Faylın ehtiyat surətini hazırlamaq prosesini öyrətmək -Kompüterin texniki təminatının yoxlanması -Birləşmələri yoxlamaq 	3 saat
<i>Kataloqlaşdırma qrupu</i>	<ul style="list-style-type: none"> -işçi səhifələrin zahiri şəkli -informasiyanı daxil etmək üsulü -standard daxil etməyi təmin etmək üsulu - standard çıxışı təmin etmək üsulu - informasiya-axtarışı öyrətmək -informasiyanı indeksləşdirmək -HTML mətni istənilən yerə köçürmək -hesabatın hazırlanmasını öyrətmək 	5 saat
<i>Abonement qurupu</i>	<ul style="list-style-type: none"> -abonement xidmətlərini öyrətmək -oxucular haqqında informasiyanı daxil etməyi öyrətmək sənədlərin rezervi, saxlamaq vaxtının uzadılması, geri qaytarmasını öyrətmək -Bu şöbənin hesabatının necə 	5 saat

	<i>hazırlanmasını öyrətmək</i> <i>-oxucuların şəkillərini oxucu biletinə əlavə etmək</i>	
<i>Nəşriyyat və jurnal qrupu</i>	<i>-nəşriyyatın informasiyasını necə daxil etmək</i> <i>- axtarış qaydalarını öyrətmək</i> <i>- cildləmə işlərinin idarə etməsi</i>	<i>3 saat</i>
<i>İnformasiya - axtarış qrupu</i>	<i>-axtarış etmək qaydaları və metodologiyasını öyrətmək</i> <i>- oxucuların ehtiyaclarını analiz və təhlil edilməsi</i> <i>- oxucuları istənilən informasiya ilə təmin etmək</i> <i>- yeni informasiyanı təqdim etmək</i>	<i>5 saat</i>

Təbriz Universitetinin Mərkəzi kitabxanasının müxtəlif bölmələri vardır:

- **İnformasiya-axtarış bölməsi:** burada kitabxana və informasiya ixtisasını bakalavr diplomu ilə bitirmiş bir nəfər xanım çalışır. O, tələbələrə İnternetdən, verilənlər bazalarından, e-kitablar, e-jurnallardan və s. necə istifadə etməyi öyrədir. Oxucuların suallarına cavab verib və istənilən informasiyanı tapmaq və əldə etməkdə onlara kömək edir.

- **Abonement bölməsi:** bu bölmədə bakalavr diplomları olan iki nəfər kitabxanaçı işləyir. Kitabxana açıq rəf sistemilə idarə olunur. Tələbələr və oxucular istənilən kitabın şifrə kodunu kompüter vasitəsilə əldə edir və bu bölməyə müraciət edirlər. Kitab rəfləri əlifba sırası ilə Amerika Konqres kitabxanası (LC) təsnifatı əsasında düzülüb. Oxucular istənilən kitabları özləri və ya kitabxanaçının köməkliyi ilə rəflərdən götürürlər. Kitabxanaçı oxucu biletinin nömrəsilə kitab haqqında informasiyanı kompüterdə oxucunun faylına daxil edir və qaytarma vaxtını kitabın arxasında olan səhifədə qeyd edir.

- **Sifariş və komplektləşdirmə bölməsi:** burada riyaziyyat ixtisasını bitirmiş bir xanım çalışır. Kitab və jurnalların sifarişi və alınması bu bölmədə həyata keçirilir. Sifariş bölməsi verilən büdcə və istənilən sənədlərin üstünlüyünə görə kitab və jurnallarla təmin edilir. Karguzarlar nəşirlərə məktub yazıb və ya İnternet vasitəsilə əlaqə saxlayıb və yeni kitab və jurnalların siyahısını əldə edirlər. Sifariş üzrə məsul şəxslər bu siyahıları ixtisas üzrə fakültə kitabxanalarına göndərirlər. Onlar bu siyahını müəllim və tələbələrə göstərilir. Müəllim və tələbələr istənilən kitab və jurnalı seçirlər. Seçilmiş

sənədlərin siyahısı sifariş bölməsinə göndərilir. Sifariş bölməsi də büdcə və istənilən sənədin üstünlüyünə görə onun təmin edilmə işlərini aparır.

- **Kataloqlaşdırma və təsnif bölməsi:** sifariş bölməsi əldə edilmiş kitab və sənədləri bu bölməyə göndərir. Sənədlərin informasiyası proqram təminatı vasitəsilə kompüterdə qeydiyyat dəftərinə daxil olur. Bu bölmədə bakalavr diplomlu iki kitabxanaçı işləyir. Biri Fars dilində olan sənədlərlə, biri də Latın dilində olan sənədlərlə işləyir. Sənədlərin kataloqlaşdırma və təsnifatı kompüter vasitəsilə və elektron variantda həyata keçilir.

- **Bibliografiya şöbəsi:** bir nəfər bu şöbəni idarə edir və oxuculara istənilən sənədləri necə tapmaq və ondan istifadə etməyi öyrədir və ya kömək edir. Bu şöbənin kitabları Ensiklopediya, bibliografik göstəricilər, lüğət kitabları hər dildə, məlumat kitabları, statistikaya aid kitablar və s.-dən ibarətdir. Oxucuların istədikləri sənədlərin adını sifariş şöbəsinə göndərirlər. Bu şöbənin kitabları evə verilmir və yalnız bu şöbənin oxu zalında istifadəyə verilir.

- **Nəşriyyat və jurnal bölməsi:** bu şöbədə bakalavr diplomlu bir nəfər kitabxanaçı işləyir. Sifariş şöbəsindən verilən jurnalların informasiyalarını kompüter vasitəsilə “Pars Azərəxş” proqram təminatına daxil edir və jurnalların ardıcıl nömlərinin gəlməsini yoxlayır. Jurnalların yeni nömrələrini vitrinə qoyur və köhnə nömrələrini anbarda saxlayır. Hər ilin jurnallarını cildləmə üçün cildləmə şöbəsinə göndərir. Oxucular istəyən jurnalların adı və informasiyasını sifariş üçün sifariş şöbəsinə göndərir. Jurnallar evə verilmir və yalnız bu şöbənin oxu zalında istifadəyə verilir.

- **Dissertasiya bölməsi:** bu şöbədə bir nəfər bakalavr diplomlu kitabxanaçı xidmət edir. Hər tələbənin borcudur ki, dissertasiyasından bir cildi kitabxanaya fakültə vasitəsilə göndərsin. Bu şöbədə dissertasiyalar ixtisas və tarix üzrə rəflərdə yerləşirlər. Dissertasiyalar evə verilmir və yalnız bu şöbənin oxu zalında istifadəyə verilir. Dissertasiyanın sürətini götürmək qadağandır.

- **Statistika, Əlqədir və Əmin layihələri şöbəsi:** bu şöbədə psixologiya üzrə bakalavr diplomlu bir nəfər xidmət edir. Kitabxananın müxtəlif statiskasını proqram təminat vasitəsilə təmin edir və həmçinin Əlqədir və Əmin layihələri işlərini həyata keçirir.

- **Uçot şöbəsi:** bu şöbənin bir işçisi var. kitabxana fondunu Fars və xarici dillərdə zəruri çap və elektron materiallar ilə komplektləşdirmək, kitabxanaya daxil olan bütün ədəbiyyatın dəqiq uçotunu aparmaq və s. işlər şöbənin vəzifəsidir. Həmçinin şöbəyə daxil olan ədəbiyyat kitabxananın bütün fondları üzrə qruplaşdırılır və göndərilir.

- **İnformasiya şöbəsi:** bu şöbədə magistratura pilləsini bitirmiş bir nəfər kitabxanaçı fəaliyyət göstərir. Kitabxananın bütün şöbələrinin kompüterlərinə nəzarət edir və proqram təminatının problemlərini aradan qaldırır. Həmçinin fakültələrin kitabxanaçılarına Pars Azərəxş proqram təminatından istifadə

etməyi öyrədir və problemləri həll edir. Müəllimlər və tələbələrə necə yeni abonement olmuş verilənlər bazalarından istifadə etməyi təlim verir.

• **İndeksləşdirmək, sənədlərin təmin edilməsi və rəqəmli kitabxana şöbələri:** bu üç şöbə hələlik fəaliyyət göstərmir. Bu şöbələrin işə başlaması üçün işlər aparılır və lazım olan təchizatla təmin olunur.

• **Kitabxananın rəisi:** kitabxananın rəisi professor-müəllim heyətindəndir və elektronika ixtisası üzrə doktorluq dərəcəsi var.

• **Kitabxananın müavini:** bir nəfər bakalavr təhsilli mütəxəssisdir ki, rəisə köməklik edir.

• **Makinaçı:** bir nəfər xanım bu bölmədə işləyir ki, kompüter vasitəsilə lazım olan sənədləri yazır və istənilən yerlərə göndərir. Həmçinin kitabxanaya gələn sənədləri lazımi yerlərə təqdim edir.

• **Anbar:** burada kitabxananın lazım olan təchizatı saxlanır və şöbələrə istəyən vaxt məktub vasitəsi ilə göndərilir.

ƏDƏBİYYAT

1. *Abbasova K. Müasir dövrdə kitabxanaçı peşəsi: vəzifələr və problemlər, onların həlli yolları// Elmi Əsərlər/ AMEA MEK.- 2003.- IV buraxılış .- S.43-48.*

2. *Xələfov A. İnformasiya cəmiyyətinin formalaşmasında kitabxanaların vəzifələri // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya .- Bakı, 2005.- №2.- s. 5-17.*

3. *İslamova Ş. Sosial-iqtisadi dəyişikliklərin informasiya təminatında kitabxanaların rolu//Elmi Əsərlər/AMEA MEK.- 2008.-№ 9.- S.32-40.*

4. *İsmayılov X.İ. Kitabxana işinin təşkili və idarə edilməsi: Dərslük .- Bakı, 2010. -327 s.*

Д. М.НАСРИН

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ КАДРОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ БИБЛИОТЕКИ ТАБРИЗСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

РЕЗЮМЕ

В статье даются сведения о численном составе кадров работающих в Табризском университете, об их образовательном уровне, профессиональном составе, о выполняемых работниками разных отделений работе, о дисциплинах преподаваемых на бакалаврском и магистерском уровне. Отмечается, что все специалисты библиотеки Табризском университете должны иметь навыки работы на программе “Парс Азфряхш”,

иметь сведения о новых технологиях и процессах в библиотечно-информационной сфере, строго придерживается требованиям трудовой дисциплины.

M. D. NASRIN

CURRENT STATUS OF STAFFING OF THE LIBRARY OF TABRIZ UNIVERSITY

SUMMARY

The article provides information on the number of personnel working in Tabriz University, their educational level, professional staff, carried out work by the employees of different departments, on the disciplines taught at the bachelor's and master level. It is noted that all the specialists of Tabriz university libraries should have the skills to work on the program "PARS Azfryahsh", to have information about new technologies and processes in library and information sphere, strictly adheres to the requirements labor ditsipliny.

**M.F.AXUNDOV ADINA MİLLİ KİTABXANANIN
İNFORMASIYA RESURLARININ YARADILMASININ
MÜASİR VƏZİYYƏTİ**

Bəşər tarixinə nəzər salsaq, belə bir qanunauyğunluq aşkar olunur ki, hər bir əsr özünəməxsus mühüm inkişaf prosesi ilə, böyük elmi və mədəni əhəmiyyətə malik hadisələrlə xarakterizə olunur. Dünya alimləri XX əsrin sonuncu onilliyindən başlayaraq XXI əsri “kompüterləşmə əsri” və “informasiya əsri” hesab etmişlər. Bunun əsas səbəbi informasiyanın cəmiyyətin əsas aparıcı qüvvələrindən birinə çevrilməsi, sənaye cəmiyyətindən informasiya cəmiyyətinə sürətlə keçidlə əlaqədar idi.

İlk kitabxanaların tarixindən 5 min il keçir. Bu beş min ildə milyonlarla oxucuya xidmət edən kitabxanalar öz ilk forma və strukturlarını əsasən saxlamış, ancaq daimi təkmilləşmiş, dövrlə, zamanla ayaqlaşmağa çalışmışlar.

“İnformasiyalaşdırılmış cəmiyyətin yaradılması və daha da təkmilləşdirilməsi bilavasitə kommunikasiya sistemləri, informasiyanın alınması, işlənməsi və ötürülməsi prosesi ilə əlaqədar olduğundan cəmiyyətdə hər cür informasiyanın cəmiyyət üzvləri arasında yaymağı qarşısına məqsəd qoyan, informasiya resurslarını toplayıb saxlayan, nəşildən-nəslə ötürən informasiya müəssisələrinin ən mühümü kitabxanalardır. Ona görə də, müasir informasiyalı cəmiyyətdə kitabxana işi ilə informasiya arasında çox sıx, qarşılıqlı əlaqələr meydana çıxıb formalaşmışdır.

Respublikamızda müstəqillik illərində humanitar elmlərin mühüm tərkib hissələrindən biri olan kitabxanaşünaslıq elminin inkişafı sahəsində də böyük tərəqqi və yeniliklər baş vermiş, kitabxanaşünaslığın mühüm problemlərinə dair geniş elmi tədqiqatlar aparılmış, elmi məqalələr, monoqrafiyalar, dərslilər, dərslər vəsaitləri nəşr edilmişdir.

Məhz buna görə də, digər dövlətlər kimi ölkəmizdə də informasiyalı cəmiyyətin oynadığı müstəsna rol lazımınca qiymətləndirilmiş və bu sahənin hüquqi tənzimlənməsi üçün əsaslı işlər görülmüşdür. Belə ki, 1998-ci ildə qəbul edilmiş “İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu bu sahədə olduqca böyük əhəmiyyətə malikdir. “Ümumi müddəalar” adlanan I fəslin birinci maddəsində qeyd olunur ki, “Bu qanun informasiyanın yaranması, yığılması, işlənməsi, saxlanması, axtarışı, yayılması əsasında informasiya ehtiyatlarının formalaşdırılması, informasiya sistemləri, texnologiyaları, onların təminat vasitələrinin yaradılması və onlardan istifadə olunması, informasiyanın istifadəsi ilə əlaqədar olaraq yaranan münasibətləri tənzimləyir və informasiya

proseslərində iştirak edən subyektlərin hüquqlarını müəyyən edir”. “İnformasiyalaşdırma” anlayışı isə qanunda aşağıdakı kimi izah edilir: “İnformasiyalaşdırma-informasiya ehtiyatlarının formalaşdırılması, təqdim edilməsi, istifadə olunması əsasında dövlət hakimiyyəti və yerli özünüidarə orqanlarının, bütün müəssisə, idarə və təşkilatların, vətəndaşların informasiya tələbatlarının və bu sahədəki hüquqlarının təmin edilməsinin optimal şəraitin yaradılması üçün təşkilati, sosial-iqtisadi və elmi-texniki prosesdir”.

Əsası 1923-cü ildə qoyulan M. F. Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası ölkəmizin ilk böyük elm və mədəniyyət mərkəzlərindən biridir. 1939-cu ildə kitabxanaya mütəfəkkir, dramaturq və maarifçi Mirzə Fətəli Axundovun adını daşıyır. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 15 aprel 2004-cü il 50 sayılı qərarı ilə kitabxanaya "Milli kitabxana" statusu verilmişdir. Hal-hazırda Milli Kitabxanada 26 şöbə, 47 bölmə fəaliyyət göstərir. Kitabxana fondunda 4 528 752 çap məhsulu saxlanılır. Milli Kitabxana Azərbaycan Respublikasında kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətini həyata keçirən, milli nəşrləri, xarici ölkələrdə nəşr olunmuş Azərbaycan haqqında və Azərbaycan müəlliflərinin əsərlərini, dünya əhəmiyyətli nəşrləri, o cümlədən xarici dillərdə qiymətli və digər məlumat daşıyıcılarını toplayıb mühafizə edən milli mədəniyyət xəzinəsi və dövlət kitabsaxlayıcısıdır.

M.F.Axundov adına Milli Kitabxana Azərbaycanın müstəqilliyi illərində özünün inkişafının ən yüksək pilləsinə qədəm qoymuşdur. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri, ulu öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə respublikada başlanan möhtəşəm yenidənqurma prosesi Milli Kitabxananın fəaliyyətində də özünü büruzə vermişdir. Kitabxanada yeni iş üsulları, yeni iş metodları tətbiq olunmağa başlamış, mütərəqqi formalardan istifadə edilmişdir. Artıq 90-cı illərin sonundan başlayaraq Azərbaycan Milli Kitabxanasında informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının kitabxana işinin tətbiqinə başlanılmışdır. 1998-ci ildə Soros fondunun və Avrasiya fondunun qrantları əsasında İnternet zalının açılması ilə bu işə ilk addımlar atılmışdır. Respublikamızda ilk internet zalı məhz M.F.Axundov adına Milli Kitabxanada yaradılmışdır. 2000-ci ildə ABŞ səfirliyinin, Soros Avrasiya fondlarının maliyyə dəstəyi ilə ABŞ-ın VTLS korporasiyasının məxsusi kitabxanalar üçün işləyib hazırladığı VIRTUA proqramının tətbiqi ilə elektron kataloqun tərtibinə hazırlıq işlərinə başlanılmışdır. Milli Kitabxanada elektron kataloq beynəlxalq məşinlə oxunan MARK-21 formatında işlənmişdir. Xeyli hazırlıq və təcrübi işlər aparıldıqdan sonra 2006-cı ilin mayında Milli Kitabxananın veb-saytının və elektron kataloqunun təqdimat mərasimi olmuşdur.

Son illərdə M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası ölkənin baş kitabxanası kimi, respublikanın əsl mədəniyyət mərkəzinə, mədəni-kütləvi

tədbirlərin, yeni kitabların təqdimat mərasimlərinin, kitab bayramlarının, müəlliflərlə oxucuların görüşlərinin keçirildiyi məkana çevrilib.

2007-ci il ərzində Milli Kitabxananın fonduna 18 min yeni ədəbiyyat daxil olmuşdursa, 2008-ci il ərzində yeni alınan ədəbiyyatın sayı 25 min nüsxəni keçmişdir ki, bu da ötən illərlə müqayisədə xeyli artıqdır. Milli Kitabxanaya daxil olan yeni ədəbiyyatın sayının artmasında ölkədə nəşr olunan bütün çap məhsullarından pulsuz məcburi nüsxələrin alınması və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamına əsasən latın qrafikası ilə çap olunan ədəbiyyatın mühüm rolu var. Bütün bunlar isə oxucuların sayının xeyli artmasına səbəb olub. Ötən il ərzində Milli Kitabxananın daimi oxucularının sayı 38 min nəfər, virtual oxucuların sayı isə 80 min keçmişdir, kitabxanaya gələnlərin sayı isə 230 min nəfərə çatıb. (2. s. 174)

M.F.Axundov adına Milli Kitabxana “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə ona verilmiş milli çap məhsullarının arxiv fondunun yaradılması və Milli bibliografiya vəsaitlərinin tərtibi funksiyasını da müvəffəqiyyətlə yerinə yetirir. Artıq 2004-ci ildən başlayaraq kitabxana ölkə ərazisində nəşr olunan bütün çap məhsullarının dövlət qeydini aparır və il ərzində ölkədə nəşr olunan bütün materialları özündə əks etdirən “Birillik Azərbaycan kitabiyatı”nı çap edir.

2008-ci ilin dekabrından isə ölkə mətbuatının tammətənlilik analitik elektron-məlumat bazasının yaradılmasına başlanılmışdır. Yəni 100-ə yaxın qəzet və jurnalda dərc olunan materialların tam elektron mətnləri mövzu və predmetlər üzrə qruplaşdırılaraq Milli Kitabxananın elektron kataloqunun analitik məlumat bazasına daxil edilir. (2. s. 176)

“Kitabxana işi haqqında” və “Nəşriyyat işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunlarına əsasən Milli Kitabxana ölkə ərazisində nəşr olunan kitablardan 4 nüsxə, qəzet və jurnallardan isə 2 pulsuz məcburi nüsxə alır. Bunun nəticəsi olaraq 2009-cu ildə kitabxanaya 20364 nüsxə yeni ədəbiyyat daxil olmuşdur. Bunun 14245 nüsxəsi kitab, 6119 nüsxəsi isə digər sənədlərdir. Kitabışləmə və kataloqlaşdırma şöbəsi işlənilib fonda təhvil verilmiş 12627 nüsxə ədəbiyyata 17613 kartoçka yazmış, baş əlifba, oxucu əlifba, avtoreferat və dissertasiya kataloqlarına düzmüşdür.

Elektron resursların yaradılması şöbəsi elektron kataloqun məlumat bazasına ədəbiyyatı 2 istiqamətdə daxil edir:

-kitab, ya daxil olan yeni ədəbiyyat.

-kitab verilişi məntəqəsində oxucular tərəfindən aparılan və daha çox tələb olunan ədəbiyyat

Ümumiyyətlə, bu günə kimi 94.757 bibliografik yazı, 267 142 nüsxə ədəbiyyat elektron kataloqa daxil edilmişdir.

Analitik elektron məlumat bazasının təşkili şöbəsi il ərzində respublikamıza dair və ümumi xarakterli məqalələrin Azərbaycan və rus

dilində 26095 analitik-bibliografik yazını elektron kataloqun məlumat bazasına daxil etmişdir. Bununla yanaşı 17086 Azərbaycan və rus dilində məqalələrin tam elektron mətni kitabxananın saytına (www.anl.az) daxil edilmişdir.

İnformasiyanın, kompüterin insanların məişətinə daxil olduğu, onların gündəlik həyatının ayrılmaz hissəsinə çevrildiyi bir zamanda, oxucuların zaman və məkan problemi olmadan lazımi informasiyanı əldə etməsinə, müasir tipli informasiya texnologiyalarından istifadə etməklə bilavasitə iş və yaşayış yerlərindən dünyanın ən zəngin informasiya mənbələrinə daxil olaraq lazımi informasiyaları operativ şəkildə almalarına şərait yaratmaq istiqamətində M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasında son illər ərzində məqsədyönlü işlər görülür. Bütün bu işlərin nəticəsi olaraq Milli Kitabxananın veb saytının, elektron kataloqunun və elektron kitabxanasının yaradılması təmin edilib və oxucuların istifadəsinə verilib, kitabxanada məsafədən virtual kitab sifariş sistemi tətbiq edilib, kitabxanada virtual metodik xidmət metodundan istifadə olunur.

Artıq bu gün kitabxananın oxucuları və eləcə də dünya miqyasında Azərbaycanla maraqlanan bütün insanlar Milli Kitabxananın saytı və elektron kataloqu vasitəsilə zaman və məkan problemi olmadan Milli Kitabxananın nəinki kataloq və fondlarına daxil olaraq sərbəst istifadə edə bilərlər, hətta onun tammətli elektron məlumat bazalarından da bəhrələnilər. Bu gün oxucular və respublikanın ən ucqar kəndində belə İNTERNET-ə çıxışı olan hər bir vətəndaş nəinki Milli Kitabxananın fond və kataloqlarında, hətta ABŞ-ın Konqres Kitabxanasının və Rusiya Dövlət Kitabxanasının fond və kataloqlarında da birbaşa axtarış aparmaq imkanına malikdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A. *Azərbaycanda kitabxana işinə dair Heydər Əliyev doktrinası uğurla davam edir.*-B.:M.F.Axundov adına AMK,2009.-186 s.
2. Tahirov K. *M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının tarixi (1923-2008-ci illər).*-B.: "ULU",2009.-218s.
3. Tahirov K. *M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası Müstəqillik illərində//Kitabxanaşünaslıq və informasiya:Elmi-nəzəri və təcrübi jurnal.*-2010.-№1.-s.15-31
4. *M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın 2008-2009-cu il hesabatları*

С.И.МАМЕДОВА

**СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ОРГАНИЗОВАНИЯ
ИНФОРМАЦИОННЫХ РЕСУРСОВ НАЦИОНАЛЬНОЙ
БИБЛИОТЕКИ ИМЕНИ М.Ф.АХУНДОВА**
РЕЗЮМЕ

Данная статья обращает внимание на источники организации информационных ресурсов Национальной Библиотеки имени М.Ф.Ахундова. Также делается попытка оценить нынешнюю ситуацию в этой библиотеке.

S.I.MAMMADOVA

**THE MODERN SITUATION OF THE NATIONAL LIBRARY
BY NAMED AFTER M.F.AKHUNDOVA**
SUMMARY

In this article is reflected Creation of the information resources in The National Library by named after M.F.Akhundova. At the same time the modern situation of the National Library assumes in this article.

GƏNC İSTİFADƏÇİLƏRƏ MÜASİR İNFORMASIYA XİDMƏTİNİN TƏŞKİLİNİN BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİ

Bəşəriyyətin qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdən biri də əsrlər boyu toplanılan informasiyanın zaman və məkanla ötürülməsidir. Kitab çapı yarandıqdan sonra əsas informasiya daşıyıcısı kimi çap sənədləri olmuşdur, informasiyanın toplanıldığı və istifadəsinin təşkil olunduğu yer isə kitabxanalar olmuşdur. Uzun zamanla toplanılmış əlyazma və çap sənədlərdən istifadə, onların işlənilməsi təcrübəsi dərinlənən mənimsənilmişdir, burada bir çox nəsil mütəxəssislərin araşdırma və təcrübə işlərinin nəticəsi nəzərdə tutulur. Lakin, illər ötdükcə daha da artan, ənənəvi daşıyıcılarda toplanılan informasiyanın işlənilməsi, yayılması, axtarışı daha da çətinləşir. Hesablama texnikasının inkişafı insan həyatında kitab çapına bənzər bəşəri kəşf olmuşdur ki, bu da informasiya işi sahəsində yeni dövrün başlanğıcına çevrildi. Artıq informasiyanın işlənməsi, saxlanması, ötürülməsi rəqəmsal halda aparılır. Bu gün üçün bu proseslərin nəticəsini maşınlaşdırılan kataloq, elektron nəşr və sonda elektron kitabxanaların yaradılmasının timsalında görə bilərik. Azərbaycanda müasir kitabxana işinin əsas məqsədi artıq XXI əsr üçün yeni elektron kitabxana modellərinin işlənilməsidir, məqsədəuyğun olardı ki, ümumiyyətlə e-kitabxanaların necə yarandığı, maşınlaşdırılan kataloqlardan başlanan rəqəmsallaşdırma işləri nəzərdən keçirilsin.

Kitabxanalar yarandığı dövrdən etibarən öz fondlarına, istifadəçilərin səmərəli istifadəsi üçün axtarış sistemləri yaratmışlar. Tarixi dövrlərdə əlifba, sistemli, predmet kataloqları mövcud olmuşdur. Kitabxanalar arasında qarşılıqlı informasiya əlaqələrini təmin etmək üçün toplu kataloq işlənmişdir.

XX-ci əsrin 60-cı illərində kitabxanalar arasında informasiya mübadiləsinin operativliyini təmin etmək və yayılma miqyasını genişləndirmək üçün maşınlaşdırılan, sonra isə elektron kataloqları yaradılmışdır.

XX əsr Azərbaycan xalqının tarixində xüsusi bir mərhələ təşkil edir. Bu əsrdə xalqımız iki dəfə-1918-ci il mayın 28-də və 1991-ci il oktyabrın 18-də Sovet imperiyasına qarşı mübarizə nəticəsində dövlət müstəqilliyinə nail olmuş və bu o dövr üçün xalqımızın əldə etdiyi ən böyük nailiyyətlərdən biri və birincisi hesab olunur.

Uzun Sovet dönmindən sonra isə ikinci dəfə 1992-ci ildə yenidən Azərbaycan xalqı müstəqilliyini bərpa edə bildi. Milli sərvətimiz olan dövlət müstəqilliyimizin qorunub saxlanması məhz dövlətimizin memarı – görkəmli siyasi dövlət xadimi, türk dünyasının ümummilli lideri Heydər Əliyevin Respublika rəhbərliyinə qayıdışı, onun uzaqgörən daxili və xarici siyasətinin

nəticəsidir. Onun apardığı islahatlar nəticəsində bütün sahələrdə inkişafın şahidi oluruq. Məhz cənab Heydər Əliyevin düzgün xarici və daxili siyasəti, mürəkkəb məqamlardan çıxış tapa bilməsi müstəqilliyimizi möhkəmləndirməyə imkan vermişdir.

Bu məqamda bütün sahələrdə olduğu kimi kitabxana informasiya istiqamətində də yenidənqurma işləri, qlobal informasiya məkanına çıxış, təcrübə mübadiləsi və s. kimi fəaliyyət istiqamətləri inkişaf etməyə başladı. Əsaslı şəkildə son 10 ildə inkişaf tempi daha da sürətlənmişdir. Ölkəmizdə gənc istifadəçilərin informasiya tələbatının dolğun şəkildə ödənilməsi üçün informasiya texnologiyalarının tətbiqi daha da genişlənmişdir. Çap sənədlərin elektron formata salınması, elektron kitabların, elektron kitabxanaların yaradılması, gənc istifadəçilərə elektron informasiya xidmətinin təşkil olunması, kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması bu məqsəd uğrunda atılan mühüm addımlardan hesab olunur. Azərbaycan prezidentinin sərəncamı “Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2005-2008-ci illər üçün Dövlət Proqramı”(“Elektron Azərbaycan”) (1) və Kitabxanaların inkişaf proqramı (2008-2013) (2) nəzərdə tutulan mövqedə stimül olmuşdur.

Respublikamızda informasiya xidməti sahəsində fəaliyyət göstərən müəssisələrdən biri də Azərbaycan Dillər Universitetinin İnformasiya Resurs Kompleksidir. Burada Məlumat-Sorğu mərkəzi vasitəsilə gənc istifadəçilərə informasiya xidməti müasir standartlara uyğun formada təşkil edilmişdir.

Mərkəzdə bütün proseslər: informasiyanın əldə olunması, işlənilməsi, istifadəsi, istifadəçilərin qeydiyyatı elektron formada İRBİS 64 AKİS vasitəsilə aparılır.

Mərkəzin resurslarından istifadə edən hər bir istifadəçi qeydiyyatdan keçir və onlar üçün elektron kartoçka açılır, individual şifrə verilir.

İstifadəçilərə informasiya xidməti bir neçə mənbələrlə aparılır.

a) İRK-nın çap dövrü mətbuat və məlumat xarakterli fondu

b) Jurnalların tammətli elektron məlumat bazaları (EBSCO, Jstor, BioOne)

c) İRK-nın elektron Məlumat Bibliografiya bazası ilə

Məlumat-Sorğu Mərkəzinin fondu hər növ oxucu kontingenti üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu fond ensiklopediyalar, almanaxlar, bələdçilər, müxtəlif dillərə tərcümə lüğətləri, ixtisas terminləri lüğəti, bütün elm sahələrini əhatə edən müxtəlif dillərdə olan ədəbiyyatla, xüsusi “Azərbaycan” bölməsi, “Hüquq” bölməsi, “Dünya Bankı” bölməsi, “Uşaq kolleksiyası”, “DVD Kolleksiyası” ilə zəngindir.

“Azərbaycan” bölməsi Azərbaycanla bağlı olan iqtisadi, siyasi, tarixi, coğrafi, ədəbi, mədəni ədəbiyyatla komplektləşdirilib.

“Hüquq” bölməsi hüquq jurnalı, Prezident sərəncamları, bələdiyyə, ədliyyə nizamnamələri və s. hüquqla bağlı olan ədəbiyyatla əhatə olunmuşdur.

“Dünya Bankı” bölməsi davamlı olaraq yenilənən, Dünya Bankının xaricdə və ölkəmizdə həyata keçirdiyi layihələrin hesabatları, menecment, iqtisadiyyat və s. ilə bağlı qiymətli sənədlərlə təşkil olunmuşdur.

“DVD kolleksiyası” na 3 minə yaxın orijinal, lisenziyalı film diskləri toplanmışdır. Kolleksiya dram, komediya, macəra, fantastik janrlarda, animasiyalı, tarixi şəxsiyyətlər haqqında filmlər daxildir.

Fonda daxil olan ədəbiyyat Dui təsnifat cədvəli əsasında təsnifləşdirilmiş və istifadəçilərin açıq istifadəsinə verilmişdir. Hər bir istifadəçi fonda daxil olub, istədiyi resursdan sərbəst formada istifadə edə bilər. Bundan başqa internetə çıxışı olan 25 ədəd kompüter elektron informasiya tələbatçılarının istifadəsinə verilmişdir.

Məlumat-Sorğu Mərkəzində istifadəçilərə daha operativ informasiya vermək, onların çap sənədləri vasitəsilə ödənilməsi mümkün olmayan sorğularını ödəmək üçün tammətli məlumat bazalarından istifadə olunur. Mərkəz EBSCOhost tammətli elektron jurnalların, Jstor, BioOne kimi məlumat bazalarına abunədir. Əlavə olaraq Oxford, Kembric bazalarına abunə olacaq. Bunun üçün istifadəçi mütləq xüsusi məntiq operatorlarından istifadə etməlidir ki, sorğusuna uyğun olan informasiyanı daha dəqiq və ətraflı olaraq əldə edə bilsin. Məntiq operatorları və; və ya; yox; hər biri; kimi nişanlardan ibarətdir. Məntiq operatorları axtarış mətnini daha da dəqiqləşdirir və informasiyanı daha düzgün istiqamətə yönəldir.

EBSCOhost. EBSCO 60 ildən artıqdır ki, elmi informasiya sahəsində fəaliyyət göstərir. EBSCO bazaları minlərlə elektron jurnal, qəzet və məqalələrə çıxışdır. EBSCO-da 200 dən artıq məlumat bazası toplanmışdır (tam mətnli elmi jurnallar, qəzetlər və başqa məlumat bazaları). EBSCO-da olan məlumat bazası əsasən ingilis dilindədir, amma başqa dillərdə də (rus, fransız, alman və digər) məlumatlar mövcuddur.

Biznes mənbə axtarışı: Bu sənaye sahəsinin 2 300 adda tam mətnli jurnallarını əks etdirən biznes axtarış bazasıdır.

Regional biznes xəbərləri: Regional biznes xəbərləri adlanan bu baza 75 adda jurnal və qəzətdə dərc olunan xəbərləri əhatə edir.

Xüsusi sahəvi kitabxanaların istifadəçiləri üçün. Xüsusi sahəvi kitabxanaların istifadəçiləri üçün nəzərdə tutulan bu bazaya 1975 ci ildən başlayaraq 1.750-yə yaxın adda məlumat xarakterli kitabların tam mətnləri daxildir. O eyni zamanda hər bir mövzu üzrə 500 məlumat kitabının, 86.017 avtobioqrafiyanın, 105.786 ilkin məlumat sənədlərinin tam mətnlərini və 341.655 şəkil, xəritə və bayrağı özündə əks etdirir.

Sağlamlıq mənbəyi: Tibb bacısı/Elmi nəşrlər bazası 550-yə yaxın tibbi tam mətnli elmi jurnallardan istifadəni təmin edir.

Sağlamlıq mənbəyi: Tibb bacısı/Elmi nəşrlər bazası 850-yə yaxın jurnalların indeks və qısa mətnlərindən istifadəni də təmin edir. Baza hər gün yenilənir.

Qəzet resursları: Qəzet resurs bazası ABŞ-ın 35-ə yaxın milli və beynəlxalq qəzetlərdən seçilmiş tam mətnli məqalələrdən istifadəni təmin edir. Baza həmçinin radio və televiziya xəbərlərinin tam mətnlərini və ABŞ-ın 375-dən artıq regional qəzetlərinin tam mətnli məqalələrini də özündə əks etdirir

Təhsil İnformasiya Resurs Mərkəzi: Baza 1.194.000-dən artıq təhsilə dair hesabatı təqdim edir və TİRM-nin 100.000-dən artıq tam mətnli sənədi ilə əlaqələndirməni təmin edir.

Tibbə aid məlumat bazası: Tibbə dair bu baza tibbə, tibb bacısına, stomatologiyaya, baytarlığa, sağlamlığın mühafizəsinə və digər kliniki elmlərə dair nüfuzlu məlumatları təqdim edir. Baza 4.800-dən artıq jurnaldan istifadəni təmin edir.

Yaşıl fayl: Bu baza İnsanın ətraf mühitə təsirinin tədqiq edilmiş bütün aspektləri haqqında məlumatları təklif edir. Onun akademik, dövlət və ümumi maraq kəsb edən sərlövhə toplusuna qlobal istiləşmə, yaşıl örtük, çirklənmə, kənd təsərrüfatı, enerji haqqında mövzular daxildir. Məlumat bazası 384,000-dən artıq hesabatın indeksini və xülasəsini, 4700-dən artıq hesabatın tam mətnini təqdim edir.

Akademik-Elmi axtarış: Bu məlumat bazası 3 700-dən artıq sərlövhənin tam mətni də daxil olmaqla 4,500-dən artıq dünyada nüfuzlu sayılan Elmi jurnalların tam mətnini təqdim edir.(3)

EBSCO nəşrlərindən istifadə etmək üçün istifadəçilərdən xarici dil tələb olunur. Xarici dil bilməyən mütəxəssislərə bu bazadan yararlanmaq məqsədilə məqalələr müxtəlif xarici dillərdən rus dilinə tərcümə olunaraq təqdim olunur.

Jstor. 1995 ci ildə akademik jurnalların arxivi üçün yaradılmış Amerika Birləşmiş Ştatlarının onlayn məlumat bazasıdır. Jstor kolleksiyası bir çox nəşriyyatların və təşkilatların iştirakı ilə işlənilib hazırlanmışdır. Bu gün Jstor 25-dən çox ölkədən 700-dən çox nəşriyyatla çalışır. Bu bazada milyonlarla təhsil, tədqiqat və tədris materialları toplanmışdır. Baza jurnal məqalələrinin tam mətn axtarışını təmin edir. Jstor mindən çox akademik jurnal, 1 milyondan çox şəkil, məktub və digər əsas mənbələr üzrə akademik məzmununa görə dünyanın ən **Etibarlı** mənbələrindən biridir.(4)

Bioone. Bioone elmi cəmiyyətlər, kitabxana və nəşriyyatların qeyri komersiya əməkdaşlığı ilə 1999 cu ildə yaradılmış, ekoloji, bioloji və təbiət elmlərinin tənqidinə dair materiallara resenziyalı çıxışı təmin etmək üçün elmi bazadır.(5)

Məlumat-Sorğu Mərkəzi özünün məlumat-biblioqrafiya aparatını yaratmış və bu vasitə ilə məlumat biblioqrafiya xidməti göstərir. Bu xidməti həyata keçirmək üçün “IRC Periodicals” bazası İRBİS64 Avtomatlaşdırılmış

Kitabxana İnformasiya Sistemində yaradılmış ABŞ, Avropa, Azərbaycanda çap olunmuş qəzet,jurnal məqalələlərinin təsviri verilmişdir. Bazada məqalələr mövzu və coğrafi rubrika üzrə sistemləşdirilmişdir.Məlumat-bibliografiya aparatının əsas məqsədi istifadəçilərə lazım olan informasiyanın mənbəyini göstərmək , ən yeni informasiya ilə təmin etməkdir.İnformasiya tələbatçısı müəyyən məqalə tələb edərsə, o bu məqalənin hansı fondada olduğu və onun haqqında qısa annotasiya ilə tanış ola bilər. Bu xidmətdən istifadə edən istifadəçi sorğusu üzrə bir neçə mənbədən bir neçə məqalə əldə edə bilər. Məlumat bibliografiya aparatı gündəlik olaraq yenilənir. İstifadəçilər məlumat bibliografiya aparatının bibliografik informasiya xidmətindən eyni zamanda məsafədən də yararlına bilərlər. Bunun üçün Web səhifədə yerləşdirilən İnformasiya Resurs Kompleksinin “Elektron Resurslar” bölməsindəki kartotekaya daxil olub axtarış apara bilər.

Məlumat Sorğu Mərkəzində xüsusi “Neft və Qaz Ədəbiyyatı Kolleksiya” da yaradılmışdır ki,bu da neft və qaz sektorlarında işləyən mütəxəssislər və bu sahədə təhsil alan gənclər üçün elmi ədəbiyyat bazasıdır.

Məlumat Sorğu Mərkəzinin göstərdiyi yüksək informasiya xidməti sayəsində mərkəzdə istifadəçilərin sayı getdikcə artmış və cari ildə orta hesabla 8000- dən çox oxucuya informasiya xidməti göstərilmişdir.Bu il ərzində mərkəzin informasiya xidmətindən istifadə edənlərin sorğularının 60%-i elektron materiallarla, 40%-i çap məhsulları ilə ödənilmişdir.(6)

İnformasiya xidmətinin keyfiyyətini yüksəltmək üçün yaxın müddətdə onlayn rejimdə xidmət sisteminə keçiləcək, həmçinin Məlumat-Sorğu Mərkəzinin elektron kartotekası Azərbaycan Dillər Universitetinin Web saytında “IRC Digital Resources” bölməsində yerləşdiriləcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan Dilində

1. “Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2005-2008-ci illər üçün Dövlət Proqramı”na (Elektron Azərbaycan)” uyğun olaraq, “Elektron hökumət”in formalaşdırılması üzrə fəaliyyət proqramı [Elektron sənəd].- http://ict.az/az/index.php?option=com_content&task=view&id=341&Itemid=256

2. Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə dövlət proqramı”nın təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı [Elektron sənəd].- http://ict.az/az/index.php?option=com_content&task=view&id=818&Itemid=262

3. EBSCOhost [Sayt] : tammətnli elektron elmi jurnalların bazası:/ <http://search.ebscohost.com/>

4. Jstor [Sayt] : tammətnli elektron elmi jurnalların bazası:/ <http://www.jstore.com/>

5. Bioone [Sayt] : tammətnli elektron elmi jurnalların bazası:/ <http://www.bioone.org/>

6. İRK Məlumat Sorğu Mərkəzinin hesabatları

M.İМAMВЕРДИЕВ

**НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПО ОРГАНИЗАЦИИ
СОВРЕМЕННОГО ИНФОРМАЦИОННОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ
МОЛОДЫХ ПОЛЬЗОВАТЕЛЕЙ**

РЕЗЮМЕ

В статье говорится об актуальности организации современного информационного обслуживания пользователей и в качестве примера в этом направлении указывается опыт Справочного Центра Информационно-Ресурсного Комплекса Университета Языков Азербайджана.

M.İМAMVERDİYEВ

**SOME ISSUES OF A MODERN INFORMATION SERVICE
FOR YOUNG USERS**

SUMMARY

This article deals with the urgency of organization of modern information service and as an example of this work in this direction the practice of the Information Resource Complex of Azerbaijan University of Languages is introduced.

Elnur NƏZƏRƏLİYEV
*Kitabxana resursları və informasiya
axtarış sistemləri kafedrasının magistrantı*

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI MƏRKƏZİ ELMİ KİTABXANASINDA İNFORMASIYA-KOMMUNİKASIYA TEKNOLOGİYASININ TƏTBİQİ

Müasir şəraitdə elmi-texniki tərəqqi ilə şərtlənən istehsalın kompleks mexanikləşdirilməsi və avtomatlaşdırılması səviyyəsi, mürəkkəb maşınlar sisteminin, robot texnikası və kompüter texnologiyasının istehsal proseslərinin icrası və idarə edilməsinə tətbiqi ictimai istehsalda insan amilinin rolunun yüksəlməsini zəruri etmişdir. Hazırki dövrdə Azərbaycan dövlətinin qarşısında duran başlıca vəzifələrdən biri ölkənin elm siyasətində islahatların aparılması zərurətidir. Buna görə də elmin inkişafı, elmi-texniki potensialın qorunub saxlanması, tariximizin öyrənilməsi, elm və təhsil sahəsində yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması, onlara qayğı göstərilməsi, cəmiyyətdə elmi işçilərin nüfuzunun artırılması, mədəniyyətimizin dirçəldilməsi sahələrinə yönəldilmiş bir sıra qərarlar qəbul edilmişdir.

Kitabxanaların tarixinə nəzər saldıqda məlum olur ki, bütün dövrdə kitabxanalar xalqın yaratmış olduğu elmi və mədəni sərvətləri qorumuş, bəşəriyyətin işıqlı gələcəyinə, təhsilinə, maarifinə, mədəniyyətinə, elminə, tərbiyəsinə xidmət etmiş, bilik, elm, informasiya mərkəzi kimi bəşər sivilizasiyasının yüksəldilməsi vasitəsi olmuşdur.

İnformasiyalı cəmiyyətin əsasında informasiya texnologiyaları durur. Texnologiya bir çox sferələrdə istehsal qurulması qaydalarını və prinsiplərini xarakterizə edən elmi və tədris fənni kimi müəyyənləşdirilir. Texnologiyanın müstəqil bir elm kimi formalaşmasının banisi İ.Bekman (1739-1811) sayılır. İnformasiya texnologiyası–təcrübi fəaliyyət kimi texnologiyanın bütün atributlarına malik olub, özünün məqsədi, predmeti, resursları proses və nəticələri ilə xarakterizə olunur. Məhz buna görə də ondan informasiya istehsalının sistemli təsviri üçün istifadə etmək olar.

Bu baxımdan texnoloji nöqtəyi nəzərdən kitabxana və elektron kitabxana anlayışlarını nəzərdən keçirək. Kitabxana–informasiya texnologiyasının ayrı-ayrı komponentlərinin xarakteristikasına, onlar arasındakı koordinasiya-subordinasiya əlaqələrinə nəzər salaq. Bu, informasiya sisteminin texnoloji modelinin qurulmasına, onun daxili və xarici əlaqələrinin xarakter və istiqamətinin müəyyən edilməsinə imkan verəcəkdir. Kitabxana–istehsal sistemi kimi texnoloji funksiyaların müəyyən yığımını həyata keçirir. Texnoloji model kitabxana fəaliyyətinin mikroiktisadi modeli ilə çox yaxşı uyğunlaşır və onun strukturunda texnoloji blokun (resurs təminatı,

texnologiyanın hazırlanması və təkmilləşdirilməsi, xidmətlərin, məhsulların yaradılması, keyfiyyətə nəzarət, fəaliyyətin nəticələrinin toplanılması və mühafizəsinin) üzə çıxarılması olduqca asandır.

Elektron kitabxana–istifadəçilər üçün münasib olan şəkildə verilənlərin qlobal şəbəkə vasitəsilə ötürülməsini və onların əldə edilməsini təmin edən, müxtəlif cür elektron sənədlər kolleksiyasının formalaşmasına, saxlanılmasına və effektiv şəkildə istifadəsinə imkan yaradan informasiya sistemidir. Elektron kitabxana sahəsində nüfuzlu mütəxəssis V.Arms elektron kitabxanaların fərqləndirici və potensial baxımdan əsas olan xüsusiyyətlərinə aşağıdakıları aid edirdi:

- İnformasiyanı birbaşa istifadəçinin işçi stoluna çatdırmağa real imkan yaranır
- Kompüter texnologiyaları informasiyanın axtarışı və işlənməsi imkanlarını genişləndirir;
- Rəqəmli informasiyanın şəbəkədə yerləşdirilməsi onun bütün istifadəçilər üçün ümumaçıq edir;
- İnformasiyanın aktuallaşma prosesi asanlaşır;
- Perspektivdə qeyri-ənənəvi istiqamətdə elektron kitabxanaların təkamülü prosesi mümkün ola bilər.(2,s.29)

Müasir dövrümüzdə informasiya kommunikasiya texnologiyalarının müasir təhsil müəssisələrində tətbiqi ilə bağlı dövlətimiz bir sıra xarici ölkə universitetləri ilə əlaqələr qurulmuşdur. ABŞ-ın Corc Meyson, San-Xose Dövlət Los-Anceles, Kaliforniya, İsveçin Çalmers Texnologiya və İnformasiya Texnologiyaları universitetləri ilə anlaşma memorandumları imzalanmışdır. Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyindən bildirmişlər ki, 25 azərbaycanlı gənc dünyanın müxtəlif tanınmış universitetlərində müasir informasiya kommunikasiya texnologiya ixtisasları üzrə təhsil alır. 30-dan çox gənc isə xarici ölkələrdə ixtisasları üzrə qısamüddətli hazırlıq kursları keçmişdir. Bu sahədə işin təşkilini daha da təkmilləşdirmək üçün respublikada fəaliyyət göstərən yerli və xarici informasiya texnologiyaları şirkətlərinin həmtəsisçiliyi ilə İnformasiya Kommunikasiya Texnologiyalarının İnkişafı Naminə İnsan Resursları Fondu yaradılmışdır.

Kitabxana informasiya kommunikasiya texnologiyaları problemləri ilə bağlı “Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin 2008-ci ildə imzaladığı Sərəncamında göstərilmişdir: “Ölkənin iri kitabxanalarının elektron kataloqu və elektron kitabxanasının müasir standartlar səviyyəsinə qaldırılması və onun bazasında “Azərbaycan ədəbiyyatının virtual kitabxanası”nın oxucuların tam istifadəsinə verilməsini təmin etsin”. Eyni zamanda 26 may 2005-ci il tarixdə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunun Situasiya Mərkəzində “İnformasiya Cəmiyyəti və kitabxanaların

vəzifələri” adlı ümumrespublika elmi-praktiki seminar keçirilmişdir. Seminarın məqsədi informasiya cəmiyyətinin qurulması istiqamətində respublika kitabxanalarının dünyada həyata keçirilən informasiyalaşma prosesləri fonunda vəziyyətini təhlil və müzakirə etmək, həyata keçirilməsi vacib sayılan tədbirlər, həll olunması zəruri hesab olunan problemlər haqqında fikir mübadiləsi aparmaq, bir sözlə, kitabxana-informasiya fəaliyyəti ilə məşğul olan qurumların İnformasiya kommunikasiya texnologiya vasitələrindən istifadə edərək öz xidmətlərini informasiya cəmiyyətinin tələblərini ödəyəcək platformalarda reallaşdırmaq, dünya informasiya fəzasına inteqrasiya etmək üçün onların və əlaqədar təşkilatların qarşısında duran vəzifələri müəyyənləşdirməkdir.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanası özünün 80 illik fəaliyyəti dövründə respublikamızın ən iri kitabxana-informasiya müəssisələrindən birinə çevirilərək elmimizin inkişafında, çox mühüm rol oynamışdır. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının əsas struktur vahidlərindən olan Mərkəzi Elmi Kitabxana Elmlər Akademiyası sistemində və digər elmi müəssisələrdə aparılan elmi tədqiqatların analitik-informasiya təminatı, kitabxanaşünaslıq, biblioqrafiyaşünaslıq, kitabşünaslıq, kitabxana fondlarının konservasiyası və bərpası, kitabxana-biblioqrafiya proseslərinin avtomatlaşdırılması, müasir informasiya texnologiyalarının istifadəsi və tətbiqi sahəsində fəaliyyət göstərən elmi müəssisədir.

2003-cü ildə Mərkəzi Elmi Kitabxanaya elmi müəssisə statusu verilmişdir. Bunula əlaqədar Mərkəzi Elmi Kitabxananın strukturu təkmilləşdirilmiş, yeni “Kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması” şöbəsi yaradılmış, kitabxananın müasir kompüter texnologiyası ilə təchiz edilməsinə başlanılmış, elektron kataloqun və elektron kitabxananın yaradılmasının əsası qoyulmuş, Mərkəzi Elmi Kitabxananın Web-saytı yaradılmış, oxuculara xidmət işində müasir informasiya texnologiyalarından, o cümlədən, İnternet şəbəkəsindən istifadə edilməsində müəyyən nailiyyətlər qazanılmış, kitabxana Azərbaycan Kitabxana-İnformasiya Konsorsiumuna daxil olmuş, EBSCO elektron məlumat bazasından 40000 adda xarici tammətənlı elmi jurnaldan İnternet vasitəsilə istifadə etmək imkanı əldə etmiş, buraya informasiya texnologiyaları ilə iş təcrübəsini mənimsəmiş yeni kadrlar cəlb edilmiş, aspirantura xətti ilə elmi kadrların hazırlanması istiqamətində iş aparılmışdır.

Müasir Avtomatlaşdırılmış İnformasiya İdarəetmə Sistemlərinin beynəlxalq biblioqrafik format əsasında yaradılmış virtual informasiya bazasına, məsafədən asılı olmayaraq istifadəçi sorğusunu operativ surətdə yerinə yetirmək qabiliyyətinə, digər avtomatlaşdırılmış informasiya idarəetmə sistemlərilə informasiya mübadiləsi etmək imkanına malik olmalı və əsas kitabxana proseslərinin avtomatlaşmış işçi yerlərini özündə birləşdirməlidir. Həmçinin sadə, rahat işçi interfeysinə malik olmalıdır.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanasında kitabxana-informasiya işi sahəsində avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemlərinin tətbiqini “Kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması şöbəsi” həyata keçirir. Şöbə 2002-ci ildə yaradılmışdır. Şöbə kitabxanada iş proseslərinin avtomatlaşdırılmasını Rusiya istehsalı olan “İRBİS-64” avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemi vasitəsilə reallaşdırır. Şöbə digər şöbələr tərəfindən tərtib olunan bütün sənədləri nəşrə hazırlayır. Kitabxananın web sahifəsinin daim təkmilləşdirilməsi və dəstəklənməsi işi də bu şöbənin fəaliyyət spektrinə daxildir. Elektron kataloq və elektron kitabxananın yaradılması istiqamətində iş aparır, internet vasitəsilə oxuculara elektron elmi kommunikasiyalar və İnformasiya xidmətini təşkil edir. Avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya idarəetmə sistemi ixtiyari profilli kitabxanalar üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Kitabxana-informasiya xidmətinin təkmilləşdirilməsi məqsədilə müasir idarəetmə sistemlərinin tətbiqi oxuculara internet vasitəsilə elektron elmi informasiya xidmətinin həyata keçirilməsinə imkan yaratmışdır. Kitabxananın EBSCO, İNTAS, SVİTS və s. nəşriyyatlardan aldığı və internet vasitəsilə əldə olunan 350 minə yaxın elektron nəşri, elmi jurnalı 320 oxucuya təqdim olunub. İnternetdən istifadə edərək, müvafiq mövzular üzrə axtarış aparmaqda, elmi mənbələri araşdırmaqda, dünya kitabxanaları ilə elmi kommunikasiyalar yaratmaqda 135 oxucuya yardım edilib.

Qeyd etmək lazımdır ki, kitabxanaların avtomatlaşdırılması yalnız kompüter informasiya-axtarış proqramının hazırlanmasından ibarət olmayıb, spesifik Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə sisteminin yaradılmasını tələb edir ki, buraya da texnologiyanın, təşkilati strukturun və idarəetmə üsullarının yenidən qurulması aiddir. Mərkəzi Elmi Kitabxanada tətbiq olunan avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemi (AKİS) təminat və funksional xarakterli sistemlərdən ibarətdir. Təminat sisteminə informasiya, təşkilat və kadr təminatı daxildir. Avtomatlaşdırmanın və oxuculara operativ xidmətin keyfiyyətini yüksəltmək üçün bütün texniki imkanlarını səfərbər edən Mərkəzi Elmi Kitabxana avtomatlaşdırılmış informasiya sisteminin köməyiylə iri informasiya massivlərini əldə etmək, onları doğru seçilmiş auditoriyaya ünvanlamaq imkanı qazanmışdır. Bundan başqa Avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemi:

- 1.İnformasiyanın məlumat bazasına bir dəfə daxil olub bir neçə məqsədlə istifadəsini;
- 2.İnformasiyanın müxtəlif əlamət və parametrlərinə görə çoxaspektli axtarışını;
- 3.Ümumiyyətlə kitabxana-informasiya proseslərinin statistikasını da daxil olmaqla qeydiyyatın avtomatlaşdırılmasını;
- 4.Kataloqların elektronlaşdırılmasının bir neçə nüsxədə mühafizəsini;

5.Yeni informasiya mənbələri hesabına istifadəçilərə xidmət sferasının genişləndirilməsini təmin edir;

Deyilənləri nəzərə alaraq qeyd etmək lazımdır ki, AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasında müasir Avtomatlaşdırılmış İnformasiya İdarəetmə sistemlərinin beynəlxalq bibliografik format əsasında yaradılmış virtual informasiya bazasına, məsafədən asılı olmayaraq istifadəçi sorğusunu operativ surətdə yerinə yetirmək qabiliyyətinə, digər Avtomatlaşmış İnformasiya İdarəetmə sistemləri ilə informasiya mübadiləsi etmək imkanına malik olmalı və əsas kitabxana proseslərinin avtomatlaşmış işçi yerlərini özündə birləşdirməlidir. Həmçinin sadə, rahat işçi interfeysinə malik olmalıdır.

Mərkəzi Elmi Kitabxana 2000-ci ildə Soros Fondu Açıq Cəmiyyət İnstitutunun, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunun və Fransanın ölkəmizdəki səfirliyi tərəfindən ayrılan kompüter dəstləri vasitəsilə kitabxana–informasiya proseslərinin avtomatlaşdırılmasını qənaətbəxş səviyyəyə çatdıra bilmişdir.

MEK-də avtomatlaşdırılmış sistemin tətbiqi üzrə aşağıdakı məsələlər öz həllini tapmışdır:

- Avtomatlaşdırılmış iş sistemi ilə kitabxananın fundamental iş prinsipləri arasında qarşılıqlı əlaqə yaranmış və bu sistem kitabxana fəaliyyətinin əsas kriteriyalarını əhatə etmişdir. Ədəbiyyatın məlumat bazaları yaradılarkən məlum olmuşdur ki, müəyyən kitablar kartoçka kataloqunda ya əks kriteriyalarını əhatə etmişdir. Ədəbiyyatın məlumat bazaları yaradılarkən məlum olmuşdur ki, müəyyən kitablar kartoçka kataloqunda ya əks olunmamış, ya da səhv qeyd edilmişdir. Buradan belə qənaətə gəlinmişdir ki, avtomatlaşdırılmış kitabxana sistemi öz-özlüyündə həm də kitabxana proseslərinin keyfiyyətinə nəzarət funksiyasını yerinə yetirir.

- Elmi idarəetmə ən yüksək səviyyəyə çatmışdır. Elmi idarəetmə qısa zaman kəsiyində optimal effekt almaq üçün elmi ideyaların, təşkilatın və metodların idarə olunmasıdır. Bu tip idarəetmənin müəyyən normalar üzrə həyata keçirilməsi öz növbəsində avtomatlaşdırılmış sistemin ekstremum (maksimum və ya minimum) qiymət almasını səciyyələndirir.

- Kadr təminatı hazırlığına dair mühüm işlər görülmüşdür. Kitabxanaçı kadrlar məlumat bazaları yaradarkən, buraya külli miqdarda informasiya yerləşdirir. Bu zaman kitabxanaçı kompüter operatoru olmaqla yanaşı Beynəlxalq təsvir qaydalarını bilməli;

- İnformasiyanın yerləşdirmə normalarına bələd olmalı;

- Məlumat bazasının qısa vaxt ərzində yaratmalı və burada lazım olan düzəlişlər etməyi bacarmalıdır. (1)

ƏDƏBİYYAT

1. Əliyeva – Kəngərli A. *Müasir Azərbaycanda elmi-informasiya təminatı və kitabxanalar.* - Bakı: Elm, 2007. - 394s.

2. İsmayilov X. *Kitabxana informasiya texnologiyaları: (Dərs vəsaiti).* Bakı : Nurlar, 2009.-s.150-151

3. Xələfov A., Qurbanov A. *Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları: Dərslik.* - Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2007. - 200s.

4. Xəlilov M.S. və b. *Avtomatlaşdırılmış kitabxana informasiya sistemləri / M.S.Xəlilov, A.G.Quliyev, N.N.Musayeva.* - Bakı: Odlar Yurdu nəşriyyatı; 2001. - 84s.

5. Xələfov A.A. *İnformasiya cəmiyyəti kitabxanaşünaslığın müasir problemləri // Kitabxanaşünaslıq və İnformasiya: Elmi nəzəri və təcrübi jurnal.* - 2010. - №1.- s.9-14

6. AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının 2008-2009-cu illər üzrə hesabat materialları.

Э.А.НАЗАРАЛИЕВ

**ПРИМЕНЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННО-
КОММУНИКАЦИОННОЙ ТЕХНОЛОГИИ
В ЦЕНТРАЛЬНОЙ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ НАНА
РЕЗЮМЕ**

В этой статье нашло отражение внедрение библиотечно-информационно коммуникационных технологий НАНА Центральной научной библиотеки. Кроме того, здесь освещено современное состояние библиотечно-информационно коммуникационных технологий.

E.A.NAZARALIYEV

**THE APPLIANCE OF LIBRARY INFORMATION
COMMUNICATION TECHNOLOGY
IN CENTRAL SCIENTIFIC LIBRARY
OF AZERBAIJAN NATIONAL SCIENTIFIC ACADEMY
SUMMARY**

The problems of the appliance of Library Information Communication Technology in Central Scientific Library of Azerbaijan National Scientific Academy is reflected in this article. This issue assumes great importance in modern time.

Şəbnəm XEYRULLAYEVA
*Kitabxana resursları və informasiya
axtarış sistemləri kafedrasının magistrantı*

RESPUBLİKA PATENT FONDUNUN MÜASİR VƏZİFƏLƏRİ

Azərbaycan Respublikasının demokratik dövlət və hüquqi cəmiyyət quruculuğu istiqamətində inamla irəlilədiyi bir dövrdə ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi və elmi-mədəni sahələrdə köklü islahatlar aparılır. Məlumdur ki, ölkənin əsas inkişaf göstəriciləri onun elminin, texnikasının, iqtisadiyyatının səviyyəsi ilə ölçülür. Bu səviyyənin yüksəldilməsi üçün isə kitabxanaların, xüsusilə də elmi-texniki kitabxanaların qarşısında çox böyük məqsədlər və vəzifələr durur.

Azərbaycanın ilk elmi-texniki kitabxanası 1930-cu ildə “Neftçi” klubu kitabxanasının bazasında yaradılan AzNeftin Mərkəzi texniki kitabxanası olmuşdur. 1957-ci ildə bu kitabxana Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin Dövlət Elm və Texniki Komitəsi nəzdində Respublika Elmi-Texnika Kitabxanasına çevrilmişdir. Bu gün kitabxana Azərbaycan Respublikasının Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsinin nəzdində fəaliyyət göstərir. Komitə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2001-ci il 27 dekabr tarixli, 623 nömrəli Fərmanı ilə Dövlət Agentliyi statusunda yaradılmış, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 19 noyabr 2008-ci il tarixli sərəncamı ilə isə Dövlət Agentliyinin əsasında Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsinə çevrilmişdir.

Bu gün Respublika Elmi-Texniki Kitabxanası respublikanın nazirlik, idarə, şirkət və müəssisələri, elmi-tədqiqat və layihə institutlarına, eləcə də elm və texnika sahəsində tədqiqat aparan ayrı-ayrı şəxslərə, ali məktəb tələbələrinə məlumat-bibliografiya və kitabxana xidməti göstərən respublika mərkəzi hesab olunur. RETK respublikanın ən böyük kitabxanalarından biri olmaqla yanaşı, ənənəvi kitab təbliği və kitabxana-bibliografiya xidmətindən əlavə müəllif şəhadətnamələri və patent ədəbiyyatı, normativ-texniki sənədlər, xarici ölkələrin jurnalları və s. özündə əks etdirən, elmi tədqiqat işi və metodik fəaliyyətlə məşğul olan böyük müəssisədir. Təbii ki, bu kitabxananın fondu da digər kitabxanaların fondundan xeyli dərəcədə fərqlənir. Kitabxananın fondunda patentlər, sənaye məmulatı kataloqları, normativ-texniki sənədlər, informasiya mərkəzlərinin buraxdığı texniki və informasiya vəərəqələri, istehsalat plakatları, elmi-texniki icmallar, xarici sənaye nümunələrinin mikrofişdə və ultrafişdə pozitiv, neqativ və çoxrəngli fototekası, elmi-texniki hesabatlar üzrə jurnallar və s. mühafizə edilir.

Kitabxananın fondu özlüyündə bir neçə yerə bölünüb. Əsas fondan başqa, Kitabxananın 1967-ci ildə yaradılmış Respublika Patent fondu, 1969-cu

ildə yaradılmış Respublika Normativ-texniki sənədlər fondu və Depozitar fondu mövcuddur. Hazırda bu fondların hər biri ayrıca təşkil olunmuş binalarda yerləşdirilmişdir.

Respublika Patent Fondu respublikanın yeganə fondudur ki, ölkə daxilində və xaricdə nəşr olunan patent ədəbiyyatını özündə əks etdirir. Bu fond 27 dildə dünyanın 35 ölkəsinin Beynəlxalq və Avropa patent idarələrinin sənədləri ilə komplektləşdirilir. Fondun əsas tərkibini keçmiş SSRİ-nin patent ədəbiyyatı təşkil edir. Hazırda fondda 11 milyona yaxın ədəbiyyat toplanıb.

Respublika Patent Fondunda 3 şöbə fəaliyyət göstərir:

1. Komplektləşdirmə şöbəsi
2. Mikrofilm işləmə şöbəsi
3. Xidmət və məlumat-bibliografiya şöbəsi

Hər bir şöbənin özünəməxsus iş prinsipi və vəzifə bölgüləri vardır.

Komplektləşdirmə şöbəsi aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirir:

- Keçmiş SSRİ-nin dövlət qeydiyyatından keçmiş bütün müəlliflik şəhadətnamələri və patentləri, patent bülletenləri (kəşflər, ixtiralar), bibliografik bülletenlər (xarici ixtiralar), respublika və başqa ölkələrin patent sənədlərinin komplektləşdirilməsi;

- Yuxarıda adları qeyd olunan bütün patent materiallarının elmi və kitabxana-bibliografik cəhətdən işlənməsi;

- Fondun soraq-axtarış aparatının mərkəzləşdirilmiş və ixtisaslaşdırılmış kataloq və kartotekalarının tərkibi və redaksiyası;

- Ərazidə yerləşən idarə və müəssisələrin patent xidməti işçiləri və kitabxanalar üçün məsləhət guşəsi kimi fəaliyyət göstərməsi.

İxtiralar, sənaye nümunələri, əmtəə nişanları və coğrafi göstəricilər tətbiqi xarakterli informasiyalardır. Onların hüquqi mühafizəsi üçün verilən sənəd isə patent və şəhadətnamədir. Onlar ümumilikdə "patent informasiyası" adlanır. Patent işinə dair elmi, hüquqi, tədris, metodiki və normativ sənədlər ümumi halda "patent ədəbiyyatı" anlayışı ilə ifadə edilir.

Respublika Patent fondu Beynəlxalq İxtira Təsnifatının bütün mövzu rubrikalarına görə çapdan çıxan müəllif şəhadətnamələri ilə (kağız daşıyıcıda, mikrofilm və mikrofiş halında) komplektləşdirilmişdir. Ümumilikdə Respublika Patent fondunun tərkibinə aşağıda göstərilən növlərdə patent sənədləri daxildir:

- Keçmiş SSRİ-nin patent sənədləri fondu (SSRİ Dövlət İxtiraçılıq Komitəsinin rəsmi bülletenləri, SSRİ-nin müəllif şəhadətnamələri və patentlərinə verilən ixtira təsvirləri);

- Xarici ölkə sənədlərinin fondu (xarici patent idarələrinin rəsmi bülletenlərinin surətləri və xarici ölkə patentlərinin ixtira təsvirləri mikrofilm və mikrofiş və kağız daşıyıcılarda);

- ÜİETMİ-nin rus dilində xarici ölkə ixtiraları haqqında biblioqrafik və referativ məlumatları əks etdirən bülletenlər;

- Sənaye nümunələri haqqında məlumat materialları (ayrı-ayrı ölkələrin sənaye nümunələri fototekası, beynəlxalq təsnifata görə sənaye nümunələrinin mövzu fototekası halında) patent-lisənziya, patent məlumatı, ixtiraçılığa aid rəsmi və normativ sənədlər;

- Keçmiş SSRİ və xarici ölkə sənədlərinə soraq-axtarış aparatı materialları (ixtira sənədlərinin göstəricisi, nömrəli, sistemli adlı göstəricilər, kataloq və kartotekalar);

- İxtiraçılığa, patent hüququ və patent lisənziya məsələlərinə dair tədris, metodiki və axtarış ədəbiyyatı;

- İxtiraçılıq və patentsünaslığa dair nəşrlər;

- Soraq, lüğət ədəbiyyatı;

Göründüyü kimi, Respublika Patent Fondu elə ilk baxışdan sənədlərinin çeşid zənginliyi ilə diqqəti cəlb edir. Fondun komplektləşdirmə mənbələri də eyni qədər öz müxtəlifliyi ilə seçilir. Bu mənbələr aşağıdakılardır:

- İxtiralar və kəşflər komitəsi;

- “Sənaye mülkiyyəti” bülleteni;

- Sahə institutlarının nəşrləri;

- Rusiya Federasiyasının “Патенты и лицензии”, “Интеллектуальный собственность”, “Изобретатель” jurnalları;

- Mətbuat mərkəzinin nəşrləri

- Xarici ölkə bülletenləri

Respublika Patent Fondu həmçinin sənədlərinin forma müxtəlifliyi ilə də seçilir. Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, burada təkə kağız formasında olan sənədlər qorunmur. Xarici ölkələrin patent bülletenləri mikrofilm şəklində olur. Belə ki, fondun əhəmiyyətli bir hissəsini təşkil edən 27 xarici ölkə materialları lent şəklində öz əksini tapmışdır. Fonda daxil olan materiallar Mikrofilm işləmə şöbəsinin əməkdaşları tərəfindən rulon şəklində işlənir və dəmir qutularda stelajlarda yerləşdirilir. Daha sonra isə informasiya istifadəçilərinin istifadəsinə verilməsi təşkil olunur.

Fondun mütləq miqdarı və dolğunluğu fondun tərkibindəki sənədlərin miqdarı ilə ölçülür. Bu məqsədlə patent sənədlərinin və patent ədəbiyyatının hesabat forması xüsusi qaydada aparılır. Patent sənədlərinin fərdi hesabatı nömrəli qeydiyyat kitabları hesab olunur. Hər bir ölkə üçün fərdi olaraq nömrəli kitab açılır. Patent ədəbiyyatının fərdi hesabatı isə inventar kitabları vasitəsilə aparılır.

Respublika Patent Fondunda Komplektləşdirmə və Mikrofilm işləmə şöbələrinin ümumi işini təbliğ etmək vəzifəsi Xidmət və məlumat-biblioqrafiya şöbəsinin öhdəsinə düşür. Əvvəldə də qeyd etdiyimiz kimi, həm Respublika

Elmi-Texniki Kitabxanasının, həm də onun tərkib hissəsi hesab olunan Respublika Patent Fondunun informasiya istifadəçiləri kontingenti öz intellektual və təhsil səviyyəsi ilə xüsusi olaraq seçilir. Belə informasiya istifadəçilərinə xidmət etmək üçün kitabxana işçilərindən hərtərəfli biliyə və elmi-texniki savada malik olmaları tələb olunur. Həmçinin, fondada təşkil olunmuş geniş məzmunlu Soraq-axtarış aparatı da istifadəçilərin ixtiyarına verilib.

İstənilən kitabxananın gördüyü işin nəticəsi təbii ki, göstərdiyi xidmətin kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri ilə ölçülür. Bu mənada Respublika Patent Fondunun gördüyü işin bariz nümunəsi olan rəqəm göstəricilərinə müraciət etmək maraqlı olardı. Bu məqsədlə Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasının 2007-ci il hesabatından məlum olur ki, Respublika Patent Fondunda informasiya istifadəçilərinin sayı 815 nəfər olmuş, 594 gəliş qeyd olunmuşdur. İstifadəçilərə verilən ədəbiyyat sayı 342989 nüsxə olmuşdur. Fonda bir il ərzində daxil olmuş ədəbiyyatı isə “Изобретатель, рационализатор”, “Патенты и лицензии”, “Интеллектуальная собственность” jurnalları, “Sənaye mülkiyyəti” bülleteni, “Azərbaycan” qəzeti, Azərbaycan Respublikasının Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən təqdim olunmuş 300 nüsxə müxtəlif sənədlər təşkil edib.

Göstərilən faktlardan da aydın olur ki, Respublika Patent Fondu müstəqilliyimizin ilk illərində - keçid dövründə yaşadığı çətinlikləri tədricən geridə qoyaraq böyük perspektivlərə doğru addımlayır. Müstəqillik illərində RETK və həmçinin, Respublika Patent Fondu öz fəaliyyətini informasiya cəmiyyətinin tələblərinə uyğun qurmaq, oxucuların informasiyaya durmadan artan tələbatını ödəmək məqsədilə avtomatlaşdırma, yeni kitabxana və informasiya vasitələri ilə təmin etmə və kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi üçün əməli addımlar atılmağa başlamışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A.A. *Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi: Dərslük (3 hissədə. h. 3).* – Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2010. – 432s.
2. Rüstəmov Ə.M. *Patentlər və əmtəə nişanları: tərtibi, mühafizəsi, axtarışı.* – Bakı, 2004. – 443s.
3. Rzayeva Z.T. *Müstəqillik şəraitində Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasında informasiya axtarış sistemlərinin formalaşması// Kitabxanaşünaslıq və informasiya: elmi-nəzəri və təcrübi jurnal.* – 2010. - №2. – s. 75-82
4. *Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasının 1993-2008-ci il hesabatları*
5. *Республиканский патентный фонд РНТБ Госплана Азербайджанской ССР.* – Баку: АЗНИИНТИ, 1987. – 136s.

Ш.Дж. ХЕЙРУЛЛАЕВА

**СОВРЕМЕННЫЕ ОБЯЗАННОСТИ
РЕСПУБЛИКАНСКОГО ПАТЕНТНОГО ФОНДА
РЕЗЮМЕ**

В данной статье освещено современные обязанности Республиканского Патентного фонда. Республиканский Патентный фонд предназначен для удовлетворения информационных потребностей в патентной документации предприятий, организаций республики, а также отдельных читателей.

SH.J.KHEYRULLAYEVA

**MODERN DUTIES OF REPUBLICAN PATENT FUND
SUMMARY**

This article is devoted modern duties of Republican Patent fund. The republican Patent fund is intended for reception of the information of the patent documentation of the enterprises, the republic organizations, and also separate readers.

Rüfət HƏMZƏYEV
*Kitabxana resursları və informasiya
axtarış sistemləri kafedrasının magistrantı*

**MÜSTƏQİLLİK İLLƏRİNDƏ M.F.AXUNDOV ADINA
MİLLİ KİTABXANAYA DÖVLƏT QAYĞISI**

Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən sonra milli dəyərlərə söykənən ideologiya zəminində ölkədə bütün sahələrdə inkişaf hiss olunmaqdadır. Son 20 ildə bazar münasibətlərinin dərinləşməsi ölkənin iqtisadi inkişafı və dünyaya inteqrasiya olunması üçün əlverişli şərait yaradıb. Bir çox sahələrdə olduğu kimi elm, təhsil, mədəniyyət sahəsində də islahatlar aparılıb, uğurlar əldə edilib.

İnformasiya əsri olan XXI əsr müstəqil Azərbaycan Respublikası qarşısında çox mühüm, təxirəsalınmaz vəzifələr qoyur. Bu vəzifələr hər şeydən öncə ölkəmizin iqtisadi, siyasi, mədəni inkişafının sürətlə, intensiv surətdə yüksəldilməsini, Azərbaycan Milli ideologiyasını, Azərbaycan dövlətçiliyinin təbliğini tələb edir. İnformasiya cəmiyyətinin qarşısında qoyduğu bu vəzifələrin həyata keçirilməsində bütün xalq, müxtəlif peşə sahibləri ilə yanaşı, respublikamızın informasiya mütəxəssisləri və kitabxanaçıları da yaxından iştirak etməli, ölkədə cəmiyyətimizin, xalqımızın informasiyaya artan tələbatını ödəməklə onların köməkçisi olmalıdır.

Mədəniyyət ocağı, informasiya mərkəzi funksiyasını daşıyan kitabxanalar da öz yeni dövrünü yaşayır. Bu kitabxanalar arasında Mirzə Fətəli Axundov adına Milli Kitabxanayı xüsusi qeyd etmək lazımdır. Milli kitabxana müstəqillik illərində daim diqqət mərkəzində olmuş, dövlət qayğısı ilə əhatə olunmuşdur.

Heç kimə sirr deyil ki, 1993-cü ildə Azərbaycanda yaranan çox mürəkkəb tarixi şərait və hərc-mərclik şəraitində Azərbaycanın kitabxana şəbəkələri də məhv olmaq təhlükəsi ilə üzləşmişdi. Məhz bu dövrdə ulu öndər Heydər Əliyevin yenidən Azərbaycana rəhbərlik etməyə başlaması bütövlükdə elmimizi, mədəniyyətimizi tamamilə dağılmaqdan xilas etdiyi kimi, kitabxana şəbəkələrinin də məhvinin qarşısını aldı.

Bu dövrdə ümummilli lider müstəqil Azərbaycanda kitabxana quruculuğunda mühüm rol oynayan addım ataraq, 1995-ci ildə Nazirlər Kabinetinə respublikada kitabxana işinin inkişafını ətraflı şəkildə təhlil etməyi tapşırırdı. Bu göstərişə müvafiq olaraq 1996-cı ildə Nazirlər Kabinetində kitabxana işçilərinin Respublika müşavirəsi keçirildi və orada kitabxana işinin inkişafının yeni istiqamətləri müəyyən olundu, yeni vəzifələr müəyyənləşdirildi. 1998-ci ildə isə Azərbaycan kitabxana tarixində dönüş

mərhələsi hesab olunan “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul olundu. (2, s.8)

Azərbaycan Respublikasının “Kitabxana işi haqqında” Qanunu Dövlət Kitabxana Şəbəkəsinin formalaşdırılması, kitabxana sahəsinə dair normativ-hüquqi bazanın yaradılmasında, kitabxana işçilərinin sosial müdafiəsinin möhkəmləndirilməsində mühüm rol oynayır.

“Kitabxana işi haqqında” qanunun bütöv bir bölməsinin Milli Kitabxanaya və onun məsələlərinə həsr olunması müstəqillik illərində mərhum prezident H.Əliyevin, ümumilikdə isə dövlətin kitabxana işinə diqqət və qayğısının parlaq təzahürüdür. (6, s.8)

Bu qanunda Milli Kitabxananın fəaliyyətinin bütün sahələri tam şəkildə əhatə olunmuş, onun inkişafının prioritetləri müəyyənləşdirilmişdir. Məhz bu qanunun müddəalarına müvafiq olaraq 2000-ci ilin mayında Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti “Azərbaycan Respublikasının Milli Kitabxanasının Əsasnaməsinin təsdiq olunması barədə” qərar qəbul etdi. Nəhayət, 2005-ci ildə bu qanunvericiliyin tələbləri əsasında M.F.Axundov adına Dövlət Kitabxanasına “Milli Kitabxana” statusu verildi.

Ulu öndərimiz 1995-1997-ci illərdə 4 dəfə Milli Kitabxanaya gələrək kitabxananın problemləri ilə maraqlanmış və özünün ciddi çətinlik dövrlərini yaşayan bu mədəniyyət məbədinin fondlarının zənginləşdirilməsi üçün tədbirlər görməyi tapşırırmışdır. (4, s.80)

Heydər Əliyev 1995-ci ilin iyunun 3-də Milli Kitabxanaya gələrək “Vətənə, dövlətə, xalqa sədaqət andı” kitabının təqdimat mərasimində iştirak etdi. O zaman M.F.Axundov adına Dövlət Kitabxanasının fəaliyyətini və orada çalışan insanların əməyini yüksək qiymətləndirən ulu öndər bu sözləri demişdir: “Azərbaycan Respublikasının mədəniyyət mərkəzlərindən biri olan M.F.Axundov adına Dövlət Kitabxanasına gəlmişik. Kitabxana xalq, millət üçün müqəddəs bir yer, mənəviyyat, bilik, zəka mənbəyidir. ... Mən vaxtilə bu kitabxanaya dəfələrlə gəlmişəm. Amma bu gün kitabxananın astanasından keçərkən çox böyük hörmət və ehtiram hissi duyuram. Kitabxanaya və burada çalışan insanlara hörmət və ehtiramımı bildirmək istəyirəm.”

Ümummillil liderimiz M.F.Axundov adına Milli Kitabxanaya ikinci dəfə 1996-cı il mart ayının 5-də İsraildə çap olunan “Heydər Əliyev: Siyasi portretin cizgiləri” kitabının təqdimat mərasimi zamanı gəlmişdir. O zaman kitabxananın fondlarına çox az miqdarda yeni kitabların daxil olduğunu görərək öz şəxsi kitabxanasından 400 nüsxəyədək çox qiymətli kitabı Milli Kitabxanaya hədiyyə etmişdir.

Ulu öndər kitabxanadakı çıxışı zamanı bu məsələ haqqında bunları demişdi: “Mən indi kitabxanaya xeyli kitab bağışladım. Güman edirəm ki, bunlar fondda öz yerini tutacaqdır. Zənnimcə, gələcəkdə bu təşəbbüs davam edə bilər”. Onun çağırışına səs verən görkəmli alimlərimiz və ziyahılarımız

Milli Kitabxanaya öz şəxsi kitabxanalarından xeyli miqdarda kitablar bağışladılar.

Heydər Əliyev M.F.Axundov adına Milli Kitabxanaya üçüncü dəfə 1997-ci il noyabrın 5-də "Azərbaycan qaçqınları" fotoalbomunun təqdimat mərasimi zamanı gəlmişdir. O vaxt Milli Kitabxananın fonduna xarici dillərdə yeni ədəbiyyatın daxil olmamasının şahidi olan prezident bu problemin aradan qalxması üçün yeni həll yolu tapdı. Heydər Əliyev elə oradaca Baş nazirə göstəriş verdi ki, Milli Kitabxanaya xarici dillərdə yeni ədəbiyyatın alınması məqsədilə 1997-ci ildən başlayaraq hər il 5000 ABŞ dolları həcmində əlavə vəsait ayrılınsın.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin M.F.Axundov adına Milli Kitabxanaya xüsusi qayğısının bariz nümunələrindən biri də 2000-ci ildə kitabxananın binasında əsaslı yenidənqurma işlərinin aparılması və texniki təchizatının gücləndirilməsi barədə verdiyi tapşırıqdır. 2000-ci ilin may ayında Nazirlər Kabinetində keçirilən müşavirədə Avropa Şurasının ayırdığı dövlət qrantı hesabına Ərazilərin Bərpası və Yenidən Qurulması Agentliyinin xətti ilə bərpa olunması nəzərdə tutulan 3 ən mühüm müəssisə seçilərək ulu öndərə təqdim olunarkən, ulu öndər "M.F.Axundov adına Dövlət Kitabxanasını götürün!"-dedi.

Milli Kitabxanada oxucular üçün yaradılan bu gözəl şərait, kitabxananın saytının, elektron kataloqunun, elektron kitabxanasının yaradılması və onun virtual rejimdə bütün dünyaya yayılması məhz ulu öndərin kitabxanaya qayğı və diqqətinin nəticəsi hesab oluna bilər.

Ümummilli liderimizin vəfatından sonra onun siyasətinin layiqli davamçısı olan İlham Əliyevin də respublikamızda kitabxana işinə qayğısı təqdirəlayiqdir. Ulu öndərin ideyalarını layiqincə davam və inkişaf etdirən Prezidentimizin 2004-cü ildə imzaladığı "Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında" sərəncamı Azərbaycanda kitabxana işinin inkişafında xüsusi rol oynadı.

Prezident 2008-ci il tarixində "Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı"nın təsdiq edilməsi barədə sərəncam imzaladı. Azərbaycanda kitabxana işinin inkişafında yeni bir mərhələyə başlanğıc verən bu mühüm sənəd ölkə Prezidentinin bütövlükdə mədəniyyətə və mədəni dəyərlərimizə diqqət və qayğısının bariz nümunəsidir. Bu, həm də Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin mədəni quruculuq siyasətinin uğurla davam etdirilməsinin göstəricisidir.

Dövlət proqramı Prezident İlham Əliyevin 2007-ci il aprel ayının 20-də imzaladığı "Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında" sərəncamınının 2-ci bəndində verdiyi tapşırığa uyğun hazırlanmışdır. Təqribən bir il yarımlıq çox qısa zaman kəsiyində respublikamızda kitabxana

sahəsinin inkişafına və təkmilləşdirilməsinə dair 2 proqram sənədin qəbul olunması kitabxana quruculuğunun Azərbaycan dövləti tərəfindən prioritet sahə kimi müəyyənləşdirilməsini təsdiq edir.

Bu çox mühüm proqram sənədinin ilk bölməsində Azərbaycanda kitabxana işinin bugünkü vəziyyətinə nəzər yetirilir, respublikanın kitabxana şəbəkəsinin durumu, kitabxana fondlarının zənginləşdirilməsi, maddi-texniki bazanın və texniki təchizatın yaxşılaşdırılması istiqamətlərində ölkə Prezidenti və Azərbaycan hökuməti tərəfindən atılan inamlı addımlardan bəhs edilir. Daha sonra ötən əsrin 80-ci illərinin sonunda və 90-cı illərinin əvvəllərində ölkədə cərəyan edən hadisələr fonunda respublika kitabxana şəbəkəsinin iflic vəziyyətinə düşməsindən, kitabxanaların təchizatı sisteminin tam dağılmasından, kitabxanalara gələnlərin və potensial oxucuların sayının xeyli azalmasından və nəhayət bir sıra kitabxanaların bağlanması, bütün bunların məntiqi nəticəsi olaraq ölkə kitabxanalarının 90 faizindən çoxunun müasir tələblərə cavab verməməsindən bəhs olunur.

Belə bir şəraitdə ölkədə fəaliyyət göstərən 12 mindən artıq kitabxananın kitab fondlarının zənginləşməsində cənab İlham Əliyevin "Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında" 12 yanvar 2004-cü il tarixli bütün dünyada analoqu olmayan sərəncamının əhəmiyyəti xüsusi qeyd olunur. Bu sərəncama əsasən artıq 450 adda kitab hər biri 25 min nüsxə tirajla və ümumilikdə 10 milyon nüsxədən artıq olmaqla çap edilərək ölkə Prezidentinin hədiyyəsi kimi təmənnəsiz olaraq kitabxanalara göndərilmişdir ki, bu gün onlar ölkə kitabxanalarının latın qrafikası ilə çap olunmuş kitab fondunun əsas özəyini təşkil edir. Prezidentin sonrakı sərəncamları ilə nəşrə başlanılan 150 cildlik "Dünya ədəbiyyatı kitabxanası", 100 cildlik "Dünya uşaq ədəbiyyatı kitabxanası", 100 cildlik "Azərbaycan ədəbiyyatı kitabxanası" seriyasından olan kitablar respublika kitabxana şəbəkəsinin latın qrafikalı ədəbiyyat fondunun tam şəkildə formalaşması ilə nəticələncəkdir. Ölkə Prezidenti tərəfindən həyata keçirilən bu məqsədyönlü tədbirlər nəticəsində artıq kitabxanaların 90-cı illərin əvvəllərində itirdikləri oxucuların yenidən qayıdışı prosesi başlanmışdır.

Qloballaşma dövründə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının kitabxana işinə tətbiqi mühüm əhəmiyyət kəsb edir və dövlət proqramında Azərbaycan kitabxanalarında bu istiqamətdə görülən işlərdən danışılır. M.F.Axundov adına Milli Kitabxanada, AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanasında, Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanasında, Xarici Dillər Universitetinin, Xəzər Universitetinin, Qərb Universitetinin kitabxanalarında, F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasında və digər az sayda kitabxanalarda elektron kataloqların və elektron kitabxanaların artıq yaradıldığı qeyd olunsada, hələ bu sahədə xeyli işlərin görülməsinə ehtiyac olduğu göstərilir.

Bütün bu kompleks tədbirlər spektrində kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsi və mühafizəsi, kitabxanaların müasir tipli kompüter avadanlıqları və informasiya texnologiyaları ilə təmin edilməsi, idarəetmə strukturunun təkmilləşdirilməsi, yeni kitabxana binalarının inşası və onların maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi əhatə olunub. Eyni zamanda, M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının və aparıcı respublika kitabxanalarının modernləşdirilməsi və müasir tipli kompüter texnologiyaları ilə təchizatı məsələləri dövlət proqramının əsasını təşkil edir.

2008-si il iyul ayının 9-da Nazirlər Kabinetinin “Milli statusu almış və respublika əhəmiyyətli mədəniyyət müəssisələrinin işçilərinin aylıq vəzifə maaşlarına əlavələrin müəyyən edilməsi barədə” qərarı kitabxana kontingentinə göstərilən qayğıni bir daha sübut etdi. (3, №7)

Daha bir fakt - 2009-cu ilin investisiya proqramında M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının yenidən qurulması, modernləşdirilməsi və müasir tələblərə uyğun texniki təchizatının gücləndirilməsi məqsədilə müəyyən vəsaitin nəzərdə tutulması "Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı"nın müvəffəqiyyətlə yerinə yetirildiyindən xəbər verir.

Prezident İlham Əliyevin Azərbaycan Milli Kitabxanasının yaxın iki il ərzində dünyanın ən modern kitabxanaları səviyyəsinə çıxarılması barədə verdiyi göstəriş artıq icra olunmağa başlanıb. Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi tərəfindən Almaniyadan, Avstriyadan, Belarustan yüksək ixtisaslı mütəxəssislər dəvət olunaraq layihə-smeta sənədləri hazırlanıb.

Azərbaycanda kitabxana sahəsinin inkişafına dair dövlət proqramının təsdiq olunması Prezident İlham Əliyevin ölkə mədəniyyətinin inkişafına, milli-mənəvi dəyərlərimizin mühafizəsinə diqqət və qayğısının bariz nümunəsi, müstəqil Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafına yönəldilən Heydər Əliyev siyasətinin uğurlu davamı və təntənəsidir.

ƏDƏBİYYAT

1. *Azərbaycan Respublikası prezidenti H.Əliyevin M.F.Axundov adına Milli Kitabxanada çıxışı // Azərbaycan qəzeti. - 1999, 6 iyun.*

2. *Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu.- B.: Qanun, 2005. – 24 s.*

3. *“Milli statusu almış və respublika əhəmiyyətli mədəniyyət müəssisələrinin işçilərinin aylıq vəzifə maaşlarına əlavələrin müəyyən edilməsi*

barədə” Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarı (9 iyul 2008-ci il, № 152) // Azərbaycan Respublikası Qanunvericilik Toplusu.- 2008.- № 7.

4. Xələfov A.A. Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi. - B.: Azərnaşr, 2006. - 310 s.

5. Tahirov K. Kitabxana sahəsinə dövlət qayğısı // Azərbaycan.-2008, 18 noyabr. - S.6.

6. Tahirov K. Azərbaycanda kitabxana işinin inkişafına Heydər Əliyev qayğısı // Xalq qəzeti. - 2010, 7 may. - S. 8.

P.3.XAMZAEV

**ГОСУДАРСТВЕННАЯ ЗАБОТА НАЦИОНАЛЬНОЙ
БИБЛИОТЕКЕ ИМЕНИ М.Ф.АХУНДОВА
В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ
РЕЗЮМЕ**

В данной статье говорится о Государственной заботе Национальной Библиотеке имени М.Ф.Ахундова. Поэтапно освещается деятельность президентов Азербайджанской Республики Г. Алиева и И. Алиева.

R.Z.KHAMZAYEV

**STATE CARE TO THE NATIONAL LIBRARY NAMED AFTER
M.F.AKHUNDOV IN THE YEARS
OF INDEPENDENCE
SUMMARY**

The given article deals with state care to the National Library named after M.F.Akhundov. Activities of presidents of the Azerbaijan Republic Heydar Aliyev and Ilham Aliyev are disclosed by stages.

**MÜSTƏQİLLİK İLLƏRİNDƏ BEYNƏLXALQ KİTAB
MÜBADİLƏSİNİN TƏŞKİLİNDƏ
AMEA MEK-NİN ROLU**

XX yüzilliyin sonunda dünyada baş verən qlobal proseslər, xüsusilə də SSRİ-nin dağılması beynəlxalq aləmdə siyasi mühitin ciddi şəkildə dəyişməsinə və yeni geosiyasi vəziyyətin yaranmasına səbəb oldu. Postsovet məkanında meydana çıxan yeni müstəqil dövlətlərin bilavasitə beynəlxalq münasibətlər sisteminə qatılması və öz maraqlarını ifadə edən xarici siyasət kursunu həyata keçirməyə başlaması dünyada dövlətlərarası münasibətlərin yeni düzümünün formalaşmasına gətirib çıxardı.

Azərbaycanın müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsi və dövlətçilik mənafeələrinin qorunmasında ölkənin zəngin iqtisadi potensialı və əlverişli geosiyasi mövqeyi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. 1991-ci ilin sonu və 1992-ci ildə Azərbaycanın dünya dövlətləri tərəfindən ardıcıl şəkildə tanınması və diplomatik münasibətlərin yaradılması onun dünya birliyinə sistemli surətdə inteqrasiyasına geniş yol açdı. İkitərəfli siyasi münasibətlərin qurulması iqtisadi və elmi - mədəni əlaqələrin inkişafına əlverişli zəmin yaradırdı. Qarşılıqlı faydalı elmi əməkdaşlıq isə öz növbəsində siyasi münasibətlərin dərinləşməsi, qarşılıqlı etimadın güclənməsi yolunda mühüm əhəmiyyət kəsb edir

Müasir dünyanın real güc mərkəzlərinin, regional və beynəlxalq münasibətlərin hazırkı düzümünün nəzəri təhlili özünün xarici siyasət strategiyasını müəyyənləşdirən, dövlətlərarası regional və beynəlxalq əlaqələrə qatılmaq istəyən hər bir müstəqil dövlət üçün o cümlədən Azərbaycan üçün həyati əhəmiyyət kəsb edir. Çünki müstəqillik yolu seçmiş hər bir dövlətin dünya ölkələri içərisində gələcək yeri və rolu onun hansı inkişaf modelini seçməsindən, iqtisadi-siyasi və təhlükəsizlik meyillərini hansı beynəlxalq güc mərkəzinə yönəltməsindən, hansı mərkəzlə əməkdaşlıq, tərəfdaşlıq, dostluq və nəhayət, elmi-mədəni müttəfiqlik əlaqələrini yaratmasından asılıdır.

Bəşər tarixindən məlumdur ki, hər bir əsr özünəməxsus mühüm inkişaf prosesi ilə, böyük elmi və mədəni əhəmiyyətə malik hadisələrlə xarakterizə olunur. Dünya alimləri XXI əsri “kompüterləşmə” əsri və “informasiya əsri” hesab etmişlər. Bunun əsas səbəbi informasiyanın cəmiyyətin əsas aparıcı atributlarından birinə çevrilməsi, sənaye cəmiyyətindən informasiya cəmiyyətinə sürətlə keçidlə əlaqədar idi. “İnformasiyalaşdırılmış cəmiyyətin yaradılması və daha da təkmilləşdirilməsi bilavasitə kommunikasiya sistemləri, informasiyanın alınması, işlənməsi və ötürülməsi prosesi ilə əlaqədar

olduğundan cəmiyyətdə hər cür informasiyanın cəmiyyət üzvləri arasında yaymağı qarşısına məqsəd qoyan, informasiya resurslarını toplayıb saxlayan, nəsil-dən-nəslə ötürən informasiya müəssisələrinin ən mühümü kitabxanalardır. Ona görə də, müasir informasiyalı cəmiyyətdə kitabxana işi ilə informasiya arasında çox sıx, qarşılıqlı əlaqələr meydana çıxıb formalaşmışdır.

Bu gün kitabxanalar informasiyalaşdırılmış vətəndaş cəmiyyətinin əsas göstəricisi olan qlobal informasiya mühitinin, beynəlxalq, milli və regional səviyyədə informasiya mübadiləsi sistemlərinin yaradılmasında, informasiyanın əmtəyə çevrilməsində, informasiya və bilik bazarının yaradılması və inkişafında, təhsil sisteminin və səviyyəsinin təkmilləşdirilməsində, cəmiyyətin peşə və ümumi mədəni səviyyəsinin yüksəldilməsində mühüm rol oynayır.(2,s.3). Bu cəhətdən respublikamızın ən böyük elmi kitabxanası olan Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi kitabxanasının fəaliyyətini xüsusilə qeyd etmək lazımdır.

Kitabxanaların tarixən əsas funksiyası olan zəngin elmi bəşəri informasiya sərvətlərinin gələcək nəsillərə ötürülməsində, yüzlərlə elmi kadrların yetişməsində, bir sözlə Azərbaycan elminin inkişafında AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının xüsusi rolu vardır. Müstəqilliyin ilk illərində digər kitabxanalar kimi Mərkəzi Elmi Kitabxana da yeni kitabxana işi quruculuğu istiqamətində qarşısına-oxuculara kitabxana xidmətini yeni forma və üsullar əsasında qurmaq; kitabxana işinin informasiyalaşdırılması; kitabxananın maddi-texniki bazasını möhkəmləndirmək, ən əsası isə kitabxana işinin dünya standartları səviyyəsində qurmaq və s. kimi vəzifələr qoymuşdur.(1,s.3)

AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanası fəaliyyətinin bütün dövrlərində beynəlxalq elmi əlaqələrin yaradılmasına və daha da genişləndirilməsinə böyük əhəmiyyət vermişdir.

AMEA kitabxana fondlarının, elmi-tədqiqat müəssisələrinin profilinə uyğun xarici ədəbiyyatla zənginləşməsində “Qərbi Avropa Ədəbiyyatı” şöbəsi aparıcı rol oynayır.

İmkan daxilində xarici ölkələrdə çıxan çap məhsullarının cəmləşdirilməsi AMEA-nın alim və mütəxəssislərini elmin bütün sahələrini əhatə edən ədəbiyyatla mümkün qədər çox təmin etmək , vaxtında alimlərin yeni çıxan ədəbiyyata olan tələblərini yerinə yetirmək şöbənin mühüm vəzifələrindən biridir. Qərbi Avropa dillərində ədəbiyyatın komplektləşdirilməsi üçün şöbənin apardığı Beynəlxalq kitab mübadiləsi ən əlverişli mənbədir və bu sahədə MEK respublikada aparıcı kitabxanalarından biri sayılır.

Qərbi Avropa ədəbiyyatı şöbəsi dünyanın 42 ölkəsinin 493 təşkilatı ilə sıx əməkdaşlıq edir. Bunlardan 21-si Elmlər Akademiyası, 92-si Universitet, 56-sı Kitabxana, 17-si Nəşriyyat, 85-i müxtəlif cəmiyyətlər, 110-u İnstitut, 31-i Muzey, 21-i xüsusi şəxslərdir. Şöbə son illərdə inkişaf etmiş ölkələrdən olan

partnyorlarla əlaqələri daha da genişləndirir. Bunlardan ABŞ Konqres Kitabxanası, Nyu-York Kolumbiya Universiteti, Vaşinqton və Kaliforniya Universitetləri, Fransa Milli kitabxanası, Alman Tədqiqat Cəmiyyəti, Yaponiyanın Milli Parlament Kitabxanasını qeyd etmək olar. Bu təşkilatlardan alınan dövrü nəşrlər və kitablar yüksək elmi dəyərlərə malikdirlər. Partnyorlar sırasında ABŞ birinci yer tutur. Onlardan kimya, mikrobiologiya, botanika, fizika, riyaziyyat, geofizika və s. elmi sahələr üzrə dəyərli nəşrlər əldə edilir. Bir müddət öncə Alman Tədqiqat Cəmiyyəti ilə xüsusi proqram çərçivəsində əməkdaşlıq nəticəsində kitabxananın fondu dəyərli bir nəşrlər-Qmelinin 734 cildlik “Kimya məlumat kitabı” ilə daha da zənginləşmişdir.

Kitabxananın xarici ədəbiyyatla zənginləşməsində xüsusi rolu olan digər bir şöbəsi isə “Şərq Ədəbiyyatı Şöbəsi”dir.

Şərq ədəbiyyatı şöbəsi uzun illərdir ki, Türkiyə, İran, Misir, Suriya, Küveyt, İraq, Səudiyyə Ərəbistanı Krallığı, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, ABŞ, Almaniya və s. dövlətlərin 25-dən çox universitetləri, kitabxanaları, elmi təşkilatları, mədəniyyət mərkəzləri və görkəmli alimləri ilə sıx əlaqə saxlayır və qarşılıqlı kitab mübadiləsi apararaq bu ölkələrlə dostluq və əməkdaşlıq əlaqələrini davam etdirir. Örnək olaraq Misir Ərəb Respublikası, Qahirə “Dar-ul-kutub”, Qahirə Universiteti kitabxanası, Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının Kral Fəhd adına Milli Kitabxana, Livan-Beyrut: Amerika Universiteti kitabxanası, Suriya-Dəməşq: Fransanın Ərəb Tədqiqatları İnstitutu, İraq-Bağdad Milli Kitabxanası “Bal-əl muaddum”, İraq Akademiyası Bağdad “Vaziriya” kitabxanası, Bəsrə Universiteti kitabxanası, Türkiyə Milli Kitabxanası, Türk Dünyası Araşdırmalar Vəqfi, İSAM-Türkiyə Diyanət Vəqfi İslam Araşdırmalar Mərkəzi, TİKA-Türk İş Adamları Kalkınma Ajansı, Ankara İstanbul, Hacatepe, Ege, Atatürk, 19 Mayıs, 9 Eylül Memar Sinan və s. Universitetlərin, Türk Dil Kurumu, Türk Tarix Kurumu, Milli Eytim Bakanlığı, Türk Kütübxaneciler Dərneyi, Azərbaycan Kültür dərneyi, İran-Tehran: Ketabxaneye Milliye İran, İran-Qum: Ketabxaneye Umumi, Tehran: Ketabxaneye Milliye Tebriz və s. Bunun nəticəsi olaraq, Şərq ədəbiyyatı şöbəsinə Osmanlı İmperatorluğunun 700 illiyi münasibəti ilə çap olunmuş 12 cildlik “Osmanlı” ensiklopediyası və erməni məsələsinə aid çox qiymətli kitabları Türk İşbirliyi və Kalkınma Ajanslığı (TİKA) hədiyyə etmişdir. Azərbaycan-Misir Dostluq Cəmiyyəti 780 nüsxə, Türk Tarix Kurumu 450 nüsxə, Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının Bakıdakı fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri cənab Əli Həsən Cəfərin SƏK Kral Fəhd Kitabxanası və Kral Əbdül Əziz adına Tədqiqatlar və Arxivlər Fondu 602 nüsxə çox zəngin kitab kolleksiyası, Tehran Milli Kitabxanasından 142 nüsxə kitab, professor Saffet Kösedən Elmalılı Muhammed Hamdi Yazırın 10 cildlik “Hak Dini Kuran Dili” və 4 cildlik “Sosial Bilimlər Ensiklopediyası” Şərq ədəbiyyatı şöbəsinə hədiyyə verilmişdir.

Göründüyü kimi AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanası respublikada beynəlxalq kitab mübadiləsi mərkəzidir. Bu da Mərkəzi Elmi Kitabxananın fondlarının komplektləşdirilməsinin əsas mənbələrindən biridir. Belə ki, hər il orta hesabla Beynəlxalq kitab mübadiləsi vasitəsilə Mərkəzi Elmi Kitabxanaya 4000-4500 nüsxə xarici ədəbiyyat daxil olur.

Mərkəzi Elmi Kitabxana partnyorlarla işgüzar münasibətlərin möhkəmləndirilməsi üçün müxtəlif tədbirlər həyata keçirir. Belə ki, MEK Bakıda fəaliyyət göstərən xarici ölkə səfirlikləri – Türkiyə, İran, İraq, Misir və Səudiyyə Ərəbistanı Krallığı, Yaponiya, Fransa, Almaniya, Norveç və s. ölkələrlə işgüzar əlaqələr yaratmışdır. Nəticədə, 2002-ci ildə Elmi kitabxanada «Azərbaycan-Fransa elmi-mədəni əlaqələr zalı» açılmışdır. Bu illərdə Fransadan 1000 avro dəyərində ədəbiyyat (2003), Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının Azərbaycandakı Səfirliyi tərəfindən 600 nüsxə qiymətli ədəbiyyat (2002), Alman Tədqiqat Cəmiyyəti tərəfindən Leopold Qmelinin 734 cildlik «Kimya məlumat kitabı» hədiyyə alınmışdır (2003). Mərkəzi kitabxana 2008-ci ildə Almaniya Xarici İşlər Nazirliyinin, Alman Tədqiqat Mərkəzi və Höte institutunun köməyi ilə Orta Asiya və Şərqi Avropa ölkələrində mövcud olan aparıcı kitabxanaları alman dilli elmi ədəbiyyatla zənginləşdirmək məqsədi daşıyan “İnsanlar və kitablar” birgə layihəsi çərçivəsində 5000 avro dəyərində elmi kitablar almağa müvəffəq olmuşdur.

Kitabxana həmçinin Azərbaycan kitabını xarici ölkələrdə təbliğ etmək, respublikamızın elm və mədəniyyətinin son nailiyyətlərini, dinamik inkişafını, dünyada lider dövlətə çevrilməsini əks etdirən kitab sərvətimizi beynəlxalq aləmdə yaymaq üçün beynəlxalq kitab sərgilərində iştirak edir. Son illərdə kitabxananın Frankfurt, İstanbul, Tehran və Rusiya kitab sərgilərində iştirak etməsi dediklərimizi bir daha təsdiq edir

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A.A., Mehdiyeva N. Müasir dövrdə kitabxana fəaliyyətinin əsas istiqamətləri// *Kitabxanaşünaslıq və bibliografya*.-2005.-№1.-s.3-10.

2. Xələfov A.A. AMEA MEK-sı müstəqillik illərində (1991-2004)//*AMEA MEK-nin Elmi əsərləri*.-2005.-bur. 6.-S.25-41.

3. Xələfov A.A., Məmmədov S. Azərbaycan MEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası müstəqillik illərində // *Kitabxanaşünaslıq və bibliografya*: - B.:BUN,2004.-№2,-S..3-11

4. Hüseynova A. Şərq ədəbiyyatı şöbəsi illərin axarında/ *Kitabxana.az*.-2009.-№3(6).-S.2-6.

5. www.science.gov.az

6. www.esl-az.com

7. www.525.az

A.M. ЧАЛАБИЕВА

**РОЛЬ ЦНБ НАНА В ОРГАНИЗАЦИИ
МЕЖДУНАРОДНОГО КНИГООБМЕНА
В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ
*РЕЗЮМЕ***

В статье анализируется международный обмен ЦНБ НАНА в годы независимости. Рассказывается о роли департаментов Западной и Восточной Литературы в этом процессе.

A.M. CHALABIYEVA

**THE ROLE OF CSL ANAS IN THE ORGANIZATION
OF THE INTERNATIONAL BOOK EXCHANGE
IN INDEPENDENCE YEARS
*SUMMARY***

In this article analyzed the international book exchange of the central scientific library of the academy of sciences of Azerbaijan in independence year. There are spoken about the role of the department of west and the east in this work.

MÜSTƏQİLLİK İLLƏRİNDƏ
AZƏRBAYCAN DÖVRİ MƏTBUATINDA KİTABXANA İŞİ
(1991-1995)

Azərbaycan Respublikasında kitabxana işi böyük tərəqqi və inkişaf yolu keçmişdir. Kitabxanalar kitabı təbliğ və tövsiyə edən, onun məzmununu açmağa bilən, öz fəaliyyətini dövrün tələbləri ilə əlaqəli quran mədəni-maarif, elmi-informasiya müəssisələrinə, başqa sözlə, sosial institutlara çevrilmişlər. Kitabxanalar xalqın mədəniyyətini, tarixini, dilini, siyasi və iqtisadi müstəqilliyini geniş təbliğ edən, oxuculara aşıl原因an mühüm sosial institut funksiyasını yerinə yetirməkdədir.

Müstəqillik şəraitində kitabxana işinin elmi əsaslar üzərində qurulmasına diqqət yetirilməmə, əhaliyə xidmət işinin səmərəsindən danışmaq olmaz. Bu baxımdan dövrü mətbuatda kitabxana işinə dair çap olunan materialların da böyük əhəmiyyəti vardır. Respublikamızın kütləvi informasiya vasitələrində müntəzəm olaraq kitabxana işinin tarixi, nəzəriyyəsi, metodikası, kitabxana şəbəkəsinin inkişafı, kitab təbliği, oxuculara xidmət və bu sahədə əldə edilən qabaqcıl iş təcrübəsinin, habelə kitabxanaşünaslıq məsələlərini ümumiləşdirən məqalələr dərc edilir. Təkcə bu elmi məqalədə tədqiqata cəlb etdiyimiz 1991-1995-ci illərdə “Kitablar aləmində”, “Mədəni-maarif işi”, “Azərbaycan”, “Azərbaycan müəllimi”, “Azərbaycan gəncləri”, “Xalqın səsi”, “Mübarizə”, “Mədəniyyət” və s. kimi qəzet və jurnallarda kitabxana işi və bibliografiyaya aid 20-dək yazı işiq üzü görmüşdür.

Bu yazıları qruplaşdırarkən onların kitabxana işinin və bibliografiyanın əsas aşağıdakı sahələrini əhatə etdiyini görmək olar: 1) Ayrı-ayrı kitabxanalar və kitabxanaçılar haqqında; 2) Oxucularla iş və onlara xidmət işinin təşkili haqqında; 3) Xarici əlaqələr haqqında; 4) Azərbaycan Kitabxanaçılar Cəmiyyətinin nizamnaməsi ilə bağlı materiallar; 5) Biblioqrafik göstəricilər və kitabxanaların biblioqrafik fəaliyyəti haqqında; 6) Kitabxana-biblioqrafiya xidməti haqqında; 7) Metodik tövsiyələr haqqında; 8) Kitabxana fondunun mühafizəsi və köhnəlmiş kitablardan təmizlənməsi haqqında; 9) Oxuculara informasiya xidməti haqqında; 10) Görkəmli kitabxanaçı alim və mütəxəssislərlə müsahibələr; 11) MKS-lər haqqında; 12) Metodik iş haqqında; 13) Kütləvi tədbirlər haqqında; 14) Kitabxanalarda əməyin elmi təşkili haqqında və s.

Qeyd etmək lazımdır ki, 1990-cı illərin əvvəllərində – ictimai-siyasi hadisələrin kəskinləşdiyi bir şəraitdə bütün sahələrdə olduğu kimi, mədəniyyətimizin ayrılmaz hissəsi olan kitabxanalar da öz işlərində müəyyən

çətinliklərlə üzləşməli olmuşdu. Uzun müddət yuxarıların göstərişi əsasında işləməyə öyrəşmiş kitabxanalar imperiya dağılından sonra çox çətin vəziyyətlə qarşılaşmışdı. Ona görə də geniş kitabxana ictimaiyyəti bu çətinliklərdən çıxmağa çalışır və yollar axtarırdılar. Respublikamızın kitabxanaşünas alimləri və qabaqcıl kitabxana işçiləri müstəqil Azərbaycan dövlətinin kitabxana konsepsiyasını hazırlamaq üçün dövrü nəşrlərdə tez-tez çıxış edir, öz fikirlərini geniş ictimaiyyətlə bölüşürdülər. Bu baxımdan BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin alim və mütəxəssislərindən prof. A.Xələfov, prof. X.İsmayılov, dos. Z.Baxşəliyev, dos.K.Aslan, dos.E.Əhmədov, eləcə də M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının, C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanasının, F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının əməkdaşlarının fəaliyyətini xüsusi qeyd etmək lazımdır.

Məlum olduğu kimi, 1991-ci ildə respublikamızın müstəqilliyə qədəm qoyması ilə əlaqədar köhnə qayda-qanunlar və təlimatlar öz qüvvəsini itirməyə başlamışdı. Ona görə də vəziyyəti yaxşılaşdırmaq və kitabxanaçı kadrların hüquqlarını qorumaq məqsədilə Azərbaycan Kitabxanaçılıq Cəmiyyətinin təşkilinə başlanmışdı. Həmin dövrdə mətbuatda bu cəmiyyətin nizamnaməsinin qızğın müzakirəsi aparılır, bu məqsədlə müəyyən tədbirlər həyata keçirilirdi. Cəmiyyətin təşəbbüs qrupunun üzvləri vaxtaşırı mətbuatda çıxış edərək bu sahədə görülən işlər barəsində məlumat verirdilər. Belə yazılara misal olaraq “Azərbaycan Kitabxanaçılar Cəmiyyətinin nizamnaməsi”, “Yeni cəmiyyət yaranır”, “Kitabxanaçılar, birləşin!” və s. göstərmək olar.

Şübhəsiz ki, respublikamızda kitabxanaşünaslığın nəzəri məsələləri BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin alimlərinin yaradıcılığından bəhrələnir. Bu baxımdan milli kitabxanaşünaslıq elminin banisi, Əməkdar elm xadimi, tarix elmləri doktoru, professor Abuzər Xələfovun və onun ardıcıllarının ayrı-ayrı vaxtlarda dövrü mətbuatda dərc edilmiş elmi məqalələri kitabxanaşünaslığın nəzəri məsələlərini istiqamətləndirmişdir. Bu cəhətdən professor A.Xələfovun 1991-ci ildə “Azərbaycan müəllimi” qəzetində dərc olunmuş “Yeni cəmiyyət yaranır” adlı müsahibəsi, eləcə də “Bakı” qəzetində dərc olunmuş “Kitabxanaçılar, birləşin!” adlı müsahibəsi diqqəti cəlb edir.

Bundan başqa, dos. X.İsmayılov və Z.Baxşəliyevin “Unudulan sahə” adlı yazısı da maraq doğurur. Müəlliflər respublikamızda kitabxana işinin inkişafı haqqında öz fikirlərini bildirir, Azərbaycan Kitabxanaçılar Cəmiyyətinin yaradılmasını vacib sayırlar. Artıq Baltıqyanı respublikalarda, Ukrayna və Belarusda belə cəmiyyətlərin yarandığını bildiren müəlliflər qeyd edirlər ki, Azərbaycan Kitabxanaçılar Cəmiyyətinin nizamnaməsi mətbuatda dərc edilmiş və geniş müzakirəyə səbəb olmuşdur. Məqalədə o dövrdə Bakı şəhər kütləvi kitabxanalarında oxucuların sorğularının yarından çoxunun ödənilmədiyindən, zəif kadrların kitabxana işində sərəştəsizliyindən də bəhs edilmişdir. Bütün bu nöqsanları aradan qaldırmaq üçün müəlliflər belə təkliflər vermişlər: 1)

Respublika kitabxanalarının, onların bütün şöbələrinin rəhbərləri alternativ əsasla işçilər tərəfindən seçilsin; 2) Kitabxanaların uçot və hesabat işlərinin aparılması təkmilləşdirilsin; 3) M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasına daimi dövlət qayğısı göstərsin və onun yeni statusu müəyyənəlsin; 4) Kitabxanası olan bütün nazirlik və komitələr ixtisaslı kitabxanaçı kadrlara tələbatı ödəmək üçün Dövlət Plan Komitəsinə sifariş versinlər və kadr hazırlığına diqqəti artırınsınlar.

Dos. X.İsmayılov və Z.Baxşəliyevin digər bir məqaləsində – ”Respublikada kitabxana işi yeniləşəcəkmi?” adlı materialda fikirlərini daha geniş əlaqələndirmişlər. Müəlliflər burada respublikada kitabxana işinin iqtisadi və mədəni cəhətdən inkişafı, sosial təsisatlar haqqında, eləcə də kitabxanalarda otaqların darısqallığı, lazımı dərəcədə qızdırılmaması, avadanlıqlarla təchiz olunmaması, kitabxanaçı kadrların problemləri, əmək haqqının artırılması barəsində fikirlərini söyləmişlər. Burada diqqəti cəlb edən əsas məsələlərdən biri də kitabxanalara lazımı maliyyə vəsaitinin ayrılmamasıdır.

Müəlliflər qeyd edirlər ki, ayrı-ayrı ölkələrdə kitabxana işinin demokratikləşdirilməsi və inkişafı üçün öz milli konsepsiyalarını hazırlayıb həyata keçirmək yolundadır. Lakin Azərbaycanda kitabxanalarda yaranmış mövcud vəziyyət haqqında və onun yaxın gələcək üçün inkişaf istiqamətlərini xalqa göstərməyə cəhd göstərən və ya çalışan heç bir rəsmi dairə nümayəndələrinin kiçik bir məlumatı və yazısı heç bir yerdə dərc olunmamışdır. Respublika kitabxanaçıları bu vəziyyətdə hansı ideyalara əsasən fəaliyyət göstərəcəklərini bilmirlər, çünki onların fəaliyyətini istiqamətləndirməli olan şəxslər hələlik susurlar.

Müəlliflərin fikrincə, yaranmış vəziyyətdən çıxış yolu budur ki, bütün demokratik cəmiyyətdə, o cümlədən, bir sıra keçmiş müttəfiq respublikalarda olduğu kimi, bizim respublikamızda da cəmiyyətin bütün sahələri ilə yanaşı kitabxana işinin də demokratikləşdirilməsinə real imkan yaradılsın. Bunun üçün ilk növbədə kitabxana işçilərinin və oxucuların ümumi mənafeyini yüksək rəhbərlikdə təmsil edəcək Azərbaycan Kitabxanaçılar Cəmiyyəti yaradılmalıdır. Artıq belə bir cəmiyyətin yaradılmasına təşəbbüs göstərsə də, kitabxana işinə rəhbərlik edən “yuxarı” dairələr onun təşkilinə mane olurlar. Səbəbi isə aydındır, öz hakimiyyətlərini hər vasitə ilə imkan qədər saxlamaq istəyirlər.

Digər tərəfdən, müəlliflər həmin məqalədə respublikada Milli Məclis tərəfindən kitabxana işinə dair qanunun qəbul edilməsini vacib hesab edirlər. Bununla əlaqədar olaraq elm, din və mədəniyyət komissiyasına görkəmli kitabxanaşünas alimlərin və praktiklərin cəlb edilməsi vacib sayılır. Məqalədə kitabxana işinin demokratikləşməsi haqqında da fikirlər açıqlanır.

Məlumdur ki, 1990-cı illərdə ölkəmizin bir çox sahələrində olduğu kimi kitabxanalarda da avtomatlaşdırma və mexanikləşdirmə işləri başlamış, artıq bəzi kitabxanalarda da tətbiq edilmişdi. Bu məsələyə həsr edilmiş materiallardan biri də dos. Z.Baxşəliyevin "Təhsil" qəzetində dərc olunmuş "Elm və təhsilin səviyyəsi onun informasiya təminatından asılıdır" məqaləsidir.

Müəllif bildirir ki, inkişaf etmiş dünya ölkələrində müasir texnologiya ilə təmin edilmiş ümumdövlət informasiya sistemi yaradılmışdır. Buna görə müstəqil Azərbaycan Respublikası da özünün Dövlət Avtomatlaşdırılmış Elmi Texniki İnformasiya Sistemini müstəqil yaratmalı və bu günə qədər mövcud olan informasiya ehtiyatlarından səmərəli istifadə olunması qayğısına qalmalıdır. Belə ki, hazırda respublikamızda 10 minə qədər kitabxana vardır. Bu kitabxanaların 4500-ə qədəri təhsil məktəblərinin kitabxanalarıdır. Bizdə bu işə uzun illər diqqət verilmədiyindən xalq təhsili sistemi kimi mühüm dövlət orqanında xalqın, cəmiyyətin gələcəyi olan gənc nəslin yetişdirilməsinə, mütəxəssis kadrların hazırlanması prosesinə, elmin, təhsilin inkişafına informasiya xidməti hələ də yoxdur və bu, təəssüf hissi doğurur. Ona görə də informasiya xidmətini təşkil edə bilməyən ali məktəb kitabxana rəhbərləri bu sahədə təcrübəsi olan EA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanasının, Respublika Elmi Texniki Kitabxanasının və s. iş təcrübəsindən istifadə edə bilərlər. Əlbəttə, işləmək həvəsində olan kitabxanalar indi də mövcud imkanlardan istifadə edərək çox şeyə nail ola bilərlər. Məsələn, BDU-nun Tətbiqi-riyaziyyat fakültəsinin dekanı dos. R.Paşayev öz təşəbbüsü və tələbələrin yaxından köməyi ilə fakültənin zəngin elmi kitabxanasını yaratmışdır. Bu sistem kitabların oğurlanmasının, itirilməsinin qarşısını almaqla onun tez bir zamanda oxucuya tapıb verilməsi təmin edir.

Dos. Z.Baxşəliyevin "Oxucu hüquqları müdafiə edilirmi?" adlı digər bir məqaləsində qeyd olunur ki, iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş Qərb ölkələrində mədəniyyətin əsası olan kitabxanalar digər istehsal sahələri ilə bərabər tutulur və yüksək qiymətləndirilir. Bizdə isə uzun illər sözdə kitabxana işi partiyanın ideoloji vasitəsi, dayaq bazası kimi yüksək qiymətləndirilmiş, onun inkişafı üçün bir çox qərar və göstərişlər verilmişdir. Lakin bu qərarlar yalnız kağız üzərində qalmışdır.

Maraqlı bir cəhəti xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, insanların maddi tələbatını ödəyən xidmət sahələrində qanun-qayda pozularkən (ticarətdə, məişətdə, tibbdə və s.) hüquq mühafizə orqanları tərəfindən təsirli tədbirlər görülür. Lakin insanların mənəvi tələbatını ödəyən mədəni-maarif müəssisələrində, o cümlədən, kitabxanalarda oxucuya qarşı kobudluq edilirsə, sorğuları əsassız ödənilirsə və digər neqativ hallar baş verirsə, onlar heç yerə müraciət edə bilmir. Kitabxanalarda "Şikayət və təkliflər" kitabı da yoxdur ki, öz narazılıqlarını və təkliflərini hardasa qeyd etsinlər və s. Əslində faktlar göstərir ki, kitabxana işçilərinin çoxu kitabxananın daxili qayda və qanunlarını

bilmir, ona daim əməl etməirlər. Nəticədə oxucuların onsuz da məhdud olan hüquqları kitabxanaçılar tərəfindən pozulur. Respublikamızda kitabxana işini lazımi səviyyəyə qaldırmaq istəyiriksə, onda heç olmasa mövcud qayda və qanunlara əməl etmək lazımdır. Bu sahədə olan nöqsanları səmimiyyətlə etiraf etməli və müvafiq dövlət orqanları öz iş prinsiplərini ciddi sürətdə dəyişdirilməlidir.

Göründüyü kimi, Azərbaycanın müstəqilliyinin ilk illərində dövrü mətbuat səhifələrində kitabxanaçılıq işinin nəzəriyyə və təcrübəsinə dair bir sıra məqalələr çap edilmişdir. Şübhəsiz, həmin yazılar kitabxana ictimaiyyəti üçün faydalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. "Azərbaycan Kitabxanaçılar Cəmiyyətinin Nizamnaməsi" // *Mədəni-Maarif işi*, 1990, №3, s.36-38.
2. "Yeni cəmiyyət yaranır" (Prof. A.Xələfovla müsahibə) // *Azərbaycan müəllimi*, 1991, 16 yanvar.
3. İsmayilov X., Baxşəliyev Z. *Unudulan sahə* // *Bakı*, 1991, 14 fevral.
4. Baxşəliyev Z. *Elm və təhsilin səviyyəsi onun informasiya təminatından asılıdır* // *Təhsil*, 1993, 6 avqust.

R.БАХЫШОВА

БИБЛИОТЕЧНОЕ ДЕЛО В ПЕРИОДИЧЕСКОЙ ПЕЧАТИ В ПЕРВЫЕ ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ АЗЕРБАЙДЖАНА РЕЗЮМЕ

В статье анализирована материалы по библиотечное дело печатающие в периодической прессе в первые годы независимости Азербайджана.

R.BAXISHOVA

LIBRARY WORK IN THE PERIODICAL PRESS IN THE FIRST YEARS OF THE INDEPENDENCE OF THE AZERBAIJAN REPUBLIC SUMMARY

In the article analysis of the some materials devoted to library work have been given in the periodical press in the first years of the independence of the Azerbaijan Republic.

Zöhrab ƏLİYEV
Bibliografiyaşünaslıq kafedrasının professoru
Solmaz SADIQOVA
Bibliografiyaşünaslıq kafedrasının baş müəllimi

**SOSIAL-SİYASİ ELMLƏRİN BIBLIOQRAFİK İNFORMASIYA
TƏMİNATINDA «HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCAN ELMİ»
ADLI BIBLIOQRAFİK GÖSTƏRİCİ MÜHÜM MƏNBƏDİR**

Sosial-siyasi məzmunlu ədəbiyyat üzrə bibliografik fəaliyyət, bu sahədə mövcud olan sənəd-informasiya və bibliografik tələbatın təsiri altında formalaşır. İctimai elmlər üzrə bibliografik informasiya fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisələrdən biri kimi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanası Azərbaycanın görkəmli siyasi və dövlət xadimlərinin əsərlərinin nəşri və bibliografiyası sahəsində mühüm işlər görmüşdür.

«XX əsrdə Azərbaycan xalqının ən böyük nailiyyətlərindən biri ölkəmizdə elmin, təhsilin sürətlə inkişaf etməsidir» ümummilli liderimizin müdrik kəlamı ilə başlayan «Heydər Əliyev və Azərbaycan elmi» adlı çap olunmuş bibliografik göstərici bu fəaliyyətin dəyərli nümunəsidir. 2010-cu ildə nəşr olunmuş bibliografik vəsait ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycanda hakimiyyətə gəlişinin 40 illiyinə həsr olunmuşdur. «Şərq-Qərb» mətbəəsində çapdan çıxmış kitab Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası tərəfindən Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Rəyasət Heyətinin qərarı ilə çap olunmuşdur. Bibliografik göstərici Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının prezidenti, akademik Mahmud Kərimovun ümumi rəhbərliyi ilə çapa hazırlanmışdır.

Görkəmli kitabxanaşünas alim, professor Abuzər Xələfov yazır: «Heydər Əliyevin nəşr edilmiş əsərləri, külliyyatı dövrümüzün nəhəng elmi-mədəni, mənəvi abidəsidir. Bu tarixi abidənin qeyri-adi müəllifi isə zamanəmizin dahi şəxsiyyəti, Azərbaycan xalqının dünya şöhrətli oğlu, ümummilli lideri Heydər Əliyevdir» [2, 196].

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin irsi öyrənilir və təbliğ edilir, gələcək nəsillərə ötürülür. Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin zəngin və hərtərəfli siyasi irsini özündə cəmləşdirən kitabların, bibliografik vəsaitlərin hazırlanması böyük əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanası tərəfindən ərsəyə gətirilən bibliografik nəşr öz əhatəliliyi, informasiyalılığı baxımından seçilir [1].

Bibliografik göstəricidə ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin Azərbaycan elminin inkişafı sahəsindəki çoxşaxəli fəaliyyətini əhatə edən materiallar əks olunmuşdur. Bu bibliografik göstəricinin məqsədi Azərbaycan

elminin inkişafı sahəsində ümummilli liderin imzaladığı rəsmi sənədlər, elm xadimlərinə verdiyi fəxri adlar və mükafatlar, Azərbaycanın və dünyanın elm xadimlərinin Heydər Əliyev irsinə verdiyi qiymət, Azərbaycan elminin beynəlxalq əlaqələri, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanasının «Heydər Əliyev irsinin təbliği» şöbəsinin fonduna daxil olan sənəd və informasiya resursları haqqında oxuculara məlumat verməkdir. Biblioqrafik göstərici Heydər Əliyevin zəngin irsini tədqiq edən və Azərbaycan elminin tərəqqisində onun xidmətlərini öyrənən mütəxəssislər üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Biblioqrafik göstəricinin tərtibçi-müəllifi filologiya elmləri doktoru Aybəniz Əliyeva-Kəngərlidir. Biblioqrafik göstəricinin elmi redaktoru Əməkdar elm xadimi, tarix elmləri doktoru, professor Abuzər Xələfovdur. Biblioqrafik göstəricinin tərtibində N.İsmayılov, F.Hüseynova, G.Bağirova işçi qrupunun üzvləri kimi iştirak etmişlər.

Qeyd etmək lazımdır ki, 424 səhifəlik biblioqrafik göstəricidə 1522 adda mənbənin biblioqrafik təsviri verilmişdir. Biblioqrafik göstəricinin eyni zamanda, elektron variantı da hazırlanmışdır. Biblioqrafik göstəricinin əvvəlində «Tərtibçi-müəllifdən» başlıqlı yazıda vəsaitin quruluşu haqqında geniş məlumat verilir. «Heydər Əliyev və Azərbaycan elminin inkişaf strategiyası» sərəlvhəli yazının müəllifi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının prezidenti akademik Mahmud Kərimovdur [3]. «Heydər Əliyev və Azərbaycanda elmin inkişafı» bölməsinin «Heydər Əliyev elm və elm xadimləri haqqında» sərəlvhəli yarım bölməsində Heydər Əliyevin elm adamları haqqında fikirləri öz əksini tapmışdır.

«Görkəmli elm xadimləri Heydər Əliyev haqqında» adlı bölmənin «Fikirlərdən seçmələr» yarım bölməsində 66 nəfər görkəmli alim, o cümlədən, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin, Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti, millət vəkili, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban Əliyevanın, Azərbaycan Respublikası Prezident Administrasiyasının rəhbəri, akademik Ramiz Mehdiyevin, Azərbaycan Respublikası Prezident Administrasiyasının humanitar siyasət şöbəsinin müdiri, professor Fatma Abdullazadənin, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının prezidenti Mahmud Kərimovun, akademiklər: Ağamusa Axundovun, Əhliman Əmiraslanovun, Arif Həşimovun, Arif Mehdiyevin, Bəkir Nəbiyevin, Asəf Nadirovun, Akif Əlizadənin, Cəmil Quliyevin, Nailə Vəlixanlının, Vaqif Fərzəliyevin, Toğrul Şaxtaxtinskiyin, Akif Hacıyevin, Vasim Məmmədəliyevin, İsa Həbibbəylinin, İsmayıl Hacıyevin, Fərəməz Maqsudovun, Teymur Bünyadovun, Ziyad Səmədzadənin, Budaq Budaqovun, Abel Məhərrəmovun, Cəlal Əliyevin, Ədilə Namazovanın, Əli Abbasovun, Ayaz Əfəndiyevin, İqrar Əliyevin, Musa Musayevin, Nəriman Quliyevin, Telman Əliyevin, Arif İsmayıladənin, Tofiq Nağıyevin, Rasim Əfəndiyevin,

Fuad Qasımzadənin, Ömər Eldarovun, Qərib Məmmədovun, Mirməmməd Cavadzadənin və Bəxtiyar Vahabzadənin fikirləri verilmişdir.

AMEA-nın müxbir üzvləri: Yaqub Mahmudovun, Akif Musayevin, Ağasəlim Ələsgərovun, Nizami Cəfərovun, Moskva Dövlət Universitetinin Bakı filialının rektoru, professor Nərgiz Paşayevanın, Yaponiyalı dilçi-alim Akiranın, İran İslam Respublikasından cərrah Doktor Cavad Heyətin, Amerika və Azərbaycan Dostluq və Kültür Dərnəyinin rəhbəri Doktor Firuz Heyətin, ABŞ-dakı Azərbaycan Mədəniyyət Cəmiyyətinin nümayəndəsi Doktor Şəfayi Ənsarinin, İran İslam Respublikasının «Əsr-e Azadi» qəzetinin redaktoru Doktor Vahid Peyhanın, ABŞ-ın Stenford Universitetinin professoru Elizabet Şervudun, Türkiyənin «Fatih» Universitetinin rektoru, professor Ergün Yenərin, Türkdilli Ölkələrin Milli Pediatriya Cəmiyyətləri Birliyinin fəxri prezidenti, professor İhsan Doğramacının, yazıçı, Türkiyə Cümhuriyyətindən İrfan Ünvər Nəsrəddin oğlunun, P.Anoxin adına Elmi-Tədqiqat Normal Fiziologiya İnstitutunun direktoru, akademik K.Sudakovun, yazıçı-alim, İngiltərədən Qulamrza Səbri Təbrizinin, Hyustondakı tibb mərkəzinin professoru, dünya şöhrətli ürək cərrahı Maykl De Beykinin, Qazaxıstan və Qırğızıstanın xalq şairi, akademik Muxtar Şaxanovun, tarixçi Amerika Birləşmiş Ştatlarından Odri Aldstadtın, Moskva Dövlət Hüquq Akademiyasının rektoru, akademik Oleq Kutafinin, Tbilisi Dövlət Universitetinin rektoru Roin Metrevelinin, Mirzə Uluqbəy adına Daşkənd Universitetinin rektoru, professor Türabəy Dalimovun, Türkiyədəki Azərbaycan lobbisinin başqanı, professor Yəhya Taşdələnin, Rusiyanın ümumi təhsil və peşə təhsili naziri Vladimir Kinilyovun və b. fikirləri öz əksini tapmışdır [1, 45-68].

Yarımbölmədə ilk olaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin ümummilli lider haqqında fikri verilmişdir: «Azərbaycan tarixinin taleyüklü hadisələrlə dolu otuz ildən artıq bir dövrü Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Bu dövr ərzində Heydər Əliyev Azərbaycan dövlətini və millətini zamanın ən çətin sınaqlarından çıxararaq ölkənin ictimai-siyasi, iqtisadi və mədəni-mənəvi tərəqqisinə nail olmuş qüdrətli şəxsiyyətdir».

«Heydər Əliyev: Azərbaycan dövlətçiliyi və elmi» bölməsinin «Ümummilli lider Heydər Əliyevin əsərləri» yarımbölməsində 46 adda Azərbaycan və 1 adda rus dilində olan əsərlər verilmişdir. «Elmin inkişafı sahəsində dövlət siyasəti» adlanan bölmədə «Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin fərman və sərəncamları» yarımbölməsi Azərbaycan və rus dillərində öz əksini tapmışdır.

«Heydər Əliyevin Azərbaycan elminin tərəqqisi ilə bağlı nitq və çıxışları» bölməsində 22 adda Azərbaycan dilində, 9 adda rus dilində sənədin təsviri verilib. «Heydər Əliyevin elm xadimlərinə verdiyi mükafatlar» yarımbölməsində 18 adda Azərbaycan dilində, 19 adda rus dilində olan sənədin təsviri verilib. «Heydər Əliyev və Azərbaycan elminin beynəlxalq əlaqələri»

bölməsində 19 adda Azərbaycan dilində, 1 adda rus dilində mənbənin biblioqrafik təsviri verilmişdir. «Görkəmli elm xadimi Heydər Əliyev haqqında» adlı bölmənin «Məcmuə, jurnal və qəzet materialları» yarım bölməsində 125 adda Azərbaycan dilində, 7 adda rus dilində, 1 adda ingilis dilində məlumatlar yerləşdirilmişdir. «Heydər Əliyev siyasətinin layiqli davamçısı» bölməsinin «Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin elm sahəsindəki sərəncamları» yarım bölməsində 82 adda Azərbaycan dilində, 72 adda rus dilində rəsmi sənədin biblioqrafik təsvirinin verilməsi sahə mütəxəssisləri üçün çox əhəmiyyətlidir.

«Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin kitabları» yarım bölməsində Azərbaycan dilində 9 adda, rus dilində 1 adda kitab, «Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevə həsr olunmuş kitablar» yarım bölməsində 60 adda Azərbaycan dilində, 4 adda rus dilində kitabların təsviri öz əksini tapmışdır.

«Heydər Əliyev irsinin tədqiqi» bölməsinin «Kitabları» yarım bölməsində 281 adda Azərbaycan dilində kitabın təsviri verilmişdir. 2 adda türk dilində, 22 adda rus dilində, 12 adda digər dillərdə ədəbiyyatlar verilmişdir. «Heydər Əliyev haqqında məcmuə, jurnal və qəzet materialları» yarım bölməsində 583 adda Azərbaycan dilində, 1 adda türk dilində, 74 adda rus dilində, 6 adda ingilis dilində dövrü nəşrlərdə öz əksini tapmış material verilmişdir. «Dissertasiya və avtoreferatlar» yarım bölməsində 7 adda namizədlik və doktorluq dissertasiyası haqqında məlumat verilmişdir. «Elektron resurslar və multimedia» yarım bölməsində 9 adda mənbənin təsviri öz əksini tapmışdır.

Məsələn, Hüseynova İ. Heydər Əliyev və Qafqazda sülh prosesi. (Elektron resurs. – Bakı, 2008.–1 ədəd elektron disk (CD-ROM))

Böyük ömrün anları: Heydər Əliyev: Portret cizgiləri: (Video yazı) Bakı, 2006.

6 bölmə, 16 yarım bölmədən ibarət olan biblioqrafik göstəricidən istifadəni asanlaşdırmaq üçün «Müəlliflərin əlifba göstəricisi» Azərbaycan, türk, rus, ingilis və fransız dillərində verilmişdir. Biblioqrafik göstəricidə materiallar əlifba prinsipi üzrə düzülmüşdür. Hər bir bölmə və yarım bölmədə də bu prinsipə əməl olunmuşdur. Biblioqrafik vəsait ümummillə liderimiz Heydər Əliyevin zəngin irsini tədqiq edən və Azərbaycan elminin tərəqqisində ulu öndərin xidmətlərini öyrənən mütəxəssislər üçün əvəzolunmaz informasiya mənbəyidir. Bu baxımdan, biblioqrafik vəsaitin sosial-siyasi elmlərin biblioqrafik təminatında əhəmiyyəti böyükdür. Yekun olaraq, biblioqrafik göstəricidə qeyd edildiyi kimi:

«Heydər Əliyev irsinin tədqiqi və təbliği istiqamətində aparılan işlər inkişaf etdikcə bu qəbildən olan nəşrlərin də sayı artacaqdır. Heydər Əliyev irsi gələcək nəsillər üçün örnəkdir! Ümummillə liderin siyasi kursu bu gün Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Prezident İlham

Əliyev elm, təhsil və mədəniyyət sahəsində Heydər Əliyevin strategiyasını ardıcıl şəkildə həyata keçirir. Ölkə başçısının 2003-cü il noyabrın 24-də imzaladığı «Azərbaycan Respublikasında sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi tədbirləri haqqında» fərman respublikanın tərəqqisində yeni mərhələnin əsasını qoydu. Elmi ictimaiyyət inanır ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2008-ci il aprelin 10-da imzaladığı «Azərbaycan elmində islahatların aparılması ilə bağlı Dövlət Komissiyasının yaradılması haqqında» fərman elmin inkişafı üzrə milli strategiyanın həyata keçirilməsini, Azərbaycan elminin beynəlxalq elm məkanına inteqrasiyasının təmin olunmasını, tərəqqisini sürətləndirəcəkdir» [1, 12]

ƏDƏBİYYAT

1. *Heydər Əliyev və Azərbaycan elmi: bibliografik göstərici / Tərt. müəl.: A.Əliyeva-Kəngərli; Elmi red.: A.Xələfov. – B.: Şərq-Qərb, 2010. – 424 s.*
2. *Xələfov A. Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi. – B.: Azərnaşr, 2006. – 312 s.*
3. *Kərimov M. Heydər Əliyev və müasir Azərbaycan elminin inkişaf strategiyası // Heydər Əliyev və Azərbaycan elmi: bibliografik göstərici. – B.: Şərq-Qərb, 2010. – S.13-20.*

З.Г.АЛИЕВ
С.А.САДЫГОВА

**БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ УКАЗАТЕЛЬ «ГЕЙДАР АЛИЕВ
И НАУКА АЗЕРБАЙДЖАНА» ЯВЛЯЕТСЯ ВАЖНЫМ
ИСТОЧНИКОМ В ОБЕСПЕЧЕНИИ БИБЛИОГРАФИЧЕСКОЙ
ИНФОРМАЦИЕЙ СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИХ НАУК**

РЕЗЮМЕ

В статье говорится о значении библиографического указателя «Гейдар Алиев и наука Азербайджана», который является важным источником в обеспечении библиографической информацией социально-политических наук. Также, отмечается, что библиографический указатель, охватывающий 1522 источников и группированный в 6 разделений и 16 подразделений, является незаменимым информационным источником для специалистов, которые исследуют богатое наследие нашего общенационального лидера Гейдар Алиева и преследуют услуги великого лидера в науке Азербайджана.

Z.H.ALIYEV
S.A.SADİGOVA

**BIBLIOGRAPHY «HEYDAR ALIYEV AND SCIENCE
OF AZERBAIJAN» IS AN IMPORTANT SOURCE
IN PROVIDING BIBLIOGRAPHIC INFORMATION
OF SOCIO-POLITICAL SCIENCE**

SUMMARY

In article talks about the importance of bibliography “Heydar Aliyev and science of Azerbaijan”, which is a significant source in providing bibliographic information of social and political sciences. Also, it is noted that the bibliography, covering 1522 sources and grouped into 6 divisions and 16 subdivisions, is an indispensable source of information for professionals who are exploring the rich heritage of our national leader Heydar Aliyev and pursues services of a great leader in the science of Azerbaijan.

Nadir İSMAYILOV
Bibliografiyaşünaslıq kafedrasının dosenti
Xuraman AĞAYEVA
Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

AZƏRBAYCAN REGIONLARININ BİBLİOQRAFİK İNFORMASIYA TƏMİNATI HƏYATA KEÇİRİLİR

*(“Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı:
bibliografik göstərici”si haqqında)*

Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı dövlətimizin önəm verdiyi prioritet sahələrdən biridir. Respublikanın bütün regionlarının iqtisadi və sosial inkişafını daha da yüksəltmək və hər bir iqtisadi rayonun potensialından istifadəni sürətləndirmək üçün Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008)” təsdiq edilməsi haqqında 11 fevral 2004-cü ildə fərman imzalanmışdır. Dövlət Proqramının əsas məqsədi respublikanın daxili inzibati və iqtisadi rayonlarında olan mövcud potensialdan və dövlət büdcəsindən və müxtəlif mənbələrdən ayrılan maliyyə vəsaitindən istifadə etməklə ayrı-ayrı iqtisadi sahələrin inkişafını təmin etməkdən və yeni istehsal müəssisələrinin yaradılmasına diqqəti artırmaqdan ibarətdir. Bu məsələ respublikamızın kütləvi informasiya vasitələrində, elmi-tədqiqat işlərində əsaslı şəkildə öyrənilmiş, çoxlu sayda müxtəlif informasiya daşıyıcıları meydana gəlmiş və bütün bunlar onları toplu şəkildə əks etdirən, oxuculara məlumat verən bibliografik informasiya mənbəyinin yaradılmasına ehtiyac yaratmışdır.

Son illər ölkəmizdə kitabxana-informasiya sahəsinə dair dövlət siyasətini uğurla həyata keçirən Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı işinə kömək edən bir sıra uğurlu layihələr həyata keçirmişdir. Belə uğurlu layihələrdən biri də Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin və Cənubi Qafqazın ən nəhəng informasiya mərkəzlərindən biri olan M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının birgə layihəsi olan “Azərbaycan Respublikası Regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı: bibliografik göstərici” adlı bibliografik vəsaitin I və II buraxılışlarının nəşrə hazırlanmasıdır. Kitabxanasının regionların sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı “Azərbaycan Respublikası Regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı: bibliografik göstərici” adlı bibliografik vəsaitin II buraxılışı bu günlərdə işıq üzü görmüşdür. Faktografik məlumatlarla və informasiya tutumunun zənginliyi ilə diqqəti cəlb edən bu bibliografik informasiya mənbəyinin I buraxılışı 2004-2006-cı, II buraxılışı isə 2007-2008-ci illərin ədəbiyyatını əhatə edir. Bibliografiyaləşdirmə obyektinin məzmun

əlamətinə görə sahəvi xarakterli biblioqrafik informasiya mənbəyinin tərtibçiləri M.Vəliyeva, M.İbrahimova, ixtisas redaktoru t.e.n. K.Tahirov, redaktoru G.Səfərəliyevadır.

Biblioqrafik məlumat bazasında əks olunmuş 2727 adda mənbə, IV fəsil və müxtəlif altbölmələr daxilində xronoloji ardıcılıqla, daxilə isə əlifba prinsipi gözlənilməklə qruplaşdırılmışdır.

“Azərbaycan Respublikası Regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər)” adlanan I fəsildə əvvəlcə sahə üzrə Prezidentin Fərmanı, Dövlət Proqramı, Azərbaycan Respublikasının qanunları, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərman və sərəncamları, Regionların sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsinə dair əlavə tədbirlər haqqında, Dövlət Proqramının icrası ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarları, müxtəlif sektorlar üzrə ölkə prezidentinin sədrliyi ilə keçirilmiş müşavirələr, iclaslar, Azərbaycan Respublikası Nazirlər kabinetinin iclaslarına dair mətbuatda dərc olunmuş mənbələr, “Azərbaycan Respublikası Regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər)” icrasının yekunlarına həsr olunmuş konfrans haqqında materiallar və b. bu kimi məsələlər üzrə mətbuatda dərc olunmuş mənbələr xronoloji ardıcılıqla öz əksini tapmışdır.

“Dövlət Proqramının icrası ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikası Prezidentinin regionlara səfəri” adlanan II fəsildə materiallar qruplaşdırılmış və iqtisadi rayonlar üzrə mənbələrin verilməsində Dövlət Proqramında təqdim olunmuş ardıcılıq əsas götürülmüşdür.

Bu fəsildə 9 iqtisadi rayon- Abşeron iqtisadi rayonu, Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu, Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu, Aran iqtisadi rayonu, Lənkəran iqtisadi rayonu, Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu, Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu, Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu, Naxçıvan iqtisadi rayonu və hər iqtisadi rayonun tərkibinə daxil olan şəhər və rayonlar üzrə nəşr olunmuş mənbələrin düzülüşündə xronoloji ardıcılıq əsas götürülmüşdür.

Biblioqrafik vəsaitin monitorinqi onu deməyə əsas verir ki, bu iqtisadi rayonlar içərisində ən böyüyü Aran iqtisadi rayonudur və onun tərkibinə Ağcabədi, Ağdaş, Beyləqan, Bərdə, Biləsuvar, Göyçay, Hacıqabul, İmişli, Kürdəmir, Neftçala, Saatlı, Sabirabad, Salyan, Ucar, Zərdab kimi 15 rayon və Şirvan, Mingəçevir, Yevlax şəhərləri daxildir. Zəngin informasiya potensialına malik olan biblioqrafik vəsaitdən ölkə prezidentinin bu iqtisadi rayona səfəri ilə bağlı 110-dan artıq mənbə haqqında informasiya almaq olar.

Biblioqrafik informasiya mənbəyinin III fəslə “Regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair monoqrafiya və tədqiqatlar” adlanır. Bu fəsil “Kitablar” və “Dissertasiyalar: namizədlik və doktorluq” adlı iki altbölmədən ibarətdir. “Kitablar” altbölməsində sahə üzrə 2007-2008-ci illərdə nəşr olunmuş 17 adda, monoqrafiya, dərslik, dərs vəsaiti, statistik məcmuə və digər kitablar haqqında

bibliografik informasiya verilir. Kitablara annotasiyanın verilməsi vəsaitin elmi dəyərini artırır və bibliografialaşdırmanın metodikasına uyğundur.

“Dissertasiyalar: namizədlik və doktorluq” adlı ikinci altbölməsi haqqında onu demək olar ki, sahə geniş elmi-tədqiqata cəlb olunmuş və bibliografik göstəricidən 2007-2008-ci illərdə müdafiə olunmuş 17 elmlər namizədi və 1 elmlər doktoru alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiya işinin avtoreferatı haqqında bibliografik informasiya əldə etmək olar.

“Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2007-2008-ci illər)” haqqında qəzet və jurnallarda dərc olunmuş materiallar” adlanan IV fəsil üç altbölmədən ibarətdir. “Ümumi məzmunlu materiallar. Jurnal məqalələri”; “Qəzet məqalələri”; “Regionlar üzrə”.

“Ümumi məzmunlu materiallar. Jurnal məqalələri” adlanan birinci altbölmədə “Dövlət Proqramı” ilə bağlı Azərbaycanda 2007-2008-ci illərdə nəşr olunan “İqtisadiyyat və audit”, “Yeni iqtisadiyyat”, “Audit”, “Maliyyə və uçot”, “İqtisadiyyat və həyat”, “Qanun”, “Dirçəliş” XXI əsr” jurnallarında dərc olunmuş 44 adda ümumi xarakterli məqalə haqqında bibliografik informasiya xronologiya üzrə, daxildə isə əlifba gözlənilməklə verilmişdir.

“Qəzet məqalələri” adlı ikinci altbölmədə ölkə mətbuatında – “Respublika”, “Xalq qəzeti”, “Azərbaycan”, “İki sahil”, “Səs”, “Paritet” və b. qəzətlərdə dərc olunmuş 208 məqalə illər üzrə, daxildə əlifba gözlənilməklə təsvir edilmişdir.

“Regionlar üzrə” altbölməsində regionların əlifbası üzrə qruplaşdırma aparılmış, respublikamızın şəhər və rayonunu əhatə edən 73 yarım bölmə ayrılmış, 865 təsvirin düzülüşündə əlifba prinsipinə əməl olunmuşdur. Bibliografik resursun elmi təhlilinə əsasən demək olar ki, belə qruplaşdırma ölkənin ayrı-ayrı iqtisadi bölgələri, rayonları haqqında müvafiq illərdə çap olunmuş ədəbiyyat əsasında konkret rayonun sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsi haqqında məlumat əldə etməyə imkan verir. Belə ki, Abşeron rayonunun sosial-iqtisadi inkişafını əhatə edən 33, Ağcabədi rayonu üzrə 36, Ağdam rayonu üzrə 31, Ağdaş rayonu üzrə 32, Ağstafa rayonu üzrə 18, Ağsu rayonu üzrə 23, Astaraya yondu üzrə 27, Babək rayonu üzrə 2, Balakən rayonu üzrə 24, Beyləqan rayonu üzrə 21 və b. rayonlar üzrə məqalələr dərc olunmuşdur.

Göstəricinin bibliografik təhlili onu deməyə əsas verir ki, bu fəsil göstəricinin informasiya potensialı zəngin olan fəslidir, burada 2118 mənbənin bibliografik təsviri verilir və vəsaitdə regionlar haqqında ancaq mərkəzi mətbuatda dərc olunmuş mənbələr əsas götürülmüşdür. Hər bir iqtisadi rayonun özünün mətbuat orqanında sahə üzrə dərc olunmuş mənbələrinin də vəsaitdə əks olunması göstəricinin diyarşünaslıq xarakterini artırardı. Yeri gəlmişkən onu da qeyd etmək lazımdır ki, artıq hər iqtisadi rayonun özünün tarixi, sosial-iqtisadi vəziyyəti, elmi potensialı, mədəniyyəti, incəsənəti və b.

sahələrini əhatə edən diyarşünaslıq xarakterli kompleks bibliografik informasiya mənbələrinin yaradılmasının da vaxtı çatmışdır.

Vəsaitin axtarış imkanlarını artırmaq, ondan istifadəni asanlaşdırmaq üçün iki köməkçi aparat—"Müəlliflərin əlifba göstəricisi" və "Coğrafi adlar göstəricisi" tərtib olunmuşdur. Birinci köməkçi aparat müəllif üzrə axtarışı asanlaşdırırsa, ikinci köməkçi aparat respublikamızın regionları ilə bağlı mənbələrin müəyyənləşdirilməsinə yardım edir.

Bibliografik informasiyanın kommunikativ funksiyasını yerinə yetirən, axtarış əlamətlərini də özündə əks etdirən bu bibliografik göstərici ictimai istiqamətinə görə ümumi, funksional-məqsəd və xronoloji əlamətə görə retrospektiv elmi-köməkçi, bibliografiyalaşdırma obyektini məzmun əlamətinə görə sahəvi göstəricidir. Bibliografik göstəricidə istər vəsaitin quruluşu, istərsə də ilkin sənədlərin təsviri bibliografiyalaşdırmanın metodikasına uyğundur, I və II buraxılışların toplu halında tərtib olunub ictimaiyyətə təqdim olunması gərgin, kollektiv əməyin məhsuludur. "Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008)" ilə bağlı nəşr olunmuş sənədlərin toplu halında cəmiyyətə təqdim olunması, bütövlükdə sahənin bibliografik informasiya təminatına güclü təkan verir.

Nəticə olaraq onu qeyd etmək olar ki, Respublika Prezidenti İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə hazırlanan regionlarının sosial-iqtisadi inkişaf proqramının reallaşmağa başlamasından keçən az vaxt ərzində bu sahədə sürətli tərəqqiyə nail olunmuşdur. Elmi təhlilə, çevik və işlək mexanizmlər sisteminə əsaslanan regionların sosial-iqtisadi inkişaf proqramı respublikamızı dinamik, sıçrayışlı tərəqqi yoluna istiqamətləndirən yeganə strateji seçim kimi özünün reallığını təsdiq etdi və dünyada analoqu olmayan, yüksələn xətlə artan göstəricilərin əsasını yaratdı. Regionların sosial-iqtisadi inkişaf proqramının işlənilib hazırlanması və uğurla reallaşması ölkə rəhbərinin layiqli lider olduğunu bir daha sübut etdi. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin və M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının birgə layihəsi olan "Azərbaycan Respublikası Regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı: bibliografik göstərici" adlı bibliografik vəsaitin I və II buraxılışlarının nəşrə hazırlanması və ictimaiyyətə təqdim olunması ölkə rəhbərliyinin sosial-iqtisadi siyasətinə xidmət edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008) // Azərbaycan.-12 fevral, 2004.

2. Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı: Bibliografik göstərici. I buraxılış.-B., 2007.-202 s.

3.Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı: Bibliografik göstərici. II buraxılış.-B., 2009.-345 s.

Əliyev Z.H. Ümumi bibliografiyaşünaslıq:Dərs vəsaiti. –B.,2001.-143 s.

N.İ.ИСМАИЛОВ

X.T.АГАЕВА

**БИБЛИОГРАФИЧЕСКО-ИНФОРМАЦИОННОЕ
ОБЕСПЕЧЕНИЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ
РЕГИОНОВ АЗЕРБАЙДЖАНА ПРЕТВОРЯЕТСЯ В ЖИЗНЬ
*РЕЗЮМЕ***

В статье анализируются методические особенности второй части библиографического указателя “Социально-экономическое развитие регионов Азербайджана”, которая является совместным проектом Министерства Культуры и Туризма и Национальной Библиотеки имени М. Ф. Ахундова, разъясняется актуальность темы для современного периода.

N.I.İSMAILOV

Kh.T.AGAYEVA

**BIBLIOGRAPHIC- INFORMATION PROVISION
OF SOCIAL ECONOMIC
DEVELOPMENT OF REGIONS
OF AZERBAIJAN CARRYING OUT
*SUMMARY***

The article analyzes the methodological features of the second part of the bibliographic index titled "Socio-economic Development of Regions of Azerbaijan" which is a joint project of the Ministry of Culture and Tourism and the National Library named after M. F. Akhundov, explaining the relevance of topics for the modern period.

Raifə VƏZİROVA
Bibliografiyaşünaslıq kafedrasının baş müəllimi
Qəmzə HACIYEVA
Bibliografiyaşünaslıq kafedrasının baş müəllimi

TÜRKİYƏDƏ XÜSUSİ BIBLIOQRAFIYA

Xüsusi bibliografiya ümumi bibliografiyadan fərqli olaraq müəyyən xidmət sahəsinə, konkret məqsəd və oxucu istiqamətinə malik olur. Xüsusi bibliografiyada daxili diferensiasiyalaşdırma xidmət sahələrinə görə aparılır və bu xüsusiyyət bibliografik işin məqsədini, məzmununu, təşkilini və metodikasını müəyyən edir. Xüsusi bibliografik fəaliyyət çərçivəsində yaradılan bibliografik informasiya mənbələri məlum xidmət sahələrinin tələbat və sorğularını təmin etməlidir. Xüsusi bibliografiya sosial həyatın müəyyən sahəsinin bilavasitə və hərtərəfli bibliografik təminatı ilə məşğul olan fəaliyyət kimi məqsədyönlü bibliografik materialların yaradılması və istifadə olunmasını həyata keçirir [1, 97]. Bununla belə, o, həm də məlum xidmət sahəsi tələbatlarının və sorğularının bibliografik təminatı məqsədilə hər cür mənbələrdən istifadə edə bilər. Ümumi bibliografik məhsul xüsusi bibliografiya üçün baza rolunu oynayır.

Xüsusi bibliografiya elmi-tədqiqat, istehsalat, idarəetmə, təhsil, şəxsi təhsil və digər xidmət sahələrinə görə fərqləndirilir.

Türkiyə bibliografiyaşünaslığında xüsusi bibliografiya bir tək mövzuda və ya bir-birilə yaxın maraq əlaqəsi olan mövzularda ədəbiyyat haqqında bibliografik məlumatı əks etdirən mənbələrə deyilir. Buna ixtisas bibliografiyası da deyirlər. Xüsusi bibliografiyaya daha iki qrup bibliografik mənbələr də aid edilir: şəxsi bibliografik göstəricilər və yer bibliografiyaları, yəni müəyyən bir yerin və ya bir məntəqənin tarixinə, coğrafiyasına, mədəniyyətinə və s. dair əsərləri əhatə edən göstəricilər. Yer bibliografiyaları mahiyyət etibarilə diyarşünaslıq bibliografik göstəriciləridir.

Türkiyədə xüsusi bibliografik mənbələrin nəşrinə ötən əsrin ikinci yarısından, əsasən, 50-60-cı illərdən başlanılmış və o dövrdə bir sıra mühüm göstəricilər tərtib olunaraq çap edilmişdir.

“Türkiyədə tarixi nəşrlərin bibliografiyası” göstəricisini Milli kitabxananın baş bibliografi Ənvər Koray yaratmışdır. Türkiyədə 1729-1950-ci illərdə tarix haqqında çıxan məqalə və əsərləri əhatə edir. “Türkiyədə tarixi nəşrlərin bibliografiyası” 4123 adda kitab, kitabça, jurnal məqaləsi, məcmuəni özündə əks etdirir. Onların arasında xarici müəlliflərin türk dilinə tərcümə edilmiş əsərləri də vardır. Ənvər Koray bibliografiyası iki hissədən ibarətdir. Birinci hissə 1729-1928-ci illərdə ərəb əlifbası ilə nəşr edilmiş tarixi kitablardan, ikincisi isə 1928-1950-ci illərdə latın əlifbası ilə nəşr edilmiş tarixi kitablardan ibarətdir.

əhatə edir. Hər hissə üç bölməyə ayrılır. Birinci bölmədə ensiklopediyalar, jurnallar, sosial-tarixi materiallar, din və ümumi tarix haqqında əsərlər, ikincidə isə başqa xalqların tarixinə dair əsərlər verilir. Türkiyənin başqa-başqa vilayətləri haqda xatirələr, arxeoloji materiallar, müxtəlif tarixi sənədlər isə üçüncü bölmədə yerləşir. Hər bölmə daxilində sənədlər müəllifin soyadının əlifbası üzrə düzülür. Bu göstəricidə müəllifin yaradıcılığı, əsərlərinin adları, nəşr yeri, ili, səhifələrin miqdarı və qiyməti göstərilir. Əgər kitab başqa dildən türk dilinə tərcümə edilmişsə tərcüməçinin adı və soyadı göstərilir. “Türkiyədə tarixi nəşrlərin bibliografiyası” İstanbul və Ankarada olan kitabxanaların və milli kitabxananın bazasında olan materiallar əsasında yaradılmışdır. Sonralar bu vəsait əlavə çap edilir ki, o da 207 tarixi sənəd haqqında məlumat verir.

“Türkiyədə tarixi nəşrlərin bibliografiyası”nın əlavəsinin Türkiyə tarixşünasları üçün böyük əhəmiyyəti var idi.

Böyük həcmli, sanballı göstəricilərdən biri də “Türkiyə arxeologiya, etnoqrafiya və tarixi coğrafiyanın bibliografiyası” göstəricisidir. Bunu İstanbul Universitetinin arxeologiya professoru doktor Arif Müfid Mansel yaratmışdır. Göstəricinin giriş hissəsində müəllif yazır ki, Romada Alman arxeologiya institutunun kitabxanasında olan beşcildli sistemli kataloqdan istifadə etmişdir. Kataloq arxeologiya haqqında bütün dünya ədəbiyyatını əhatə edir. Bu kataloqdan professor Mansel keçmiş Osmanlı imperiyasının etnoqrafiyasına və coğrafiyasına aid materialları seçib götürmüşdür. Manselin əsəri Qərbi Avropa, rus, türk müəlliflərinin XVII əsrdən 1940-cı ilə qədər Türkiyə haqqında, Türkiyədə və başqa ölkələrdə nəşr edilmiş əsərlərini özündə əks etdirir.

Manselin göstəricisi coğrafi əlamətə görə bölmələrə bölünür. Bölmələr daxilində coğrafi yerlər haqda məlumat verilir. Kitabın, məqalənin adı orijinalın dilində və türk dilinə tərcümə edilərək verilir. Sonra nəşr yeri, ili göstərilir. Manselin əsərinin böyük elmi-təcrübi əhəmiyyəti var və bu gün də Yaxın Şərq və Qafqazın qədim tarixini öyrənmək baxımından əhəmiyyətlidir.

Ədliyyə Nazirliyinin kitabxanası hüquq elmləri üzrə bibliografik göstərici tərtib etmişdir. Göstəricinin birinci cildi 20 illik bir dövrü- 1935-1954-cü illərdə hüquqa aid ədəbiyyatı əks etdirir ki, bunun da müəllifi həmin kitabxananın bibliografi R.B.Ercies idi. Bu göstərici Türkiyədə hüquqa aid çıxan kitab, broşura, jurnal və məcmuələrdən məqalələri əks etdirir. Göstəricidə 10800 adda ədəbiyyatın siyahısı verilmiş, materiallar əlifba sırası ilə düzülmüşdür. Sonda köməkçi aparat kimi müəlliflərin və nəşriyyatların adları göstəriciləri verilmişdir.

Bu vəsaitin ikinci cildi 1969-cu ildə çap edilir. R.B.Ercies türk hüquq ədəbiyyatının (4180 adda) siyahısını verir ki, bu da 1955-1967-ci illəri əhatə edirdi.

Bundan başqa hüquq ədəbiyyatının göstəricisi üzərində hüquqşünaslar da işləməyə başlayırlar. Hüquq elmləri doktoru Yaşar Qarayalçının tərtib etdiyi

göstəricidə 1928-1975-ci illərdə hüquqa dair çap olunmuş türk kitabları və məqalələr haqqında məlumat verilir. Köməkçi göstərici kimi tərcüməçilərin və müəlliflərin əlifba göstəricisi tərtib edilmişdir.

Yaşar Qarayalçın bundan başqa “Hüquqi və siyasi biliklərin biblioqrafiyası”nı da hazırlamışdır. Burada kitab və 157 adda jurnal və məcmuələrdə olan məqalələr əhatə olunur və onlarda biblioqrafik təsvirlər əlifba sırası ilə düzülmüşdür. Həmin göstərici Ankara universiteti və Nyu-York universitetinin nəzdindəki hüquq elmi-tədqiqat institutunda nəşr edilmişdir.

Bu göstərici 1139 adda kitab, broşura və məqalələri özündə əks etdirir. Özü də 1928-1967-ci illəri əhatə edir. Kitabda köməkçi “Müəlliflərin əlifba göstəricisi” tərtib edilmişdir.

Pedaqogika elminə aid üç cildlik biblioqrafik göstəricini Fuat Qundzal tərtib etmişdir. Göstərici 1928-1984-cü illərdə çıxan kitabları və məqalələri özündə əks etdirir. Materiallar mövzulara görə bölünmüş, mövzu daxilində isə xronoloji düzülüş qaydasından istifadə edilmişdir (nəşr ilinə görə). Cəmi 1662 əsəri əhatə edir. Türkiyədə qərara alınıb ki, hər beş ildən bir bu cür göstəricilər buraxılsın.

“Türkiyə psixoloji biblioqrafiyası” Sanel Karral tərəfindən tərtib olunmuşdur. Buraya İstanbul, Ankara kitabxanalarında da saxlanılan 310 adda kitab daxil edilmişdir. Material müəlliflərin soyadlarının əlifbasına görə düzülmüşdür. Biblioqrafik göstəricinin ciddi nöqsanı onda köməkçi göstəricilərin olmamasıdır. Müəllif öz işini ayrı-ayrı buraxılışları nəşr etməklə davam etdirmək fikrindədir.

Coğrafiya üzrə Osmanlı dövrünə aid əlyazma və çap əsərlərinin göstəricisi Cövdət Türkay tərəfindən tərtib edilmişdir. Müəllif girişdə göstərir ki, göstərici iki bölgüdən ibarətdir ki, birincidə Osmanlıdan əvvəlki coğrafi ədəbiyyatın, ikincidə Osmanlı dövrünün əlyazmaları, çap əsərləri təsvir olunur. Göstəricidə ərəb, türk, fars dillərində ədəbiyyat əks olunur. Hər bölmədə göstəricidə təsvir olunmuş materialın saxlandığı İstanbul kitabxanalarının siyahısı verilir. Vəsaitin heç bir köməkçi göstəricisi yoxdur.

Türk qadınlarına həsr edilmiş bir neçə biblioqrafik göstərici də maraqlıdır. Onlardan biri doktor T.Cumbur tərəfindən tərtib olunub. Göstəricinin birinci hissəsində müəllifləri türk qadınları olan, 1928-1955-ci illərdə çap olunmuş kitab və məqalələr, II hissədə isə türk qadınları tərəfindən tərcümə olunmuş xarici müəlliflərin əsərləri qeydə alınır. Girişdə Türkiyə tarixinin ilk dövrlərində yazılan əsərləri, göstəricidə əksini tapmayan türk qadın ədibləri haqqında məlumat verilir. Materialların təsnifləşdirilməsində birinci hissədə onluq təsnifat sxemi və bölgülər daxilində müəlliflərin əlifbası əsas götürülmüşdür. Vəsaitin II hissəsində material tərcüməçilərin soyadlarının əlifbasına görə düzülmüşdür. Kitabların və məqalələrin biblioqrafik təsviri milli kitabxananın təlimatına əsasən verilmişdir.

Türk qadınları haqqında ikinci göstərici Nəriman Duranoğlu tərəfindən tərtib olunmuşdur. Bu göstəricidə 523 kitab, kitabça və məqalənin adı qeydə alınmışdır. Giriş məqaləsində müəllif Türkiyədə qadın hüququ və azadlığı tarixi haqqında məlumat verir. Birinci bölmədə latın şriftilə yazılmış türk nəşrləri, ikincidə isə ərəb şriftilə yazılmış türk nəşrləri, tərcümələr və dövrü nəşrlər verilmişdir. Türk qadınlarının həyat və fəaliyyətinə həsr edilib tərtib olunan hər iki göstərici türk qadınlarının sosial həyatını öyrənən cəmiyyət tərəfindən nəşr edilmişdir.

Türkiyədə dünya klassik bədii əsərlərin tərcüməsi və nəşri üzrə də iş aparılır. Bu əsərlərin ilk biblioqrafik göstəricisi 1949-cu ildə Adnan Otyuken tərəfindən tərtib edilmiş və həmin ildə də nəşr edilmişdir. Onun ikinci tamamlanmış nəşri “Klassiklərin biblioqrafiyası” (12) adı altında 1952-ci ildə çıxmışdır. Burada Türkiyədə 1940-1952-ci illərdə nəşr olunmuş 626 əsər haqqında biblioqrafik məlumat əks olunur. Material dil prinsipi üzrə düzülmüşdür. Əsərlər təsvir olunarkən müəllif orijinalda, türk tərcüməsində isə əsərin adı (tərcüməçinin soyadı) göstərilir. Biblioqrafik göstəriciyə 4 köməkçi göstərici əlavə olunmuşdur: Müəlliflərin, tərcüməçilərin, əsərlərin orijinalın və türk dilində göstəriciləri. Kitabda hər il türk dilinə neçə klassik əsərin tərcümə olunduğunu göstərən cədvəl də vardır.

1967-ci ildə çap olunmuş “Dünya ədəbiyyatından tərcümələr: klassiklər” göstəricisi bu mövzuda üçüncü göstərici olmaqla yanaşı, xronoloji cəhətdən əvvəlki göstəricini davam etdirir.

Bunlardan başqa pedaqogikaya, dilçiliyə aid də bir sıra fundamental göstəricilər hazırlanıb nəşr edilmişdir.

Son dövrlərdə Türkiyədə mövzu xarakterli göstəricilərdən başqa ölkəşünaslıq, şəxsi göstəricilərin nəşrinə də xüsusi diqqət yetirilir.

Sırf ölkəşünaslıq xarakterli “Türkiyə, türklər və türk dili biblioqrafiyası” 1986-cı ildə Ankarada çap olunmuşdur [2]. Türkiyənin tarixi, coğrafiyası, iqtisadiyyatı, siyasəti, sosial və mədəni həyatı ilə maraqlanan mütəxəssislər, kitabxanaçılar, iş adamları, tədqiqatçılar və tələbələr üçün nəzərdə tutulmuş bu göstərici 593 səhifədən ibarətdir. Vəsəitdə Türkiyə ilə bağlı müxtəlif dillərdə olan kitablar, monoqrafiyalar, müqavilələr, konfrans materialları, nadir əsərlər və digər nəşrlər əhatə olunmuşdur. Burada Osmanlı imperiyasının ilk dövrlərindən 1985-ci ilə kimi Türkiyədə və dünyada meydana gələn və Türkiyənin soaial-siyasi, iqtisadi, mədəni həyatı ilə bağlı olan əsərlər əks olunmuşdu.

Göstəricidə 5210 adda ədəbiyyatın biblioqrafik təsviri verilmişdir ki, bunlardan da 2302-si ingilis, 963-ü türk, 588-i fransız, 602-si alman, 755-i isə ərəb, fars, çin, yapon, slavyan, ispan və rus dillərindədir.

Biblioqrafik göstəricidə materiallar aşağıdakı bölmələr daxilində qruplaşdırılmışdır:

Arxeologiya
Hərbi elmlər
Biblioqrafiya və kitabxanaçılıq
Coğrafiya və Antropologiya
Dilçilik və ədəbiyyat
İqtisadiyyat
Fəlsəfə və din
İncəsənət
Hüquq
Musiqi
Siyasi elmlər
Sosiologiya
Sosial tarix və s.

Göstəricinin sonunda verilmiş əsərlərin sərlövhələrinin, müəlliflərin və mövzuların köməkçi əlifba göstəriciləri ondan istifadəni asanlaşdırır.

2003-cü ildə Türkiyə Cümhuriyyətinin 80 illiyinə həsr olunmuş “Ulusal və Uluslararası Cümhuriyyət biblioqrafiyası” adlı göstərici də həm türk, həm də xarici dillərdə Türkiyə haqqında çıxmış sənədlər haqqında biblioqrafik məlumatı əks etdirir.

Türkiyədə ayrı-ayrı görkəmli şəxslərə, alim və yazıçılara həsr olunmuş müxtəlif şəxsi göstəricilər də çap olunmuşdur. Ən çox şəxsi göstərici Kamal Atatürkə həsr olunmuşdur. Həmin biblioqrafik mənbələr Türkiyə tarixi üçün qiymətli mənbələrdən hesab olunur.

1981-ci ildə Türkiyə Milli kitabxanası Atatürkün anadan olmasının 100 illiyi münasibətilə “Atatürkün biblioqrafiyalarının biblioqrafiyası”nı çap etdirir. Annotasiyalı bu göstəricidə Atatürkə həsr olunmuş biblioqrafik mənbələr haqqında məlumat verilir. Bunlardan aşağıdakıları qeyd etmək olar:

Atatürk üçün yazılmış yazılar biblioqrafiyası (1938)

Atatürk biblioqrafiyası (1941)

Atatürk və inqilab kataloqu (1953)

Atatürk and Turkey (ingilis dilində 1974-cü ildə çap olunub)

Atatürk və müasirləri biblioqrafiyası

Atatürkün iqtisadiyyat və sosial iqtisadi görüşləri ilə bağlı məqalə və kitablar biblioqrafiyası (1981)

Göstəricidə müstəqil biblioqrafik vəsaitlərlə yanaşı dövrü mətbuat səhifələrində dərc olunmuş Atatürkə aid ədəbiyyat siyahıları da verilmişdir. Bunlardan “Atatürk haqqında Fransızca nəşrlər”, “Atatürk haqqında son illərin nəşrləri”, “Atatürkə aid əsərlərin biblioqrafiyası” və başqalarını qeyd etmək olar. Vəsaitin sonunda göstəricilərin hazırlanmasında əməyi olan şəxslərin siyahısı əlifba üzrə verilmişdir.

Qeyd edək ki, yalnız Orxan Durus və Muzaffər Gökman tərəfindən Kamal Atatürkə həsr olunmuş beş göstərici çap olunmuşdur. Bu göstəricilərdə kamalçılar inqilabına və Atatürkə aid bütünlükdə 1049 ədəbiyyat haqqında bibliografik məlumat verilir.

“Atatürkün xüsusi kitabxanasının kataloqu” da Milli Kitabxana tərəfindən hazırlanıb nəşr edilmişdir. 1973-cü ildə çap olunmuş həmin kataloq kitabxananın Mavzoley və Çankaya hissələrini əhatə edir.

Ibn Sinaya, Fərabiyə həsr olunmuş göstəricilər də diqqəti cəlb edir. Osman Erçin tərəfindən tərtib edilmiş “İbn Sina” göstəricisində 1719 əsər haqqında bibliografik məlumat verilməklə yanaşı, onların hansı kitabxanalarda saxlanıldığı da qeyd olunmuşdur. Böyük bir dövrü- 1593-1956-cı illəri əhatə edən bu göstəricidə əlyazma və çap kitabları əhatə edilmiş və onların düzülüşündə xronoloji prinsip əsas götürülmüşdür. Ibn Sinaya aid ədəbiyyat ərəb əlifbası ilə verilməklə yanaşı, latın əlifbası ilə türk dilində onun tərcüməsi də verilmişdir.

Fərabiyə həsr olunmuş göstərici onun həyat və yaradıcılığı haqqında bütün dünya ədəbiyyatını özündə əks etdirir.

Türk alimlərindən və ədiblərindən Əhməd Rasimə, Cövdətə, Midhətə, Şinasiyə, Namik Kamala həsr olunmuş şəxsi göstəriciləri də qeyd etmək lazımdır. Yalnız Milli kitabxana tərəfindən 1970-ci ildən sonra 13 adda şəxsi göstərici tərtib edilmişdir. Bu göstəricilərin əksəriyyəti yubileylər münasibətilə hazırlanıb çap edilmişdir. Məsələn,

Süleyman Nazif: Anadan olmasının 100 illiyi münasibətilə (1970)

Ömər Seyvəddin: Ölümünün 50-ci ildönümü münasibətilə (1970)

Nazim Hikmət: Anadan olmasının 100 illiyi münasibətilə (1970)

Abdülhak Hamit Tarhan: Ölümünün 34-cü ildönümü münasibətilə (1971)

Memar Sinan (1987)

Məmməd Akif Ərsoy (2005)

Mövlana bibliografiyası: YUNESKO tərəfindən Mövlana ili elan edilməsi münasibətilə (2007) və s.

Türkiyədə qonşu ölkələrin tarixinə, mədəniyyətinə aid də göstəricilər çap olunmuşdur. Belə göstəricilərdən olan “Türkiyədə çap olunmuş farsca əsərlər, tərcümələr və İranla bağlı nəşrlər bibliografiyası” 1971-ci ildə Ankarada çap olunmuşdur. Bu vəsaitdə 1729-1970-ci illərdə Türkiyədə fars dilində çap olunmuş, eyni zamanda fars dilindən türk dilinə tərcümə olunmuş kitab və məqalələr haqqında bibliografik məlumat verilir. Göstərici İranla bağlı Türkiyədə çıxmış müxtəlif nəşrləri, o cümlədən xəritə və atlasları da əhatə edir. İran şahənşahlığının 2500-cü ildönümü münasibətilə tərtib olunmuş bu vəsaitdə 1322 adda material tərtib edilmişdir. Göstəricidə materiallar aşağıdakı bölmələr daxilində qruplaşdırılmışdır:

000 Ümumi məsələlər

100 Fəlsəfə
200 Din
300 Sosial elmlər
400 Dilçilik
500 Nəzəri elmlər
600 Tətbiqi elmlər
700 İncəsənət
800 Ədəbiyyat
900 Tarix. Coğrafiya. Bioqrafiya

Göstəricidə material sistemli qaydada qruplaşdırılmış, hər bölmə daxilində əvvəlcə kitablar, sonra məqalələr verilmiş, bunlar da müəlliflərin və müəllifsiz əsərlərin sərlövhlərinin əlifbasına görə düzülmüşlər. Fars dilində olan əsərlərin biblioqrafik təsvirlərinin üstündə ulduz işarəsi verilir. Bu onları digər nəşrlərdən fərqləndirir.

Göstəricidən istifadəni asanlaşdırmaq üçün köməkçi aparat kimi “Müəlliflərin əlifba göstəricisi” tərtib edilmişdir. Bundan başqa Türk və ərəb dillərində tərtib olunmuş “İraqın Bağdad, Bəsrə və Mosul vilayətlərində nəşr olunan kitab və davamlı nəşrlər biblioqrafiyası” (1979), “TAP biblioqrafiyası” (1990) və başqalarını göstərmək olar.

Son illərdə Türkiyədə biblioqrafik vəsaitlərin avtomatlaşdırılmış qaydada tərtibinə xüsusi diqqət yetirilir. Belə ki, Bülent Ağaoğlu Türkiyənin ilk bilgi bankaçılarındanır. Sərmayə Bazarı, Özəlləşdirmə, kitabxana-informasiya texnologiyaları və digər sahələrlə bağlı biblioqrafik layihələrin hazırlanmasında iştirak edən B.Ağaoğlu biblioqrafik informasiyanın kompüterlə hazırlanması prosesini də öyrənmiş və 1989-cu ildə bu əsasda “Toxuculuq biblioqrafiyası”nı hazırlamışdır.

B.Ağaoğlu yaratdığı bilik bankalarına BANTA və BORTA adlarını vermişdir. 1981-2006-cı illər arasında o, 150 mənbə hazırlamışdır ki, bunlarda da 126 min təsvir toplanmışdır. O, müxtəlif mənbələr haqqında ən çox biblioqrafik təsvir toplayan türk biblioqrafıdır. Tərtib etdiyi “Türkiyə Xalq Sağlığı Biblioqrafiyası” vəsaitinə görə Səhiyyə Naziri Yıldırım Aktuna tərəfindən 1996-cı ildə xatirə nişanı ilə qiymətləndirilmişdir. 2000-ci ildə o, “Türkiyə Biblioqrafiya Bilgi Bankası”nı hazırlamışdır.

Gördüyümüz kimi, Türkiyədə xüsusi biblioqrafik vəsaitlərin tərtibində də avtomatlaşdırılmış sistemlərdən istifadə olunur.

ƏDƏBİYYAT

1. Əliyev Z.H. *Ümumi biblioqrafiyaşünaslıq.-B.,2001.-142 s.*
2. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Biblioqrafiya>

***Р.А.ВЕЗИРОВА
Г.С.ГАДЖИЕВА***

**РАЗВИТИЕ СПЕЦИАЛЬНОЙ БИБЛИОГРАФИИ В ТУРЦИИ
РЕЗЮМЕ**

В 50-е годы XX века в Турции были изданы фундаментальные отраслевые и тематические библиографические указатели. Эти указатели отражали литературу, по истории, праву, археологии, языкознанию и т.д. В развитии специальной библиографии особое место имеет национальная библиотека Турции. Это библиотека кроме тематических указателей издает персональные библиографические указатели посвященные деятелям науки и культуры страны. В статье проанализированные эти указатели, раскрыты значение и поисковые возможности.

***R.A.VAZIROVA
G.S.KHAJİYEVA***

**DEVELOPMENT OF SPECIAL BIBLIOGRAPHY IN TURKEY
SUMMARY**

In 50-th years of XX century in Turkey were published fundamental industry and thematic bibliographies. These indexes reflect the literature on the history, law, archeology, linguistics, etc. In development of special bibliographies special place is the National Library of Turkey. This is a library other than the thematic index has been issued personal bibliographies devoted to science and culture of the country. The article analyzes these indexes revealed the importance and search capabilities.

ƏDƏBİYYATŞÜNASLIĞIN SƏNƏD-TƏLƏBATÇI SİSTEMİNDƏ İFORMASIYA MANEƏLƏRİ

Azərbaycanda bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslığın zəngin sənəd kütləsinin yaranması, həmçinin bibliografik fəaliyyətdə qazanılmış nailiyyətlər, bu sahədə kəmiyyət və keyfiyyət baxımından yeni bibliografik vəsaitlər sisteminin meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur.

Keçən əsrin 60-cı illərində Azərbaycanda ədəbi-bədii bibliografik vəsaitlər sisteminin formalaşması vəzifələri milli ədəbiyyatımızın yeni inkişaf mərhələsi olan yaradıcılıq imkanları və qarşıdakı perspektivləri ilə müəyyənləşdirilirdi. Bu vəzifələr xalqımızın zəngin ədəbi irsini bibliografik üsulla tədqiq etmək, cəmiyyətin ədəbi-bədii sənədlərə dair bibliografik informasiya ehtiyacını ödəməkdən, ədəbi-bədii əsərlərin nəşrləri üzrə bibliografik axtarışlar aparmaq, ayrı-ayrı sənətkarların həyat və yaradıcılığı haqqında bibliografik əsərlər yaratmaqla Azərbaycan və dünya ədəbiyyatının geniş oxucu kütlələri arasında təbliğində, eləcə də ədəbi irsimizə dair aparılan tədqiqat işlərində, mütəxəssislərin bibliografik informasiya təminatında fəal iştirak etməkdən ibarət idi.

Bu baxımdan ölkəmizdə bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslığa dair bibliografik məhsulun əsas forması, onun yayılması və istifadəsində əsas vasitə sayılan bibliografik vəsaitlər sisteminin ədəbi mühitin xüsusiyyətlərinə uyğun şəkildə daha da inkişaf etdirilməsi bu dövrdə ədəbi-bədii bibliografik fəaliyyət üçün ən zəruri vasitələrdən biri idi.

Professor Zöhrab Əliyevin yazdığı kimi, «Bibliografik informasiyanın məqsədinə, oxucu istiqamətinə uyğun olan fikrə, məqsədə, forma və məzmunu görə vəhdətdə götürülmüş və qaydaya salınmış bibliografik yazı toplusu» (1. s. 19) olan ədəbi-bədii bibliografik vəsaitlər sistemi XX əsrin 60-cı illərində respublikamızın ədəbi həyatına dair formalaşan informasiya tələbatının təmin edilməsinə yönəlməli idi. Çünki bu dövrdə Azərbaycanda bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq sahəsində əsrlər boyu formalaşmış zəngin və çoxsahəli sənəd kütləsindən səmərəli istifadə etmək, bu mürəkkəb sənəd kütləsindən lazımi informasiyanı əldə etmək, ədəbi-bədii bibliografik vəsaitlərə olan ictimai tələbatı getdikcə artırır.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu illərdə Azərbaycanda bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq sahəsindəki tələbatçı sistemində ciddi maneələr formalaşmışdır.

Professor Z.Əliyevin qeyd etdiyi kimi, «Sənədlər və informasiya tələbatçıları arasında uyğunluq bibliografik informasiyanın nəzəriyyəsində

böyük əhəmiyyət kəsb edir. Sənəd kommunikasiyaları sistemində onun inkişafının ilkin mərhələlərində belə informasiya sədləri, yəni lazımi informasiya almağa mane olan və bununla da sənədlərin informasiya mənbəyi kimi normal yayılmasını çətinləşdirən daxili maneələr baş verir.» (1.s.15)

Respublikamızda ədəbi-bədii sənəd kommunikasiyaları sistemində mövcud olan informasiya maneələri əsasən aşağıdakı amillərlə əlaqədar idi.

1. Azərbaycan ədəbiyyatına dair bir çox ilk mənbələrin respublikanın kitabxanalarında tam və dolğun toplanmaması.

Belə ki, Azərbaycan ədəbiyyatı və ədəbiyyatşünaslığı nümunələrinin bir hissəsi keçmiş SSRİ-nin Moskva, Leningrad (Sankt-Peterburq), Daşkənd, Tiflis, Simferopol, Baxçasaray, Həştərxan şəhərlərinin müxtəlif kitabxanalarında, digər hissəsi isə London, Leypsiq, Vatikan, Varşava, İstanbul, Xorasan, Qahirə, Bombay, Bağdad, Tehran və s. xarici ölkə kitabxanalarında mühafizə edilirdi və bu sənədləri əldə etmək və ya onlar haqqında informasiya almaq olduqca çətin idi.

2. Bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq sənədlərinin respublikanın kitabxana-informasiya müəssisələrində pərakəndə şəkildə mühafizə edilməsi.

Çoxəsrlik Azərbaycan ədəbiyyatı və ədəbiyyatşünaslığına dair sənəd kütləsi respublikanın müxtəlif kitabxanalarında, o cümlədən, M.F.Axundov adına Milli Kitabxana, AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanasında, Respublika Əlyazmalar İnstitutunda, inqilaba qədərki dövrü orqanların əksəriyyəti Marksizm-leninizm institutu kitabxanasında mühafizə edilirdi.

Bir çox ədəbi-bədii jurnalların kitabxanalarda tam komplektinin olmaması. Məsələn, özündə xeyli ədəbi-bədii informasiyanı əks etdirən "Molla Nəsrəddin" jurnalının, «Dəbistan», «Zənbur» və digər jurnallar tam komplekt şəklində heç bir kitabxanada mövcud deyildir.

3. Bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq sənədlərinin tələbatçıları üçün mühüm maneə yaradan amillərdən biri də əlifba maneəsi idi. Belə ki, Azərbaycanda formalaşmış sənəd kütləsinin orta əsrlərdən başlayaraq 1929-cu ilə qədər əlyazmalar və çap əsərlərimiz ərəb əlifbası, 1929-1939-cu illərdə latın əlifbası və sonralar isə kiril əlifbası ilə nəşr edilmişdi. XX əsrdə, xüsusən 40-cı illərdən sonra formalaşan oxucuların tam əksəriyyəti ərəb və latın əlifbası əsasında nəşr edilmiş sənədlərdən səmərəli istifadə edə bilmirdilər.

4. Mütəxəssislərin ədəbi-bədii mənbələrdən səmərəli istifadə etməsinə maneçilik göstərən amillərdən biri də kitabxanalarımızı SBA sistemindəki nöqsanlar idi. Kitabxanalarda, o cümlədən, iri elmi kitabxanalarda ədəbi-bədii sənədləri tam və mükəmməl əks etdirən kataloq və xüsusən kartoteka sistemi yox idi, Oktyabr çevrilişinə qədər Azərbaycanda nəşr edilmiş ədəbi və digər jurnalların məzmunu məqalələrin sistemli kartotekalarında əks olunmamışdı, həmin dövrü orqanların analitik biblioqrafik göstəriciləri yox dərəcəsinə idi,

5. 20-60-cı illərdə bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq məsələlərinə həsr edilmiş biblioqrafik göstəricilər senzura müdaxiləsinə məruz qalırdı, göstəricilərin məzmunu və struktur quruluşunda da ciddi nöqsanlar var idi.

6. Nəhayət, ölkədə ədəbi-bədii kommunikasiya sistemində mövcud olan informasiya maneələrini yaradan səbəblərdən biri də oxucuların kitabxana-biblioqrafiya biliklərinin, ümumiyyətlə, onların bilik və vərdislərinin zəif olması idi. Bir çox hallarda mütəxəssislərin belə sənəd axtarışında düzgün strategiya seçməyi bacarmır, mövcud dövrü nəşrlər sistemi haqqında mükəmməl biliklərə malik deyildilər. Kitabxanalarımızın oxucular arasında biblioqrafik biliklərin təbliği istiqamətindəki fəaliyyəti qənaətbəxş deyildi.

Bütün bunlar şübhəsiz ki, Azərbaycanda bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslığın sənəd kommunikasiya sisteminin normal fəaliyyətinə mane olan maneələr idi.

60-cı illərdə ölkədə bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq sahəsində «sənəd-informasiya tələbatçısı» sistemində informasiya maneələrini aradan qaldırmağa kömək edən vasitələrin və ilk növbədə biblioqrafik göstəricilərin yaradılması zərurəti aktuallıq kəsb edirdi ki, bunun da əsas səbəbi qeyd etdiyimiz kimi, cəmiyyətdə bu sahədə getdikcə inkişaf edən biblioqrafik tələbat idi.

Tanınmış rus biblioqrafiyaşünası O.P.Korşunov hər hansı bir elm və bilik sahəsinə dair cəmiyyətdə biblioqrafik tələbatın meydana gəlməsinin əsas səbəblərini belə qruplaşdırır:

- informasiyaya olan tələbatın dərk edilməsi;
- həmin tələbatın sənədlərə müraciət etmədən mümkün olmaması;
- informasiya tələbatçıları ilə sənədlər arasında mövcud maneələrin aradan qaldırılmasını təmin edən biblioqrafik informasiyanın zəruriliyi;
- informasiya tələbatçılarının biblioqrafik informasiya mənbələrini və həmin mənbələrdən istifadə qaydalarını bilməsi (4. s.43).

Qeyd etmək lazımdır ki, 60-cı illərdə ölkəmizdə ədəbi-bədii biblioqrafik informasiyaya olan tələbatın yuxarıda göstərilən bütün şərtləri mövcud idi.

Nəzəri ədəbiyyatda informasiya tələbatçılarının ədəbi biblioqrafik tələbatı iki növə - qeyri-peşəkar və peşəkar tələbatə bölünür (2. s.9).

Dosent Əşrəf Xələfovun qeyd etdiyi kimi, cəmiyyətdə qeyri-peşəkar ədəbi biblioqrafik tələbat «oxucunun bədii ədəbiyyata estetik qavrayışın bilavasitə predmeti kimi yanaşması nəticəsində, ümumi mədəni-estetik tələbat əsasında yaranır. Bədii ədəbiyyat mənəvi mədəniyyətin elə sahəsidir ki, insanın şüurlu həyatını bütünlükdə müşayiət edir.» (2. s.9)

60-cı illərdə Azərbaycanda artıq bədii ədəbiyyata dərin maraq göstərən, eyni zamanda peşə baxımından bu sahə ilə bilavasitə əlaqəsi olmayan geniş oxucu qrupu formalaşmışdı. Bunlara müxtəlif mədəniyyət universitetlərinin dinləyiciləri, kitabsevərlər cəmiyyətlərinin üzvləri, əksər kütləvi

kitabxanalarda, mədəniyyət evləri və klublarda fəaliyyət göstərən ədəbiyyat və dram dərnəklərinin üzvləri, fərdi ədəbiyyatsevərlər və s. oxucu qrupları daxil idi.

60-70-ci illərin statistik məlumatlarına görə respublikanın şəhər, rayon və xüsusən kənd kitabxanalarının kitab fondlarının orta hesabla 60-70 faizini bədii nəşrlər təşkil edirdi və bu nəşrlərin geniş oxucu kütləsi formalaşmışdı.

Kitabxanalarda bədii ədəbiyyatın təbliğinə yönəlmiş çoxsaylı kütləvi tədbirlər-kitab icmalları, sərgilər, oxucu konfransları, ədəbi-bədii gecələr, şair və yazıçılarla görüşlər və s. tədbirlər geniş oxucu kütlələrində bədii əsərlərə olan tələbatı getdikcə gücləndirirdi.

Məsələn, yalnız Bakı şəhərinin M.Ə.Sabir, M.Ə.Əzizbəyov, A.Şaiq, A.Səhhət adına kitabxanalarının 1965-1970-ci illərdəki hesabatlarından məlum olur ki, oxucuların ümumi sayı 100 mindən artıq olan kitabxanaların illik kitab verilişinin 70-75%-ni məhz bədii əsərlər təşkil edirdi.

Bu illərdə Azərbaycanda müxtəlif elm sahələrində, dövlət orqanlarında, sənaye və kənd təsərrüfatı və s. sahələrdə çalışan mütəxəssislərin də bədii ədəbiyyata marağının güclənməsi meylləri müşahidə edilirdi.

Nəhayət, bədii ədəbiyyatdan cəmiyyətdə müvafiq təşkilatlar tərəfindən əhali və xüsusən gənclər arasında aparılan tərbiyəvi və təbliğat xarakterli iş metodlarında da geniş istifadə edilirdi.

Bütün bunlar cəmiyyətdə bədii ədəbiyyata qeyri-peşəkar biblioqrafik tələbatın yüksələn xətlə inkişaf etməsinə səbəb olurdu.

Tədqiqat dövründə Azərbaycanda bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq biblioqrafiyasının gələcək inkişafı üçün zəmin yaradan dügər amil, cəmiyyətdə peşəkar ədəbi-biblioqrafik tələbatın mövcudluğu idi. Bu tələbat ilk növbədə bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq fəaliyyəti ilə bilavasitə məşğul olan mütəxəssislərin, ədəbiyyatşünasların, yazıçı və şairlərin, tərcüməçilərin, müəllimlərin, tələbələrin və bu sahəyə yaxın fəaliyyətlə məşğul olanların sənəd və mütaliyəyə olan tələbatı zəminində meydana gəlmişdi.

Bu informasiya tələbatçılarının özəyini peşəkar ədəbiyyatşünaslar təşkil edirdi. Buraya ilk növbədə ədəbiyyat nəzəriyyəsi, tarixi və ədəbi tənqidlə məşğul olan alim və mütəxəssislər daxil idi. Belə oxucuların əsas hissəsini Azərbaycan EA-nın Ədəbiyyat, Dilçilik, Tarix, Şərqşünaslıq, Fəlsəfə və Hüquq institutlarında çalışan əməkdaşlar, eləcə də ali məktəblərin müvafiq kafedralarının professor-müəllim heyəti, ümumtəhsil məktəblərinin dil və ədəbiyyat müəllimləri çoxsaylı aspirant və dissertantlar təşkil edirdi.

Əşrəf Xələfovun qeyd etdiyi kimi, «bu qrup oxucular əsasən elmi-köməkçi, retrospektiv və cari biblioqrafik vəsaitlərdən istifadə edir, referativ biblioqrafik məlumatlarla maraqlanırlar, onların yüksək dərəcədə çevik olmasını istəyirlər» (2. s.15).

Tələbatçıların biblioqrafik təminatının əsas şərtlərini informasiyanın dolğunluğu, mötəbərliyi, mükəmməlliyi, analitik əks olunması, relevantlığı və operativliyi təşkil edirdi.

Beləliklə, 60-cı illərdə Azərbaycanda bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq biblioqrafiyasının gələcək inkişafını təmin edəcək bütün amillər mövcud idi.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, ölkəmizdə ədəbi biblioqrafiyanın gələcək inkişafı üçün artıq bünövrə yaranmışdı. Xüsusən, XX əsrin 40-50-ci illərində respublikada bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq biblioqrafiyası sahəsində çox qiymətli nailiyyətlər əldə edilmiş, zəngin təcrübə formalaşmışdı.

Azərbaycanda ədəbi biblioqrafiya tarixinin ilk tədqiqatçısı Rasim Kazımovun yazdığı kimi, 1920-1965-ci illərdə «Azərbaycanda bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq biblioqrafiyası sürətlə inkişaf edərək, biblioqrafiyanın bütün əsas tipləri və növlərində dəyərli əsərlər yaranmışdı ki, onlar bədii ədəbiyyatın geniş oxucu kütlələri arasında təbliğində və ədəbi irsimizə dair aparılan tədqiqat işlərində köməkçi elmi vəsaitlər kimi müvəffəqiyyətlə istifadə olunurdu» (3. s.3).

Həmin illərdə Azərbaycan ədəbiyyatı klassiklərinin əsərlərinin nəşrləri haqqında biblioqrafik axtarışlar aparılmış, ayrı-ayrı sənətkarların, o cümlədən, N.Gəncəvinin, M.F.Axundovun, M.Ə.Sabirin, C.Məmmədquluzadənin və başqalarının həyat və yaradıcılığı haqqında qiymətli biblioqrafik tədqiqatlar yaradılmışdı.

XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri M.S.Ordubadı, Ə.Haqverdiyev, C.Cabbarlı, S.Vurğun, M.İbrahimov, S.Rüstəm, M.Rahim, R.Rza, M.Hüseyn və başqa sənətkarlarımıza həsr olunmuş biblioqrafik vəsaitlər onların ədəbi irsinin öyrənilməsi və təbliğində çox böyük rol oynayırdı.

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, onun zəngin irsi, inkişaf mərhələləri ayrı-ayrı sənətkarların həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş biblioqrafik göstəricilərlə yanaşı, öz əksini xeyli mövzu göstəricilərində, ümümləşdirilmiş, elmi-köməkçi və tövsiyə xarakterli biblioqrafik əsərlərdə də tapmışdı.

Azərbaycan ədəbiyyatının çoxsaylı mənbələri sırf ədəbi biblioqrafik əsərlərlə yanaşı, öz əksini eyni zamanda Azərbaycan MEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının, Dövlət Kitab Palatasının, Bakı Dövlət Universitetinin öz nəşrlərini əhatə edən, həmçinin mətbuat tariximizi əks etdirən əsaslı biblioqrafik göstəricilərində də tapmışdı.

1965-70-ci illərdə Azərbaycanda bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq biblioqrafiyasının inkişafının səciyyəvi xüsusiyyətlərindən biri də onun nəzəri baxımının təcridən püxtələşməsi idi. Belə ki, bu illərdə «Azərbaycanda biblioqrafiya nəzəriyyəsi artıq müstəqil yaradıcılıq sahəsi kimi fikri təkamül dövrü keçirərək kiçik həcmli icmal və resenziyadan tarixi və problematik məqalə, monoqrafik əsər və dissertasiya səviyyəsinə yüksəlmişdi» (3. s.7).

Bütün bunlar ədəbi biblioqrafiyamızın zəngin ənənə və yeni məzmun əsasında inkişaf etdirilməsi üçün əsaslı zəmin yaratmışdı.

ƏDƏBİYYAT

1. Əliyev Z.H. *Ümumi bibliografiyaşünaslıq*. - B. : BUN.- 2001 – 143 s.
2. Xələfov Ə.T. *Bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslığın bibliografiyası*. - B. : BUN. – 1986. – 78 s.
3. Kazımov R.Ə. *Azərbaycanda bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslığın bibliografiyası(1920 – 1965) : Pedaqoji elmlər namizədi alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiya*. – B. , 1972. – 269 s.
4. Коршунов О.П. *Библиографоведение. Общий курс*. - М. : 1990. – 232 с.

S. П. ИСМАИЛОВА

ИНФОРМАЦИОННЫЕ БАРЬЕРЫ В СИСТЕМЕ ДОКУМЕНТ – ПОТРЕБИТЕЛЬ ПО ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИИ *РЕЗЮМЕ*

В статье рассматриваются вопросы возникновения потребностей на библиографическую информацию и факторы, которые влияют на информационные барьеры, возникающие в системе документальных коммуникаций по литературоведению.

S.P. İSMAİLOVA

THE INFORMATION BARRIERS ON SYSTEM OF DOCUMENT – USER OF LITERARY SCIENCE *SUMMARY*

There were described the factors wich influence to the system of documental communiation of literature scinces, reasons of occurance of bibliographic demainds.

İradə BAYRAMOVA
Bibliografiyaşünaslıq kafedrasının müəllimi

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ REGIONLARININ
KİTABXANA-İNFORMASIYA RESURSLARININ
YERLƏŞMƏSİNİN VƏZİYYƏTİ
(Lənkəran iqtisadi rayonunun nümunəsində)**

Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra, ölkəmizdə kitabxana işi sahəsində yeni bir dövr başlandı. Belə ki, bütün sahələrdə olduğu kimi, kitabxana-informasiya sahəsində də, müasir dövrdə cəmiyyətin tələblərinə uyğun olaraq, milli-mənəvi dəyərlərimizi özündə əks etdirən kitabxana şəbəkələrinin daha da inkişaf etdirilməsi, onların informasiya resurslarının zənginləşdirilməsi, kadr potensialının gücləndirilməsi və s. kimi məsələlərə dövlət qayğısı daha da artırıldı. Təbii ki, kitabxana-informasiya sahəsinin inkişafını, sosial-iqtisadi potensialın tərkib hissəsi kimi qiymətləndirmək lazımdır. Belə ki, ayrı-ayrı regionların sosial-iqtisadi infrastrukturunun inkişafından asılı olaraq, paralel şəkildə kitabxanaların daha da inkişafı mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Elə buna görə də bu sahədə verilmiş qanun və sərəncamlar xüsusi önəm daşıyır.

11 fevral 2004-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev cənabları, “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial- iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının (2004-2008-ci illər) təsdiq edilməsi haqqında” fərman imzaladı (2).

Bu fərmanda qarşıya qoyulan vəzifələri yerinə yetirmək baxımından regionlarda çox böyük işlər görülmüşdür. Aparılan islahatların başlıca amilini ölkənin vətəndaş, intellektual və peşə potensialı təşkil edir.

Azərbaycan Respublikasının ayrı-ayrı regionlarının sosial- iqtisadi inkişafına, ümumilikdə, ölkənin vahid sosial inkişafı strategiyasının ayrılmaz tərkib hissəsi kimi baxmaq lazımdır. Regionların sosial-iqtisadi inkişafı dedikdə, sosial-mədəni infrastrukturun inkişafı, əhalinin həyat və yaşayış səviyyəsinin yaxşılaşdırılması, təhsil və mədəni səviyyəsinin, dünyagörüşünün formalaşdırılması, dünyəvi biliklərə yiyələnməsi və s. nəzərdə tutulur. Bu sahədə kitabxanaların üzərinə çox böyük vəzifələr düşür.

Azərbaycanda kitabxanaların cəmiyyətin həyatındakı mühüm rolunu qiymətləndirərkən, “Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 20 aprel 2007-ci il sərəncamında da qeyd edildiyi kimi, “Azərbaycan kitabxanaları Azərbaycan xalqının milli sərvətidir. Xalqımızın yaratdığı qiymətli tarixi-mədəni, ədəbi-bədii və elmi-fəlsəfi irsin toplanıb saxlanması, bəşər mədəniyyətinin qazandığı nailiyyətlərin nəsildən-nəslə çatdırılmasında və cəmiyyətimizin

intellektual-mənəvi potensialının artırılmasında əvəzsiz rol oynayır.”(6)

Kitabxana-informasiya infrastrukturunun yaradılması və onun daha da inkişaf etdirilməsi üçün dövlətimiz geniş miqyaslı işlərin görülməsi məqsədi ilə yeni bir fəaliyyət strategiyası işləyib hazırladı. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 6 oktyabr 2008-ci il tarixli sərəncamı ilə “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013 -cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı” təsdiq olundu (3.s.6-29).

Bu Proqramın tələblərinə uyğun olaraq, Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən 2009-cu il sentyabr ayının 1-dən 10-dək monitoring keçirilmişdir. Monitoringin keçirilməsində əsas məqsəd əhaliyə göstərilən kitabxana-informasiya xidmətinin səviyyəsinin yüksəldilməsi, kitabxanaların kadr təminatının yaxşılaşdırılması, fasiləsiz təhsilin təmin edilməsi, virtual kitabxanaların yaradılması istiqamətində aparılan işlərin vəziyyətini öyrənməkdən ibarət olmuşdur.

Azərbaycan Respublikasında 10 iqtisadi rayon var. Bu iqtisadi rayonlardan biri də Lənkəran iqtisadi rayondur. Lənkəran iqtisadi rayonu Azərbaycanın iqtisadi rayonları içərisində özünəməxsus önəmli yerlərdən birini tutur.

Lənkəran iqtisadi rayonu respublikanın cənub-şərqində, əlverişli təbii-iqtisadi şəraitə malik olan ərazidə yerləşir. Beynəlxalq əhəmiyyətli magistral yolların üzərində yerləşməsi, strateji cəhətdən əlverişli mövqedə olması iqtisadi rayonun inkişafına öz müsbət təsirini göstərmişdir. Bu iqtisadi region İran İslam Respublikası ilə həmsərhəd olması baxımından, daxili və xarici iqtisadi əlaqələrin inkişafına da təsir edir. İqtisadi rayonun ümumi ərazisi 5,2 min kv.km olub, respublikanın ərazisinin 6,5%-ni təşkil edir (11). İqtisadi rayon təbii-iqtisadi şəraitinə görə, Respublikanın digər iqtisadi rayonlarından kəskin şəkildə fərqlənir.

Lənkəran iqtisadi rayonunun tərkibinə Astara, Cəlilabad, Lerik, Lənkəran, Masallı, Yardımlı rayonları daxildir.

Lənkəran iqtisadi regionu əhalinin sıx məskunlaşdığı rayonlardan biridir. İqtisadi rayon üzrə ümumi əhalinin sayı 821100 nəfərdir.

Lənkəran iqtisadi rayonunda ümumi əhalinin 86%-i azərbaycanlılar, 13,5%-i talışlar, 0,3%-i ruslar, 0,1%-i avarlar, 0,1%-i isə digər millətlərdir.

Lənkəran iqtisadi rayonunda məhsuldar qüvvələrin inkişafında təbii və əmək ehtiyatlarından səmərəli istifadə olunmasında kadr hazırlığı xüsusi yer tutur. İqtisadi rayon üzrə cəmi təhsil alanların sayı 637655 nəfərdir. Bu da cəmi əhalinin 87%-ni təşkil edir. İqtisadi rayon üzrə cəmi təhsil alanların 26,5%-i - Lənkəran, 23,9%-i - Masallı, 8,6%-i - Lerik, 6,5%-i - Yardımlı, 22,8%-i - Cəlilabad, 11,7%-i - Astara rayonunun payına düşür. İqtisadi rayon üzrə kadr hazırlığına diqqət yetirdikdə, cəmi təhsil alanların 3,7% -i ali təhsillilər, 44,6% -i ümumi orta təhsillilər, 5,2% -i orta - ixtisas təhsillilər, 0,2% -i natamam ali

təhsillilər, 15,3%-i natamam orta təhsillilər, 2,3%-i peşə təhsillilər, 14,5%-i ibtidai təhsillilərdir. Ali təhsilli kadrlar iqtisadi rayonun ictimai, iqtisadi və sosial həyatında fəal iştirak edirlər. Bu iqtisadi rayon üzrə ümumi ali təhsilli mütəxəssislər 23688 nəfərdir (11).

Son illər Azərbaycanda informasiya cəmiyyətinin qurulması istiqamətində görülən işlər sırasında kitabxana işinin təşkili, idarə edilməsi, oxuculara informasiya xidmətində əhəmiyyətli iş üsulları ilə yanaşı müasir texnologiyaların tətbiqinə başlanılması dövlətimizin kitabxana işi sahəsindəki siyasətinin prioritet istiqamətinə çevrilmişdir (10.s.318-320).

Lənkəran iqtisadi rayonunda cəmi 994 kitabxana var. Onların 135-i şəhər yerlərində, 859-u isə kənd yerlərində yerləşir. Kitabxanaların 479-u Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin tabeliyində, 6-sı ilk peşə-ixtisas təhsil müəssisələrində, 490-ı ümumtəhsil məktəblərində, 4-ü musiqi məktəblərində, 6-sı səhiyyə müəssisələrində və s. fəaliyyət göstərir.

Şəhər kitabxanalarının 54-ü, kənd kitabxanalarının 425-i Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin tabeliyində yerləşir. Kənd yerlərində ümumtəhsil məktəblərində 431 kitabxana fəaliyyət göstərir (7.s.23- 43)

Lənkəran iqtisadi rayonunun kitabxana-informasiya resursları ölkə informasiya resurslarının 5,9%-ni təşkil edir. Lənkəran iqtisadi rayonunda kitabxanaların informasiya resursları cəmi 6578166 nüsxədir. Bu fondun 2442776 nüsxəsi şəhər, 4135390 nüsxəsi isə kənd kitabxanalarının payına düşür ki, onların 6485296 nüsxəsi kitablar, 226 nüsxəsi elektron-informasiya daşıyıcıları, 12851 nüsxəsi jurnallar, 57634 nüsxəsi qəzetlər, 22159 nüsxəsi digər materiallardır. İnformasiya resurslarının şəhər kitabxanalarına görə bölgüsünə əsasən, 2367847 nüsxə kitablar, 109 nüsxə elektron-informasiya daşıyıcıları, 8326 nüsxə jurnallar, 45996 nüsxə qəzetlər, 20498 nüsxə digər materiallar olması məlum olur. Kənd kitabxanalarında 4117449 nüsxənin kitablar, 117 nüsxənin elektron-informasiya daşıyıcıları, 4525 nüsxənin jurnallar, 11638 nüsxənin qəzetlər, 1661 nüsxənin digər materiallar olduğu məlum olur.

Lənkəran iqtisadi rayonunda kitabxanalarda olan cəmi 81 kompüterdən 35-i informasiya tələbatçıları üçün, 46-sı kitabxana işçiləri üçün nəzərdə tutulmuşdur. Kompüterlərin 66-sı şəhər kitabxanalarında, 15-i kənd kitabxanalarında yerləşir. Ümumilikdə, bu iqtisadi regionda kitabxanalarda 2 elektron kataloq, 4 elektron poçt mövcuddur. Yekuna görə kitabxanadakı elektron kataloq 6,7%, elektron poçt 4,7% təşkil edir.

Ölkə kitabxana resurslarının 11,7%-i bu iqtisadi rayonun payına düşür. Lənkəran iqtisadi regionunda kitabxanalarda 734 nəfər mütəxəssis var. Onların 53 nəfəri kitabxana üzrə ali-ixtisas təhsilli, 43 nəfəri ali qeyri-ixtisas təhsilli, 125 nəfəri orta-ixtisas təhsilli, 158 nəfəri orta qeyri-ixtisas təhsilli, 355 nəfəri ümumi orta təhsillidir. Şəhər kitabxanalarında 123 nəfər mütəxəssis

çalışır ki, onların 16 nəfəri ali- ixtisas təhsilli, 14 nəfəri ali qeyri-ixtisas təhsilli, 18 nəfəri orta-ixtisas təhsilli, 48 nəfəri orta qeyri-ixtisas təhsilli, 27 nəfəri ümumi orta təhsillidir. Kənd kitabxanalarında çalışan 611 nəfər mütəxəssisdən 37 nəfəri ali- ixtisas təhsilli, 29 nəfəri ali qeyri-ixtisas təhsilli, 107 nəfəri orta-ixtisas təhsilli, 110 nəfəri orta qeyri-ixtisas təhsilli, 328 nəfəri ümumi orta təhsillidir (7.s.75-82).

Lənkəran iqtisadi rayonuna daxil olan Astara rayonunda cəmi 136 kitabxana var. Kitabxanaların 14-ü şəhərdə, 122-si isə kəndlərdədir. 80 kitabxana Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin tabeliyində, 54 kitabxana ümumtəhsil məktəblərində yerləşir.

Kənd kitabxanalarının 76-sı, şəhər kitabxanalarının isə 4-ü Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin tabeliyindədir. Kənd yerlərində ümumtəhsil məktəblərində 46, şəhərdə 8 kitabxana fəaliyyət göstərir.

Astara rayon Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemi 1939 -cu ildə yaradılmışdır (1).

İqtisadi və inzibati rayonlar üzrə kitabxana fondunun bölgüsünə əsasən Astara rayonunda kitabxanalarda olan 799689 nüsxə informasiya resurslarının 274719 nüsxəsi şəhər, 524970 nüsxəsi kənd kitabxanalarında yerləşir. Fondun informasiya mənbələrinə görə bölgüsü zamanı 797246 nüsxə kitablar, 19 nüsxə elektron-informasiya daşıyıcıları, 683 nüsxə jurnallar, 941 nüsxə qəzetlər, 800 nüsxə digər materialların olması məlum olur. Şəhər kitabxanalarında yerləşən ümumi fondun 273219 nüsxəsi kitablar, 408 nüsxəsi jurnallar, 567 nüsxəsi qəzetlər, 506 nüsxəsi digər materiallardır. Kənd kitabxanalarında 524027 nüsxə kitab, 275 nüsxə jurnal, 374 nüsxə qəzet, 294 nüsxə digər materiallar var.

Ümumilikdə, Astara rayonunda kitabxanalarda 17 kompüter var ki, onların 6-sı informasiya tələbatçıları, 11-i kitabxana işçiləri üçündür. Kompüterlərin 13-ü şəhər kitabxanalarında, 1-i isə kənd kitabxanalarında yerləşir. Astara rayonunda şəhər kitabxanalarında cəmi 1 elektron poçt, 1 elektron kataloq var.

Astara rayon kitabxanalarında ştatda olan mütəxəssislərin sayı 135 nəfərdir. Onların 3 nəfəri ali-ixtisas təhsilli, 13 nəfəri orta-ixtisas təhsilli, 28 nəfəri orta qeyri-ixtisas təhsilli, 88 nəfəri ümumi orta təhsillidir. Şəhər kitabxanalarında cəmi 13 nəfər mütəxəssis çalışır ki, onların yalnız 3-ü ali və orta-ixtisas təhsilli mütəxəssislərdir. Kənd kitabxanalarında 122 nəfər mütəxəssis çalışır. Onların 2 nəfəri ali-ixtisas təhsilli, 2 nəfəri ali qeyri-ixtisas təhsilli, 11 nəfəri orta-ixtisas təhsilli, 20 nəfəri orta qeyri-ixtisas təhsilli, 87 nəfəri ümumi orta təhsillidir (7.s.75-82).

Lənkəran iqtisadi rayonuna daxil olan Cəlilabad rayonunda cəmi 211 kitabxana var. Onların 25-i şəhər yerlərində, 186-sı isə kənd yerlərində yerləşir. Kitabxanaların 94-ü Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin tabeliyindədir. Ümumtəhsil məktəblərində 111 kitabxana var. Şəhər kitabxanalarının 8-i, kənd

kitabxanalarının 86-sı Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin tabeliyindədir. Kənd yerlərində ümumtəhsil məktəblərində 100 kitabxana var.

Cəlilabad rayon Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemi 1977-ci ildə Mərkəzi Kitabxananın bazası əsasında yaradılmışdır.

Cəlilabad rayon kitabxanalarının ümumi informasiya resursları 1562002 nüsxə təşkil edir ki, onun 550872 nüsxəsi şəhər kitabxanalarında, 1011130 nüsxəsi kənd kitabxanalarında yerləşir. Fondun 1552074 nüsxəsi kitablar, 20 nüsxəsi elektron-informasiya daşıyıcıları, 2353 nüsxəsi jurnallar, 5871 nüsxəsi qəzetlər, 1684 nüsxəsi digər materiallardır. Şəhər kitabxanalarında 544926 nüsxə kitablar, 1364 nüsxə jurnallar, 3546 nüsxə qəzetlər, 1036 nüsxə digər materialların olması məlum olur. Kənd kitabxanalarında 1007148 nüsxə kitablar, 20 nüsxə elektron-informasiya daşıyıcıları, 989 nüsxə jurnallar, 2325 nüsxə qəzetlər, 648 nüsxə digər materiallar var.

Cəlilabad rayonunda kitabxanalarda 10 kompüter var ki, onların 7-nin informasiya tələbatçıları üçün, 3-nün kitabxana işçiləri üçün nəzərdə tutulduğu məlum olur. Kompüterlərin 8-i şəhər kitabxanalarında 2-si isə kənd kitabxanalarında yerləşir.

Kitabxanalarda mütəxəssislərin sayı 131 nəfərdir. Onların 10 nəfəri ali ixtisas təhsilli, 10 nəfəri ali qeyri-ixtisas təhsilli, 24 nəfəri orta-ixtisas təhsilli, 12 nəfəri orta qeyri-ixtisas təhsilli, 75 nəfəri ümumi orta təhsillilərdir. Şəhər kitabxanalarında 22 nəfər mütəxəssis var. Onların 11 nəfəri ali və orta-ixtisas təhsillidir. Kənd kitabxanalarında 109 nəfər mütəxəssis çalışır. Onların 7 nəfəri ali-ixtisas təhsilli, 10 nəfəri ali qeyri-ixtisas təhsilli, 16 nəfəri orta-ixtisas təhsilli, 4 nəfəri orta qeyri-ixtisas təhsilli, 72 nəfəri ümumi orta təhsillidir.

Lənkəran iqtisadi rayonuna daxil olan Lerik rayonunda 155 kitabxana var. Onlardan 9-u şəhərdə, 146-sı kənd yerlərindədir. Ümumtəhsil məktəblərində 80 kitabxana yerləşir. Şəhər kitabxanalarının 4-ü, kənd kitabxanalarının 70-i Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin tabeliyindədir. Kənd yerlərində ümumtəhsil məktəblərində 76 kitabxana var.

Lerik Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemi 1980-ci ildə yaradılmışdır.

Lerik rayonunda kitabxanaların informasiya resursları cəmi 418004 nüsxədir. İnformasiya resurslarının 75428 nüsxəsi şəhər kitabxanalarında, 342576 nüsxəsi kənd kitabxanalarında yerləşir ki, onların 412754 nüsxəsi kitablar, 53 nüsxəsi elektron-informasiya daşıyıcıları, 1398 nüsxəsi jurnallar, 2847 nüsxəsi qəzetlər, 952 nüsxəsi digər materiallardır. Şəhər kitabxanalarında 867347 nüsxə kitablar, 90 nüsxə elektron-informasiya daşıyıcıları, 4824 nüsxə jurnallar, 33657 nüsxə qəzetlər, 15448 nüsxə digər materiallar var. Kənd kitabxanalarında 340342 nüsxə kitablar, 53 nüsxə elektron-informasiya daşıyıcıları, 564 nüsxə jurnallar, 1296 nüsxə qəzetlər, 321 nüsxə digər materiallar var (7.s. 44-56).

Lerik rayonunda kitabxanalarda 13 kompüter var. Onlardan 4-ü

informasiya tələbatçıları, 9-u isə kitabxana işçiləri üçün nəzərdə tutulmuşdur. Şəhər kitabxanalarında 9 kompüter, kənd kitabxanalarında 4 kompüter var.

Lerik rayonunda kitabxanalarda 104 nəfər mütəxəssis çalışır. Onlardan 7 nəfəri ali-ixtisas təhsilli, 8 nəfəri ali qeyri-ixtisas təhsilli, 31 nəfəri orta-ixtisas təhsilli, 22 nəfəri orta qeyri-ixtisas təhsilli, 36 nəfəri ümumi orta təhsillidir. Şəhər kitabxanalarında 9 mütəxəssis çalışır ki, onlardan 3 nəfəri ali və orta ixtisas təhsillidir. Kənd kitabxanalarında çalışan 95 nəfər mütəxəssisdən 6 nəfəri ali-ixtisas təhsilli, 5 nəfəri ali qeyri-ixtisas təhsilli, 29 nəfəri orta-ixtisas təhsilli, 22 nəfəri orta qeyri-ixtisas təhsilli, 33 nəfəri ümumi orta təhsillidir.

Lənkəran iqtisadi rayonuna daxil olan Lənkəran rayonunda cəmi 191 kitabxana var. Onlardan 59-u şəhərdə, 132-si isə kəndlərdə yerləşir. Rayonun ümumtəhsil məktəblərində 88 kitabxana var. Onların 23-ü şəhərdə yerləşir. Kənd ümumtəhsil məktəblərində 65 kitabxana yerləşir.

Lənkəran Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemi 1979-cu ildə təşkil edilmişdir və 94 kitabxanadan: 1 Mərkəzi kitabxana, 2 Uşaq kitabxanası, 26 şəhər, 2 qəsəbə, 65 kənd kitabxana filiallarından ibarətdir. MKS-ə 2009-cu il ərzində 12500 nüsxə latın qrafikalı kitab daxil olmuş və 14900 nüsxə köhnə kitab fondan xaric edilmişdir. Fondan çıxarılan kitabların 12800 nüsxəsi Azərbaycan dilində, 2100 nüsxəsi isə rus dilində olmuşdur.

Lənkəran MKS-in filiallarında 962200 nüsxə kitabxana- informasiya resursu var. Kəndlərdə 548000 nüsxə, şəhər və qəsəbələrdə 304500 nüsxə, mərkəzi kitabxanada 66500, iki uşaq kitabxanasında 43600 nüsxə fond yerləşir. Bu fondun 777000 nüsxəsini kiril, 100000 nüsxəsini latın, 85600 nüsxəsini isə digər qrafikalı ədəbiyyat təşkil etmişdir. Kənd kitabxanalarında kitab verilişi 1374200 nüsxədir. Onun 675000 nüsxəsi latın qrafikası ilə olmuşdur. 2009-cu ildə kitabxanadan istifadə edən oxucuların sayı 75000 nəfərdən çox olmuşdur, onun 27500 nəfəri 15 yaşa qədər oxuculardır. Mərkəzi kitabxananın hazırda 8000 nəfərdən artıq oxucusu var. Kitab verilişi 165600 nüsxə təşkil edir. Fondada 66500 nüsxə kitab oxucuların istifadəsindədir.

Kitabxana fondlarından istifadə edən oxucuların sayı 73600 nəfərdir. Kənd kitabxanalarında 39100 nəfər, şəhər və qəsəbə kitabxanalarında 21500 nəfər, uşaq kitabxana filiallarında 5100 nəfər, mərkəzi kitabxanada 7900 nəfər oxucu var.

Lənkəran MKS-ə 2008-ci ildə 24442 nüsxə, 2009-cu ildə isə 6976 nüsxə latın qrafikalı yeni kitab daxil olmuşdur.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Lənkəran Dövlət Universitetində, Lənkəran Regional Elmi Mərkəzi yerləşir. Lənkəran Dövlət Universitetində 1992-ci ildə kitabxana yaradılmışdır. Kitabxanada işləyənlərin ümumi sayı 11 nəfərdir. Onların 7 nəfəri mütəxəssis, 4 nəfəri texniki işçilərdir. Kitabxananın informasiya resursu 39799 nüsxədir. Oxucuların sayı 1248 nəfərdir (1.s.534).

Lənkəran rayonunda kitabxanaların ümumi informasiya resursu cəmi 1895332 nüsxə təşkil edir. Bu fondun 921366 nüsxəsi şəhər yerlərində, 973966 nüsxəsi kənd yerlərində yerləşir. Ümumi fondada 1837093 nüsxə kitablar, 134 nüsxə elektron-informasiya daşıyıcıları, 7031 nüsxə jurnallar, 35466 nüsxə qəzetlər, 15608 nüsxə digər materiallar var. Şəhər kitabxanalarında 867347 nüsxə kitablar, 90 nüsxə elektron-informasiya daşıyıcıları, 4824 nüsxə jurnallar, 33657 nüsxə qəzetlər, 15448 nüsxə digər materiallar var. Kənd kitabxanalarında 969746 nüsxə kitablar, 44 nüsxə elektron-informasiya daşıyıcıları, 2207 nüsxə jurnallar, 1809 nüsxə qəzetlər, 160 nüsxə digər materiallar var (7.s.48-55).

Lənkəran rayonunda kitabxanalarda 30 kompüter var. Kompüterlərin 14-ü informasiya tələbatçıları, 16-sı isə kitabxana işçiləri üçündür. Kompüterlərin 27-si şəhər kitabxanalarında, 3-ü isə kənd kitabxanalarında yerləşir.

Lənkəran rayonunda kitabxanalarda 173 nəfər mütəxəssis çalışır. Mütəxəssislərin 14 nəfəri ali-ixtisas təhsilli, 11 nəfəri ali qeyri-ixtisas təhsilli, 33 nəfəri orta-ixtisas təhsilli, 64 nəfəri orta qeyri-ixtisas təhsilli, 51 nəfəri ümumi orta təhsillidir. Şəhər kitabxanalarda ştatda 54 nəfər mütəxəssis var. Onlardan 7 nəfəri ali-ixtisas təhsilli, 8 nəfəri orta-ixtisas təhsillidir. Kənd kitabxanalarında 119 nəfər mütəxəssis çalışır. Onların 7 nəfəri ali-ixtisas təhsilli, 3 nəfəri ali qeyri-ixtisas təhsilli, 29 nəfəri orta-ixtisas təhsilli, 37 nəfəri orta qeyri-ixtisas təhsilli, 43 nəfəri ümumi orta təhsillidir.

Lənkəran iqtisadi rayonuna daxil olan Masallı rayonunda cəmi 174 kitabxana var. Kitabxanaların 16-sı şəhərdə, 158-i isə kənd yerlərindədir. Bu kitabxanaların 79-u Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin tabeliyində fəaliyyət göstərir ki, onların 5-i şəhərdə, 74-ü kəndlərdə yerləşir. Şəhərdə ümumtəhsil məktəblərində 10, kəndlərdə isə 83 kitabxana var.

Masallı rayon Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemi 1934-cü ildə yaradılmışdır.

Masallı rayonunda kitabxanaların informasiya resursları cəmi 1296466 nüsxədir. Bu fondun 449845 nüsxəsi şəhər, 846621 nüsxəsi kənd kitabxanalarında yerləşir. Ümumi informasiya resurslarının 1281312 nüsxəsi kitablar, 928 nüsxəsi jurnallar, 11870 nüsxəsi qəzetlər, 2356 nüsxəsi digər materiallardır. Şəhər kitabxanalarında 440616 nüsxə kitab, 628 nüsxə jurnallar, 6245 nüsxə qəzetlər, 2356 nüsxə digər materiallar var. Kənd kitabxanalarında 840696 nüsxə kitab, 300 nüsxə jurnallar, 5625 nüsxə qəzetlər var (7.s. 48-56).

Masallı rayon kitabxanalarında 8 kompüter var ki, onun da 4-ü informasiya tələbatçıları üçün, 4-ü kitabxana işçiləri üçündür. Kompüterlərin 7-si şəhər kitabxanalarında, 1-i kənd kitabxanalarında yerləşir. Şəhər kitabxanalarında 1 elektron kataloq, 3 elektron poçt var.

Masallı rayon kitabxanalarında 111 nəfər ştatda olan mütəxəssis var. Mütəxəssislərin 9 nəfəri ali-ixtisas təhsilli, 7 nəfəri ali qeyri-ixtisas təhsilli, 15

nəfəri orta-ixtisas təhsilli, 26 nəfəri orta qeyri-ixtisas təhsilli, 54 nəfəri ümumi orta təhsillidir. Şəhər kitabxanalarında 3 ali və orta ixtisas təhsilli mütəxəssis var. Kənd kitabxanalarında cəmi 96 nəfər mütəxəssisdən 21 nəfəri ali və orta ixtisaslı mütəxəssislərdir.

Lənkəran iqtisadi regionuna daxil olan Yardımlı rayonunda 127 kitabxana var. Onların 12-si şəhər, 115-i isə kənd yerlərində xidmət göstərir. Kitabxanaların 60-ı Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin tabeliyində fəaliyyət göstərir. Bu kitabxanaların 6-sı şəhərdə, 54-ü kəndlərdə yerləşir. Şəhər yerlərində ümumtəhsil məktəblərində 3, kənd yerlərində 61 kitabxana var.

Yardımlı rayon Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemi 1940-cı ildə yaradılmışdır.

Yardımlı rayon kitabxanalarının informasiya resursları 606673 nüsxə təşkil edir. Kitabxana-informasiya resurslarının 170546 nüsxəsi şəhər yerlərində, 436127 nüsxəsi kənd yerlərində yerləşir. Rayonda ümumi informasiya resurslarının 604817 nüsxəsi kitablar, 458 nüsxəsi jurnallar, 639 nüsxəsi qəzetlər, 759 nüsxəsi digər materiallardır. Şəhər kitabxanalarında informasiya resurslarının 169327 nüsxəsi kitablar, 268 nüsxəsi jurnallar, 430 nüsxəsi qəzetlər, 521 nüsxəsi digər materiallardır. Kənd kitabxanalarında informasiya resurslarının sayı 435490 nüsxə kitablar, 190 nüsxə jurnallar, 209 nüsxə qəzetlər, 238 nüsxə digər materiallar olmaqla yerləşmişdir.

Yardımlı rayon kitabxanalarında kitabxana işçiləri üçün nəzərdə tutulmuş 3 kompüter var. Kompüterlərin 2-si şəhər kitabxanalarında, 1-i isə kənd kitabxanalarında yerləşir.

Yardımlı rayon kitabxanalarında 80 nəfər mütəxəssis çalışır ki, onların 10 nəfəri ali-ixtisas təhsilli, 4 nəfəri ali qeyri-ixtisas təhsilli, 9 nəfəri orta-ixtisas təhsilli, 6 nəfəri orta qeyri-ixtisas təhsilli, 51 nəfəri ümumi orta təhsillidir. Mütəxəssislərin 10 nəfəri şəhər kitabxanalarında, 70 nəfəri kənd kitabxanalarında işləyir. Şəhər kitabxanalarında 3 nəfər ali və orta ixtisaslı mütəxəssis var. Kənd kitabxanalarında 16 nəfər ali və orta-ixtisas təhsilli, 8 nəfər ali qeyri-ixtisas, 8 nəfər orta qeyri-ixtisas təhsillilər var.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, 1996-cı ildən 2009-cu ilə qədər respublikamızdakı bütün kütləvi kitabxanalar haqqında statistik məlumatları əks etdirən hesabat hazırlamışdır. Hesabatdan aydın olur ki, 1996-cı ildə ümumilikdə, kənd və şəhər yerlərində 4794 kütləvi kitabxana var idi. Onların informasiya resursu 39,8 milyon nüsxə, oxucularının sayı 3031 min nəfər olmuşdur. 1996-cı ildə hər 1000 nəfər oxucuya 5166 nüsxə kitab düşmüşdür. Şəhər yerlərində 735, kənd yerlərində isə 4059 kitabxana informasiya tələbatçılarına xidmət etmişdir. Şəhər yerlərində yerləşən kütləvi kitabxanaların informasiya resursları cəmi 19,2 milyon nüsxə, kənd yerlərində yerləşən kitabxanaların-informasiya resursu isə 20,1 milyon nüsxə olmuşdur. Şəhərdə yerləşən kütləvi kitabxanalarda hər 1000 nəfərə düşən kitab

sayı 4845 nüsxə, kənddə yerləşən kitabxanalarda isə 5520 nüsxə təşkil etmişdir (8).

1996-cı ildən sonra, kitabxanaların inkişaf tempi zəifləmişdi ki, bu da bir çox amillərlə bağlı idi. Dövlətin apardığı bir çox islahatlar bu sahədə olan qüsurları aradan qaldırmaqla bərabər, həm də kitabxanaların inkişafına da təsir etdi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 27 dekabr 2004-cü il “2005-2006-cı illərdə Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə çapı nəzərdə tutulan əsərlərin siyahısının təsdiq edilməsi haqqında” sərəncamı bu sahədəki qüsurların aradan qaldırılması baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır (4.s. 6-7).

12 yanvar 2004-cü ildə, Azərbaycan Respublikası Prezidenti “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” sərəncam imzaladı (5.s.6-7).

Artıq ideoloji cəhətdən əhəmiyyətini itirmiş və məzmunca köhnəlmiş ədəbiyyatın fonda çıxarılması, onların latın qrafikalı əlifba ilə yenilənməsi və ölkəmizin inkişaf dinamizmi də bunu tələb edirdi. Bu sərəncamın qüvvəyə minməsindən sonra, kitabxanaların fondlarının yenilənməsi, oxucuların sayının artması müşahidə olunurdu. Belə ki, sərəncamda nəzərdə tutulduğu kimi, Azərbaycan ədəbiyyatı, mədəniyyəti və elminin vaxtı ilə kiril qrafikası ilə çap olunmuş qiymətli nümunələrinin dövlət vəsaiti hesabına latın qrafikası ilə nəşr olunaraq kitabxanalara pulsuz paylanması kitabxanaların inkişafına öz müsbət təsirini göstərdi. Bu inkişaf əsasən 2007-ci ildən hiss olunmağa başladı.

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin hesablamalarında, 1996-cı ildən 2009-cu ilin əvvəllərinə qədər respublikamızda kütləvi kitabxanaların sayı, oxucusu, fondu öz əksini tapmışdır. Hesablamalardan aydın olmuşdur ki, 2009-cu ildə kütləvi kitabxanaların sayı 4029, onların ümumi fondu 37,3 milyon nüsxə, oxucuların sayı 2482 min nəfər, hər 1000 nəfərə düşən kitab sayı 4335 nüsxə olmuşdur. 2009-cu ildə şəhər yerlərində yerləşən kütləvi kitabxanaların sayı 627, fondu 17,9 milyon nüsxə, oxucularının sayı 1286 min nəfər, hər 1000 nəfər oxucuya düşən kitab sayı 4021 nüsxə təşkil etmişdir. Kənd yerlərində yerləşən kütləvi kitabxanaların sayı 3402, fondu 19,4 milyon nüsxə, oxucularının sayı 1196 min nəfər, hər 1000 nəfərə düşən kitab sayı müvafiq olaraq 4673 nüsxə olmuşdur.

Lənkəran iqtisadi zonasına daxil olan rayonlarda yerləşən kütləvi kitabxanalar haqqında da məlumat verilir. Belə ki, 2009-cu ildə Astara rayonunda 80 kitabxana, 421,5 min nüsxə fond, Yardımlı rayonunda 60 kitabxana, 353,5 min nüsxə fond, Lerik rayonunda 74 kitabxana, 328,5 min nüsxə fond, Lənkəran rayonunda 95 kitabxana, 968,6 min nüsxə fond, Masallı rayonunda 79 kitabxana, 457,2 min nüsxə fond, Cəlilabad rayonunda 95 kitabxana, 629,1 min nüsxə fond olması məlum olur (8.s. 232-235).

“Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nda qeyd edilir ki, respub-

likamızın bir çox regionlarında, o cümlədən, kənd və qəsəbələrində kitabxana filiallarının 79,2%-nin sahəsi darısqal olduğundan, orada oxu zalları təşkil etmək qeyri-mümkündür. Bu səbəbdən əhalinin 66,8%-i kitabxanalardan istifadə edə bilmir. Bu sıraya Lənkəran iqtisadi regionuna daxil olan Astara, Yardımlı, Lerik, Cəlilabad rayonları da daxildir. Bu səbəbdən də bu regionda yerləşən kitabxanaların binalarının əsaslı təmirinə, onların yeni nəşrlərlə təminatına, avadanlıqlarla təmin edilməsinə və fondun mühafizə edilməsinə ciddi ehtiyac vardır.

Dövlət Proqramında, əhalinin bütün təbəqələrinə kitabxana-informasiya xidməti səviyyəsinin və kitabxanaların ictimai statusunun yüksəldilməsi, kitabxanaların kadr təminatının yaxşılaşdırılması, müasir idarəetmə sisteminin tətbiqi, kitabxana-informasiya sahəsinə dövlət qayğısının gücləndirilməsi və s. kimi bir çox vəzifələrin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Bundan əlavə, Azərbaycan Respublikasının Lənkəran iqtisadi regionuna daxil olan, Lerik və Yardımlı rayon kitabxanalarında “Ətraf mühit”, “Uzunömürlülər” məlumat bazalarının yaradılması və kitabxanaların veb-saytına əlavə edilməsi, ümumilikdə isə “Kitabxana fondları-regionun inkişafının əsas informasiya resursu kimi” mövzusunda dəyirmi masaların keçirilməsi, xüsusi əhəmiyyətli çap sənədlərini, nadir kitabları, diyarşünaslığa aid nəşrləri qoruyub saxlamaq və nəsillərdən-nəsillərə ötürmək məqsədi ilə onların informasiya daşıyıcılarına köçürülməsi, Respublikada kitabxanaçı kadrlara tələbatın öyrənilməsi və məzunların yerləşdirilməsi sisteminin yaradılması və s. kimi tədbirlərin həyata keçirilməsi mühüm məsələ kimi qarşıya qoyulmuşdu.

Görkəmli kitabxanaşünas-alim, professor A.A.Xələfov yazır: “Bu gün müasir dünya böyük bir inqilabi prosesi yaşamaqdadır. Bu inqilab cəmiyyətin inkişafına böyük təkan verən, onu sürətləndirən, insanların həyat şəraitini yaxşılaşdıran, intellektual səviyyəsini yüksəldən, peşə bacarığının artmasına, işinə və istirahətinə əsaslı köməklər göstərə bilən informasiya inqilabıdır. Bu inqilabın müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsinin əsas vasitələrindən biri kitabxanalardır” (9. s.249-250).

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin kitabxana-informasiya sahəsindəki siyasəti onu deməyə əsas verir ki, yaxın gələcəkdə bu sahədə dünya standartlarına cavab verə biləcək kitabxanaların yaranmasından və inkişafından danışıq biləcəyik.

ƏDƏBİYYAT

1. *Azərbaycan kitabxanaları XXI əsrin informasiya məkanında. C 1;2.- Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi.- Bakı: Nurlar, 2007.-820 s.*
2. *“Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı” (2004-2008-ci illər) // Azərbaycan.-2004.- 11 fevral.*
3. *Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”// Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi- nəzəri,metodik və təcrübi jurnal.-2008.-№2.-S.6-29.*
4. *“2005-2006-cı illərdə Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə çapı nəzərdə tutulan əsərlərin siyahısının təsdiq edilməsi haqqında”. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı // Azərbaycan kitabxanaları XXI əsrin informasiya məkanında.I və II c.- Bakı: Nurlar,2007.-S.6-7.*
5. *“Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı// Azərbaycan kitabxanaları XXI əsrin informasiya məkanında.I və II c.-Bakı: Nurlar,2007.-S.6-7.*
6. *“Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı // -Azərbaycan.-2007.-21 aprel.*
7. *“Kitabxanaların fəaliyyəti haqqında” statistik müayinənin nəticələri barədə.Statistik bülleten.Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi.-B.-2009.-88 s.*
8. *“2009 Azərbaycanın statistik göstəriciləri” Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi.-B.-2009.-772 s.*
9. *Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslük(3 hissədə).-H.3.-B.,2003.-314 s.*
10. *İsmayilov X. İ., İsmayilov N. İ. Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının bibliografik informasiya təminatı// Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri: ali məktəblərarası elmi məqalələr məcmuəsi.- Bur.7.-B, Mütərcim,2007.-s. 318-320.*
11. *Məmmədov.Z.S. Regionların iqtisadi inkişaf problemləri.- B.:Elm,2007.- 465 s.*

И.З.БАЙРАМОВА

**СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ РАЗМЕЩЕНИЯ
БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННЫХ РЕСУРСОВ
В РЕГИОНАХ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
(На примере Ленкоранского экономического района)**

РЕЗЮМЕ

В статье анализируются современное состояние размещения библиотечно-информационных ресурсов в регионах Азербайджанской Республики (на примере Ленкоранского экономического района), о также проявление заботы государства в этой области, о роле библиотек в повышение интеллектуально- культурного развития уровня населения.

İ.Z.BAYRAMOVA

**THE POSITION OF LOCATION LIBRARY–INFORMATION
RESOURCES IN REGIONS OF AZERBAIJAN REPUBLIC
(On a model of Lankaran economic region)**

SUMMARY

In this article analyses the situation of location of library-information resources in the regions of Azerbaijan Republic (especially in Lankaran Economical region). At the some trine, in this spector deals with the increasing of libraries because of development of people`s intellectual-cultural level,the reflection of state`s care to it.

**Jurnal Azərbaycan Respublikası
Mətbuat və İnformasiya Nazirliyində
qeydə alınmışdır.
Şəhadətnamə № 575. 27 mart 1997.**

**Yığılmağa verilmişdir: 22.11.2010
Kəpə imzalanmışdır: 25.12.2010
Kağız formatı 70x100 1/16
Fiziki kəpə. 11,0 kəpə
Sayı 300
Qiyməti məqavilə ilə.**

**Kəpə: AZ-1073/1. Bakı şəhəri, Zəhid Xəlilov kəpəsi 23
Bakı Universiteti Nəşriyyatı
Bakı Universiteti Nəşriyyatının mətbəəsi.**